

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMANIN GERÇEKLEŞMESİNDE
MALİYE POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: 1980 SONRASI
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Zafer Durmuş BOZCA

Danışman
Prof. Dr. Ahmet Özen

İZMİR – 2018

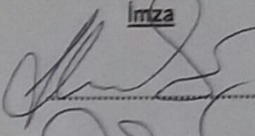
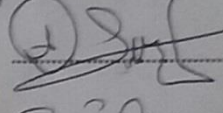
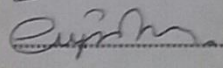
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Zafer Durmuş BOZCA
Öğrenci No : 2012800136
Tez Başlığı : Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmanın Gerçekleşmesinde Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği

Savunma Tarihi : 18.05.2018
Danışmanı : Prof.Dr.Ahmet ÖZEN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Unvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Ahmet ÖZEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ayşe GÜNAY BEKAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Engin HEPAKSAN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

İmza

Zafer Durmuş BOZCA tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmanın Gerçekleşmesinde Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği’ adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/05/2018

Zafer Durmuş BOZCA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmanın Gerçekleşmesinde Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği

Zafer Durmuş BOZCA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Yüksek Lisans Programı

1980 sonrasında, Türkiye döviz darboğazını aşmak için sabit kur sisteminde ithal ikameci sanayileşme ile kalkınma stratejisinden, serbest döviz kuru sisteminde ihracata yönelik sanayileşme ile kalkınma stratejisine geçmiştir. Fakat genişletici maliye politikası uygulaması sabit kur sisteminde ithal ikameci sanayileşerek kalkınma döneminde daha etkin olurken; serbest kur sisteminde ihracata yönelik sanayileşerek kalkınma döneminde etkinliğini sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle kaybetmiştir. Çünkü açık bütçe politikasının faiz oranlarını ve talebi arttırması dış ticaret açıklarıyla beraber iç ve dış borç stokunu daha da arttırmıştır. 2002 sonrasında, bütçe reformu, vergi sisteminin etkinliğinin arttırılması ve özelleştirmeler ile mali disiplin sağlanmış, kamu borçlanma gereksinimi azaltılmış ve faiz oranları aşağıya çekilmiştir. Bu dönemde, sıkı maliye politikası asimetrik etki göstererek büyümeyi olumlu etkilemiştir.

İstatistiksel verilere göre, Türkiye maliye politikası aracı olarak denk bütçeyi kullandığı 1923-1952 yılları arası dönemde, ekonomi daha hızlı büyümüştür. Cumhuriyet tarihinin (II. Dünya Savaşı yılları hariç) en düşük büyüme hızı ortalaması ise bütçe açıklarının en fazla olduğu 1990-2001 yılları arası dönemdedir. 1923-1979 yılları arası % 5,5 olan ortalama büyüme hızı, 1924-2012 yılları arası % 4,9 oranına düşmüştür. 2003-2017 yılları arasında ekonominin ortalama büyüme hızı yaklaşık % 5,5 oranındadır. Bu nedenle

serbest döviz kuru sisteminde maliye politikası olarak açık bütçe yerine denk bütçe tercih edilmelidir.

Türkiye'nin kalkınma planlarında da hedeflediği ortalama büyüme hızını artıramamasının üç temel sebebi açık bütçe politikasının faiz oranlarını yükseltmesi, üretim artışının ithal girdiye bağımlı olması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olmasıdır. 2002 yılından sonra devletin ekonomiden çekilmesiyle beraber küçük ve denk bütçe politikası düşük faiz ve vergi oranlarında özel yatırımları ve ihracatı olumlu etkileyecek bir ekonomik ortam yaratacaktır. Maliye politikasının teşvik ettiği yatırım artışını kısıtlayan döviz darboğazı ise teknolojinin içselleştirilmesi ile aşılabilecektir. Böylece, Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planlarında hedeflenen bilgi toplumuna dönüşüm süreci de hızlanacaktır. Bu gerekçelerle, hızlı büyümeyle kalkınmanın sürdürülebilmesi için seçilen yeni teknolojilere dayalı bilgi bazlı inovatif sanayileşme stratejisinin başarısını sağlayacak olan denk bütçe politikası çerçevesinde altyapı harcamalarını artıran, beşeri sermaye ve inovasyon yaratacak kurumları ve teknoloji yatırımlarını teşvik eden bir maliye politikasının kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Teknolojinin İçselleştirilmesi, İnovatif Sanayileşme Stratejisi, Genişletici Maliye Politikası ve Açık Bütçe, Sıkı Maliye Politikası ve Asimetrik Etkisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

Assessment of Fiscal Policies in The Realization of Economic Growth And Development: The Example of Turkey After 1980

Zafer Durmuş BOZCA

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Fiscal

Fiscal Master's Program

After 1980, Turkey foreign exchange bottleneck in the development strategy of import substitution industrialization to overcome the fixed exchange rate system, have passed into the development strategy of export-oriented industrialization with the floating exchange rate system. However, while the application of the expanding fiscal policy is more effective in the development period by industrialization of the import substitute in the fixed exchange rate system, industrialization aimed at exportation in the free exchange system and lost its effectiveness in the development period with the liberation of capital movements. Because of the open budget policy and increasing interest rates and foreign trade deficits, domestic and foreign debt stock has increased even more. After 2002, budget reform, increased effectiveness of the tax system and fiscal discipline through privatizations, reduced public borrowing requirements and reduced interest rates. In this period, the tight fiscal policy has had an asymmetrical effect and positively affected the capital.

According to statistical data, Turkey's economy in the period between the years 1923-1952 as a fiscal policy tool he uses a balanced butget has grown faster. The lowest rate of growth in Republican history (except for World War II) is the period between 1990-2001 when budget deficits are the highest. The average growth rate, which was % 5,5 between 1923-1979, decreased by % 4,9 between 1924-2012. Between 2003-2017, the average growth rate of the economy

is about % 5,5. For these reason, the flexible exchange rate system should be budgeted instead of the open budget as the fiscal policy.

Turkey's development plan that also aims at increasing inability to raise the average growth rate of the three main reasons the budget deficit policy interest rate, to be dependent on imported inputs increase of production and export-import coverage ratio is low. With the withdrawal of the state from the economy after 2002, the small and equal budgetary policy will create an economic environment that will positively affect private investments and exports at low interest and tax rates. The foreign exchange bottleneck, which restricts the investment increase promoted by fiscal policy, can be overcome by the internalization of technology. So that the process of transformation to information society targeted at the Ninth and Tenth Development Plans will also accelerate. For this reason, it is proposed to use a fiscal policy that promotes human capital and innovation and technology investments that increase infrastructure spending within the framework of equivalent budgetary policy, which will ensure the success of knowledge-based innovative industrialization strategy based on selected new technologies to sustain rapid growth.

Key words: Human Capital, Internalization of Technology, Innovative Industrialization Strategy, Expanding Fiscal Policy and Open Budget, Tight Fiscal Policy and Asymmetric Effect.

**EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMANIN GERÇEKLEŞMESİNDE
MALİYE POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: 1980 SONRASI
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA**

1.1. EKONOMİDE BÜYÜME KAVRAMI	3
1.2. EKONOMİDE BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER	4
1.2.1. Yatırım	4
1.2.2. Sermayenin Azalan Getiri	5
1.2.3. Beşeri Sermaye Düzeyi	6
1.2.4. Teknolojik İlerleme	6
1.2.5. Politik Rejim ve Özgürlükler	7
1.2.6. Fiyat İstikrarı	8
1.2.7. Faiz Oranları	9
1.2.8. Dış Ticaret	10
1.3. EKONOMİDE ÇAĞDAŞ BÜYÜME MODELLERİ	11
1.3.1. Keynezyen Statik Denge Modeli	11

1.3.2. Harrod-Domar Dinamik Büyüme Modeli	12
1.3.2.1. Yatırımların Gelir Arttırıcı Etkisi	13
1.3.2.2. Yatırımların Kapasite Arttırıcı Etkisi	13
1.3.3. Neo-Klasik Dışsal Büyüme (Solow) Modeli	14
1.3.4. Neo-Klasik İçsel Büyüme Modeli	16
1.3.4.1. Yapararak Öğrenme Modeli	17
1.3.4.2. Beşeri Sermaye Modeli	18
1.3.4.3. Ar-Ge Modeli	18
1.3.4.4. Kamu Politikası Modeli	19
1.3.4.5. Ekonomik Büyümenin Verimlilik Artışıyla Sağlanması	20
1.4. EKONOMİDE KALKINMA KAVRAMI	25
1.5. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMA SORUNU	29
1.6. KALKINMAYA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	35
1.6.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi	35
1.6.2. Karma Sanayileşme Stratejisi	37
1.6.3. İhracata Dönük Sanayileşme Stratejisi	38
1.6.4. Bilgi Bazlı Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi	41
1.6.5. Eko-Sanayileşme Stratejisi	43

İKİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKALARININ EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMADA ROLÜ

2.1. MALİYE POLİTİKASININ TANIMI VE AMAÇLARI	45
2.1.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması	46
2.1.2. Kaynak Tahsisinde Etkinliğin Sağlanması	46
2.1.3. Ödemeler Dengesinin Sağlanması	47
2.1.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması	49
2.1.5. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Sağlanması	50

2.2. MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI	52
2.2.1. Kamu Harcama Politikası	52
2.2.1.1. Cari Harcamalar	53
2.2.1.2. Yatırım Harcamaları	53
2.2.1.3. Transfer Harcamaları	54
2.2.2. Vergi Politikası	54
2.2.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	55
2.2.2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	56
2.2.2.3. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler	57
2.2.3. Borçlanma Politikası	59
2.2.3.1. İç Borçlanma Politikası	60
2.2.3.2. Dış Borçlanma Politikası	60
2.2.4. Bütçe Politikası	61
2.2.4.1. Denk Bütçe Politikası	62
2.2.4.2. Açık Bütçe Politikası	62
2.2.4.3. Bütçe Fazlası Politikası	63
2.3. MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARININ ÇARPAN ETKİSİ	63
2.4. MALİYE POLİTİKASININ GELİŞİMİ	66
2.4.1. Geleneksel Maliye Dönemi	66
2.4.2. Modern Maliye Dönemi	68
2.4.3. Keynes'in Klasik İktisada ve Geleneksel Maliyeye Eleştirisi	71
2.4.4. Genişletici Maliye Politikası	74
2.4.5. Maliye Politikalarının Asimetrik Etkisi	75
2.5. ARZ YÖNLÜ MALİYE POLİTİKASI VE NEOKLASİK KALKINMA	76
2.5.1. Mali Disiplinin Ekonomide İstikrarı Sağlaması	78
2.5.2. Arz Yönlü Maliye Politikasının Büyüme ve Kalkınmayı Sağlaması	82
2.6. MALİYE POLİTİKASI VE POSTKEYNEZYEN KALKINMA	88
2.7. İKTİSADİ DENGİ VE MALİYE POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ	92
2.7.1. İktisadi Denge	94
2.7.1.1. Mal Piyasasında Denge	95
2.7.1.2. Mal ve Para Piyasalarında Eşanlı Denge	97
2.7.1.3. Mal Para Döviz Piyasalarında Eşanlı Denge	98

2.7.2. Maliye Politikasının Etkinliği	98
2.7.2.1. Maliye Politikasının Kapalı Ekonomide Etkinliği	99
2.7.2.2. Maliye Politikasının Açık Ekonomide Etkinliği	102
2.7.2.2.1. Sabit Kur ve Tam Sermaye Hareketliliğinde Etkin.	103
2.7.2.2.2. Sabit Kur ve Tam Olmayan Sermaye Har. Etkin.	104
2.7.2.2.3. Serbest Kur ve Tam Olmayan Sermaye Har. Etkin.	106
2.7.2.2.4. Serbest Kur ve Tam Sermaye Har. Etkinsizlik	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMADAKİ ROLÜ

3.1. TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKASI VE EKONOMİK SİSTEM	109
3.2. TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKASI UYGULAMALARI	111
3.2.1. Devletçilik Döneminde Maliye Politikası (1923-1938)	111
3.2.1.1. Kamu Harcama Politikası	112
3.2.1.2. Vergi Politikası	113
3.2.1.3. Borçlanma Politikası	116
3.2.1.4. Bütçe Politikası	117
3.2.2. Karma Ekonomi Döneminde Maliye Politikası (1939-2001)	122
3.2.2.1. İthal İkameyle Sanayileşme Döneminde Maliye Politikası (1939-1979)	123
3.2.2.1.1. Kamu Harcama Politikası	124
3.2.2.1.2. Vergi Politikası	126
3.2.2.1.3. Borçlanma Politikası	128
3.2.2.1.4. Bütçe Politikası	129
3.2.2.2. İhracatçı Sanayileşme Döneminde Maliye Politikası (1980-2001)	131
3.2.2.2.1. Kamu Harcama Politikası	133
3.2.2.2.2. Vergi Politikası	135
3.2.2.2.3. Borçlanma Politikası	136
3.2.2.2.4. Bütçe Politikası	138

3.2.3. Liberal (Serbest) Piyasa Ekonomisi Döneminde Maliye Politikası (2002-2017)	142
3.2.3.1. Kamu Harcama Politikası	143
3.2.3.2. Vergi Politikası	152
3.2.3.3. Borçlanma Politikası	156
3.2.3.4. Bütçe Politikası	159
3.3. TÜRKİYE’DE KALKINMA SÜRECİ	168
3.3.1. Devletçilik Döneminde İthal İkameyle Sanayileşme ve Kalkınma Politikası (1923-1938)	168
3.3.2. Karma Ekonomi Döneminde İthal İkameyle Sanayileşme ve Kalkınma Politikası (1939-1979)	179
3.3.3. Karma Ekonomi Döneminde İhracata Yönelik Sanayileşme ve Kalkınma Politikası (1980-2001)	188
3.3.4. Liberal (Serbest) Piyasa Ekonomisi Döneminde Kalkınma Politikası (2002 Sonrası)	193
3.3.4.1. Eğitim Politikası	197
3.3.4.2. İnovasyon Politikası	199
3.3.4.3. İstihdam Politikası	202
3.3.4.4. Turizm Politikası	206
3.3.4.5. Tarımsal Kalkınma Politikası	206
3.3.4.6. Sanayileşerek Kalkınma Politikası	208
3.3.4.7. Çevre Politikası	211
3.4. TÜRKİYE’NİN İSTİKRARLI BÜYÜME İLE KALKINMASINI ENGELLEYEN FAKTÖRLER	213
3.4.1. Dış Ticaret Açıkları (Yapısal Faktörler)	214
3.4.2. Bütçe Açıkları	217
3.5. TÜRKİYE İÇİN İÇSEL BÜYÜMEYLE ALTERNATİF KALKINMA	226
SONUÇ	229
KAYNAKÇA	237

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ortalama ve Marjinal Tasarruf Eğilimleri	70
Tablo 2: 1926-1938 Yılları Arası Cari Fiyatlarla Bütçe Gelir ve Giderlerinin Tahminleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon TL)	112
Tablo 3: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1923-1932 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	118
Tablo 4: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1933-1950 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	120
Tablo 5: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1950-1979 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	123
Tablo 6: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1980-2000 (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	132
Tablo 7: Bütçe Kodlarının Genel Görünümü	144
Tablo 8: İkinci Düzey Kurumsal Kodlama	144
Tablo 9: Üçüncü Düzey Fonksiyonel Kodlama	144
Tablo 10: Finansal Kodlama	145
Tablo 11: Dördüncü Düzey Ekonomik Kodlar	146
Tablo 12: Maliye Bakanlığı	147
Tablo 13: MEB Bütçesinin GSYH ve Devlet Bütçesine Oranları (2002-2010)	148
Tablo 14: Fonksiyonel Harcamaların GSYH ve Bütçe Payları (2006-2012)	149
Tablo 15: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Harcamaları (2006-2012)	150
Tablo 16: Vergi Türleri İtibari İle Toplam Vergi Harcaması Tahminleri	153
Tablo 17: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İle Vergi Gelirlerinin Bütçe Giderlerini Karşılama Oranı (2006-2016)	155
Tablo 18: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoğu	157
Tablo 19: Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)	158
Tablo 20: Merkezi Yönetim Bütçesi 2002-2017 (Milyon TL)	160
Tablo 21: 1923 ve 1924 Yılları İthalat ve İhracatı (Milyon Lira)	173
Tablo 22: İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Açığı 1923-1949 (Milyon Dolar)	174
Tablo 23: Sektörel Büyüme Hızları (1924-1949)	176
Tablo 24: GSMH'nin Sektörel Dağılımı (1923-1949)	178

Tablo 25: Türkiye İçin Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeler (1913-1950)	186
Tablo 26: Türkiye İçin Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeler (1980-2010)	187
Tablo 27: Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 Fiyatlarıyla)	195
Tablo 28: demeler Dengesine İlişkin Temel Gelişmeler ve Hedefler	209
Tablo 29: Bütçe Açıklarının Milli Gelire Oranı ve Ekonomik Büyüme Hızları (1924-2017)	217
Tablo 30: Türkiye Ekonomisinde Dönemlere Göre Ortalama Büyüme Hızları	224

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye’de Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri	110
Şekil 2: Ekonomik Büyüme Hızları (1924-1949)	122
Şekil 3: Özelleştirme Uygulamaları (Milyar \$)	143
Şekil 4: Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri / GSYİH	147
Şekil 5: Türk Lirası Bazında Faiz Ödemeleri / GSYH (%)	152
Şekil 6: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri / GSYİH	154
Şekil 7: Genel Bütçe Vergi Tahsilatlarının Dağılımı (% Pay)	154
Şekil 8: Kamu Net Borç Stoku / GSYİH (%)	156
Şekil 9: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoğu (% GSYH)	158
Şekil 10: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSHY %)	159
Şekil 11: Merkezi Yönetim Faiz Harcamaları / GSYH (%)	162
Şekil 12: 2000-2008 Dönemi Bütçe Açıkları/GSYİH ve Faiz Dışı Fazla/GSYİH	163
Şekil 13: Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri	163
Şekil 14: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%)	165
Şekil 15: Türkiye Net Dış Borç Stoku	165
Şekil 16: Merkezi Yönetim Faiz Harcamaları / Vergi Gelirleri (%)	166
Şekil 17: GSYH’nın Sektörlere Göre Dağılımı (2012)	196
Şekil 18: Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) Oranı (1998-2008)	200
Şekil 19: Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) Personel Sayısı (1998-2008)	201
Şekil 20: Patent Tescil Sayıları (1998-2009)	202
Şekil 21: Geniş Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İthalatın Dağılımı (%)	208
Şekil 22: Türkiye’nin Ödemeler Dengesi (2012)	215
Şekil 23: Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	216
Şekil 24: Türkiye Ekonomisinin Hızlı Büyüme Süreçleri	235
Şekil 25: Türkiye’nin İçsel Büyüme ve Bilgi Bazlı Yenilikçi Sanayileşme Stratejisiyle Kalkınma Modelinde Maliye Politikasının Kullanılması	236

GİRİŞ

Çağımızda devletin ve bireylerin ekonomik davranışları, tutumları, gelenekleri, ticari faaliyetleri ve bu faaliyetleri düzenleyen hukuk kuralları ile teknoloji düzeyinin yarattığı ekonomik düzen, insan ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamaktadır. Ekonomik düzen, kapitalist (piyasa), kolektivist (kamu) veya karma ekonomik sistemlerden biri vasıtasıyla işlemekte ve üretim yapılmaktadır. Ancak ülkeler aynı ekonomik sistemi kullansa da üretim seviyeleri farklı olabilmektedir. Kalkınmış olarak adlandırılan sanayileşmiş ülkeler daha fazla üretim kapasitesine ve daha fazla kişi başına milli gelire sahiptir. Bu durumun temel nedeni, ülkelerin farklı miktarda sahip oldukları doğal kaynaklar, fiziki ve beşeri sermaye ve teknoloji düzeyidir.

Eğer bir ülke, sanayileşerek kalkınmış ülkeler seviyesine ulaşmak istiyorsa, teknolojik ilerleme sağlayarak üretimini arttırmalıdır. Bunun için öncelikle bir ekonomik sistem seçmeli ve bu sisteme uygun sanayileşme stratejisi belirlemelidir. Sistemin işlemesi ve kalkınma stratejisinin başarılı olabilmesi için ilk olarak kurumsal reformlar yapılmalı ve yapısal sorunlara çözüm üretilmelidir. Döviz darboğazı ve politik nedenlerle dışsal olarak teknolojiyi ithal etmenin zorlukları düşünüldüğünde çözüm yolu teknolojinin içselleştirilerek üretilmesidir. İnsanın yaratıcılığı ve yetenekleri kullanılarak elde edilen teknolojik ilerleme; inovasyonla öz kaynakların verimli olarak kullanılmasını ve kıt kaynaklarla daha fazla üretim yapılmasını sağlayacaktır. İkinci olarak ise maliye politikası ile ekonomik büyüme etkilenecek kalkınma süreci hızlandırılmalı ve kalkınmış ülkelere yakınsama sağlanmalıdır. Bu anlamda, yakınsama, maliye politikasının beşeri sermaye ve teknoloji yatırımlarını teşvik ederek daha fazla katma değer yaratmasıyla ve toplam sermaye stoğunun arttırılmasıyla mümkündür.

Bu gerekçelerle, tezin birinci bölümünde, iktisadi büyüme ve kalkınma kavramları ve bir birinden farkı irdelenmiştir. Ekonomik büyümenin sağlanmasında, yatırım, ekonomik özgürlükler, faiz, enflasyon, dış ticaret, fiziki ve beşeri sermayenin verimliliği ve teknoloji faktörlerine odaklanılmış; Keynes, Harrod-Domar, Solow, Arrow, Romer, Lucas ve Barro gibi iktisatçıların büyüme modelleri

incelenmiştir. İktisadi büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmemesi kurumsal ve yapısal sorunlara bağlanmış; sanayileşerek kalkınma stratejileri açıklanmıştır.

İkinci bölümde maliye politikası tanımlandıktan sonra maliye politikasının amaçları, araçları ve gelişimi anlatılmıştır. Genişletici maliye politikasının talebi etkilemesi ithalatı ve faiz oranlarını arttırmakta; dış ticaret açığına neden olarak ekonomik büyümeyi kısıtlamaktadır. Bu nedenle ekonomik büyümenin hızlandırılması amacıyla kullanılan genişletici maliye politikasının değerlendirilmesi asimetrik etkisiyle yapılmıştır. Bu bağlamda, hızlı büyümeyle kalkınma için neo-klasik arz yönlü maliye politikası irdelenmiştir. Arz yönlü maliye politikası talebi etkilemeden doğrudan üretimi ve ihracatı arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak yapısal uyumun kurumsal ve teknolojik sebeplerle sağlanamadığı bu nedenle post-keynezyen maliye politikasının üretim kapasitesini arttırmada kullanılabilirliği değerlendirilmiştir. Döneme damgasını vuran neo-klasik sentez yaklaşımın iktisadi denge modelinde ise genişletici maliye politikasının mal, para ve döviz piyasalarıyla beraber büyümeyi etkilemesi detaylı olarak açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin dönemler itibarıyla kullandığı maliye politikası araçları incelenerek; denk bütçe, açık bütçe ve sıkı maliye politikalarının sabit veya esnek döviz kuru sistemlerinde büyümeyi hızlandırmada etkisi değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, Türk Devriminin savaş sonrası üretim düzenini yeniden kurmak için yaptığı vergi ve bütçe reformları, eğitim reformu, toprak reformu, bankacılık reformu, sanayi teşvik kanunu, sanayileşme planları, kalkınma planları gibi bazı kurumsal ve yapısal düzenlemeler ve devletin kalkınma çabaları anlatılmıştır. Bu analizin sonuçlarına göre, Türkiye'nin dış ticaret (yapısal sorunları) ve bütçe açıkları ekonomisinin hızlı büyüyerek kalkınmasını engellemektedir. Türkiye'nin üretim kapasitesinin büyümesini sağlayacak olan maliye politikası ve sanayileşme stratejisi ise Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının bilgi toplumuna dönüşüm hedefine uygun olarak kalkınmacı bir yaklaşımla açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA

1.1. EKONOMİDE BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik düzen, hukuki yapı ve kurumlardan oluşmaktadır. Devlet organlarının ekonomik konulardaki yerleşmiş tutumlarıyla beraber toplumun ekonomik davranış biçimleri ve ticari faaliyetlerde ve ilişkilerde benimsenen gelenekler, sahip olunan teknoloji düzeyi veya toplumda ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği ekonomik ve kurumsal çerçeveyi belirlemektedir (Eski, 1984: 33-34). Öyle ise ekonomik düzen, geleneklerin, dinin, adaletin, yasaların, bilimin, üniversitelerin ve devlet kurumlarının piyasa üzerinde etkisi olarak açıklanabilir (Kirmanoğlu, 2014: 16). Bu etki piyasa oyuncularının yatırım, tasarruf, harcama eğilim ve tercihlerini belirlemektedir.

Ekonomik düzenin oluşumuna ekonomik sistem modelleri yol gösterir (Eski, 1984: 34). Ekonomik sistemler, özel ekonomi ve kamu ekonomisinden oluşmaktadır. Kapitalist sistemlerde özel ekonomi, kolektivist sistemlerde kamu ekonomisi düzeni uygulanır. Gerçek hayatta ise genellikle özel (piyasa) ve kamu ekonomisinin bir arada işlediği karma ekonomik sistem mevcuttur (Tekir, 1976: 1). Ana akım iktisadın ister klasik isterse keynesci versiyonlarını benimseyelim, ekonomik sistemimizin devlet adı verilen kuruma ihtiyacı bulunmaktadır. Devlet, klasik modelleri uyguluyorsak, piyasa oyununun kurallarını koyar; keynesci modelleri uyguluyorsak hem oyunun kurallarını koyar hem de ekonomik sisteme aktif olarak müdahale eder (Kök, 2010: 47). Öyle ise ekonomik sistemin kuralları veya politika tercihleri de piyasa oyuncularının eğilimleri üzerinde etkilidir.

Bir ülkenin ekonomik düzeninin başarılı olabilmesi ancak tam istihdamı sağlayarak düzenli bir ekonomik büyüme gerçekleştirebiliyorsa söz konusudur (Eski, 1984: 33). Ekonomik büyüme, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri üretmek için toplumun üretim kabiliyetinin artması şeklinde tanımlanmalıdır (Peterson, 1994: 480). Nitekim ekonomik büyüme, bir yıldan ötekine üretim miktarındaki reel artışı ifade etmektedir (Eğilmez, 2009: 194). Ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için üretim faktörlerinin (işgücü, doğal kaynaklar, sermaye, girişimci) kişi başına reel

milli geliri yükseltecek şekilde arttırılabilmesi gerekmektedir (Dirimtekin, 1989: 295). Milli gelirin fiyatlardaki artış sebebi ile yükselmesi ise ekonomik büyümeyi ifade etmemektedir (Eğilmez, 2009: 194). Enflasyonun fiyatlar genel seviyesini yükseltmesi parasal olarak gelir artışı yaratmakta fakat bu reel anlamda ekonomik büyüme sağlamamaktadır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 194). Bir ekonomi sahip olduğu kıt kaynakların miktarını arttırarak veya onların kalitelerini iyileştirerek veya üretim teknolojisini ve kurumsal çerçevesini değiştirerek daha yüksek üretim düzeylerine çıkması ekonomik büyüme sayılmaktadır (Üstünel, 1997: 58). Böylece ekonomide bir önceki döneme göre daha fazla üretim yapılabilecektir.

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi üretimin hızlı ve sürdürülebilir olmasına bağlıdır (Savaş, 2007: 138). Çünkü ‘büyümeden söz edebilmek için... Büyüme hızı önemli oranlarda olmalı, büyüme sürekli ve kesintisiz olmalı, büyüme dengeli ve istikrarlı olmalıdır’ (Eski, 1984: 27). Ekonomide hızlı büyümeye ivmesinden bahsedebilmek için ise ekonominin yıllık olarak % 6,5’in üstünde büyümesi ve bu oranların en az 1,5 yıl devam etmesi gerekmektedir. Bu periyoddan kısa süren yüksek ve iki haneli büyüme oranı ise hızlı büyüme olarak nitelendirilemez (Türkoğlu, 2014: 114). Sonuç itibariyle ekonomik büyüme hızını ekonomik düzen ve tercih ettiği ekonomik sistem belirler.

1.2. EKONOMİDE BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bir ekonomide, ekonomik büyümeyi yani milli gelirin büyümesini belirleyen faktörler, sermaye birikimi, beşeri sermaye yani vasıflı işgücü, teknolojik ilerleme, (Korkmaz, 2013: 48) faiz oranları, (Ergun, 2013: 56-57; Pekin, 2012: 211) dış ticaret, (Tonus, 2013: 230-232) enflasyon, mülkiyet hakları ve demokratik rejimin var olmasıdır (Parasız, 2008: 26-27). Bütün bu faktörlerin yanı sıra üretimi ve ekonomik büyümeyi belirleyen temel etkenin ‘yatırım’ olduğu gerçeğidir.

1.2.1. Yatırım

Yatırım, ekonomide mal ve hizmet üretimini sağlayan ömrü bir yıldan fazla olan mallara yapılan fiziki yatırımlardır. (Türkoğlu, 2014: 30-31). Diğer bir deyişle,

yatırım bir ekonominin mevcut sermaye malları ve teknik donatım stoğuna belirli bir dönem içinde yapılan net ilavelerdir. Yeni yapılan fabrika, enerji santrali, yol, köprü, baraj ve yeni makinalar ile üretim kapasitesindeki genişletmeler yatırımdır (Eski, 1984: 18). Yatırım, üretimde kullanılan binalara, inşaat ile makine teçhizata yani sermaye mallarına ilave şeklinde olabileceği gibi; ham madde, yarı mamul ve mamul stoklarında artışı da kapsamaktadır (Karakayalı, 2004: 55-56). Yatırım oranının bir ekonomide yüksek olması ise büyüme hızını arttıracaktır (Özsağır, 2016: 132-133). Bu sebeple yatırım, ekonomik büyümeyi sağlayan temel faktördür.

Ekonomide yatırım kararlarını etkileyen faktörler, insan ihtiyaçları, ekonominin geleceği için olumlu beklentiler, kazanç beklentisi, vergi ve faiz oranları ile yatırım teşvikleri yani vergi indirimleridir (Türkoğlu, 2016: 31-32). Hükümetlerin fiziki sermaye stoğunun arttırıcı altyapı yatırımlarıyla birlikte üretim faktörlerinin verimliliğini arttırıcı eğitim ve teknoloji yatırımları iktisadi büyüme sorununu uzun dönemde çözebilmektedir (Easterly, Wetzel, 1989: 15). Aynı zamanda, hükümetlerin alt yapı yatırımları, özel sektörün yatırım kararlarını etkileyerek yatırım oranını ve büyüme hızını daha da arttıracaktır.

1.2.2. Sermayenin Azalan Getirisi

Sermaye birikimi tasarrufların yatırıma dönüşmesi ile oluşmaktadır (Korkmaz, 2013: 48). Nüfus ve teknoloji sabitken daha fazla sermaye biriktikçe sermayenin işgücüne oranı artmaktadır (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1984: 382). Ancak ekonomik büyüme, sermayenin azalan getirisinin etkisiyle zaman içerisinde azalacaktır (Snowdon ve Vane, 2012: 551). Çünkü sabit bir teknolojide, sermayenin işgücüne oranı belli bir seviyeye ulaştıktan sonra sermaye miktarı ne kadar arttırılırsa arttırılsın üretim artışı sağlanamaz.

İşgücü başına sermaye oranı daha yüksek olan ülkelerde işgücü başına çıktı daha fazla olmasına rağmen (Jones, 2001: 29), sermayenin azalan getirisinden dolayı işgücü başına çıktı azalan oranda artar (Berber, 2011: 117). Bu durumda, işgücü başına daha az sermayeye sahip ülkeler, ekonomik büyüme hızını artırma imkanına sahiptirler (Parasız, 2008: 23). Sermaye oranı az olan ülkelerde üretim artışı ve

büyüme, sermaye artışına bağlıyken; sermaye oranı yüksek olan ülkeler işgücü artışı ile üretim artışı ve ekonomik büyüme sağlayabileceklerdir.

1.2.3. Beşeri Sermaye Düzeyi

Tanım olarak beşeri sermaye, ekonomik faaliyetlerle ilgili insanların kazanacağı tüm bilgi, beceri ve bu alandaki niteliklerini kapsar (Korkmaz, 2013: 51). Eğitime yapılacak olan yatırım harcamaları işgücünün yaratıcılığını etkileyecek ve verimliliğini arttıracaktır (Webber, 2002: 1633-1643). Beşeri yatırımlar daha kaliteli iş bulma imkanı sağlayarak kişisel geliri arttıracığı gibi aynı zamanda, üretim faktörlerinde verimlilik yaratarak uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir (Korkmaz, 2013: 51; Hanusch, 1995: 13). Beşeri sermayenin sağladığı üretim artışı büyüme hızını arttıracaktır.

Günümüz ekonomilerinde doğal kaynaklar, fiziki sermaye ve vasıfsız işgücü ile birlikte beşeri sermaye bir araya getirilerek belirli bir teknoloji düzeyinde çıktı elde edilmektedir. Üretimde kullanılan beşeri sermayeyi, işgücü tarafından edinilen bilgi ve beceri yaratırken; sağlık ve iyi beslenme de beşeri sermayenin bir parçası kabul edilmektedir (Easterly, Wetzel, 1989: 4). Beşeri sermaye miktarını genişleten ülkelerin teknolojiyi kullanabilme kapasitesinin daha yüksek olmasından ötürü hızlı büyüme sağlayabileceği söylenebilir (Parasız, 2008: 23). Nitekim teknoloji kullanabilme ve üretebilme yeteneği büyüme hızını arttırmaktadır.

1.2.4. Teknolojik İlerleme

1950 ve 1960'lı yıllarda ekonomik büyüme çalışmalarında sermaye azalan getirilere sahip olduğu için teknoloji yenilenmez ise kişi başına büyümenin duracağı sonucuna ulaşılmış ve dışsal bir faktör olan (açıklanamayan) teknolojik ilerlemeler büyüme modellerine alınmışlardır (Parasız, 2008: 24). Bu modellerde, teknoloji düzeyi katsayı kabul edilirse; daha ileri bir teknolojiye geçilmesi halinde üretilen ürün miktarı artmaktadır (Eğilmez, 2014: 77). Çünkü teknolojik ilerleme ekonominin üretim kapasitesini arttırmaktadır.

Teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümeye katkısı, üretim faktörlerinin miktarını arttırmadan üretimi arttırması veya üretim faktörlerini azaltarak aynı miktar üretimi sağlamasıdır (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 408). Romer (1986), Lukas (1988), Rebelo (1991) gibi araştırmacıların çalışmalarında ortaya koydukları üzere beşeri sermayeyi de içeren daha geniş sermaye malları yatırımının getirisi; ar-ge faaliyetleri sonucu sağlanan teknolojik ilerlemeler sayesinde ekonomik büyüme sonsuza kadar sürebilmektedir (Parasız, 2008: 24). Günümüzde teknolojiye dayalı büyüme modelleri, teknolojik ilerleme sürecinin hızlanmasını sağlamıştır.

1.2.5. Politik Rejim ve Ekonomik Özgürlükler

Ekonomik özgürlükler, bireyin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunmasını ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri serbestçe kullanabilmelerini ve sahiplenmelerini ifade etmektedir. Girişim özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü, tercih özgürlüğü ve uluslararası ticaret özgürlüğü ekonomik özgürlük kapsamına girmektedir (Özsağır, 2016: 117). Bir ekonomide, bu özgürlüklerin olması ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Batılı kalkınmış ülkelerin modern ekonomik büyümesinin başlangıcını güvenli ve istikrarlı mülkiyet haklarının tesisi oluşturmuştur (Rodrik, 2014: 40). Politik haklardaki gelişmeler, ekonomik hakları beslemekte ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Parasız, 2008: 26). Katılımcı siyasi rejimler ve demokrasi daha fazla istikrar ve daha kaliteli ekonomik büyüme sağlamaktadır (Rodrik, 2014: 51-52). Demokratik kurumlar hükümet gücünü sınırlandırmak ve kontrolünü sağlamak (Parasız, 2008: 27) için denetim mekanizmaları kurmaktadır.

Yozlaşma, rüşvet, hırsızlık ve kamulaştırma milli geliri ve yatırım yapma isteğini azaltıcı etki yapmaktadır. Aynı zamanda, vergi oranlarının yüksek olması, yönetmelikler, davalar, lobicilik gibi örneklerde yatırım kararlarını ve ekonomik büyüme hızını olumsuz etkilemektedir (Jones, 2001: 163). Bu durumda, devlet küçültülmeli, politikacı, bürokrat ve özel çıkar grupları toplumun kaynaklarından el çektilirler (Kirmanoğlu, 2014: 14); ekonomik sistem verimli hale getirilmelidir.

Ekonomik büyümeyi etkileyen yatırım eğilimi, vergileme, hukuk düzeni, uluslararası ticaretin serbestliği, finansal piyasalar (Parasız, 2008: 24), doğal

kaynakların hacmi, beşeri sermaye, teknolojik yapı ve ekonomik özgürlük düzeyi her ülkede farklı seviyededir (Özsağır, 2016: 117-118). Dolayısıyla her ülkeye aynı kurumsal yapı önerilmesi yerinde olmayabilir (Dumludağ, 2014: 21). Ancak önerilen kurumsal yapının hakim olan yapı sebebiyle başarıya ulaşması kolay olmayacaktır.

1.2.6. Fiyat İstikrarı

Enflasyon, bir ekonomide toplumun tükettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirli bir zaman döneminde artmasıdır (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1984: 29-31). Enflasyon yani mal ve hizmet fiyatlarında artış, toplam talebin toplam arzdan fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bir ekonomide yapısal nedenlerden dolayı toplam üretim artmayınca enflasyon ortaya çıkmaktadır (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 354-384). Fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi ile oluşan nominal milli gelir artışı üretime ve üretimde prodüktivite artışına dayanmadığı için ekonomide reel bir büyüme gerçekleşmemektedir (Eski, 1984: 198). Bu anlamda mal ve hizmetlere talep olmakla beraber talebi karşılayacak yeterli üretim gerçekleştirilememesi nedeniyle fiyat istikrarı sağlanamamaktadır.

Enflasyon artışının sebebi yatırım harcamalarının azaltılması ya da hızının yavaşlatılması sonucu üretim kapasitesinin arttırılamamasıdır. (Karakayalı, 2004: 477). Üretim kapasitesinin arttırılamamasının diğer sebepleri, bilgi yetersizliği, teknolojik gerilik, döviz kıtlığı ve beşeri sermaye eksikliği, tekellerin fiyatları yüksek tutmak istemesi, tarımsal ürünlerin üretiminin düşmesi, aşırı istihdam politikası, sendikaların etkisi (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 359-364), ücretlerde artışlar, faktör maliyetlerindeki ve ithal girdi maliyetlerindeki yükselmelerdir (Ergun, 2013: 188). Bir ekonomide, bu sorunlar arz yetersizliğine sebep olmaktadır.

Enflasyonun düşük olmasının büyüme üzerinde etkisi anlamsız da olsa; yüksek enflasyon büyüme üzerinde güçlü bir negatif etkiye sahiptir (Sarel, 1996: 200). Çünkü yüksek enflasyon, ekonomide bir üretim sorunudur ve uzun dönemde, ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Enflasyon sorununun çözümü için özel sektörün üretken yatırımları desteklenmelidir (Karakayalı, 2004: 477). Böylece hem fiyat istikrarı hem de ekonomik büyüme sağlanabilecektir.

1.2.7. Faiz Oranları

Faizin tanımı, sermaye stoğunun kullanılması karşılığı elde edilen gelirdir (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 234-235). Yani faiz, sermayenin fiyatıdır. Faiz oranı, tasarruf arzı ile sermaye talebini eşitlemektedir (Pekin, 2012: 146). Burada, sermaye arzı tasarruf arzı ile sermaye talebi de yatırım talebi ile eş anlamlıdır (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 234-235). Faiz oranları, bir ekonomide yatırım hacmini belirleyen en önemli faktördür (Pekin, 2012: 203-211). Tasarruf fonksiyonu faizin artan fonksiyonuyken, yatırım fonksiyonu da faizin azalan fonksiyonudur (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 234-235). Yatırımlarla faiz oranı arasında, ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Ergun, 2013: 56). O halde faiz oranı tasarruflar ile yatırımları eşitleyen bir mekanizmadır.

Yatırımcılar yatırım kararlarını, yatırımdan elde edebileceği tahmini kazanç ile aynı miktar paraya bankanın vereceği faiz gelirini karşılaştırarak verirler. Eğer bankadan kazanacakları faiz geliri daha fazla ise yatırımcıların yatırım kararı vermeleri söz konusu değildir (Pekin, 2012: 203). Sermaye mallarının getirisi, faizin getirisinden büyükse; para, sermaye malları yatırımına daha fazla kayacaktır. Öyle ise, düşük faiz oranları sermaye/emek yatırımlarını arttırarak ekonomik büyümeyi reel olarak hızlandıracaktır (Sak, 1995: 13). Yatırımcılar yapacakları yatırımlarda kredi kullanacaklarsa; faiz oranlarının değerlendirmesinde yüksek faiz oranlarının yatırım maliyetlerini arttırması önemli bir husustur (Ataç, 1999: 192). Yüksek faiz oranları sebebiyle yatırım kredileri pahalı hale geleceği için yatırımlar azalır (Türkoğlu, 2014: 31). Ekonomide faiz oranları düşükse bu defa kredilerin ucuz olması yatırım maliyetlerine yansıtacağı için yatırımlar artar.

Borçlanmanın olumlu yönünden yararlanarak tasarruf artışı sağlamak için reel faiz oranları aşırı yükseltilirse; yatırımlar ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenir. Faiz oranları yükseldikçe ekonomik büyüme hızı gerilemektedir. Böyle bir durumda, ekonomik büyüme hızı, reel faiz oranlarının altına inmektedir (Tarı ve Kumcu, 2005: 161). Ekonomik büyüme hızının artabilmesi için ise faiz hadleri rekabetçi bir fiyatta oluşmalıdır (Emek, 2000: 65). Böylece ekonomide tasarruflar ve yatırımlar birbirine eşitlenecektir.

1.2.8. Dış Ticaret

Dış ticaret hacmi, bir ekonomide ithalat ve ihracat değerlerinin toplamıdır. Dış ticaret açığının artması veya azalması ekonomik büyüme üzerinde etkilidir (Tonus, 2013: 230). Aynı zamanda, ekonomik büyüme de üretimi ve dış ticareti etkilemektedir (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 407). Dış ticarete, ekonomik yapıyı değiştirerek dış talebe göre üretim ve ihracat yapabilecek malları çeşitlendirmek (Serin, 1971: 37) için üretim faktörlerinin verimliliğini artırarak maliyetleri düşürmek gerekmektedir (Korkmaz, 2013: 79). Çünkü ürün çeşitliliği ve üretim maliyetlerini düşürmek global pazarda hem rekabet avantajı sağlayacak hem de döviz gelirini arttıracaktır.

Dış ticarete teknoloji transferi sağlanarak; ekonomide üretim faktörlerinin verimliliği yükseltilmekte; ayrıca rekabetçi bir ekonomik yapıya kavuşma ve uluslararası pazarlara açılmanın getirdiği avantajlar ekonomik büyümede artış sağlamaktadır (Moschos, 1989: 93). Bir ekonominin dış rekabet gücünü döviz kurunun değeri, işgücü maliyetleri, kalite ve dış ticarete kolaylık gibi faktörler belirlemektedir (Korkmaz, 2013: 107-108). Global piyasalarda, ihracat yapılan ülkelerin gelir seviyesi, zevk ve tercihleri, yurtiçi fiyat seviyesi, dış ticaret kısıtlamaları ve döviz kurları da ihracatı etkileyen faktörler olarak sayılabilir (Tonus, 2013: 232). Dış ticaretin ilk olarak ara malı ve yatırım malı ithalatıyla yani teknoloji transferiyle, ikinci olarak da ihracat yoluyla büyümeyi olumlu etkilemesi ihracatın teşvik edilmesini gerektirmektedir.

İhracatın teşviki ekonomik büyümeyi ivmelendirmekte ve teknoloji etkisi büyüme oranını ayrıca arttırmaktadır (Panas ve Wamvoukas, 2002: 731). Dış ticaret hacmindeki genişlemeler ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği gibi; ekonomik büyüme de yurtiçi yatırımlarda artış, teknolojik ilerleme, ticarete konu olan malların uluslararası rekabet gücünü arttırmasını sağlayarak dış ticaret hacminin genişlemesini destekleyebilmektedir (Jin, 2002: 64). Kısaca, dış ticaret hacmi ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörlerdendir.

1.3. EKONOMİDE ÇAĞDAŞ BÜYÜME MODELLERİ

Klasik düşünceden sonra, modern büyüme teorileri üretilmesinin belli başlı sebepleri 1929 yılında ki ekonomik buhranda yaşanan ekonomik durgunluk ve II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerarası gelir farklılıklarının artmasıdır (Berber, 2011: 83). Ekonomik büyüme, klasik teorilerde garanti edilmemekteydi. Çünkü klasik yazarlar ekonomik büyümenin durmasını olağan bir durum olarak görmüşlerdir (Forstater, 2013: 68). Klasiklere göre, Batı Avrupa sanayi devrimi ile artan hızlı ekonomik büyümesini tamamlamıştır.

Oysaki çağdaş büyüme modelleri bir ekonomide büyümenin uzun dönemde kesintisiz yürütülebilmesi için hangi şartların gerekli olduğunu inceleme konusu yapmaktadır. Temel sorun, net yatırımlarla toplam üretimin nasıl arttırılacağı noktasında odaklanmaktadır (Eski, 1984: 27-28). Günümüzde Batı Avrupa'nın ekonomik büyümeye devam etmesi için modellenmiş olan çağdaş büyüme modelleri; ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için teknolojinin sağladığı verimlilik faktöründen yararlanmaktadır. Batılı ülkeler, teknolojik ilerlemeye bağlı olarak mikro işlemcilerle dayalı üçüncü ve internet üzerinden siber-fiziksel sistemlere dayalı dördüncü sanayi devrimlerini gerçekleştirerek ekonomik büyümelerini sürdürebilmiştir.

1.3.1. Keynezyen Statik Denge Modeli

Keynezyen statik analiz olarak ifade edilen, kısa dönemde ekonomide denge toplam talep ve toplam arz eşitliğidir. Toplam (efektif) talep, toplam harcamalardan oluşmaktadır. Toplam harcamalar ise tüketim ve yatırım harcamalarına eşittir (Berber, 2011: 84-86). Bu harcamalar kısa dönemde kapasite kullanım oranını arttırmakta ve ekonomik büyümeye ivme kazandırmaktadır.

Keynes, ekonominin üretim kapasitesinin tam kullanıma kadar sabit olduğunu, yapılan yatırım harcamalarının sadece gelir tesiri bulunduğunu ifade etmiş ve yatırımların milli gelir üzerindeki etkilerini incelemiştir. Buna karşın yatırımların kapasite genişletici etkisini ihmal etmiştir (Tüğen, 2013: 402-403). Nitekim herhangi bir gelir ve istihdam seviyesinde ekonomide dengenin sağlanabilmesi için mevcut tasarruf seviyesine denk bir yatırım harcaması yapılmalıdır. Statik analizde toplam

talebin değişmesi durumunda üretim ve istihdam hacmi değişmektedir (Berber, 2011: 86-87). Çünkü yatırım harcamalarının artması kapasite kullanım oranına bağlı olarak üretimin daha fazla olmasını sağlamakta ve yatırım eğilimine bağlı olarak da gelir büyümektedir.

Keynezyen yaklaşım, ekonomide teknolojik değişimler ve bu yönüyle büyümeye etkisi üzerinde durmamaktadır (Saçık, 2009: 168). Keynes, ekonominin prodüktivitesinde zaman için meydana gelecek değişmelerle de ilgilenmemiştir (Berber, 2011: 87). Keynes, milli gelirin oluşumunu kısa dönemli analiz etmekteyken; Harrod-Domar, Keynes'in ortaya attığı teoriyi dinamik bir biçimde ve uzun dönem şartları içinde modellemektedir (Tüğen, 2013: 402). Keynes'in de açıkladığı yatırım harcamaları Harrod-Domar'a göre, uzun dönemde üretim kapasitesini yani sermaye stoğunu büyötmektedir.

1.3.2. Harrod-Domar Dinamik Büyöme Modeli

Harrod-Domar Büyöme Modelini, Post-Keynezyenler iktisat literatürüne sokmuştur (Bayramlı, 2004: 39). Harrod-Domar Büyöme Modeli, ekonomilerin nasıl büyüyeceği açıklamaktadır (Korkmaz, 2013: 47). Modele göre, ekonomik büyümenin temel belirleyicisi yatırım oranıdır (Bayramlı, 2004: 41). Büyöme hızı artırılmak isteniyorsa yatırımların artırılması gerekmektedir. Böylece yatırımlar hem talep artışı, hem sermaye stoğu artışı, hem de kapasite artışı yaratacaktır (Ataç, 2009: 123-126). Böylece, ekonomik büyüme sağlanmış olacaktır.

Harrod-Domar Modelinde, Keynes'in yatırım harcamalarının gelir oluşturucu etkisinin yanında ihmal ettiği kapasite genişletici etkisi üzerinde durulmakta ve büyüme süreci sermaye birikimi ile açıklanmaktadır (Tüğen, 2013: 403). Domar, ekonomide yapılan yatırım harcamalarının gelir oluşturucu etkisinin ekonominin talep yönünü; kapasite arttırıcı etkisinin ise ekonominin arz yönünü etkilediğini vurgulamıştır (Berber, 2011: 88). Bunun sonucu, yaratılan gelirin (çıktının) bir kısmı tasarruf edilmektedir. Bu tasarruflar yatırıma dönüşürse sermaye stoğu artacaktır. Öyle ki, ekonomide büyömeyi sağlamak için tasarrufların artırılması ve yatırıma dönüştürölebilmesi gerekmektedir (Akçomak, 2014: 477-478). Diğer bir ifadeyle, yatırım harcamaları çarpan etkisiyle milli gelirin artmasını sağladığı gibi, yatırım

mallarının ve altyapı yatırımlarının artması sonucu sermaye stoğunun yani üretim kapasitesinin artmasını sağlayabilmektedir (Bayramlı, 2004: 41). Böylece kısa dönemde gelirdeki büyüme, uzun dönemde reel ekonomik büyümeye dönüşecektir.

1.3.2.1. Yatırımların Gelir Arttırıcı Etkisi

Yatırım harcamaları ekonomik büyümenin belirleyicisi olmaktadır. Çünkü yatırım harcamalarında ki değişimler geliri etkilemekte; gelir de toplam talebi belirlemektedir (Ergun, 2013: 252). Yatırımların gelir arttırıcı etkisi, ekonominin talep yönüyle ilgilidir. Harcamalar, ekonomide çarpan mekanizmasının işleyişiyle beraber gelir artışı yaratacaktır. Keynes'in kısa dönem itibariyle analizini yaptığı bu etki, uzun dönemde tam istihdamı belirleyen faktörlerdendir (Berber, 2011: 89). Nitekim yatırım harcamalarında bir artış toplam harcamalarda bir artışa yol açacağı için çarpan mekanizması gelir artışı yaratacaktır (Parasız, 2008: 91). Dolayısıyla artan gelirin yarattığı talep kısa dönemde kapasite kullanım oranını arttıracaktır.

Harrod-Domar, büyüme hızının sermaye birikimi tarafından belirlendiğini ve devletin maliye politikası araçlarından olan kamu harcamaları ve kamu gelirlerini ekonomiye müdahale etmede kullanarak hedeflenen sermaye birikiminin hedeflenen büyüme hızını gerçekleştirebileceğini ileri sürmektedir (Aras, 2011: 10). Harrod-Domar Büyüme Modelinde, kamu harcamalarının büyüme oranı üzerindeki etkisi, sermaye-hasıla oranıyla (Q) marjinal tüketim eğiliminin (c) çarpımına eşittir. Vergilerdeki artış ise büyüme oranını $Q(p-1)$ kadar negatif yönde etkilemektedir. Model, kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payını (p) ile gösterirken; bütçe politikalarının (harcama ve vergi) büyüme üzerindeki etkisini $Q_c + Q(p-1)$ olarak göstermektedir (Tüğen, 2013: 403).

1.3.2.2. Yatırımların Kapasite Arttırıcı Etkisi

Bir ekonomide, yeni bir fabrika yapımı demir, çimento, makine vb. talebini arttırırken; fabrikanın yapımı tamamlandığında ekonominin üretken kapasitesinde de artış yaratacaktır (Parasız, 2008: 89). Yatırım harcamalarının kapasite arttırıcı etkisini biraz daha açarsak; yatırım harcamaları makine ve teçhizat gibi yatırım

mallarını veya yol, liman, baraj, köprü gibi altyapı yatırımlarını kapsamaktadır. Bu harcamalar ekonomiye yatırım öncesi döneme göre daha fazla mal ve hizmet üretme gücü kazandıracaktır (Berber, 2011: 88-89). Ekonomide, üretim kapasitesinin artması üretim gücünün artmasını ifade etmektedir. Yatırım harcamaları sonucu mal ve hizmet üreterek gelir elde edilecek ve ekonomik büyüme sağlanmış olacaktır.

Harrod-Domar Büyüme Modelinde, yatırım artışı ile üretim artışı arasındaki ilişkiyi sermaye hasıla oranı belirlemektedir (Görgün, 1988: 57). Bu modelde büyüme oranı, sermaye/hasıla katsayısı ve tasarruf oranı ile ölçülür. Büyüme yatırımlara bağlı olduğu için yatırımlar arttıkça büyüme de artar (Korkmaz, 2013: 47). Ekonomik büyüme için ülkenin sermaye stoğunun arttırılması, üretim kapasitesinin artmasıdır. Bu da, ekonomide üretimi yani GSMH'yi arttıracaktır (Ergun, 2013: 230). Fakat burada dikkat edilecek olan husus, bir ekonomide veri bir teknoloji düzeyinde sermaye-emek ve sermaye-üretim oranlarının sabit olduğudur (Snowdon ve Vane, 2012: 530). Model, teknolojik ilerlemelerin ekonomik büyümeye etkisini dikkate almayarak; sermaye/hasıla oranını sabit bir katsayı kabul etmiştir. Ekonomik büyümeyi de sermaye ve emeğin aynı oranda arttırılmasına bağlamıştır.

1.3.3. Neo-Klasik Dışsal Büyüme (Solow) Modeli

Neo-klasik bir büyüme modeli olan Solow Modeli 1956 yılında R. Solow tarafından ortaya atılmıştır (Berber, 2011: 114). Solow, büyüme modelinde, devlet sektörünün olmadığı neo-klasik üretim sistemini kapalı bir ekonomide inşa ederek (Snowdon ve Vane, 2012: 533); tasarruf, nüfus artışı ve dışsal bir teknoloji düzeyinin ekonomik büyümeye etkileri modellenmiştir (Parasız, 2008: 143-144). Ekonomik büyümenin asıl itici güçleri olan sermaye stoğunun rolünü belirginleştirmeye ve teknolojik ilerlemenin önemini vurgulanmasını sağlamıştır (Jones, 2001: 2).

Solow Modelinde, ekonomik büyüme oranını sermayenin büyüme oranı belirler (Pınar, 2011: 180). Uzun dönemde sermaye stoğunun artışı yatırımlara; yatırımlar ise tasarruflara bağlıdır (Ergun, 2013: 231-232). Sermayenin büyümesini belirleyen ise tasarruflar olduğu için tasarruflar artarsa sermaye miktarı da artar (Pınar, 2011: 180). Ekonomide sabit bir teknoloji düzeyinde daha çok sermaye faktörü kullanarak üretimi arttırmayı; sermayenin azalan verimliliği, kişilerin tasarruf

eğiliminin yüksek olması, nüfus (işgücü) artış hızı ve sermaye stoğunun yıpranması gibi sebepler kısıtlar (Snowdon ve Vane, 2012: 539). Fakat dışsal teknoloji sabitken, nüfus (işgücü) artışı üretim artışını ve sermaye stoğunun büyümesini sağlayabilir.

Bir ekonomide sermaye stoğu, tesis, makine ve altyapıdan oluşur (Snowdon ve Vane, 2012: 536-537). Zaman içerisinde yeni sermaye teçhizatına yatırım yapıldıkça sermaye stoğu büyür (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1984: 385). Fakat her yıl sermaye stoğu belli bir oranda eskimeden dolayı aşınarak azalmaktadır. Sermaye stoğundaki bu değişim, yatırımlardan amortismanlar (sermaye aşınması) çıkartılarak bulunmaktadır (Berber, 2011: 120). Sermaye stoğundaki bu azalmaya karşın sermaye stoğuna her yıl ilave yatırım harcaması yapılmaktadır (Snowdon ve Vane, 2012: 536-537). Sermaye mallarının kullanılması sonucu değerinde meydana gelen azalma için ayrılan bu karşılığa amortisman denir (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1984: 380). Ancak aşınma kadar nüfus artışı da işgücü başına sermaye stoğunu azaltan bir faktördür.

Aşınma ve nüfus artışının azalttığı sermaye stoğu kadar yeni yatırım yaparak işçi başına sermaye miktarı sabit tutulabilmektedir. Solow Modelinin başa baş yatırım seviyesi olan gerekli yatırım ile fiili yatırımın eşit olduğu nokta sermayenin durgun durumunun sağladığı ekonomik büyüme düzeyidir (Berber, 2011: 120-122). Ekonominin durgun durum içinde olması işçi başına sermaye ve üretimin daha çok arttırılamayacağı anlamındadır (Snowdon ve Vane, 2012: 536-537). Durgun durumda gelirden yapılan tasarruflar, amortismanları ve işgücüne yeni katılan kişileri donatmak için gerekli sermayeyi ve yatırımları karşılayarak (Berber, 2011: 120-122); sermaye stoğunu ve ekonomik büyümeyi arttırabilecektir. Burada büyüme işgücü sayısına bağlıdır.

Solow Modelinde, tasarruf oranı yüksekse daha yüksek işçi başına sermaye ve işçi başına çıktıya sahip olunacaktır. Ancak tasarruf oranında artış kısa dönemde durgun duruma ulaşınca kadar büyüme hızını arttırır. Tasarruflara dayalı yüksek büyüme oranı uzun dönemde sürüp gitmeyecek; sermayenin marjinal verimliliğinden dolayı büyüme hızı ekonomi durgun duruma ulaştığı için nüfus artış hızı kadar olacaktır (Berber, 2011: 129-130; Parasız, 2008: 151-152). Bir ekonomi durgun durum değerinin ne kadar altında ise ekonomi o ölçüde hızlı; ekonomi kendi durgun durum değerinin ne kadar üstünde ise ekonomi o ölçüde yavaş büyüyecektir (Jones, 2001: 63). Ekonominin yüksek bir büyüme yaşıyor olması yeni bir durgun duruma

ulaşması demektir. Böyle bir durumda, daha yüksek bir tasarruf oranı uzun dönemde sürdürülebilir büyüme oranı üzerinde bir etkiye sahip değildir (Snowdon ve Vane, 2012: 541). Çünkü durgun durumda, nüfus (işgücü) artışı varsa, yüksek tasarruf oranı sermaye stoğunun artmasını sağlayabilir.

Solow, tasarruf oranına bağladığı ekonomik büyümeyi, uzun dönemde modele eklediği dışsal teknolojik ilerlemenin sağlayabileceğini açıklamaktadır (Snowdon ve Vane, 2012: 539). Solow Modeline göre, sermaye stoğu, işgücü ve dışsal teknolojik değişme faktörleri milli geliri yaratmaktadır (Jones, 2001: 42-43). Öyle ise Solow Modelinde, ekonomik büyümenin belirleyicileri tasarruf ve nüfus artışından sonra teknolojik ilerlemedir. Sermaye stoğunun büyüme hızı, nüfus (işgücü) artış hızı ile emeğin etkinliğini arttıran teknolojik ilerlemenin toplamı kadardır ki bu da ekonominin büyüme hızına eşittir (Berber, 2011: 132-135). Netice itibariyle, dışsal bir teknolojik ilerleme işgücü başına düşen sermaye stoğunu arttırma imkanı vereceği için ekonomi teknolojik ilerlemeye bağlı olarak büyüyebilecektir.

1.3.4. Neo-Klasik İçsel Büyüme Modeli

İçsel Büyüme Teorisi ise, 1980’li yıllarda Robert Lukas ve Paul Romer tarafından modellenmiş ve daha sonraki yıllarda diğer iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir (Pinar, 2011: 182). İçsel büyüme modeli, devletin ekonomideki rolünü kabul ederek kalkınmış ekonomilerin durgun duruma girmeden kesintisiz bir büyümeyi sağlamalarını amaçlamaktadır (www.ekodiolog.com). İçsel büyüme modeli ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri bilgi, beşeri sermaye, ar-ge, teknolojik ilerlemeler, finansal yenilikler, devletin yeni rolü ve piyasa yapıları olarak kabul etmiştir (Berber, 2011: 143). Bu faktörler, ekonomik sistem içerisinde kalkınmış ülkelerin büyümesinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

İçsel büyüme modelinde devletin ekonomideki rolü; kaliteli eğitim, kaliteli sağlık hizmetlerini sağlamak, ar-ge ve teknoloji transferi ve üretimlerini teşvik etmek, mülkiyet haklarını korumak, iletişim ağlarını geliştirilmesini sağlamak ve dışa açık bir ekonomik sistem kurmaktır (www.ekodiolog.com). İçsel büyüme modelinde dışa açık bir ekonomik sistemin kurulduğunu varsayalım. Bu durumda, eğitim düzeyi, sağlık, dış ticaret, vergi rejimi, enflasyon, gelir dağılımı gibi kamu

politikaları ve hizmetlerinin yanında bölgesel faktörler, kültürel yapı, dinsel faktörler, doğurganlık oranı, yönetim şekli, yatırım oranı gibi birden çok faktör uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkileyecektir (Berber, 2011: 147). Ancak, ekonomik sistem içerisinde büyümenin sağlanmasında en az kamu politikaları kadar kurumsal yapı da etkili olmaktadır.

Solow, dışsal modelinde büyüme oranının artması için teknolojik ilerlemenin nasıl sağlanabileceği konusunda herhangi bir görüş belirtmemektedir. İçsel büyüme modeline göre ise teknolojik ilerleme içselleştirme ile sağlanabilir (Pınar, 2011: 182-183) Tasarrufların ve sermaye stoğunun büyümesi yatırımları arttırarak ekonomik büyüme hızını pozitif yönde etkilemektedir. Bu sebeple yatırımlar, sadece fabrika ve teçhizat gibi fiziksel yatırımları değil işgücüne yapılan eğitim ve ar-ge yatırımlarını da kapsamaktadır (Pınar, 2011: 182-183). Kamu politikaları, bu çerçevede eğitim, sağlık ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır (Korkmaz, 2013: 48). Böylece, kamu politikaları ekonomik sistemim altyapısını kurarak ve toplam sermaye stoğunun artmasını sağlayarak ekonomik büyüme yaratmaktadır.

İçsel büyüme modelinin 1969-1990 yılları arasında uygulandığı Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler göstermiş oldukları yüksek büyüme oranlarına, tasarruf oranlarını arttırarak, işgücü eğitime ve araştırmalara daha fazla önem verip yatırım yaparak ulaşmışlardır (Pınar, 2011: 184). Netice itibariyle içsel büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi dış ticaret, beşeri sermaye, teknolojik yenilik (gelişme) bağlamında incelemekte (Saçık, 2009: 163) ve yaparak öğrenme modeli, beşeri sermaye modeli, ar-ge modeli, kamu politikası modeli ekonomik büyümeyi inceleyen bu içsel modeller arasında sayılabilmektedir.

1.3.4.1. Yaparak Öğrenme Modeli

Arrow, 1962 yılında ortaya attığı görüşüyle bazı sektörlerde zaman içerisinde maliyetlerin düştüğünü, kalitenin yükseldiğini ve üretimin hızlandığını fark etmiş ve bu yöneme yaparak öğrenme adını vermiştir. Şirketler üretim yaptıkça işini daha iyi öğrenmekte, maliyetleri düşürmekte, ürünleri geliştirmekte ve yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır (Berber, 2011: 150-151). Şirkeler faaliyet yürüttükleri alanda zamanla daha da uzmanlaşmakta ve rekabet gücü kazanmaktadır.

Yaparak öğrenme, geleneksel ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan bilgi birikimidir. Yaparak öğrenme ile sağlanan teknolojik ilerleme ve elde edilen bilgi birikimi ar-ge faaliyetleri sonucu değil; geleneksel ekonomik faaliyetlerden kaynaklanmaktadır (Parasız, 2008: 179). Bir ekonomi beşeri sermaye yani nitelikli işgücü açısından yeterli olması durumunda, yaparak öğrenme gerçekleşecek ve teknolojik ilerleme sağlanabilecektir (Young, 1991: 369-406). Böylece, öğrenerek sağlanan teknolojik ilerleme yatırımların artmasını, sanayi sektörünün büyümesini ve yeni sektörlerin doğmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

1.3.4.2. Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermaye, insanların ekonomik faaliyetlerde edindiği bilgi ve becerilerdir. Bu nitelikler, üretim faktörlerinin verimliliğini arttırmaktadır (Korkmaz, 2013: 51). Beşeri sermaye, eğitim yatırımlarıyla veya ekonomik faaliyetleri yürütürken yaparak öğrenme yoluyla oluşabilmektedir (Berber, 2011: 152). İşgücünün ve üretimin verimliliğini arttıran eğitim ve sağlık gibi yatırımlara beşeri sermaye yatırımı denilmektedir (Korkmaz, 2013: 51). Lucas'a göre, bu yatırımlarla işgücünün üretim kapasitesi artmaktadır.

İşgücünün niteliğini arttıran eğitim ve sağlık gibi insana yapılan bu yatırımlar ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif etkilemektedir (Korkmaz, 2013: 51). Ayrıca, nitelikli işgücünün kıt olduğu ülkelerde daha yüksek bir getiriye sahip olduğu da öne sürülmektedir (Jones, 2001: 16). Kanımca, beşeri sermaye doğrudan üretim artışı ile ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği gibi; üretim ve hizmetler sektörlerinin nitelikli işgücü ihtiyacını karşılaması yoluyla yatırımları teşvik ederek de büyümeyi olumlu etkileyecektir.

1.3.4.3. Ar-Ge Modeli

Teknoloji, dar anlamda, teknik bilgilerin üretimde uygulanmasıyken; geniş anlamda araştırma, geliştirme, üretim, pazarlama, satış ve satış sonrası hizmeti kapsayan bir sanayi sürecinin etkin ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek bilgi ve becerileri kapsar (Korkmaz, 2013: 50). Bu bağlamda,

Romer, ar-ge faaliyetlerini modele katarak teknolojik ilerlemeyi içselleştirmiştir (Jones, 2001: 91). Böylece, teknoloji bilgi üretimine dayandırılmıştır.

Ar-ge modelinde bilgi, tesadüfi olarak değil bilinçli bir süreç sonucu elde edilmektedir (Berber, 2011: 154). Bu süreç içerisinde işçiler tarafından bir şirkette kazanılan bilgi, başka bir şirkette çalışmaya başladığında bilgi taşımaları meydana gelmektedir. Bu şekilde bir şirkette bilgiye (ar-ge) yapılan yatırımlar diğer şirketlerin de üretim potansiyelini arttırmaktadır (Snowdon ve Vane, 2012: 553). Ar-ge ile üretilen bilgilerin veya geliştirilen yeni ürünlerin başkalarınca kullanılması kısmen önlenebilmektedir (Parasız, 2008: 178). Patent hakkı mekanizması bu kısıtlamayı sağlayabilmektedir. Bu durumda, firmaların yeni keşfedilen bir ürünü alabilmesi için patent hakkı denilen bir ödemede bulunması gerekmektedir (Berber, 2011: 154). Bu mekanizma sayesinde bilgi üretimi sürecinde tıpkı mal ve hizmet üretiminde olduğu gibi katma değer yaratılmış olmaktadır.

Nitekim ekonomi, belirli bir milli gelir düzeyine ulaştıktan sonra yapılan ar-ge harcamalarında patent ve telif haklarının korunması kalkınmış ülkelerde yeni keşifleri artırır (Taşar, 2016: 63-65). Yine, ar-ge faaliyetlerine verilecek sübvansiyonlar ve teşvikler bu çalışmaların artmasını sağlayacaktır. Ar-ge faaliyetlerinin yarattığı teknoloji üretimi ile birlikte tüketim mallarının çeşidindeki artış ekonomik büyümeyi pozitif etkileyecektir (Parasız, 2008: 196-197; Berber, 2011: 154). Modelde, kalkınmış ülkelerin ekonomik büyümesinin sürdürülebilirliği ar-ge faaliyetleri sonucu teknoloji üretimi yapılmasına dayandırıldığı açıklanmıştır.

1.3.4.4. Kamu Politikası Modeli

Barro'nun 1990'lı yıllarda gündeme getirilen kamu politikası modeli; bütçe denkliliğini savunmaktadır (Berber, 2011: 156). Bu modelde kamu harcamaları sadece vergi gelirleri ile finanse edilmektedir (Parasız, 2008: 195). Yatırımı teşvik eden vergi politikaları ise ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Çünkü sermayenin azalan verimliliğine karşılık teknolojiye ilerleme tüketici ürünlerinin çeşitliliğini arttırarak ekonomik büyüme yaratmaktadır (Barro, 1992: 645-661).

Kamu politikası modelinde devlet, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için hem yatırım yapacak hem de özel sektör yatırımlarını arttırmak için vergi teşvikleri

ve sübvansiyonlarla destekleyecektir. Özel sektörün yatırımları, sermaye stoğunu arttırırken; artan vergi gelirleri sayesinde kamu harcama artışı bütçe denkliliğini bozmayacaktır (Berber, 2011: 156). Özellikle ulaşım ve iletişim yatırımları ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlayacaktır (Easterly, 1993: 417-458). Teknolojik ilerlemelerin kısa zamanda topluma mal olması devleti bu alandaki gelişmelerin neden olduğu hizmetleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Örneğin otomobilin keşfi devletlerin kara ve oto yolları yapmasını gerekli kılmıştır. Yine, yakın geçmişte internet ve uydu iletişimindeki gelişmelere bağlı olarak devletler altyapı yatırımları yapmıştır (Akman, 2011: 77). Devletlerin alt yapı yatırımları özel sektör yatırımlarının verimliliğini arttırmaktadır. Öyle ise ekonomik büyümenin bir diğer kaynağını haberleşme ağı, enformasyon hizmeti, (Parasız, 2008: 195) karayolları, demir yolları, barajlar, enerji hatları ve benzeri alt yapı yatırımları oluşturmaktadır (Ergun, 2013: 81). Devletin özellikle ulaşım, iletişim gibi özel sektör yatırımlarını teşvik eden altyapı yatırım harcamalarına önem vermesi büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Kamu harcamaları ilk olarak ekonomide fiziki sermaye yatırımlarının verimliliğini arttırmaya yönelik alt yapı yatırımlarını tamamlar. İkinci olarak ise eğitim ve sağlık gibi yatırım harcamaları ile beşeri sermayenin verimliliğini arttırmaktadır. Üçüncü ve son olarak da ar-ge sektörüne sağlanacak teşviklerle bilginin üretilmesini sağlamaktadır (Berber, 2011: 156). Kamu politikasının, işletmelerin fiziki yatırımını, dışarıdan teknoloji transferini ve beşeri sermaye yatırımlarını teşvik ettiği ekonomilerde kurumlar üretimi destekler ve ekonomi dış ticarete ve rekabete açık bir durumdadır (Jones, 2001: 137-138). Eğitim, ar-ge, dış ticarete liberalleşme gibi kamu politikalarına önem vererek ve verimli kamu harcamaları yaparak ekonomik büyüme sağlanabilmektedir (Kar ve Taban, 2003: 152). Kamu politikası bazı alanlarda kamu müdahalesini, ekonomik büyümenin sürdürülebilmesini sağlamak açısından gerekli bulmaktadır (Berber, 2011: 155).

1.3.4.5. Ekonomik Büyümenin Verimlilik Artışıyla Sağlanması

Tanım olarak, verimlilik, üretim süreçlerinde kullanılan üretim faktörleri ile üretilen ürün arasındaki ilişkiyi gösteren üretkenliktir (Karakayalı, 2004: 62-63).

Verimlilik, iktisadi üretim sürecinin nasıl daha iyi gerçekleşeceğini açıklamakta (Başaran ve Geray, 2005: 12) ve aynı faktör miktarı ile daha fazla üretim yapmayı amaçlamaktadır (Ergun, 2013: 110). Üretimde girdi miktarını arttırmadan çıktı miktarını arttırmayı sağlayan mekanizmaya teknoloji denir.

İlk olarak, batılı sanayileşmiş ülkelerin, üretim aşamasında makine kullanmaya başlamasıyla beraber çalışanların belli bir görevde uzmanlaşması kişi başına üretimi yani verimliliği arttırmıştır (Chung and Kirkby, 2002: 31). Böylece verimlilik, dünya nüfusunun hızla artması sonucu açlık ve hastalık tehlikesine karşılık son 150 yılda kıt kaynaklardan faydalanma yeteneğini geliştirerek sağladığı teknolojik ilerleme sayesinde işgücü başına üretim artışı yaratmıştır (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1984: 202). Verimliliğin sağladığı üretim artışıyla birlikte milli gelir de daha hızlı büyümüştür (Kök, 2010: 209). Verimlilik artışı, aynı zamanda kıt kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılmasını (Tonus, 2013: 133) ve kıt kaynakların tasarrufu ile büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Joseph Schumpeter, 1939 yılındaki çalışmasında teknolojik ilerlemenin kalkınmanın ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağladığını savunmuş (Forstater, 2013: 120); ancak Harrod (1939, 1948) ve Domar (1946, 1947) çalışmalarında teknolojik ilerlemeyi modele dahil etmemiştir (Snowdon ve Vane, 2012: 530-533). Harrod-Domar Modeline göre, üretim faktörlerinin oranını değiştirmeden arttırarak sermaye genişlemesiyle ekonomik büyüme sağlanabilmektedir. Böylece, ekonomide işgücü başına düşen sermaye miktarı değişmeden işgücünü ve sermayenin aynı oranda artmasıyla milli gelir büyüyecektir (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1984: 382). İşgücü başına sermayenin az olduğu ekonomilerde üretimi arttırarak sağlanan hızlı büyüme zamanla işçi başına düşen sermayede artış sağlayacaktır. Ancak sermayenin azalan verimliliği nedeniyle sermaye stoğunda ve ekonomide büyüme uzun dönemde durgun duruma girecektir (Akçomak, 2014: 478-479; Tüğen, 2013: 404). Nitekim sabit bir teknoloji de uzun dönemde, büyüme hızı ortalaması arttırılamayacaktır.

Solow'a göre, uzun dönemli ekonomik büyüme için sermaye birikimi etkisizdir. Fakat teknolojik ilerleme sermayenin azalan verimliliğinin kısıtladığı ekonomik büyümeyi devam ettirebilecektir. Solow'un hesapladığı teknolojinin faktör verimliliği, üretimin girdi artışıyla açıklanamayan kısmıdır. Bu nedenle teknolojiyi

büyümeyi sağlayan dışsal bir faktör olarak kabul etmiştir (Snowdon ve Vane, 2012: 540-542). Teknolojik ilerlemenin dışsallığı şu şekilde ifade edilebilmektedir: Teknoloji cennetten düşen bir meyve gibidir. Teknolojinin nereden geldiğini dikkatlice modellemek yerine, var olan teknolojinin anlık durumuna bakarak işgücünün üretkenliği sayesinde ekonomik büyüme yaratan sabit bir katsayı olduğunu varsaymaktayız (Jones, 2001: 33-34). Böylece, teknolojik ilerleme sayesinde ekonomide sağlanan tasarruf artışları ile sermaye stoğunu artırılması ekonomik büyüme sağlayacak ve durgun durum aşılabacaktır. Ancak teknolojik ilerleme faktörüne bağlı dışsal değişkenler değişmediği sürece ekonomide büyüme duracaktır (Aysan ve Dumludağ, 2014: 480). Öyle ise dışsal bir teknolojik ilerlemeyle ekonominin uzun dönemde büyüme hızı ortalaması daha yüksek olacaktır.

Bir ekonomi durgun duruma ulaşıncaya kadar yüksek tasarruf oranı ve yüksek sermaye miktarı ekonomik büyüme sağlayabilirken; ekonomi durgun durumda ise dışarıdan gelen teknolojik ilerleme ekonomik büyümeyi arttırılabilmektedir (Parasız, 2008: 162). Teknolojik ilerleme, emeğin etkinliğini arttırdığı için artan emeğin etkinliği (Berber, 2011: 132-135), uzun dönemde işgücü başına sürekli üretim artışı ve ekonomide büyüme yaratır (Snowdon ve Vane, 2012: 539). Teknolojideki ilerlemenin işgücü başına çıktıyı arttırmasının nedeni teknolojik ilerlemenin emeğin etkinliğini arttırmasıdır (Parasız, 2008: 160-161). O halde, ekonomik büyüme, üretim faktörü olan işgücü ve sermaye artışının yanı sıra üretim faktörlerinin verimliliğini sağlayan teknolojiden de kaynaklanmaktadır. Teknolojik ilerlemenin sermayenin azalan verimliliğini ortadan kaldırması daha fazla sermaye birikimine imkan tanır. İşgücü verimliliği ve işgücü başına çıktı miktarı teknolojik ilerleme oranı kadar artar. Uzun dönemde, ekonomik büyüme hızı nüfus artış hızı ile teknolojik ilerleme hızının toplamı kadardır (Berber, 2011: 132-140). Ancak Solow Modeli teknolojinin nasıl üretildiğini ve üretim artışını nasıl sağladığını açıklamamıştır.

1992 yılında, G. Mankiw, D. Romer, D. Weil, Solow Modelini olumlu bularak; niteliksiz işgücünün nitelik artışı kazanmasıyla beşeri sermaye yaratmışlar ve niteliksiz işgücü yerine modele ekleyerek genişletmişlerdir. Nitekim dışsal bir teknolojide işgücü üretkenliğinin artmasıyla ekonomik büyümeyi etkilemişlerdir

(Jones, 2001: 48-49). Rebelo'nun (1991) modelinde de dışsal olan teknolojik ilerleme sabittir. Sermaye stoğu ise fiziki ve beşeri sermayenin toplamından oluşmakta; yatırım artışları sermaye stoğunu büyütme ve Harrod-Domar Modeline benzer bir büyüme sağlamaktadır (Berber, 2011: 157; Snowdon ve Vane, 2012: 554). Bu iki modelin ortak özelliği dışsal olan sabit bir teknolojiye beşeri sermayenin verimlilik artışındaki önemini vurgulamasıdır.

Günümüzde, içsel büyüme modeli olarak bilinen yeni büyüme teorisinin önemli savunucuları, P. Romer ve R. Lucas'tır (Berber, 2011: 143; Snowdon ve Vane, 2012: 553). Model, beşeri sermayenin ürettiği bilgiyi teknik ilerlemenin en önemli etmeni ve verimliliği arttıran girdi faktörü varsaymaktadır (Parasız, 2008: 175). Neo-klasik Solow Modelinin, dışsal teknolojinin yarattığı faktör verimliliği sayesinde üretim kapasitesini büyütme başarısının ardından (Jones, 2001: 163); içsel büyüme modeli, sermayenin azalan verimliliğine dayalı üretim fonksiyonu yerine; yatırım ve üretim sürecinde yeni üretim bilgilerinin yani yeni teknolojilerin, artan verimler kanununa dayalı üretim fonksiyonunu kullanmaktadır (Berber, 2011: 147). Böylece, teknoloji üretimini içselleştiren nitelikli işgücü verimlilik artışı yaratmıştır (Jones, 2001: 163). Modelde, beşeri sermayenin ürettiği teknik bilgi ve yarattığı verimlilik ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

İçsel büyüme modelinin temel özelliği, sermaye stoğu sonsuza yöneldiğinde sermayenin marjinal verimliliğinin sıfır olmamasıdır. Çünkü bu modelde artan verimler kanunu geçerlidir (Parasız, 2008: 171). Ekonomik büyümeyi sağlayan itici güç içselleştirilmiş olan teknolojik ilerlemedir (Snowdon ve Howard, 2012: 555). Teknolojik ilerlemenin içselleştirilmesi, ar-ge faaliyetleriyle bilgi üretilmesidir (Akçomak, 2014: 488). Bilgi stoğu, sermaye stoğu ve işgücü bir araya gelerek üretim yapmakta ve gelir elde etmektedir. Teknolojik ilerleme yani bilgi stoğu, dünyanın kalkınmış bölgelerindeki ar-ge faaliyetleri sonucu sağlanmaktadır (Jones, 2001: 92). Öyle ise kalkınmış ülkelerin, işletmelerde veya üniversitelerde yaptıkları ar-ge faaliyetleri sonucu teknoloji üretmektedirler.

Ekonomik büyüme açıklanmayan dışsal bir teknolojik ilerlemeden çok yatırım kararına bağlıdır. Burada, yatırım kavramıyla anlatılmak istenen ise fiziksel sermaye birikiminden daha geniş bir kavram olan araştırma ve geliştirme (ar-ge) ile insan sermayesinin oluşturulmasına yönelik harcamalardır (Snowdon ve Vane, 2012:

553). Nüfusun bir kısmı bilgi üretiminde istihdam ediliyorsa, kişi başına büyüme teknolojik ilerlemeye bağlıdır. Çünkü teknolojik ilerleme yoksa büyümede gerçekleşmeyecektir. Uzun dönemde büyüme oranı araştırmacı sayısı ve araştırmaların etkinliği tarafından belirlenmektedir (Şentürk, 2007: 79-80). Bilgi sayısı yani bilgi stoğu, yeni bilgi üretme oranı ile yeni bilgi üretmek için çalışan kişi sayısının çarpımına eşittir. Teknolojik ilerleme yani üretilen bilgi miktarı; araştırmaların üretkenliğine (verimliliğine) yani bilgi üretme oranına ve ar-ge sektöründe istihdam edilen bilgi üreten kişi sayısının çokluğuna bağlıdır. Araştırmacıların üretkenliğini ise sahip olunan bilgi stoğu etkileyebilmektedir (Jones, 2001: 93-94). Bilginin üretimde kıt kaynak olmaması ve erişiminin kolay olması ar-ge çalışmalarını ve bilgi (teknoloji) üretimini kolaylaştırmaktadır.

Her ar-ge faaliyeti sonuca ulaşamayabilir ve yeni bir ürün ya da üretim teknolojisi ortaya çıkmayabilir. Yaratılan her yenilik pazarda başarılı olmayabilir (Akçomak, 2014: 488). Teknolojik ilerleme sonucu elde edilen yeni teknoloji; eski teknoloji ile üretilen mal ve hizmetlerin yetersiz ve kullanım dışı kalmasına sebep olabilir. Bu etkenler ekonomik büyüme hızını olumsuz etkileyebilmektedir (Parasız, 2008: 197). Bilgi (teknoloji) üretimi yolu ile büyümenin en önemli avantajı yatırım maliyetlerinin daha düşük ve getirilerinin daha yüksek olmasıdır (Şentürk, 2007: 77). Patent yasaları ise ar-ge çalışmalarına güvence sağlayarak üretilen bilginin diğer ekonomi aktörlerince ödeme yapmadan kullanılmasını engeller (Snowdon ve Vane, 2012: 555) ve teknoloji üretimini teşvik ederek gelir ve büyüme yaratır.

Netice itibariyle, Neo-klasik Büyüme Modellerinde teknoloji sermayenin azalan verimler kanununu etkisizleştirmektedir (Berber, 2011: 134-135). Solow Modelinde, dışsal olan teknolojik ilerleme toplam faktör verimliliği olarak ifade edilmekte (Jones, 2001: 42-43) ve işgücünün etkinliğini arttırarak sermaye stoğunu büyütürken; İçsel Modellerde ise etkin işgücünün (beşeri sermayenin) ar-ge faaliyetlerinde ürettiği teknolojinin sağladığı verimlilik artışı toplam sermaye stoğunu artırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

1.4. EKONOMİDE KALKINMA KAVRAMI

Endüstrileşerek ekonomik ve sosyal her türlü yapısal değişikliğini tamamlamış olan ülkelerde üretim kapasitesinin zaman içinde devamlı artışı büyüme; henüz yeterince endüstrileşememiş ve yapısal değişmelerini tamamlayamamış ülkelerde üretim kapasitesinin artırılması kalkınma olarak tanımlanır (Üstünel, 1997: 60). Kalkınmanın diğer bir tanımı, ekonomik büyüme ve refahın artırılması (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 193) için ekonomik, toplumsal, siyasal ve kurumsal yapılarda köklü değişikliklerin yapılmasıdır (Ergun, 2013: 233). Ekonomik kalkınma için yapılan bu köklü değişiklikler toplumsal yapıyı ve üretim biçimini değiştirmektedir.

Toplumlar üretim biçimlerine göre, tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu olarak sınıflandırılmaktadır (Öz, 2013: 18). Günümüzde, üretim yapısı ve bu yapının içinde bulunduğu koşullar değişmekte ve ekonomik yapılar daha karmaşık hale gelmektedir. Yaşanan değişim sonucu üretim düzeyi artarken, ekonomik ve sosyo-kültürel yapının değişmesi gerekmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 194). O halde, kalkınma ekonomide büyümeyle birlikte yaşanan sosyal değişim olarak özetlenebilir (Goulet, 1971: 6). Bu değişim, üretim teknolojisi alanında makineleşmenin yardımıyla tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi sağlamıştır (Mankan, 2011: 15-16). Tarım toplumunun sanayi toplumuna hatta bilgi toplumuna dönüşürken; artan üretim kapasitesi sermaye stoğunu büyütmektedir.

Geleneksel kalkınma yaklaşımı, batılı olmayan toplumların üretimlerinin neden yetersiz olduğunu, üretim ve verimliliklerini nasıl artırabileceklerini ve nasıl modernleşebileceklerini açıklamaktadır (Yüksel, 2013: 39). Bu yaklaşıma göre, kalkınmakta olan ülkelerde sanayileşmenin başlatılabilmesi için yatırımlara öncelik verilmelidir. Yatırımların artması için kaynakların yönlendirilmesine ise ‘büyük itiş’ denilmektedir. Büyük itiş, kalkınmanın sağlanması için gerekli ekonomik büyümeyi sanayileşmeyle gerçekleştirir (Ergun, 2013: 234). Devlet, özel sermaye ve teşebbüs için şart olan huzur ve emniyeti sağlayıp; yol, liman gibi otonom yatırımları yaptığı ve gerekli teşvik tedbirlerini aldığı takdirde ülkenin kalkınması özel teşebbüs tarafından süratli bir şekilde başarılabilecektir (Dikmen ve Yaşa, 1963: 15). Birinci aşamada devlet iletişim, ulaşım, sulama gibi altyapı harcamalarına ağırlık vermekte; ikinci aşamada özel yatırımları tamamlayan yatırım mallarını arz etmektedir.

Kalkınmanın üçüncü ve son aşamasında ise kamu harcamaları alt yapı yatırımlarından, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kültür gibi refahı artırıcı beşeri sermaye yatırımlarına kaymaktadır (Akman, 2011: 83-84; Türk, 2010: 61). Böylece refahın yeniden dağılımı ile gelir dağılımında adalet sağlanarak yoksullukla mücadele edilmekte ve kalkınma sağlanmaktadır.

Ekonomide kalkınma, kişi başına milli gelirin artması yanında üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi ve sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler ile mümkündür (Özdemir, 2014: 4). Bu yapısal değişiklikler sonucu ekonomilerin kalkınmasında dış ticaret olumlu etkiler göstermektedir. Bu etkiler, üretim ve kaynak açığını karşılamak, üretilen ürün fazlasına pazar sağlamak, geniş bir piyasa hacmi yaratmak ve teknoloji transferi ile rekabetçi bir ekonomik yapı oluşturarak ekonomiye dinamizm kazandırmaktır (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 409). Fakat pek çok kalkınmakta olan ülkenin ihracatı ithalatını karşılayamamakta ve bu durum, üretim kapasitesinin yeterli düzeyde olmadığına bir işareti sayılmaktadır.

Kalkınma politikasının amacı hızlı ve sürekli büyümeyi sağlamaktır. Fakat üretim artışı olmadan ekonomik büyüme yaratılamayacaktır (Pender, 2001: 398). Bu nedenle, kalkınma politikası, ekonomide niceliksel büyümeyi niteliksel değişimle sağlayabilecektir (Pinar, 2011: 159). Çünkü ekonomide teknolojik ilerleme ve beşeri sermayenin artırılması ile işgücünün üretkenliğinin devamlı olarak artışı mümkün olacaktır. Bu ise zaman içinde, üretim tekniklerinin, ekonomik büyümenin, kültür seviyesinin ve toplum yapısının önemli değişimlerle karşı karşıya kalması sonucunu yaratır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 194). O halde, kalkınma ekonomide verimlilik artışı yaratmakla sonsuz büyüme potansiyeli sağlamaktadır.

Çağdaş toplumlarda teknolojinin sürekli olarak gelişmesi, toplumdaki kurumların da değişmesini gerektirecektir. Çünkü toplumda bugün için mevcut olan ve statükoyu temsil eden kurumlarla teknolojik ilerleme arasında bir çelişki mevcuttur (Üstünel, 1997: 103). Kurumlar statükoyu ve geriye doğru bağlayıcılığını temsil ederken; teknolojik ilerleme ise değişimi temsil etmektedir. Böylece kurumlar ve teknoloji gibi iki karşıt etken kültürel değişimi ve sosyo-ekonomik yapıyı yaratmaktadır (Forstater, 2013: 104). Bu bağlamda, kalkınmanın sağlanabilmesi için kurumlarla teknolojinin etkileşimi sonucu oluşan kurumsal değişim sürecinin

hızlandırılmasına ihtiyaç duyulabilir. Bu kurumların kalkınmaya yönelik politikaları desteklemesini sağlayacaktır.

Kurumlar, ekonomik büyümenin hızlı ve sürdürülebilir olması için altyapı yatırımlarına, makro-ekonomik istikrara, yüksek eğitime, sağlık ve tarım politikalarına önem vermelidir. Ayrıca, vergi oranlarının ve ithalat / milli gelir oranının indirilmesini, mal ve işgücü piyasalarının etkinliğini (işçi-işveren işbirliği, işe alma ve çıkarma kuralları, işgücüne kadın katılım düzeyi), finansal piyasalarda ve iş dünyasında gelişmeyi sağlayarak; ileri teknoloji ve inovasyon üretimini teşvik edebilmelidir (Çakmak ve Sarıdoğan, 2014: 523-533). Tüm bu çabalar çağdaş bir üretim düzeni kurmayı kolaylaştıracaktır.

Günümüzde ekonomik ve ekolojik krizlerin giderek artması sebebiyle genelde kabul gören kalkınma düşüncesi ve bu düşüncenin toplumsal örgütlenme biçimini oluşturan kapitalizm sorgulanarak alternatif stratejiler önerilmektedir (Hollender, 2015: 73-101). Kapitalist kalkınmanın alternatifi olan yeni kalkınma yaklaşımına göre (Nixon, 2006: 967-981), kapitalist kalkınma düşüncesinin sermaye birikimini artırarak ekonomik büyüme sağlamak istemesi eşitsizliği arttırmaktadır (Akçay, 2015: 4-9). Bu çerçevede, alternatif yeni kalkınma yaklaşımı üretim ve bölüşüm mekanizmasını beraberce çalıştırmak istemektedir (Forstater, 2013: 100). Bu bağlamda, gerçek demokrasi ve eşitliğe dayalı bir düzeni ve bu düzenin ekonomik sistemini kurmayı hedeflemektedir.

Yeni kalkınma yaklaşımı, büyüme ve kalkınma için ana akım iktisadın kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmış ülkelerin sanayileşme politikalarını takip etmesini gerektiren doğrusal tarih anlayışına da alternatiftir. Her toplumun kendine ait farklı kurumsal yapıları, alışkanlıkları, gelenekleri ve değerleri sebebi ile tek tip bir kurumsal yapı oluşturulmasından öte kalkınmakta olan ülkelerin kurumlarının kalitesini ve performansını arttırmayı amaçlamaktadır (Dumludağ, 2014: 21). Kalkınmakta olan ülkeler, üretim düzenini kurarken ve üretimin sürdürülebilirliğini sağlarken kendi kurumsal yapısına uygun politika tercihleri olabilecektir.

Ülkelerarası kalkınmışlık farklılıklarının temel nedenlerinden kurumsal farklılıkları anlayabilmek için öncelikle kurumların nasıl tanımlandığını ve nelerden oluştuğunu bilmek gerekmektedir. Alışkanlıklar, geleneksel davranış biçimleri, gösteriş yapma merakı ve dinsel inançlar gibi kurumlar insan davranışlarını etkiler

(Üstünel, 1997: 102-103). Bu kurumlar, insan davranışlarını etkilediği gibi iktisadi davranışları da etkileyerek; ‘homo economicus’ anlayışına alternatif bir iktisadi yaklaşımın felsefi temelini oluşturmuştur. Çünkü iktisadi davranış sadece insan doğası hakkındaki sabit varsayımlara göre oluşmaz. Bu davranış büyük ölçüde bir toplum içinde mevcut olan gelenekler, adetler ve kurumlar tarafından etkilenmektedir (Forstarter, 2013: 96). Bu sebeple, kurulan ekonomik düzeni ve üretim düzeyini de belirlemektedir.

Kurumlar, insan ilişkilerinin olduğu her alanı kapsayan ve insanların kurullarla oluşturduğu kısıtlamalardır. Formel kurumlar, hukuk, kanun, yasa gibi alanlarda yer alırken; enformel kurumlar (kısıtlar) ise davranış normları, gelenekler, etik kurullar olarak ortaya çıkmakta ve ekonomik faaliyetlere olanak sağlayan mekanizmanın altyapısını oluşturmaktadır (Dumludağ, 2014: 18). Formel kurumlar, ekonomik ve politik kurumlarla sözleşmelerden oluşmaktadır. Politik kurumlar, devletin yapısını belirlemektedir. Bu yapı, devletin öncelikleri ile karar alma ve denetim mekanizmalarından oluşmaktadır. Ekonomik kurumlar ise mülkiyet haklarını ve mülkiyet hakkından doğan ekonomik hakları kapsamaktadır. Sözleşmeler ise ekonomik mübadeleye ilişkin antlaşmalara ait özel hükümleri içermektedir (Dumludağ, 2014: 18-19). Öyle ise kurumlar ekonomik davranışları kısıtlayabilir veya teşvik edebilir. Bu durumda, kalkınma süreci kısa veya uzun olması büyük ölçüde kurumsal yapıya bağlıdır.

Bu faktörler çerçevesinde yaratılan yeni kalkınma yaklaşımı, devletleştirmeden ziyade kamusallaştırmayı savunmaktadır. Bu bağlamda kamusallaştırma, kamu girişimleri desteklenirken üretimde çalışanların yönetime ve denetime katılmasını içermektedir (Akçay, 2015: 4-9). Kamusallaştırma düşüncesinin altında yatan felsefe, toplumun maddi kaynaklarının onun üyelerinin istekleri ve ihtiyaçları için kullanılmasıdır. Bu felsefeye dayanarak ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliği için ekosistemin korunması da önerilmektedir (Forstarter, 2013: 101-109). Böylece, gelecekte de ihtiyaç duyacağımız kıt olan doğal kaynakların hem korunması hem de tasarruf ederek tükenmesinin engellenmesi sağlanabilecektir.

1.5. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMA SORUNU

II. Dünya Savaşı sonrası dış ticarete sıkı korumacı politikalar ve sermaye yatırımları artışı ile ülkelerin kendi devletlerinin desteği büyümelerini sağladı. Dış ticaret koruması, mali destekler, planlar büyüme ve sanayileşme için kullanıldı. Devletler hem sanayileşmede öncü, hem de kendi sermayesine kalkınma hedefine dönük olarak destek oluyordu (Kazgan, 2009: 284). 1980 yılına kadar devam eden bu dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle ulusal pazarda sermaye birikimi sağlanmıştır (Akçay, 2015: 4-9). Fakat piyasanın işleyişine yapılan müdahaleler ekonomik büyümeyi zamanla durma noktasına getirmiştir.

Kalkınmakta olan ve yeni sanayileşen ülkelerde; devlet müdahaleciliği ve korumacılığı uygulamaları, partizanlık, yolsuzluk gibi nedenlerde yüksek enflasyon, ödemeler dengesinin bozulması sonucu düşük büyüme hızı ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda iktisatçılar, kalkınmakta olan ve yeni sanayileşen ülkelerde devletin müdahale etmemesi gerektiğini çünkü devlet müdahalelerinin piyasada daha büyük aksaklıklara sebep olacağını öne sürmektedir (Kök, 2010: 34). Kalkınmakta olan ülkelerdeki, tüm bu olumsuz faktörlerin yarattığı kamu açıklarının sebepleri yüksek harcama baskısı, vergi gelirlerindeki yetersizlik ve özel tasarrufların düşüklüğünden kaynaklanmaktadır (Tüsiad, 1986: 86). Bu durumda, aşırı artan kamu harcamaları üretim artışını ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir.

1970’li yıllardan itibaren enerji fiyatlarında artış, çevre kirliliğinin küresel boyutlara ulaşması, eğitim sisteminin kalitesiz oluşu, işsizlik oranlarında artış, nüfusun yaşlanması, politik sistemin ve kamu bürokrasisinin ekonomik dengeye olumsuz etkileriyle birlikte verimlilikte azalma ve kaynakların aşırı tüketimi ve israf sisteme güveni sarsmaktaydı. Mevcut kurumlar ise ekonomik sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır (Öz, 2013: 24-25). Bunun üzerine 1970’li yılların sonunda global ekonomik durgunluğa karşılık yeni ekonomik reçeteler önerilmiştir.

1980’li yılların başında ortaya çıkan yeni ekonomik düzende Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kurumlar, ekonomide kalkınma amaçlı programlarında hükümet müdahalesinden, yapısal uyum programlarına geçerek piyasa eğilimli politikalar uygulamaya başladılar. İçerdikleri politikalar, bütçe dengesi, vergi indirimleri, hükümet harcamalarında kesintiye

gidilmesi, deregölasyon ve serbest ticaret ve piyasayı serbestleştirmeye yöneliktir (Forstater, 2013: 119; Kazgan, 2009: 6). Bu nedenle, IMF ve Dünya Bankası ekonomisi resesyon ve yüksek enflasyon içinde olan kalkınmakta olan ölkelere mali istikrar yanında dışa açılarak ihracat sanayisine dayalı piyasa ekonomisine geçmesine yönelik tavsiyelerde bulunmaya başlamışlardır (Kök, 2010: 34). Böylece, hızlanan değişim sürecinde dış ticaret ve uluslararası sermaye akımları serbestleşmiş (Şenses, 2014: 118) ve kalkınmakta olan ölkeler ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini benimsemeye başlamışlardır.

Kalkınmakta olan ölkelerde hızlı bir büyüme hızı ile kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kıt kaynaklar, tasarruf açığı ve sermaye yetersizliği yanında diğer önemli engel döviz darboğazıdır (Eroğlu, 2002: 260). Tasarruf yetersizliğinden dolayı tasarruf-yatırım denkliğinin kurulamadığı ve bunun da iktisadi büyümeyi yavaşlattığı ifade edilebilir. Dış kaynağa olan ihtiyacın azalmasının tek yolu da ekonomik büyümenin hızlı olmasıdır. Ekonomik büyümeyi durdurarak dış kaynak ihtiyacını azaltmak istenen bir durum değildir (Enç, 2001: 36). Fakat kalkınmakta olan ölkelerin sermaye yetersizliği; yatırımlarda ara ve sermaye malı ithalatı sebebiyle oluşan döviz açığı gibi sorunları aşabilmesi ancak sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle tasarruf açığını kapatarak ödemeler dengesini sağlamasıyla (Güven, 2001: 8); yani dış borçlanma ile mümkündür.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi kalkınmakta olan ölkelerin büyümesinde önemli bir politika değişikliği olarak görölmekte (Jayme, 2001: 9-11) ve ekonomik büyüme hızları arttırılmaya çalışılmaktadır (Kurueger, 1974: 286). Diğer ölkelere mal satarak ihracat yapılabilmesi yurtiçinde üretici kesimin üretim yapabilmesiyle mümkündür (Tonus, 2013: 232). Kalkınmakta olan ölkelerde devletin, finansal piyasalara müdahale etmesiyle faiz hadlerini suni olarak indirmesi; toplam tasarrufları azaltmaktadır. Bu durumda, finansal sistem yatırımlara yeterli miktarda fon sağlayamaz ise büyüme ve kalkınma olumsuz etkilenmektedir (Emek, 2000: 64-65). O halde faiz oranlarının tasarrufların yatırımları karşılayabileceği bir seviyede oluşması ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

Kalkınmış ölkelerin ekonomik büyümesi kalkınmakta olan ölkelere göre daha hızlı, aynı hızda veya daha az olabilmektedir. Ölkelerin büyüme hızlarının oranını belirleyen faktörler sahip oldukları donanımlarıdır (Parasız, 2008: 22). Kalkınmakta

olan ülkeler, işgücü sermayeye oranla daha ucuz olması sebebi ile emek yoğun üretim teknolojisini seçmektedirler. Ekonomiler daha yüksek üretim düzeylerine çıktıkça, yeni teknolojiler sayesinde, nispeten daha çok sermaye ve daha az işgücü kullanarak ekonomik büyümeye devam edebilecektir (Eski, 1984: 115). Sahip oldukları bol miktarda işgücü için kullandıkları tasarruflar; sermayenin azalan verimler kanunu sebebi ile yoksul ülkelerin milli gelirini, zengin ülkelere daha hızlı arttırmasını sağlayacaktır. Bu durumda, kalkınmakta olan ülke ekonomileri kalkınmış ülke ekonomilerine yaklaşıacaktır (Berber, 2011: 145). Böylece kalkınmakta olan ülkeler kalkınmış ülkelere yakınsama sağlayabilecektir.

Ancak kalkınmakta olan ülkelere hızlı büyüme ile kalkınmanın sağlanabilmesi için temel koşul ülke ekonomisinin kurulacak altyapısının ve kurumsallaşmasının hızlı büyümeyi sağlayabilecek olmasıdır (Jones, 2001: 163). Bu sebeple, kalkınmanın gerçekleşmesi için öncelikle temel altyapı yatırımlarını yapmak zorundadırlar (Karakayalı, 2004: 477). Daha sonra yeni üretim faktörlerinin üretime katılması ve teknolojinin ilerlemesiyle ekonomilerini daha fazla üretken hale getirebileceklerdir (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 27). Bunun sebebi ise günümüzde büyümenin kaynağını, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve teknolojik ilerlemelerin oluşturmasıdır (Saçık, 2009: 163). En basit anlatımıyla ekonomik büyüme, teknolojik ilerleme ile fiziki ve beşeri sermaye stoğunun artmasıdır.

Kalkınmış ülkelerdeki ar-ge faaliyetleri sonucu sağlanan teknolojik ilerlemeyi izleyen kalkınmakta olan ülkeler, bu ilerlemeleri taklit ve kopya ederek ekonomik büyümeye ortak olmaktadır (Parasız, 2008: 25-26). Teknoloji ülkeler arasında dış ticaret, bilimsel yayınlar, bilim adamı ve mühendis göçüyle yayılmaktadır (Jones, 2001: 52). Fakat kalkınmakta olan ülkeler teknolojik ilerlemenin yavaş olması, teknik bilginin, ekonomide üretim için gerekli altyapının ve yatırımların yetersizliği sebebiyle üretimi arttıramamaktadır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 205). Bu durumda, kalkınmakta olan ülke ekonomilerinin temel sorunu üretim yetersizliğidir. Üretim yetersizliği sonucu kişi başına gelir ve sermaye birikimi arttırılamamaktadır.

Kalkınmakta olan ülkelerin üretim yetersizliği serbest piyasa koşullarının kendiliğinden gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Piyasanın işlemesi, girişimcilik kültürlerinin gelişmemiş olması, faktör mobilitesinin olmaması, altyapı eksikliği ve bilginin yetersiz ve asimetrik dağılmış olması sebebiyle aksamaktadır

(Pinar, 2011: 163). Gerçekten de az gelişmiş ülkeler açısından kalkınmada en büyük sorunlardan biri girişimcilik ve işletme eksikliğidir (Hirschman, 1958: 50-62). Ekonomide yeterli seviyede beşeri sermayenin olmaması, yeterli bir kültür seviyesinin oluşmaması, ekonomik kalkınma hakkındaki görüşlerin yeterince gelişmemesi, teknolojik ilerlemenin yeterince sağlanamaması sebebiyle üretim tekniklerinin gelişmemesi gibi sorunlar üretimi olumsuz etkilemektedir. Bu durumda, daha sağlıklı ve eğitilmiş işgücü yetiştirmek suretiyle kalkınmadaki ekonomik, kültürel, demografik, siyasal ve teknolojik yapısal sorunları aşmaya çalışmalıdırlar (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 197). Bu nedenlere bağlı olarak kalkınmakta olan ülkelerde, gelir dağılımı adaletsiz ve yoksulluk yaygın, sağlık hizmetlerinin yetersiz ve ortalama yaşam süresinin kısa, işsizlik oranları ise yüksektir. Sosyal yapılarını irdelediğimizde ise ekonomik yapıları ağırlıklı olarak tarım sektöründen oluşmakta, nüfusunun büyük bir kesimi kırsalda yaşamaktadır (Berber, 2011: 212-225). Dolayısıyla kalkınmakta olan ülkelerde kişi başına milli gelir az ve ekonomilerinin rekabet gücü zayıftır.

Artan küreselleşme ideolojisiyle beraber neo-liberal yapısal uyum politikalarının etkisi kalkınmakta olan ülkelerde, sosyal harcamaların kısıp, sübvansiyonların kaldırması işsizlik oranlarının artmasına, eşitsizliğin artarak gelir dağılımının bozulmasına ve yoksulluk sorununun derinleşmesi neden olmuştur (Metin, 2013: 213; Forstater, 2013: 119; Singh, 1991 ve Ghai, 1991; Eshag, 1983: 16-17). Amartya Sen; kaynakların kıtlığı sebebiyle oluşan yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlik, yetersiz beslenmenin her zaman üretim başarısızlığının sonucu olmadığını; bu sonucun bölüşüm başarısızlığı sebebi ile de ortaya çıkabileceği görüşünü ortaya atarak beşeri kalkınmanın ölçülebilmesi için alternatif göstergeler geliştirmiştir (Forstater, 2013: 124). Ülkelerin kalkınmışlık düzeyini ölçmek üzere geliştirilen bu göstergelere insani gelişim endeksi (Human Development Index: HDI) denilmektedir. İnsani gelişim endeksi, ortalama yaşam ve ortalama eğitim süresi, okur-yazarlık oranı, satın alma gücüne göre kişi başına milli gelir verileri kullanılarak oluşturulmuştur (Ergun, 2013: 234). Bu endeks, ekonomide büyümenin yanı sıra toplumsal yapıdaki köklü değişiklikleri de kapsadığı için iktisadi olmayan faktörleri de içermektedir (Hoselitz, 1957: 28-41). Bireylerin sağlıklı olma, iyi beslenme, eğitim imkanlarına sahip olma, toplumdan dışlanmama, yurttaşlık

haklarına ve siyasi özgürlüklere sahip olma haklarını ön plana çıkaran bu evrensel kavramlar, ülkelerarası kalkınmışlık karşılaştırmaları yapmayı sağlamaktadır (Kirmanoğlu, 2014: 203). Bu göstergeler ülkelerin kalkınmışlık seviyesini veya kalkınma potansiyelini göstermektedir. Ancak ülkelerin bu göstergelere göre yapılan kıyaslamalarında pek çok ülkenin kalkınmış ülkelerin çok uzağında olduğu anlaşılmaktadır.

Kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmış ülkeleri yakınsamaları için mutlaka beşeri sermaye birikiminin arttırılmasını; niteliksel açık kadar niceliksel açığında kapatılması gerekmektedir (Taşar, 2016: 70-73). Geleneksel kalkınma yaklaşımında, tasarrufların yatırıma dönüşmesinde gösterilecek çaba için eşitsizlik motivasyon sağlamak ve ekonomide büyümeyi teşvik etmektedir. Alternatif kalkınma yaklaşımlarında ise eşitsizlik, doğa ve insan sermayesi gibi üretken varlıklara erişimi kısıtlamaktadır. Ancak üretken varlıkların yeniden dağıtımı gelirden büyüme ve insani gelişimin yüksek seviyelere ulaşmasını sağlayarak kalkınma yaratabilmektedir (McKinley, 2001: 228). Alternatif kalkınma stratejileri, kamu hizmetlerine ve teknolojiye erişimi kolaylaştırarak kalkınmakta olan ülkelerde geleneksel kalkınma stratejilerinin sağlayamadığı ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini gerçekleştirebilecektir.

Alternatif kalkınma stratejilerinin ekonomik, sosyal, çevresel ve politik olmak üzere 4 temel hedefi mevcuttur. Ekonomide büyüme, küresel piyasalarda rekabet edebilir yüksek katma değere sahip sektörlerin desteklenerek; tarım ve sanayi üretimine zarar veren istikrarsızlıklardan korunarak ve kamu borcunu yönetilebilir bir seviyede tutarak sağlanabilmektedir. Ancak alternatif kalkınma yaklaşımında yalnızca ekonomik büyüme yeterli değildir (Zafir, 2014: 252-253). Ekolojik bütünlüğün, toplumun kendi geleceğini belirleme hakkının, kültürel çeşitliliğin, toplumsal adaletin korunmasının ve yaratılan değerlerin adil bölüşümünün sağlanması gerekmektedir (Lele, 1991: 611). Ekosistemin korunarak, yenilenemeyen kaynakların yerine yenilenebilir kaynakların ikame edilmesi ise hedeflenen çevresel amaçtır. Sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi ise insanların kültürel, maddi, manevi ihtiyaçlarının karşılanması ve yoksullukla mücadele ederek gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Politik hedefler, özgürlüğün ve insan haklarının garanti altına alındığı bir sistemin var olmasıdır (Zafir, 2014: 253). Alternatif kalkınma yaklaşımı,

ekonomik düzende uygulamak istediği ekonomik sistem, teknolojiye dayalı yenilikçi sanayileşme ve eko-sanayileşme stratejilerini beraberce kullanarak az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını amaçlamaktadır.

Netice itibariyle, kalkınmış ülkeler bu durumu son birkaç yüzyıllık süreçteki iktisadi büyümelerinin temelini oluşturan altyapılarına ve kurumlarına borçludur. Kalkınmış batı ülkelerinde bu kurumsallaşma süreci, mülkiyet haklarının kabulü ile başlamıştır. Batılı ülkeler, kalkınmanın iki ayağından biri olan kurumsallaşmanın yanına diğer ayağı olan büyümenin lokomotifi teknolojik ilerlemeyi de oturtmuşlardır (Jones, 2001: 165). Kamu ekonomisi ve özel ekonomi ilişkilerindeki farklılıklar ve enformal normların yavaş değişimi gibi kurumsal özelliklere sahiptirler. Yoksul ülkelerin kalkınamamasının asıl sebebi, kurumların rekabetini teşvik ederek, bireylerin ekonomik ve politik olarak kendilerini rahatça ifade edebilmelerini sağlayamamalarıdır (Dumludağ, 2014: 21). Fırsat eşitliğinin ise gelir eşitsizliğinin azalmasını sağlayarak, yoksulluğun azalmasına ve ekonomik büyüme oranlarının artmasına yardımcı olduğunu göstermiştir. Çünkü eğitim, sağlık, kültür harcamaları gibi beşeri sermayeyi geliştiren faktörlerden faydalanma olanaklarının sağlanması (Taşar, 2016: 64-72), teknolojiye erişimi ve teknoloji üretimini kolaylaştırarak gelir dağılımında adalet ile beraber ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınması yoksulluğun azaltılmasına, gıda güvenliği ve teminine, sürdürülebilir tarıma, güvenli ve sürdürülebilir enerji üretimine, üretim kapasitesinin arttırılmasına, çevre dostu teknolojiler geliştirilmesine, çevresel sorunların çözümüne, cinsiyet ayrımcılığının engellenmesine, eğitim ve sağlık hizmetlerinden ve ekosistem tarafından sunulan mal ve hizmetlerden yararlanılabilmesine bağlıdır (Zafir, 2014: 258-272). Çünkü az gelişmiş ülkeler, gelir düzeyinin düşük olması ve tasarrufların arttırılamaması sebebiyle kalkınmamaktadır (Berber, 2011: 282). Ancak teknolojik ilerlemeler sürekli olarak sermaye talebini arttırarak reel faiz oranının çıkmasına neden olur. ‘Bu sürecin sürekli olarak yinelenmesi uzun dönem büyüme sürecinde bir sürekli süreç yaratmaktadır’ (Parasız, 2008: 133). O halde, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla kurumsal ve hukuksal düzenlemeler ile altyapı yatırımları tamamlanmalı, insan haklarına dayalı demokratik politik rejimin kurulması ve

üretimde ekosistemle uyumlu teknolojilerin yaratılabilmesi ve kullanılabilmesi için beşeri sermaye oluşturulması gerekmektedir (Ekinci, 2005: 997-1009). Çünkü az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu mevcut kurumlar ile kalkınma sağlanamamaktadır. O halde yapılacak kurumsal düzenlemeler üretimi teşvik etmelidir.

1.6. KALKINMAYA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Kalkınmışlığın en önemli göstergesi sanayileşmedir. Bunun için kalkınmakta olan ülkeler sahip oldukları geri teknoloji, küçük piyasa ve düşük gelir düzeyinden oluşan sosyo-ekonomik yapılarını değiştirerek sanayileşmeyi amaçlamaktadırlar. Bu ekonomiler tarım sektörü ağırlıklıdır ve sektörel dönüşüm amaçlamaktadır (Korkmaz, 2013: 83-85). Kalkınmakta olan ülkeler, kalkınma planlarıyla hızlı bir sanayileşme ile uzun dönemde ileri teknoloji ve sermaye-yoğun mal ihraç eden kalkınmış ülkeler sınıfına girmeyi sağlamak istemektedirler (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 409). İster ithal ikameci ister ihracata dönük sanayileşme stratejilerini benimsemiş olalım; temel amaç ödemeler dengesinin, tam istihdamın ve sanayileşme ile ekonomide sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasıdır (Ay, 2007: 15). Nitekim sanayileşerek kalkınma stratejilerinde ödemeler dengesinin sağlanmasında başarılı olunursa ekonomik büyüme sürdürülebilecektir.

1.6.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

İthal ikameci sanayileşme ithal edilen bir malın yurt içinde üretimini gerçekleştirerek sanayileşmeye çalışan, (Ekinci, 2005: 997-1009) devlet korumacılığı ve müdahaleciliğine dayalı bir modeldir (Şentürk, 2007: 82). İthalatın azaltılması ile döviz tasarrufu yapılarak döviz darboğazı aşılmaya ve ödemeler dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır (Eroğlu, 2002: 259; Little, Scitovsky ve Scott, 1970: 59). İthalatın azaltılması sonucu iç pazardaki talep ulusal üretim artırılarak karşılanmaya çalışılır.

İthal ikame stratejisinin amacı ihracattan çok ulusal pazarın ihtiyaçlarına yönelik üretim yapmaktır. Böylece ithal edilen malların yerine yurtiçinde üretilen mallar kullanılmaktadır. Ulusal sanayinin yabancı ürünlerin rekabetinden korunması için ithal ürünlere karşı kota ve tarife uygulamasına gidilerek ithalat engellenmeye

çalışılmaktadır (Ergun, 2013: 236). Bu amaçla uygulanan ithalat kotaları, ithalata konan gümrük vergileri, döviz kuru politikaları ve döviz tasarrufu ile ödemeler dengesi sağlanmaktadır. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin olumlu etkileri; sanayi üretiminin ve sermaye birikiminin artması, yurtiçi talebin genişlemesidir (Korkmaz, 2013: 84-86) ve ödemeler dengesinin sağlanması kolaylaştığı için borçlanma gereksiniminin azalmasıdır.

İthal ikamesinin ilk aşamasında ileri teknoloji gerektirmeyen emek yoğun giyim, ayakkabı, ev eşyası gibi dayanıksız tüketim malları üretilirken; ikinci aşamada ise petrokimya ürünleri, çelik gibi sermaye yoğun malların üretimine geçilmektedir (www.tusiab.org). İthal ikameci sanayilerin girdi ihtiyacı ile ara ve yatırım mallarında görünen talep artışı ithalatın azalmasını engellemektedir. Tüketim malları ithalatı azalırken, hammadde ve ara malı ile makine ve yedek parça ithalatı artmaktadır (Little, Scitovsky ve Scott, 1970: 59). Ara ve yatırım malları sanayileri için kullanılacak teknolojiler ise karmaşık ve daha çok sermaye gerektirmektedir. Bu sebeple, kalkınmakta olan ülkeler açısından ithal ikamenin uygulanması zorlaşmaktadır. Yine ara ve yatırım mallarının ithalatının azaltılması üretimi olumsuz etkileyecektir. Çünkü üretim için zorunlu girdiler ve yatırım malları ithal edilmediği takdirde üretime bağlı olarak ekonomik büyüme hızı azalacaktır (Korkmaz, 2013: 86-88). Ancak bir ülke son aşama olan üçüncü aşamada ara ve yatırım mallarını üretmeyi başarabilirse sanayileşmesini ve kalkınmasını tamamlamış olacaktır.

Kalkınmaya dönük ithal ikameci sanayileşmenin olumsuz sonuçları ise ithalatın azalması ile gümrük vergilerinde ve yerli üretimi teşvik için sağladığı vergi istisna ve muafiyetlerinden dolayı kurumlar vergisinde bir azalmayla beraber kamu gelirlerinde bir kayıp söz konusu olmasıdır (Alpar, 1982: 85). İthalat kısıtlamaları, aşırı koruma ve aşırı değerlendirilmiş kurlar sebebiyle maliyetlerin ve fiyatların yüksek kalması neden olmaktadır. Bu durum, sanayilerin rekabet gücünü zayıflatmakta ve dışa açılmalarını zorlaştırmaktadır. Böylece, ekonomide etkinliğin ve verimliliğin azalmasına ve ihracat artışı sağlanamamasına neden olmaktadır (Korkmaz, 2013: 87-88).

1.6.2. Karma (Bütünleştirilmiş) Sanayileşme Stratejisi

Karma (bütünleştirilmiş) sanayi stratejinde, ithal ikameci sanayileşme ve ihracata dayalı sanayileşme stratejileri bir birinin tamamlayıcısıdır. Uzun dönemde zamanla azaltılan sanayi korumacılığının ulusal teknolojinin gelişmesi ve verimliliğinin ve sanayinin rekabet gücünün artmasının sağlanması açısından olumlu etkileri olacaktır. Karma yani bütünleştirilmiş sanayi stratejisi ithal ikameci bir sanayiden ihracata yönelik bir sanayiye geçiş aşamasıdır (Korkmaz, 2013: 90-91).

Kalkınmakta olan ülkelerin sanayileşmeye başlamasıyla birlikte sanayi girdileri, yakıtlar ve sermaye malları ithalatı arttı ve ulusal sanayiler dış arz kaynaklarına bağımlı hale geldi (www.tusiab.org). Bu ülkeler yatırım malları ithal ederek sabit sermaye yatırımlarını arttırabilmektedir. Sınai üretimin yürütülebilmesi için ithal girdi, temel sınai mallar ve ara malları veya parça kullanmaktadır. Kalkınmakta olan ülkeler ithalatını karşılamak için yeterli ölçüde döviz gelirini ihracat ve turizm yoluyla sağlayamadığı takdirde dış borçlanmaya gidecektir. Kalkınmakta olan ülkelerin dış borçlarının milli gelirlerine oranı yüksek ise ithalatını kısarak dış ödemeler açığının yükselmesini engelleyebilirler (Eroğlu, 2002: 260). Çünkü döviz kıtlığı sebebiyle ithalat ve buna bağlı olarak yurtiçi üretimi azaltmak zorundadır (www.tusiab.org). Fakat bu durumda, yatırım ve üretim artışı yani büyüme hızı düşmektedir (Eroğlu, 2002: 260). Kalkınmakta olan ülkelerin büyüme hızlarının düşmemesi için ürettikleri malların döviz karşılığı ihraç edilebilir nitelikte olması gerekmektedir.

Japonya ve Güney Kore hem ulusal pazara yönelik hem de global pazara yönelik sanayilerinin gelişmesini sağlayacak karma bir strateji uygulamıştır. 1964 yılında Güney Kore’de, bu stratejinin uygulanabilmesi için parasal ve mali reformlar yapılmıştır. Real kur politikası uygulanmaya başlanmış ve kademeli bir liberalleşme başlatılmıştır (Çarıkçı, 1983: 29; Westphal, Yung ve Purcell, 1981: 15). Güney Kore’nin kalkınmadaki bu başarısını 1963 yılından itibaren 47 yıl boyunca sağladığı ortalama yılda % 7 ekonomik büyümeye borçludur. Aynı zamanda bu hızlı ekonomik büyüme, devlet müdahaleleri ile sağlanmıştır. Fakat başarısının asıl sebebi ürettiği ve ihraç ettiği malların uluslararası kuruluşların ve yaratılan küresel kurumların fikir birliği içinde oluşturduğu norm ve standartlarda olmasıdır (Noland, 2011: 1-15).

Nitekim üretimde kalite standartlarının yakalanması ve döviz darboğazının aşılması hızlı bir ekonomik büyüme için ivme yaratmaktadır.

Ülkeler dış ticaretlerini serbestleştirirken bazı işkollarının ve sanayilerin uluslararası piyasalarda rekabet edememesinden dolayı uğranılan zararlara uyum maliyetleri denilmektedir. Dış ticaretin serbestleştirilmesinden elde edilen kazançlar ise bu maliyetlere göre daha uzun vadede ve yüksektir (Chang ve Grabel, 2005: 85). Sanayileşmekte olan ülkelerin dış ticaretini serbestleştirirken, rekabet edemeyecek zayıf olan endüstrilerini korumak için alınan önlemler diğer endüstrilerin de gelişimini olumlu yönde etkileyerek daha hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlayabilir (Balan, 2016: 43). Öyle ise kalkınmakta olan ülkelerin global pazara açılırken bir süre korumacı tedbirler alması gerekebilmektedir.

Dış ticareti serbestleştirilmesi bazı fabrikaların kapanmasına; harcamaların, üretim, istihdamın azalmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple, kısa ve orta dönemde büyümeyi, istihdamı ve yaşam standartlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Chang ve Grabel, 2005: 92). Çünkü erken sanayileşmiş ülkelerde firmalar, sanayileşmekte olan ülkelerin firmalarına göre rekabet üstünlüğüne; yani üretimde teknolojik bilgi, tecrübe ve ölçek avantajına sahiptirler. Sanayileşmiş ülkelerdeki firmalar bu üstünlüklerine dayanarak daha kaliteli ve düşük maliyetle üretim yapabileceklerdir (Balan, 2016: 42-43).

1.6.3. İhracata Dönük Sanayileşme Stratejisi

İhracata dönük sanayi stratejisi, ekonomik büyümeyi ve global pazarların ihracat malları için yaratacağı talebi dikkate almaktadır (Ergun, 2013: 236). Kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda ithal ikamesi politikalarının ekonomide darboğazlar yaratması sebebiyle bu ülkelere ihracata dayalı sanayileşme stratejilerine yönelmişlerdir (Bhagwati, 1986: 91). İhracata dönük sanayileşme stratejisiyle dış talebe göre üretim yapılmakta ve dünya pazarları için yapılan üretimle ihracat artışı sağlanmaya çalışılmaktadır (Şentürk, 2007: 81). İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsediği amaçlar, ödemeler dengesi açıklarının azaltılması, sanayileşme, hızlı büyüme ve tam istihdamı sağlamaktır. Hızlı büyümenin

sağlanabilmesi için alınan önlemler ve başvuru düzenlemeleri ile ihracat artırılmaya çalışılmakta (Egeli, 2001: 153) ve dış talep önem kazanmaktadır.

İthal ikamesi yoluyla sanayileşme stratejilerinin pek çok kalkınmakta olan ülkede başarısız olmasından dolayı neo-klasik iktisatçılar ve IMF, GATT, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar kalkınmakta olan ülkelere ihracata dayalı sanayileşme stratejisini önermeye başladılar (Korkmaz, 2013: 89). Kaynak kullanımında etkinlik sağlanması ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarılı olmasını sağlamaktadır (Ergun, 2013: 236). Piyasanın dar oluşu nedeniyle kalkınmakta olan birçok ülkede bazı sanayiler kurulamamaktadır. İhracata yönelik kalkınma stratejisi, iç piyasa darlığı engelini aşılmasını sağlayacaktır. İhracata yönelen kalkınmakta olan sanayiler global pazarda optimum kapasiteye ulaşma imkanı bulabileceklerdir. Böylece, maliyetler düşecek, üretimde etkinlik artacaktır (Seyidoğlu, 1988: 428). Fakat global pazarlarda rekabetin daha fazla olması ihracat stratejisinin başarısını etkileyen en önemli faktördür.

Serbest ticaret koşullarında ihracat stratejilerinin başarılı olması ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları sektörlerde üretim yapmalarına bağlıdır (Kazgan, 1985: 32). Bir ülke, karşılaştırmalı üstün olduğu sektörlerde verimli ya da düşük maliyetli üretimi gerçekleştirebileceği için uluslararası pazarlarda rekabet edebilecektir. Kalkınmakta olan ülkeler, kendilerinde bol olan kaynakları; örneğin ucuz işgücünü, yurt içi tüketim yerine ihracatını yapacakları malların daha verimli ya da ucuza üretmek için kullanmalıdırlar (Ergun, 2013: 236). İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin kaynakların mukayeseli üstünlüğün olduğu alanlara kayması, istihdamın artması, kapasite kullanımının artması, ihracatın özendirilerek firmaların dış rekabete açılmalarının sağlanması ve rekabetin etkisiyle verimlilik artışlarının ve yeni teknolojilerin kullanımının gerçekleşmesi ekonomiye olumlu etkileridir (Kurueger, 1974: 286-287). Elbette üretim kapasitesinde büyümenin sağladığı sermaye stoğunda artış ve teknolojiye ilerleme ekonomik yapıyı değiştirecektir.

İhracata yönelik sanayileşme strateji, ekonomik yapı değişikliği ile birlikte, dış talebe göre üretim yapmayı ve ihraç edilebilecek malları çeşitlendirmeyi de beraberinde getirmektedir (Serin, 1971: 37). Dış pazarlara ihracata dönük mal ve hizmet fazlası sağlanabilmeli ve dış pazarlarda bu mal ve hizmet cari fiyatlarda

rekabet edebilmelidir (Egeli, 2001: 149). İhracata dönük sanayileşme stratejisinde yapılan üretim, yalnızca ucuz işgücü kullanılarak montaj sanayine dönüştürülürse beklenen fayda sağlanamaz. Global piyasalarda fiyat rekabeti yanında kalite ve teknoloji rekabet gücüne de sahip olması gerekmektedir (Korkmaz, 2013: 90). İhracatçı sanayileşme stratejisi uygulayan kalkınmakta olan ülkeler, güçlü rakiplerinin yerleştiği piyasalara girebilirler fakat ürettikleri malın kalitesi düşüktür. Ancak uluslararası entegrasyonları kullanarak yeni teknolojileri transfer edebileceklerdir (Egeli, 2001: 155-156). Böylece ürettikleri malların kalitelerini arttırabileceklerdir.

Hong-Kong, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme stratejilerindeki başarı sayesinde sağladıkları ekonomik büyüme, örnek model olmalarını sağlamıştır (Bhagwati, 1986: 91). Bu ülkeler ihracatı arttırmaya dönük sanayileşme ile kalkınma stratejisine geçmeye 1960'ların başında başladılar (Ergun, 2013: 89). Tamamlanmamış ürünleri ithal ederek üretim sürecini tamamlamaktadırlar. İthal ettikleri ürünlere değer eklemekte ve ihracatını gerçekleştirmektedirler. Böylece, uyguladıkları ihracata dayalı sanayileşme stratejisiyle ekonomileri yüksek büyüme hızlarına ulaşmıştır (Jones, 2001: 14). Fakat bu süreç montaja dayalı olarak başlamıştır.

Sanayileşmiş ülkeler, ihraç malları üretmekte kullanılan girdilerin ithalatında gümrük vergileri indirimleri, ihracat sübvansiyonları, temel sanayilerin kullandığı hammaddelerin ihracatında kısıtlamalar, devletin ihraç mallarına kalite kontrolü yapması, ihracat piyasalarıyla ilgili bilgi sağlaması ve pazarlama desteği vermesi şeklindeki politika araçlarından çeşitli bileşimleri kullanmaktadırlar (Chang ve Grabel, 2005: 89). İhracatçı sanayileşme stratejileri çerçevesinde devalüasyon, vergi istisna ve muafiyetleri ile vergi indirimleri ihracatı arttırmak için kullanılmaktadır (Ergun, 2013: 236). Yeni kurulan sanayilerin rekabetçi global pazarlara ihracat yapabilmesi için geçici bir süre vergi iadesi ve ihracat sübvansiyonu gibi mali önlemler ise bütçe üzerinde yük oluşturmaktadır (Egeli, 2001: 156). Ancak uzun dönemde yeni kurulan bu sanayiler global pazarda rekabet edebilir hale gelerek üretime ve ödemeler dengesinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

İhracata dönük üretim yapacak yerli üreticilerin uluslararası piyasalarda rekabete teşvik edilmesi (Ergun, 2013: 236) ile ihracat hacmindeki genişleme döviz

gelirlerini arttırmaktadır. Döviz kurunun istikrarlı ve ihracata özendiricek, rekabet gücünü arttıracak rekabetçi kur olması gerekmektedir. Ulusal paranın aşırı değerli olması bir ülkenin rekabet gücünün düşmesinin nedenidir. Yabancı kurların aşırı değerli olması ise ithal edilen yatırım malı, aramalı, hammadde ve tüketim malı fiyatlarının ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır (Korkmaz, 2013: 89). İhracatçı sanayileşme stratejisinde amaç sanayileşme, hızlı büyüme ve yüksek istihdam seviyesine ulaşmaktır (Tunç, 2004: 127; Saçık, 2009: 168). İhracata yönelik uygulamalar liberal bir dış ticaret politikası ile birlikte yürütüldüğü için ithalatla birlikte döviz giderleri de artmaktadır. Bu sebeple GSMH içinde dış ticaretin hacmi artsa bile ülkenin dış ödemeler dengesinde bir iyileşme görülmeyebilir (Şentürk, 2007: 84). Fakat ihracat artışı ara ve yatırım malı ithalatına bağlıysa muhakkak ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

1.6.4. Bilgi Bazlı Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi

20. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) dayalı yeni ekonomik sistemin yerleşmeye başlaması (Başaran ve Geray, 2005: 19) ile gelişen iletişim ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak iş süreçlerinde maliyetler düşürülerek rekabetçi ve dinamik yeni ekonomi kavramı ortaya çıkmıştır (Mankan, 2011: 20-21). Tanım olarak, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki (BİT) gelişmelerin, ekonomik sistemde piyasanın yapısını, rekabet koşullarını ve iletişim şartlarını değiştirmesi ile ortaya çıkan ekonomik yapıya bilgi ekonomisi veya yeni ekonomi denilmektedir (Dilek, 2016: 21-22). Bilgi ekonomisine geçiş ile beraber yeni bir ekonomik düzenin kurulmasına başlanılmıştır.

Bilgi ekonomisini, küreselleşme ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki (BİT) gelişmelerin üretim yapısını etkilemesi yaratmıştır (Dilek, 2016: 21-22). Bilgi tabanlı ekonomiler (BTE), bilginin üretimi, dağıtımı ve kullanımına dayanan ekonomilerdir. Burada ekonomik büyümenin temel kaynağı bilgi ve teknolojidir. Bunun da ekonomide büyüme ve refah artışının en önemli nedeni olduğu kabul edilmektedir (Özkan ve Memişoğlu, 2014: 496). Günümüzde teknolojik ilerlemelerin yarattığı kurumsal değişim tarım ve sanayi toplumlarını bilgi toplumuna dönüştürmeye devam etmektedir.

Kalkınmakta olan ülkelerde tarımsal üretim gittikçe azalmakta ve tüm dünyada sanayi sonrası bilgi üretimine dayalı yeni ekonomi gelişmektedir (Öz, 2013: 154). Sanayileşmiş ülkeler büyük bir hızla bilgi toplumuna ve bilgi ekonomisine dönüşümünü tamamlamış kalkınmış ülkelerdir (Ekizceleroğlu, 2011: 211-213). Bu dönüşümün sebebi sanayi toplumu medeniyetinin sınırlarına ulaşılmasından kaynaklanmaktadır (Öz, 2013: 15). Nitekim bir ülkenin bilgi bazlı sanayileşme stratejisini uygulayarak kalkınması; ekonomisinin yapısal dönüşümünü gerçekleştirerek BTE'ye geçmesini sağlayacaktır.

Bilgi bazlı sanayileşme stratejisi, diğer adıyla elektronik tabanlı sanayileşme stratejisi; teknolojik ilerlemeyle ortaya çıkmıştır (Ekinci, 2005: 997-1009). Gelişen teknoloji ile beraber tüm dünyayı elektronik sistemle birbirine bağlayarak yeni iletişim, iş, ticaret ve yaşam tarzını kapsayan ekonomik ve sosyal sistemi yaratmıştır (Mankan, 2011: 20-21). 1990'lı yıllardan sonra bilgisayar ve internet kullanımının işletmelerde ve hanelerde yaygınlaşması; işletmelerin üretim, pazarlama, insan kaynakları, muhasebe, finans ve müşteri ilişkilerinde kullandıkları e-mail adresleri, web siteleri ve yazılımlar gibi bileşim teknolojileri performans ve verimliliği arttırmıştır (Döner, 2016: 5-12). Ar-ge yatırımlarının artması ve finansal sistemin gelişmesi, yeni sektörlerin ortaya çıkmasını ve uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamıştır (Dilek, 2016: 23-25). Özellikle internetin ve kredi kartlarının ödeme aracı olarak kullanılmasının yaygınlaşmasıyla e-ticaretin hacmi artmıştır (Mankan, 2011: 23). Tüm bu faktörler ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Ekonomik büyüme artan bilgi stoğuna ve birikimine bağlıdır. Bilgi stoğu ise insan sermayesi, inovasyon, ar-ge, teknoloji difüzyonu, girişimcilik, yazılım, patent, ticari marka gibi soyut kaynaklara dayanmaktadır (Özkan ve Memişoğlu, 2014: 496). Beşeri sermaye bilgi birikimine bağlı olarak yarattığı teknik bilgiyi; patent, lisans, know-how gibi yöntemlerle satarak gelir yaratmakta ve ekonomik büyüme sağlamaktadır (Dilek, 2016: 24; Taşar, 2016: 75). Sanayi sektörünün ihtiyaç duyacağı teknolojinin ve nitelikli işgücünün yaratılması teknoparklar ve üniversitelerin kurulması ile mümkündür (Kök, 2010: 120). Burada, bilgiyi etkin bir şekilde kullanabilecek eğitilmiş ve donanımlı işgücünün yanı sıra ar-ge faaliyetini gerçekleştirecek üniversiteler, özel sektör, araştırma kuruluşları, kamu kurumları bilgiyi üretecek ve bilgi stoğu oluşturacak altyapıya sahip olmalıdır (Özkan ve

Memişoğlu, 2014: 497). Güçlü bir alt yapı, bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme stratejisinin başarılı olmasını sağlayacaktır.

Beşeri sermaye ihtiyacının karşılanması, ar-ge faaliyetlerinin teşvik edilmesi, girişimcilik kültürünün geliştirilmesi ekonominin rekabet gücünde ve verimliliğinde artış yaratmaktadır. Bunun için eğitim sistemi, işgücü piyasası, finansal sistem, bankalar, mülkiyet hakları gibi kurumlar yeniden düzenlenmektedir (Ekizceleroğlu, 2011: 213; Tuncel, 2016: 50). Bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme stratejisinde esnek ve rekabetçi düzenlemeler ile sermaye hareketleri serbestleştirilmekte ve devletin ekonomideki rolünü azaltılmaktadır (Barışık ve Yirmibeşçik, 2006: 44). Böylece bilgi işlem teknolojileri kullanılarak, ekonomik ve kurumsal yapı değiştirilmekte; gelişen teknolojiyle beraber bilgi toplumu ve yeni ekonomi (bilgi ekonomisi) yaratılarak sanayileşme ve kalkınma sağlanmaktadır.

1.6.5. Eko-Sanayileşme Stratejisi

1980'li yılların ortalarından itibaren gündeme gelen eko-sanayileşme stratejisi, öz kaynaklara daha fazla dayanan, dışa bağımlılığı azaltarak yerel kaynaklardan yararlanmayı öngören bir kalkınma stratejisidir. Eko-sanayileşme stratejisi çevre ve kalkınma arasında dengeyi sağlayan insan odaklı bir yaklaşımdır. Bu strateji kalkınma hedefleri ile çevrenin korunması arasında uyumun sağlandığı bir ekonomik büyüme yaratmaktadır (Zafir, 2014: 247-248). Eko-sanayileşme ile kalkınma çabasının temel nedeni doğal kaynakların kıt olmasıdır.

Sınırsız büyümenin mümkün olmamasının sebebi çevrenin bio-fiziksel kısıtlılığıdır. Eko-sistemde enerji ve madde geri gelmeyecek bir biçimde tükenmekte ve kirlenmenin çevre üzerindeki zararlı etkileri birikmektedir. Geleneksel iktisatta ekonomik büyüme, üretim sürecinde girdi olan doğal kaynakları tüketerek sağlanmaktadır. Kıt olan doğal kaynaklar tükendiğinde ise büyüme sona erecektir (Forstater, 2013: 116-117). Nüfus artışı ve sanayileşme enerji tüketiminde artışa ve küresel düzeyde iklim değişikliğine yol açmıştır. Bu etkenler kaynakların tükenmesine ve çevre kirliliğine neden olmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin önüne geçilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması, daha verimli ve çevre dostu üretim eko-sistemi korumayı ve ekonomik kalkınmayı sağlayacaktır.

Eko-sanayileşme çerçevesinde bir kalkınma stratejisi; tüketim kalıpları, zaman kullanımı ve yaşam biçimleri dikkate alınarak, ekolojik yaşama uyumlu tasarlanmış teknolojiler, tasarruflu ve yenilenebilir olan enerjilerin üretilmesi ile çevresel kaynakların yeni kullanım biçimini kapsar (Zafir, 2014: 248). ‘Sonlu bir doğal çevrede... teknolojik yeniliğin istikameti ekolojik olarak, uygulanabilir üretim ve enerji üretme yöntemlerine doğru çevrilmelidir’ (Forstater, 2013: 117). Bunun için üretim araç ve yöntemlerinin geliştirilmesi, enerji verimliliğini sağlayacak inovasyonların yaratılması gerekmektedir. Üretimde enerji yoğunluğunun, madde kullanımının ve zehirli maddelerin azaltılmasına karşılık maddenin geri dönüşümünün, yenilenebilir kaynakların kullanımının arttırılması sağlanmalıdır.

Bu stratejide, yoksul kesimlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve ihtiyaçların saptanmasında halkın katılımına öncelik tanınması ve yerel düzeyde sahip olunan doğal kaynaklar ekonomik kalkınmanın temeli olarak korunması gerekliliği yani kalkınma politikalarının çevre ile uyumu öne çıkmaktadır (Zafir, 2014: 248). Eko-sanayileşme stratejisinin başarıya ulaşabilmesi için ar-ge harcamaları arttırılmalı ve ar-ge faaliyetlerinde ihtiyaç duyulan beşeri sermaye oluşturulmalıdır. Aynı zamanda, küçük ve orta boy işletmelere ve patent altyapısına sahip olunmalıdır. Eko-sanayileşme stratejisinde su rehabilitasyonu, atıkların dönüşümü, rüzgar ve güneş enerjilerinden elektrik enerjisi elde edilmesi, verimli binaların üretimi ön plana çıkan alanlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKALARININ EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMADA ROLÜ

2.1. MALİYE POLİTİKASININ TANIMI VE AMAÇLARI

Kamu ekonomisi değişkenleri kullanılarak iktisadi hayata müdahale etmeye maliye politikası denir (Yaşa, 1973: 610). Devlet sahip olduğu vergi, harcama ve borçlanma araçlarıyla fiyatlar genel düzeyine, istihdam hacmine, ekonomik büyüme ve kalkınmaya etki etmektedir (İrtek, 1973: 190; Aren, 1972: 222). Maliye politikası, diğer bir tanıma göre, devlet gelir ve giderlerinin, milli gelir ve istihdam üzerine yaptığı etkilerdir (Erginay, 1992: 226). Kamu gelirleri, vergiler, borçlanma ve para basma yolu ile elde edilirken; kamu harcamaları cari harcamalar ve yatırım harcamaları şeklinde yapılmaktadır (Bozkurt ve Göğül, 2010: 29). Kamu maliyenin bu faaliyetleri ekonomiyi etkilemektedir. Kamu maliyesi bu faaliyetlerini bilinçli bir politikayla makroekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için uygulayabilmektedir.

Maliye politikası, vergi oranlarının değiştirilmesi, bazı vergilerin kaldırılması veya yeni vergilerin getirilmesiyle yürütülür. Kamu harcamalarının düzeyi ve teşvik önlemleri de maliye politikası kapsamındadır (Türkoğlu, 2014: 110). Maliye politikası, devlet bütçesi kullanılarak uygulanmakta olup (Bozkurt ve Göğül, 2010: 29); bütçe yolu ile ekonomik, sosyal ve mali amaçlara ulaşmayı sağlayan bütçe politikasıdır (Akman, 2011: 17). Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı gibi, maliye politikası, bir ekonomide tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi, adil gelir dağılımı, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi makroekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamalarının ve gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılan düzenlemelerdir (Görgün, 1973: 12; Ataç, 2009: 85). Bu düzenlemeler, maliye politikası amacı doğrultusunda ekonomiyi etkileyebilmektedir.

Uygulanacak maliye politikasının amaçları ve bu amaçların o ekonomiye uygunluğu, ülkenin kalkınmışlık seviyesine ve maliye politikasını yürütenlerce kabul edilmiş ekonomik ve sosyal amaçlara göre değişeceğinden ülkelerin maliye politikası amaçları birbirinden farklı olabilir (Çevik, 1976: 13-14). Ancak maliye politikasının asıl olan amacı ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bu nedenle,

maliye politikası gelir dağılımında adaleti, ekonomik (iç ve dış) denge ve istikrarı koruyarak, etkin kaynak dağılımıyla büyüme ve kalkınmayı sağlamada kullanılır.

2.1.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Ekonomik istikrar fiyatların makul düzeyde seyretmesi, istihdamın düzenli bir biçimde artırılması ve işsizliğin doğal işsizlik düzeylerinde olmasını ifade eder (Özsağır, 2016: 75-78). Ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi tam istihdam veya fiyat istikrarının sağlanması ile mümkündür (Akman, 2011: 100). ‘Bir ekonominin istikrara kavuşturulması söz konusu olduğu zaman başlıca iki şeyin bir arada gerçekleştirilmesi istenir: Fiyat istikrarı ve tam istihdam’ (Tekir, 1976: 6). Öyle ise ekonomik istikrar, ekonominin tam kapasite çalıştığı denge durumunda sağlanır.

Devlet, ekonomiye müdahale ederek tam istihdama ulaşmaya çalışır. Çünkü ekonominin her zaman ve kendiliğinden tam istihdama ulaşması mümkün olmamaktadır (Savaş, 1994: 192). Ekonominin istikrarlı bir yapıya sahip olması büyüme sürecine de istikrar getirecektir. Ancak, ekonomide istikrar, ekonomide büyüme için tek başına yeterli değildir. Fakat ekonomide istikrarı sağlamadan da ekonomide büyüme için harcanan çabalar yeterli olmamaktadır (Fischer, 1993: 487). Büyüme için öncelikle ekonomide istikrarın sağlanması gerekmektedir (Şener, 2014: 364; Kökocak, 2011: 11). Nitekim ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomide büyümeyi kolaylaştırmaktadır (Tekir, 1976: 6). Bu sebeple, maliye politikasının hızlı bir ekonomik büyüme ile sanayileşerek kalkınmayı sağlayabilmesi için öncelikle ekonomik istikrarı sağlaması gerekir.

2.1.2. Kaynak Tahsisinde Etkinliğin Sağlanması

Devlet üreteceği kamu malları ve kamu hizmetleri için bütçe kaynaklarını tahsis eder. Tahsis edilen bütçe kaynakları sınırlı ve kıt olduğu için bu kaynaklar etkin kullanılmalıdır. Bu nedenle, devlet planlar vasıtasıyla kaynak tahsisinde etkinlik sağlamaktadır (Tüğen, 2013: 26-27). Böylece, maliye politikası amaçlarından olan kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanması ekonomide büyüme ve kalkınmayı da olumlu etkilemektedir.

Ekonomide kalkınma planları yapılmasıyla bütçe harcamalarında etkinlik sağlanarak, sınırlı ve kıt kaynaklarla daha hızlı bir niceliksel ve niteliksel değişim sağlanmaya çalışılır. Böylece kalkınma amacına ulaşılacak istenilir. Bu durumda, kalkınma planı hedeflerine uygun stratejiler belirlenmelidir. Verimsiz bir ekonomik sistem yaratılması kaynakların boşa harcanmasına, istenilen sonuçlara ulaşamamasına ve borçlanmaya neden olacaktır. O halde bütçeye tahsis edilen sınırlı ve kıt kaynaklar doğru yerlerde ve doğru şekilde kullanılmalıdır. Bütçede cari harcamalar ve transfer harcamaları azaltılmalı, altyapı harcamalarına ağırlık verilmeli, kamu harcamaları vergi gelirleriyle finanse edilmeli, kamu malları ve kamu hizmetleri mümkün olduğunca ücretli hale getirilmelidir. Özellikle verimsiz kamu harcamaları ve kaynak transferleri ekonomik etkinliğe zarar vermekte, talep artışı yaratırken üretimi de fazlaca etkilememektedir.

2.1.3. Ödemeler Dengesinin Sağlanması

Bir ekonomide, döviz gelirleri döviz giderlerini karşılamıyorsa ödemeler dengesi açığı oluşur. Bu açığı kapatabilmek için döviz gelirlerini arttırmak veya döviz giderlerini azaltmak gerekmektedir (Tonus, 2013: 259). Eğer ekonomide, döviz gelirleri arttırılamıyor veya döviz giderleri azaltılamıyorsa; cari dengede oluşan açık, sermaye dengesinde fazla verilerek yani ödediğinden fazla borçlanılarak kapatılır. Böylece ödemeler dengesi sağlanmış olur (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 51). O halde, döviz gelirlerini arttırmak için yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, daha fazla ihracat yapmak veya ithalatı azaltıp ülkeden döviz çıkışına engel olmak gerekir. Çünkü kalkınmakta olan ülkeler için en büyük sorun döviz darboğazıdır. Sanayileşmek için ithalata ihtiyaç duyarlarken ihracatlarını arttıramadıkları için dış kaynak kullanımına yönelmektedirler (Tonus, 2013: 259). Bu durumda, artan dış borçların faiz ödemeleri için borçlanma gereksinimi daha da artacaktır.

Küreselleşme ile kalkınmış ve kalkınmakta olan pek çok ülke, finansal sistemlerini yeniden yapılandırmışlardır. Sermaye hareketleri tam serbestleşmeye doğru giderken, mal hareketleri kısmen serbestleşmiştir. Bilgisayar, iletişim teknolojileri, borsa ve menkul kıymet piyasalarındaki gelişmeler sermaye mobilitasını hızlandırmış ve arttırmıştır (Korkmaz, 2013: 156-164). Sermaye

akımları finansmanı yeterince yapılamayan alanlara kaynak aktarılmasını mümkün kılmakta, böylece ekonomide verimlilik, üretim ve istihdam artışı sağlanmaya çalışılmaktadır (El-Erian, 2009: 254). Tasarruf açığı olan bu ülkeler yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için düşük kur politikaları ile yüksek faiz politikalarını birlikte uygulamaktadırlar (Hepaktan, 2009: 42). Fakat yüksek faiz oranları ile aşırı değerlenen ulusal para ekonomik büyümeyi kısıtlamaktadır.

Dışa açık bir ekonomide ihracat, döviz kurunun bir fonksiyonuyken; ithalat, döviz kurunun yanı sıra gelir düzeyi, faiz oranı ve vergilerin de bir fonksiyonudur. Sermaye girişi ise milli gelir düzeyi ve yurtiçi faiz oranı ile yurtdışı faiz oranı arasındaki farka bağlıdır (Yıldırım, 1992: 98-99). Bir ekonomide milli gelir arttığında, ithalat artmakta bu da ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu durumda ödemeler dengesi için ülke içi faiz oranları arttırılmakta ve yabancı sermaye girişi sağlanmaktadır (Dernberg ve McDougall, 1976: 227). Sermaye girişleriyle birlikte ulusal para değerlendirir, gelir artışı ile birlikte tüketim, yatırım harcamaları, ithalat artar ve büyüme süreci hızlanır. Fakat ulusal paranın değerlendirilmesi ithalatı ucuzlatarak artırırken; ihracatı pahalılaştırarak azalmasına sebep olmakta ve dış ticaret açığını daha da artabilmektedir. Bu da ödemeler dengesini bozarak ekonominin borçlarını arttırmaktadır (Hepaktan, 2009: 42; Yeldan, 1996: 49; Ataç, 1999: 191). Bu durumda, üretim artışı sadece ulusal pazarla sınırlıdır ve global pazarlara ihracat artışı sağlanamaması ekonomik büyümeyi kısıtlamaktadır.

Nitekim kalkınmakta olan ülkelerde, uzun vadeli dış açık olması nedeni ile piyasada sınırsız miktarda döviz satmak imkanı olmamaktadır. Bu durumda ülke, sabit veya istikrarlı kur sistemi kullanıyorsa resmi döviz kurlarını yükselterek ulusal parasını devalüe edebilmektedir. Eğer, ülke, serbest kur sistemine sahip ise makroekonomik dengelere uygun olarak fiyatı piyasada belirlenmektedir (Ağcaer, 2003: 23). Devalüasyon, ödemeler bilançosunda, ithal malların fiyatının yükselmesine ve ithalatın miktar olarak azalmasına, ihraç mallarının fiyatının azalmasına ve ihracatın miktar olarak artmasına neden olmaktadır (Caves, Frankel ve Jones, 1990: 366-368). Bu durumda, ihracat miktarının artması ihraç edilen malların fiyatlarının azalması sebebiyle döviz gelirlerini arttırmayabilir. Yine ithal malların fiyatındaki artış sebebiyle azalan ithalat da döviz giderlerini azaltmayabilecektir.

Sanayileşmiş ülkeler dış ticaret ve finans hareketlerini serbestleştirirken bile maliye politikalarından vergilendirme ve harcama araçlarını kullanmaktadır (Chang ve Grabel, 2005: 31). Bu süreç kalkınma için çarpan etkisi ile gelir artışı yaratmıştı (Weiss ve Hobson, 1999: 96). Dışa açıklık derecesi arttıkça kamunun daha da genişlediği görülmektedir. ‘Dışa açıklık kamu tüketimini arttırma yolundaki en güçlü etkiyi dış rizikolara duyarlı olan ülkelerde göstermektedir’ (Rodrik, 1998: 28). Öyle ise finansman sorunu yaşayan hükümetler; finansal serbestleşme ile rezervlerini arttırabilmelerine rağmen enflasyon ve aşırı değerli döviz kuru gibi problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Döviz kurunun aşırı değerlenmesi ‘ülkenin gelecekteki ihracat performansını azaltır, istihdama ve büyümeye zarar verir’ (El-Erian, 2009: 148). Maliye politikasının ihracatı arttırması ise ödemeler dengesinde cari açığın azalmasını sağlar (Şimşek, 2008: 191-192). O halde, maliye politikası, kısa dönemde tam istihdam ve düşük enflasyon oranına ulaşarak sağladığı ekonomik istikrarı; uzun dönemde döviz kuru ve dış ticaret politikaları kullanarak dış ödemeler bilançosu dengesi ile sağlamaya çalışmaktadır (Pinar, 2011: 18; Şener, 2014: 363). Ödemeler bilançosunun denk olması ve döviz kurlarında istikrar, ekonomik istikrarın sağlanmasında önemlidir (Özsağır, 2016: 75-78). Nitekim maliye politikası, ithalatı azaltabilir veya ihracatı arttırabilir. İthalatı azaltmak için gümrük vergileri ve tüketim vergilerinin oranları yükseltilebilir. Yine ihracatı arttırmak amacıyla tüketim vergileri oranını arttırarak iç tüketim kısılabılır. Ya da ihracatçı firmaların kurumlar vergisi oranını indirebilir veya ihracatçı firmalara belli bir süre vergi muafiyeti sağlayabilir.

2.1.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı, ekonomide yaratılan değer, piyasa mekanizması veya siyasi karar mekanizması yoluyla dağıtılmasıdır (Kirmanoğlu, 2014: 201). İşçi ve memurlar ücret, sermaye sahipleri faiz, girişimciler kar, toprak sahipleri rant olarak milli gelirden pay alırlar (Eski, 1984: 20). Çünkü milli gelir, bir ekonomide yıl boyunca yapılan üretim sonucu yaratılan toplam değerdir ve üretim faaliyetlerine katılanlar tarafından paylaşılmaktadır.

Gelir dağılımını yapısal ve ekonomik faktörler belirlemektedir. Yapısal faktörler, servet dağılımı, miras yasaları, kişisel yetenekler ve eğitim olanaklarıyken;

ekonomik faktörler, üretim faktörlerin gelirden aldıkları ücret, faiz, rant ve kar gibi paylardır (Şener, 2014: 19-20). O halde gelir dağılımında adaletsizliğin arkasında yatan sebepler; sermaye ve toprak gibi üretim faktörlerinin dağılımında eşitsizlik, ucuz işgücü, eğitimin dağılımında eşitsizlik, nüfus artış hızı, işsizlik, enflasyon, siyasi özgürlüklerin ve sendikal hareketlerin kısıtlı olmasıdır (Kirmanoğlu, 2014: 208-209). Gelir ve servetin kişiler arasında adil olarak paylaşılması gerekir. Çünkü gelir dağılımı, toplumun refah düzeyini belirlemektedir (Şener, 2014: 18). Devlet ilk olarak piyasada yaratılan gelirin bölüşümünü sağlamak için toprak reformu, asgari ücret yasası gibi kurumsal düzenlemeler yapar. İkinci olarak piyasa mekanizması işlerken gelir dağılımını bozduğu için oluşan adaletsizliklere maliye politikası ile müdahale eder ve gelirin yeniden dağılımını sağlar.

Maliye politikasının amaçlarından biri de gelir dağılımının adaletli olmasıdır (İrtenk, 1971: 207). Maliye politikası, gelir dağılımına doğrudan ve dolaylı olarak müdahale ederek sosyal adaleti sağlayabilir (Eski, 1984: 20). Maliye politikası vergi aracını kullanarak gelir dağılımına müdahale edebilir. Artan oranlı vergi tarifesıyla yüksek gelir grubunu daha fazla vergilendirebilir. Onlardan topladığı vergi gelirini de düşük gelirli kesime hizmet ya da para transferi olarak dağıtabilmektedir. Böylece gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmeye çalışmaktadır (Akman, 2011: 37). Kamu harcamalarıyla, düşük gelirli gruplara parasız ve kaliteli eğitim, sağlık ve konut gibi sosyal hizmetler sağlanarak gelir dağılımı düzenlenmektedir (Kirmanoğlu, 2014: 203). Gelir dağılımındaki bu değişim beşeri sermayeyi büyütürken ücretlerin gelirdeki payını arttıracaktır (Parasız, 2008: 47). Sosyal yardım biçimindeki transfer harcamaları ise gıda, yakacak, kira ve çocuk yardımları şeklinde olabilmektedir (Kirmanoğlu, 2014: 212). Aynı zamanda, maliye politikası kamu çalışanlarının ücretlerini arttırarak, harcamalar yoluyla doğrudan gelir dağılımına müdahale edilebilir.

2.1.5. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Sağlanması

Maliye politikasının ulaşmak istediği asıl amaç ekonomik büyüme ve kalkındır (Tekir, 1976: 8). Maliye politikasının bu amacı, kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkeler için farklı değerlendirilmektedir. Kalkınmış ülkelerde bu

amaç dengeli bir büyüme hızına ulaşılması ve korunmasıyken; kalkınmakta olan ülkelerde ekonomik istikrarın olduğu kadar, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olmaktır (Kocadağ, 2010: 53). Bu sebeple, az gelişmiş ülkeler maliye politikası aracılığıyla ekonomide istikrar ve hızlı büyüme sağlayarak kalkınmalarını gerçekleştirmek istemektedirler.

Ekonomik büyüme için, fiyat istikrarının sağlanması, yüksek istihdam ya da en düşük düzeyde işsizlik oranının gerçekleştirilmesi, cari dengenin sürdürülebilir olması, döviz kurun dengede tutulması, yüksek dalgalanmaların önlenmesi, iç ve dış finansmanın dengeli bir şekilde yürütülmesi, tasarrufların artırılması, yatırımların çoğaltılması ve gelir dağılımının düzeltilmesi gerekmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 123). Ekonomik istikrarın sağlanması maliye politikası için kısa dönemli, ekonomik büyüme ve kalkınma gerçekleştirilmesi uzun dönemli bir amaçtır (Kocadağ, 2010: 53). Ancak maliye politikası, uzun dönemde hızlı bir büyüme ile kalkınmayı gerçekleştirebilmek için önce kısa dönemde ekonomik istikrarı sağlamalıdır.

Büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik uygulanan maliye politikası, ülkenin ekonomik yapısı ile ekonominin içinde bulunduğu kalkınma aşamasına göre belirlenecektir (Tekir, 1976: 5-6). Maliye politikası bu amacını eksik istihdamda olan ekonomiyi tam istihdam seviyesine çıkararak ve tasarruf potansiyelini arttırarak gerçekleştirecektir (Berber, 2011: 318). Bu sayede ekonomide büyüme ve kalkınma yaratılabilecektir. Fakat devletin ekonomide büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırma çabasına yönelik olarak hiç üretim yapmadığı, yani hizmeti ve nihai ürünü özel sektörden satın aldığı öngörülmektedir (Taşar, 2016: 24). Çünkü devlet maliye politikasını üretim amacıyla değil, özel sektörün üretimini etkilemek amacıyla kullanmaktadır. Fakat özel sektörün üretimini etkileyerek yarattığı büyüme sanayileşerek kalkınmayı sağlayabilmektedir.

Maliye politikası, ekonomi politikası aracı olarak büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek için bütçe araçlarını kullanmaktadır (Ataç, 1991: 3; Eğilmez ve Kumcu, 2013: 123). Maliye politikasının yüksek bir yatırım miktarı ile buna eşit bir tasarruf miktarını sağlamaya yönelik olarak harcamalar ve vergiler yoluyla toplam talebi etkileyerek gerekli büyümeyi sağlaması mümkündür (Tüğen, 2013: 403). Çünkü ekonomik büyüme ve kalkınma hedefine, kamu harcama ve kamu gelirlerinin

miktarında değişiklik yaparak (Ataç, 2002: 30); yatırım, istihdam ve milli gelir üzerinde etki yaratarak ulaşmaktadır (Hanif ve Arby, 2003: 3). Kısaca, maliye politikası üretimin altyapısını hazırlayarak ve toplam talebi uyarak üretimi ve sanayileşmeyi arttırmakta; kalkınmayı sağlamaktadır.

2.2. MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI

Maliye politikası, kamu harcamaları yoluyla tüketimi teşvik etmekte ve üretimin devamlılığını sağlamaktadır. Yine az gelişmiş ölkelerde temel yatırım harcamalarını yaparak ekonomik büyüme ve kalkınmayı sürdürebilmektedir. Kamu harcamalarındaki artışın finansmanını ise kamu gelirleriyle sağlamaktadır (İrtenk, 1971: 207-213). Maliye politikası amaçlarına ulaşmak için harcama politikası, vergi politikası, borçlanma politikası, destekleme politikası, teşvik politikası, dış ticaret politikasını kullanmaktadır. Bunlardan destekleme politikası, teşvik politikası ve dış ticaret politikasında, kamu harcamaları ve vergiler ile bileşenleri kullanılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 124-132). Maliye politikası, milli gelir, işsizlik, enflasyon gibi makro büyüklükleri etkileyerek, ölkenin tasarruf oranı ile uzun dönemde üretim düzeyini belirler. Üretim artışı ve ekonomik büyüme için kullandığı maliye politikası araçları ise kamu harcamaları, kamu gelirleri, bütçe ve borçlanmadır (Tekir, 1976: 11; Erginay, 1992: 227; Pınar, 2011: 32-34).

2.2.1. Kamu Harcama Politikası

Kamu harcamaları, devletin ve sosyal güvenlik kurumunun kamu hizmetleri karşılığı yaptığı ödemelerdir (Erginay, 1976: 158). Kamu hizmetleri, kamusal ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Kamusal ihtiyaçlar ise modern devletin yaptığı ekonomik, sosyal, kültürel ve politik hizmetlerdir (İrtenk, 1973: 18). Maliye politikası, harcamaların gelir yaratıcı bir niteliğe sahip olduğu görüşüne ve bütçe harcamalarında ortaya çıkacak değişmelerin milli gelir seviyesini etkilediği görüşüne dayanmaktadır (Edizdoğan, 1993: 38; Tüğen, 2013: 381). Büyüme ve kalkınma hızını artırma amacı devletin doğrudan mal ve hizmet alımına yönelmesine ve bu mal ve hizmet alımlarının talep yarattığı için üretim ve fiyat seviyelerini etkilemesini

sağlamaktadır (Uluatam, 1991: 147-167). Çünkü kamu harcamaları istihdam, tasarruf ve yatırım hacmi üzerinde etkilidir. Kamu harcamalarının üretim miktarını arttırması için kamu yatırımları, mali yardım ve kapital transferi ile ücret ve maaşların artış yönünde olması gerekmektedir (Akman, 2011: 102). Kamu harcamaları, reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak sınıflandırılmaktadır. Reel harcamalar, cari ve yatırım harcamaları; transfer harcamaları da, sosyal, ekonomik ve mali transferler şeklinde kendi içinde sınıflandırılmaktadır (Kökocak, 2011: 220).

2.2.1.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, devletin, kamu hizmetlerini sürdürebilmesi için sürekli olarak yapmak zorunda olduğu harcamalardır (Ergun, 2013: 60). Mal ve hizmet satın almaya yönelik bu harcamalar, devletin memurlarına ödediği maaşlar, yolluklar, harcırahlar, satın aldığı kırtasiye malzemeleri, ödediği kiralar, su, elektrik faturaları gibi idari harcamalardır (Türk, 2010: 61). Cari harcamalar yoluyla devlet bir yandan çalıştırmış olduğu personelin satın alma gücünü yükseltir diğer taraftan da özel mal ve hizmetlere karşı talep oluşturmuş olur. Yani devlet özel mal ve hizmetleri satın alarak ekonomide talep yaratmaktadır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 174). Böylece arttırılan tüketim ile üretim ve büyüme sürdürülmeye çalışılmaktadır.

2.2.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, yapı ve tesisler ile makine ve teçhizat alımlarından oluşmaktadır (Abidoviç, 2014: 69). Bunlar, üretim araçlarını ve dolayısıyla üretim kapasitesini arttırmak için yapılan harcamalardır (Erginay, 1992: 152). Devlet maliye politikası çerçevesinde kullandığı yatırım harcamaları ise sadece otonom altyapı yatırım harcamalarından ibaret ve üretimi etkilemek amaçlıdır. Kamu kesimi yollar, köprüler, hava limanları, kamu hizmet binaları gibi özel kesimin yapmadığı otonom altyapı yatırımlarını gerçekleştirmektedir (Ergun, 2013: 61). Yapılan bu alt yapı yatırım harcamaları, üretimi ve üretkenliği arttırmakta, üretim faktörlerinin etkinliğini ve verimliliği yükseltmektedir. Artan verimlilikle beraber üretim arttığı için yapılan masraflar kendisinin çok üzerinde bir büyümeyle sonuçlanmaktadır

(Abidoviç, 2014: 69; Taşar, 2016: 65). O halde kamunun yatırım harcamaları bir yandan milli gelir düzeyini yükseltirken; bir yandan da istihdam hacmini ve üretim kapasitesini arttırmaktadır (Akman, 2011: 102; Türk, 2010: 62).

2.2.1.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, devletin vergi veya diğer kaynaklardan sağladığı gelirleri kişi veya gruplara aktarmasıdır (Abidoviç, 2014: 69). Emekli memurlara yapılan maaş ödemeleri, vergi iadeleri, öğrenci kredileri, kamu kesiminin yaptığı borçlanmalar karşılığında ödediği faizler transfer harcamaları arasında sayılabilir (Ergun, 2013: 61). Bu gelirleri elde eden kişi ve grupların marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak oluşan talep ve üretim sonucu milli gelir seviyesi etkilenmektedir (Abidoviç, 2014: 69-70). Özel sektörün üretim kapasitesinde büyüme ise, transfer harcamalarından sübvansiyonlar ve mali yardımlar yoluyla mümkün olmaktadır (Akman, 2011: 102). Çünkü dar gelirli kesimin tasarruf eğilimi düşük, harcama eğilimi yüksektir. Bu sebeple, artan kişisel gelirle beraber artan tüketim, üretimi ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

2.2.2. Vergi Politikası

Verginin esas amacı malidir. Yani devlete gelir temin etmektir. Ancak, vergi, iktisadi, sosyal ve siyasi amaçların gerçekleştirilmesinde araç olarak da kullanılmaktadır (Dikmen ve Yaşa, 1963: 6-7). Maliye politikası açısından vergiler, devletin ekonomiye müdahale araçlarından birisidir. Ekonomide büyüme ve kalkınma gibi hedeflere ulaşmak için kullanılabilir (Altıok, 2007: 7). İyi bir vergi sistemi; maliye politikasına uygun olarak ekonomik büyümeyi sağlayabileceği gibi kamu harcamaları için yeterli geliri de sağlamalıdır (Musgrave, 1989: 216; Stiglitz, 2000: 458). Bir ekonomide, etkin bir vergi politikası uygulanabilmesi için iyi bir vergi sistemine ihtiyaç vardır.

Devletin en önemli gelir kaynaklarından olan vergi politikasını, ekonomide toplam tasarrufu artırıcı yönde kullanması gerekmektedir. Çünkü kalkınmayla ilgili harcamaların finansman kaynağı vergilerdir. Böylece ekonomik kalkınmayı tehlikeye

sokabilecek yapısal dengesizliklere karşı önlem almak mümkün olabilecektir (Çevik, 1976: 14). Devlet, vergi oranlarını arttırarak toplam tüketimi kısmakta ve tasarrufları arttırmaktadır. Çünkü sermayenin kıt olduğu ülkelerde vergi politikası güvenli bir tasarruf aracıdır (Berber, 2011: 318-319). Bir ekonomide vergiler, büyümeyi sağlarken; aynı zamanda kamu giderlerinin finansmanında kullanılarak enflasyonist etkiyi azaltmaktadır (İrtenk, 1971: 205). Ancak vergi oranlarının arttırılması, toplam geliri azaltacağı için hem tüketim harcamaları hem de yatırım harcamaları azalacak ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir (Taşar, 2016: 13). Makro-ekonomide denge ve istikrar daha düşük bir milli gelir düzeyinde sağlanmış olacaktır.

Vergi politikasının büyümeye yönelik amacı vergi indirimleri ile özel harcamaları arttırarak ve toplam talebi uyararak gerçekleştirilir. Bunun anlamı, özel tüketim ve yatırım harcamalarında dolayısıyla milli gelirde artış sağlanmasıdır (Türk, 2006: 169). Ortalama vergi oranının düşük olması ekonomide büyümeyi arttıracaktır (Taşar, 2016: 66). Kısa dönemde arz talebe cevap verene kadar enflasyonist baskı yaratacaktır. Ancak belirli bir süre sonra reel üretim artışı sağlanabilirse, yapılan yatırımlarla tam istihdama ulaşılabilecektir (Berber, 2011: 318-319). Vergi gelirleri, vergi oranlarının yükseltilmesi yerine vergi yükünün dengeli dağılımıyla arttırılmalıdır. Bu durumda, ekonomik istikrar ve büyüme birlikte sağlanabilecektir.

Bir ekonomide, vergi politikası aracı olan kişisel gelir, kurumlar ve servet vergileri gibi doğrudan alınan vergilerle; dolaylı vergiler olarak adlandırılan ve tüketiciden alınan katma değer ve diğer tüketim vergileri kullanılmaktadır (Şener, 2014: 221-222). Böylece, ekonomik dengenin, istikrarın, büyümenin ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

2.2.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Vergi sistemlerinde, gelir üzerinden alınan vergiler, kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisidir (Kirmanoğlu, 2014: 266). Vergiler, kişilerin harcama gücünün kontrol edilmesinde en etkin olan mali araçtır. Vergi politikası açısından gelir vergisi en uygun vergi türüdür. Gelir vergisi tarifeleri arttırıldığında toplam harcamalar azalmakta, azaltıldığında toplam harcamalar artmaktadır (Tekir, 1976: 11-12).

Maliye politikası aracı olan vergi politikası, gelir vergisi tarifeleri ile talebi azaltıp arttırarak ekonomik istikrar ve büyüme sağlamaya çalışır.

Geliri yeniden dağıtan bir vergileme ile yüksek gelirleri azaltıp düşük gelirleri destekleyerek talep canlandırılabilen ve istihdam artışı sağlanabilmektedir (Turhan, 1993: 35). Bu amaçla vergi sisteminde, artan oranlılık, muafiyet ve istisnalar gibi çeşitli tekniklerinden yararlanılabilir. Özellikle şahsi olma niteliği ağır basan gelir vergileri bu amaçla kullanılabilmektedir (Kirmanoğlu, 2014: 267). Vergi oranlarının ve tabanının değiştirilmesi, yeni bir verginin konulması ya da kaldırılması milli gelir düzeyini etkileyecektir. Yüksek oranlı vergiler nedeniyle milli gelir azalırken, düşük oranlı bir vergi sistemi ise, harcanabilir gelir düzeyini arttıracaktır (Şener, 2014: 388-389). Vergi politikası, vergi oranlarını düşürerek harcanabilir geliri ve tüketimi arttırarak ekonomide canlanma ve büyüme sağlayabilmektedir (Kirmanoğlu, 2014: 267). Büyüyen ekonomide ise vergi gelirlerinde artış sağlanmaktadır (Tosuner, 1989: 113). Artan vergi gelirleri ise kamu harcamalarını finanse etmektedir. Böylece vergi oranlarındaki azalış ile düşen vergi gelirleri ekonomik büyüme ile yeniden artarak telafi edilecektir.

Ekonomik durgunluk dönemlerinde her ne kadar gelir vergisi oranları indirilmek suretiyle harcanabilir gelir düzeyi arttırılarak ekonomide canlanma sağlansa da esas itibariyle gelir vergisinin ekonomik etkileri abartılmamalıdır (Özer, 1975: 39-40). Gelir vergisi oranları indirildiğinde tasarruf eğilimi yüksek gelir gruplarının artan tasarruflarının yatırımlara yönlendirilmesi durumunda ekonomide beklenen büyüme sağlanabilecektir (Egeli ve Özen, 2013: 57-58). O halde gelir vergisi oranlarının indirilmesi durumunda artan gelirin ekonomik büyümeyi etkilemesi kamu harcamalarının yaratacağı talebe ve yatırım eğiliminin yüksekliğine bağlıdır.

2.2.2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet vergileri uygulaması, veraset intikal vergisi, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi benzeri vergileri kapsamaktadır (Tosuner ve Arıkan, 2014: 457-487; Şener, 2014: 336-338). Servet vergilerinin GSYH içindeki oranı % 0,5 iken toplam vergi gelirleri içindeki payı % 2,6 ile kalkınmakta olan ülkelerde en önemsiz vergi

kalemidir (Yanpar, 2007: 90). Servet vergilerinin ekonomi içindeki payı oransal olarak oldukça küçük olduğundan vergi politikası aracı olarak ekonomiye fazlaca bir etkisi yoktur. Servet vergi oranlarının düşük olması maliyeye ödenecek vergiyi bir miktar azaltacağından kişisel gelir bir miktar artacaktır. Böylece, emlak ve motorlu taşıtlara olan talep cazip hale gelecektir. Bu durumda, harcamalar artacağı için tasarruflar azalacaktır. Motorlu taşıtların ve konutların satışının artması inşaat sektörünü ve otomotiv sanayini canlandıracaktır. Servet vergilerinin tarifelerinin yükseltilmesi ise emlak ve motorlu taşıt tüketimini azaltarak, iç tasarrufları arttıracaktır. Bu sebeple emlak ve motorlu taşıtlar vergisi gibi servet vergilerinin oranlarının indirilmesi veya yükseltilmesi, tasarrufların arttırılmasında kullanılabileceği gibi inşaat ve otomotiv sanayinde üretimin ve istihdamın artmasında kullanılarak ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacaktır.

2.2.2.3. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler

Harcama vergileri, mal ve hizmetlerin tüketimi üzerinden alınan vergilerdir. Katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, özel iletişim vergisi, şans oyunları vergisi, damga vergisi ve harçlar gibi vergiler (Tosuner ve Arıkan, 2013: 321), tüketimden alınan harcama vergilerine örnek gösterilebilir.

Harcama vergileri gümrük vergileri ile beraber dolaylı vergiler olarak kabul edilmektedir (Tonus, 2013: 88). Bu vergiler kalkınmakta olan ülkelerde kamu gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Vergi sistemleri etkin işlemeyen kalkınmakta olan ülkelere, harcama vergilerini hesaplamak ve toplamak daha kolaydır (Ataç, 1999: 285). Dolayısıyla, dolaylı vergilerden kaçınmak zordur ve kalkınmakta olan ülkeler vergi sistemlerinin idari kısıtlarının önüne dolaylı vergilere ağırlık vererek geçebilmektedir. Bu ülkeler, gelir dağılımını olumsuz etkilemesine rağmen dolaylı vergilemeye ağırlık vermektedir (Yanpar, 2007: 93-94). Ağırlık verilen harcama vergileri, kamu harcamalarının finansmanında kullanılırken özel tasarrufları da olumlu etkilemektedir.

Devlete gelir sağlama yönünden önem arz eden harcama vergileri tıpkı gelir vergilerinde olduğu gibi özel tasarruflar üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir (Şener, 2014: 309). Harcama vergileri tüketiciler tarafından ödenir ve tüketiciler vergi

yükünü (vergi gelirlerinin milli gelire oranı) başkalarına devredemezler. (Tonus, 2013: 88). Ancak tüketim üzerinden alınan vergilerde verginin yükü tüketim eğilimi yüksek olanlar üzerine düşmekte ve tasarruf eğilimi yüksek olanların elinde daha yüksek bir tasarruf edilebilir gelir bırakmaktadır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 266). Bu durumda, alt gelir grubunun marjinal tüketim eğilimi, üst gelir grubundakilerden daha yüksek olduğu için daha fazla etkilenmektedirler (Şener, 2014: 309). Öyle ise, harcama vergilerinin yükünü düşük gelirli olan alt gelir grubu taşımaktadır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 266). Dolayısıyla harcama vergileri, üst gelir grubunun elde ettiği geliri fazla etkilememekte ve tasarruf yaratmaktadır.

Harcama vergilerinin maliye politikası olarak kullanılmasının ekonomik büyümeye katkısı, harcama vergilerinin oranları yükseldiğinde mal ve hizmet fiyatlarını yükselterek talebi azaltmakta ve tüketimin kısılmasıyla yatırımlar için tasarruf yaratmasıdır (Paksoy ve Bakan, 2010: 158-159). Aynı zamanda, harcama vergilerinde yapılan indirimlerin toplam talebi arttırıcı etkisi mevcuttur. Çünkü harcama vergilerindeki bir indirim, tüketim malları fiyatlarında bir düşüşe sebep olacak ve kişilerin tasarruf-tüketim kararlarını bu kez tüketim lehine değiştirecektir (Ataç, 2006: 194). O halde, maliye politikasında harcama vergileri toplam talebi etkileyerek tasarruf-yatırım eşitliğini sağlamak için kullanılmaktadır.

Harcama vergilerinin oranının yükselmesi fiyatları etkileyerek tüketimin azaltılmasını ve tasarrufların arttırılmasını sağlamaktadır. Tasarruf açığı olduğu durumlarda tasarrufların teşvik edilmesine yardımcı olacak ve yaratılan kaynak yatırım harcamalarına aktarılabilir (Demircan, 2003: 111). Böylece, ekonomide büyüme için gerekli fonların sağlanması gerekçesiyle halk tasarrufa yönlendirilmiş olacaktır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 266). Harcamalar üzerinden alınan vergilerin ürün fiyatlarını arttırarak tüketicilerin satın alma gücünü azaltması vergilendirilen ürünlerin talebindeki azalmaya bağlı olarak üretimlerinde de bir miktar azalma olabilecektir (Tanzi, 1981: 2). Bu durumda, ekonomik büyüme bir miktar olumsuz etkilenebilecektir.

Harcama vergilerinin yüksek oranlı olması vergi gelirlerini fazlaca arttırmamaktadır. Çünkü toplanan harcama vergileri tüketime bağlıdır. Harcama vergilerinin oranlarında indirime gidilmesi gelir vergilerinde olduğu gibi geliri

arttırıcı etki yaparak; ekonomik büyüme ve kalkınmayı da olumlu etkileyecektir (Akbulut, 2000: 126). Harcama vergileri tarifeleri indirildiğinde tüketimi arttıran; yükseltildiğinde ise tüketimi azaltarak iç tasarrufların artmasını sağlayan bir vergi politikası aracıdır. Ancak harcama vergilerinin arttırılarak gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine düşen vergi yükünün azaltılması tasarruflar ve yatırımlar üzerinde olumlu etki yapacaktır. Bunun yanında, tasarrufun teşvik edilip yurtiçi talebin yurtdışına kayması da yine harcama vergileri ile önlenebilmektedir. Günümüzde harcama vergileri, minimuma inen gümrük vergilerinin yerini almıştır.

Harcama vergilerinden özel tüketim vergisi oranlarının yüksek olması lüks tüketimin azaltılmasını sağlayabilir. Gümrük vergisi uygulamalarının sınırlı olduğu globalleşme çağında gümrük vergilerinde meydana gelen kayıp özel tüketim vergileri ile karşılanarak devletin finansman imkanlarının artması sağlanabilir. Kalkınmakta olan ülkelerde dolaylı vergiler tasarrufu teşvik ederek ve döviz tasarrufu sağlayarak kalkınma açısından önemli bir rol oynayabilir (Demircan, 2003: 111).

2.2.3. Borçlanma Politikası

Devlet, olağanüstü (savaş, doğal afet gibi) giderlerin karşılanması, kamu yatırımlarının finansmanının sağlanması, bütçe açıklarının kapatılması, borç ödeme ve maliye politikasıyla ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak için borçlanmaya gerek duymaktadır (Eker ve Meriç, 2000: 27-33). Çünkü kalkınmakta olan ülkelerde vergiler, kamu harcamalarının finansmanını yeterli ölçüde karşılayamamaktadır (Erbeyin ve Özpençe, 2014: 735; Çevik, 1976: 19). Bu sebeple, maliye politikasının borçlanma aracı büyüme ve kalkınmayı sağlamak için kaynak yaratma amacıyla kullanılmaktadır (Şener, 1996: 200). Yani borçlanma politikası, kamu harcamalarındaki artışın finansmanını sağlamaktadır.

Nitekim borçlanma politikası, kamu borçlanmasını arttırarak veya azaltarak ekonomiyi etkilemeye çalışan bir maliye politikası aracıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 127). Özellikle kalkınmakta olan ülkelerin tasarruf, kaynak, alt yapı gibi yetersizlikleri mevcuttur. Bu nedenle ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlandırılmasında borçlanma politikası etkin bir maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır (Aras, 2011: 17-18). Devletin, büyük ölçekli yatırımların

finansmanında borçlanma stratejisini uygularken mali disipline dikkat etmesi gerekmektedir. Devlet, büyüme ve kalkınmanın finansmanı için borçlanmasında doğru politika uygulamalarını kullanmadığı takdirde ekonomide açıklara neden olabilecektir. Bu açıklar sebebiyle borçlanan ülkelerde kısa ve uzun vadede ekonomik darboğazlar yaşanabilecektir (Erbeyin ve Özpençe, 2014: 736-737). Ekonomide büyümeye yönelik olan genişletici maliye politikası uygulamalarında borçlanma, iç ve dış kaynaklardan sağlanabilmektedir.

2.2.3.1. İç Borçlanma Politikası

İç borçlanma, devletin yurtiçinde kişi ve kurumlardan ulusal para cinsinden borçlanmasıdır (Erol, 1992: 50). İç borçlanmada ülkede bir kaynak artışı söz konusu değildir (Uluatam, 1997: 430). Ekonomide kullanılmayan fonların üretime katılmasını sağlayarak kalkınmayı hızlandırır (İnce, 2001: 72-73). Devlet ekonomide büyüme ve kalkınma amacıyla yaptığı kamu harcamalarının finansmanında kullandığı özel tasarruflar için faiz ödemektedir.

Devlet borçlanma politikası gereği iç borçlanmayı bazı borçlanma araçlarıyla yapmaktadır (Tonus, 2013: 103). Hazine Müsteşarlığı devlet iç borçlanma senetleri adı verilen kısa vadeli hazine bonoları ile orta ve uzun vadeli devlet tahvilleri çıkararak bütçe açıklarını kapatabilmektedir (Susam, 2009: 53-54). Devlet tahvilleri 1 yıl ve daha uzun vadeliyken; hazine bonoları ise 1 yıldan daha kısa vadeli borçlanma senetleridir (Tonus, 2013: 103).

2.2.3.2. Dış Borçlanma Politikası

Dış borçlanma politikası bir ülkenin anapara ve faizi ile geri ödemek şartıyla yabancı ülkelere sağladıkları kaynaklardır (Ulusoy, 2006: 58). Bu kaynaklar, kalkınma kredileri, ihracat kredileri ve finansman kredileridir (Erdem, 1996: 49-51). Öyle ise dış borçlanma, ekonomik dengenin ve kalkınmanın finansmanının sağlanması için dış piyasalardan sağlanan kredilerdir (Bulutoglu, 2003: 423). Devlet dış borçlanmaya gitmesi durumunda, ülkeye yurtdışından kaynak girişi sağlandığından ekonomide olumlu bir etki yaratır. Ancak borcun yurt dışına transferi

durumunda, bu kez ekonomide olumsuz etki yaratacaktır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 129). Bu durum, milli gelirde azalmaya yol açarken; ekonomik büyüme hızını da olumsuz etkileyecektir. Çünkü döviz aşırı değerlenecek bu sebeple üretim için gerekli olan ara ve yatırım malı ithalatı pahalılaşacak ve azalacaktır.

Devletin borçlanması kısa vadeli ve uzun vadeli olarak da bir birinden ayrılabilir (Uluatam, 2001: 420-421). Devlet borçlanmasını amacına göre kısa veya uzun vadede yapabilmektedir. Borçlanma eğer 5 yıldan uzun bir süreyi kapsamaktaysa uzun vadelidir (Yaşa, 1977: 22). Kısa vadeli borçlanmanın amacı eğer faiz oranları kısa vadede düşük ise uzun süreli borçlanma yerine devamlı yenilenerek borçlanma maliyetlerinin düşürülmesidir (Arsan, 1979: 48). Böylece bütçede tasarruf sağlamak amaçlanmaktadır.

2.2.4. Bütçe Politikası

Bütçe, devletin gelir ve giderlerinin gösterildiği belgeye denilmektedir (Sönmez, 1971: 103). Bütçenin, maliye politikasının makroekonomik hedeflere ulaşabilmesi için kullanılmasına, bütçe politikası denilmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 46). Bütçe politikası kapsamında belirlenen ekonomik hedefler esas itibarıyla, ekonomik istikrarın, iktisadi büyüme ve kalkınmanın, gelir ve servet dağılımında adaletin, tam istihdamın, ödemeler dengesinin sağlanmasıdır (Tüğen, 2013: 375). Nitekim bütçe politikası ekonomide belirlenen bu hedefleri gerçekleştirmek için kullanılmaktadır.

Bütçe politikası, bütçenin gelir ve giderlerinin miktarını değiştirerek ekonomik istikrarın sağlanmasını ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesini sağlayabilmektedir (Sönmez, 1971: 103). Diğer bir anlatımla, bütçe politikası vergiler ve harcamalar yoluyla milli geliri etkilemektedir (Erginay, 1976: 198). Bütçe politikasının, kamu harcamaları ve vergiler yoluyla üretimi ve milli geliri etkilemesi, kamu harcamalarının ve vergilerin artırılması veya azaltılmasıyla (Egeli ve Özen, 2013: 30). Bütçe politikası, bütçe açığı veya fazlası verilerek ya da dengeli sağlanarak uygulanan bir maliye politikası aracıdır. Bir ekonomide genişletici maliye politikası uygulanmak isteniyorsa bütçe açığı verilerek ekonomide büyüme

hızlandırılabilir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 283; Tekir, 1976: 11; Uluatam, 1991: 30).

2.2.4.1. Denk Bütçe Politikası

Denk bütçe politikası demek bütçe dengesinin sağlanması demektir (Yıldırım, 2006: 71). Denk bütçe uygulamasında, vergi gelirlerine eşit miktarda yapılacak kamu harcamalarıyla, ulusal gelir artışı aynı miktarda olacaktır (Şener, 2014: 371). Denk bütçe politikası borçlanmayı önlemekle kalmamakta; dış ticaret dengesini ve döviz kurunun istikrarını sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Yıldırım, 2006: 67). Çünkü kamu harcamalarındaki artış, harcamaların finansmanı için borçlanma gereksiniminin ve faiz oranlarının artmasına neden olacaktır. Ekonomi dışı açık ise gelirdeki artış ithalatı da arttıracaktır (Tüğen, 2013: 381-389). Bir ekonomide dış ticaret dengesi ve düşük faiz oranları amaçlanıyorsa maliye politikası olarak denk bütçe politikası uygulanmaktadır.

2.2.4.2. Açık Bütçe Politikası

Açık bütçe politikası, kamu harcamalarının arttırılması yolu ile uygulanan bir politikadır (Aktan, 2002: 179). Devlet bazı kaynaklarını kamu kesimine aktarır ve çeşitli harcamalarla özel kesime satın alma gücü sağlar. Bu nedenle açık bütçe politikası, maliye politikasının amaçlarına ulaşmada kullanabileceği en önemli politika aracıdır (Tekir, 1976: 11; Uluatam, 1991: 30). Niyetimiz talep yaratmaksa ve kamu harcamalarını arttırma imkanı yoksa vergi oranlarını düşürerek kişisel gelirin harcamaları arttırmasını sağlayabiliriz. Açık bütçe politikası vergi oranlarını düşürerek de üretim artışı yaratabilecektir.

Bütçe politikası ile ekonominin büyümesi amaçlanıyorsa, açık bütçe politikası tercih edilmektedir (Egeli ve Özen, 2013: 13-14). Kamu harcamaları arttırılarak veya vergi indirimi yapılarak verilen bütçe açığı ile istihdam artışı sağlanabilmektedir (Şener, 2014: 375). Devlet ekonomiyi canlandırmak için açık bütçe politikası uygulamakta ise borçlanmaya da gereksinimi duyacaktır (Türk, 2006: 176). Açık bütçe uygulamasında bütçe açığı, borçlanarak ya da Merkez

Bankası kaynaklarına başvurularak kapatıldığında, ulusal gelirdeki artış kamu harcamalarındaki artıştan daha fazla olmaktadır (Şener, 2014: 371). Böylece ekonomide artan gelir ve talep ile üretim ve büyüme de artmaktadır.

2.2.4.3. Bütçe Fazlası Politikası

Bütçe fazlası politikası, harcamaların azaltılması, vergi gelirlerinin artırılması ya da harcamaların azaltılırken aynı zamanda vergi gelirlerinin artırılmasıyla uygulanabilmektedir (17.03.2006 tarihli Birgün Gazetesi). Ekonomide kamu harcamalarını azaltarak; şayet kamu harcamalarını azaltamıyorsa vergi gelirlerini arttırarak veya hem kamu harcamalarını azaltıp hem vergi gelirlerini arttırarak bütçenin borçlanma gereksinimini ortadan kaldırmak mümkündür. Böylece ekonomide faiz oranlarını aşağıya çekebilir, talebi kısabilir ve fiyat istikrarını sağlayabiliriz.

2.3. MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARININ ÇARPAN ETKİSİ

Milli gelir, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin ya da yapılan harcamaların toplam değerine eşittir. Eğer harcamalar yeterli düzeyde değilse stoklar artarken; yatırımlar ve gelir düzeyi bir sonraki dönemde düşecektir. Harcamaların gelir düzeyini nasıl etkilediğini ise çarpan mekanizması açıklamaktadır (Pinar, 2013: 43). Çarpan, kamu harcamaları ve vergilerin birinde meydana gelen değişikliğin, milli gelir üzerindeki etkisini belirleyen katsayıdır (Akman, 2011: 105; Ataç, 2009: 60-62). Çarpan, diğer bir tanıma göre, toplam harcamalardaki yani toplam talepteki artışın milli geliri arttırma etkisidir (Karakayalı, 2004: 421). Çarpan mekanizmasının işleyebilmesi için ise ekonomide kurumsal yatırım kültürünün ve yapısal alt yapının hazır olması yani üretimi kısıtlayıcı darboğazların olmaması gerekmektedir.

Kamu harcamaları arttırıldığında çarpan mekanizması işlemeye başlar ve milli gelir düzeyi yükselir (Aktan, 2002: 179; Türk, 2010: 62). Bir ekonomide, marjinal tasarruf eğilimi ne kadar küçük olursa veya marjinal harcama eğilimi ne kadar büyük olursa; çarpan katsayısının milli gelire etkisi o kadar fazla olacaktır (Türk, 2010: 90; Ergun, 2013: 74-76). Gelirde ve tüketim harcamalarında oluşan

artışlar yatırımları da artırır. Yatırımlardaki bu artışın büyüklüğü ise yatırım eğilimine bağlıdır (Karakayalı, 2004: 421). Tüketim mallarının toplam talebindeki değişiklikler yatırımlar üzerinde etkilidir (Eker, 1997: 92). Çünkü yatırım mallarına olan talep tüketim mallarına olan talepten doğar (Türk, 2010: 90). Tüketim harcamalarında meydana gelen değişim yatırımların belirli bir katsayıya göre artmasına veya azalmasına sebep olmaktadır (Eker, 1997: 92). Tüketim malı talebindeki bir artış, eğer tüketim malı üretim kapasitesi tam olarak kullanılıyorsa, yatırım malları talebinde tüketim malları talebindeki artıştan daha büyük bir artış yaratır (Türk, 2010: 90). Ancak devlet harcamalarındaki bir artış, ekonomi eksik istihdamda ve üretim artışını engelleyecek dar boğazlar yok ise ekonominin daha yüksek bir milli gelir düzeyinde dengeye gelmesini sağlayabilecektir. Fakat üretim artışını engelleyecek dar boğazlar ve yapısal sorunlar varsa harcama fazlası enflasyona sebep olacaktır (Pekin, 2012: 240). Çünkü harcamalar arttıkça üretiminde artabilmesi ve talebi karşılayabilmesi gerekmektedir.

Devlet harcamalarının artırılmasının dolaylı olarak yatırımları arttırmasının yanı sıra doğrudan yaptığı otonom yatırım harcamaları da milli gelirden büyüme sağlamaktadır (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 330). Çarpan mekanizmasında, otonom yatırımlar gelir ve faiz oranından etkilenmemektedir. Otonom yatırımlar genelde baraj, organize sanayi yapımı, yol inşası gibi devletin yaptığı altyapı yatırımlarıdır. Uyarılmış yatırımlar ise özel sektör tarafından yapılan ve faiz oranı, gelir seviyesi ile doğrudan ilişkili üretken yatırımlardır. Uyarılmış yatırımlar, milli gelir artışına bağlı olarak artan tüketim talebini karşılamak için makine ve teçhizat stoğunda gerçekleşen ilave yatırımlardır (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 313-314; Egeli ve Özen, 2013: 19). Diğer bir tanımla, gelir artışı ile uyarılan, gelir arttıkça artan yatırımlara uyarılmış yatırım denir. Gelirin arttığını gören firmalar yeniden yatırımlara başlar. Böylece tüketimdeki artış, yatırım harcamalarını etkileyecek ve sonunda ekonomik büyüme artacaktır (Karakayalı, 2004: 424). Otonom yatırımlardaki artışın uyarılmış yatırımları da harekete geçirmesiyle ulusal gelirden, basit kamu harcama çarpanından daha büyük artışa yol açmasına süper çarpan denilmektedir. Süper harcama çarpanı katsayısı, marjinal tüketim eğilimi ile marjinal yatırım eğiliminin toplamına bağlı olarak değişmektedir. Bu iki eğilim ne kadar büyükse süper harcama çarpanı da o denli büyük değer alacaktır (Ergun, 2013: 73-77). O halde maliye politikasının

otonom yatırım harcamalarını arttırması tüketim ve yatırım eğiliminin büyüklüklerine bağlı olan süper harcama çarpanı katsayısı kadar gelir artacaktır.

Maliye politikası araçlarından olan transfer harcamalarının da gelir arttırıcı etkisi mevcuttur (Pekin, 2012: 243). Transfer harcamalarından yararlanan kişiler, kendilerine yapılan ödemelerin önemli bir bölümünü harcayıp, kalan (varsa) bölümünü de tasarruf ederler. Bu sebeple, transfer harcama çarpanı, kamu harcama çarpanından daha küçüktür (Ergun, 2013: 84). Bu nedenle bir tür kamu harcama çarpanı olan transfer harcama çarpanı, diğer kamu harcama (basit ve süper) çarpanlarına oranla milli geliri arttırma etkisi daha zayıftır.

Bir ekonomide bir vergi oranının ve tabanının değiştirilmesi, yeni bir verginin konulması ya da kaldırılması da milli gelir düzeyini etkilemektedir (Şener, 2014: 388). Vergi oranları yükseltilerek azalan gelire bağlı olarak harcamalar ve toplam talep azaltılabilirken (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 125); vergi oranları indirilerek artan gelire bağlı olarak harcamalar ve toplam talep arttırılabilmektedir (Şener, 2014: 389-390). Bu yüzden vergi çarpanı katsayısının değeri negatiftir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 125). Vergi oranı indirimlerinin toplam talep üzerindeki etkisi aynı parasal büyüklüğe denk gelen kamu harcamalarındaki artıştan daha azdır. Çünkü kamu harcamaları ekonomiye doğrudan ve aynı miktarda bir talep artışı olarak yansımaktadır. Vergi oranının düşürülmesinde ise gelirleri artan kesim, bu artan gelirin bir kısmını tasarruf ettikten sonra kalan kısmını harcayacaktır (Pekin, 2012: 283). Öyle ise bir ekonomide tasarruf ve harcama eğilimlerinin toplamı bire eşittir.

Denk bütçe politikası uyguladığımızda, kamu harcamaları ve vergi gelirleri eşit olduğu için kamu harcamalarını vergi gelirleri karşılamaktadır. Vergi oranlarında bir artış, halkın harcanabilir gelirini ve alınan verginin vergi çarpanı ile çarpımı kadar ulusal geliri azaltacaktır (Ergun, 2013: 87-89). Yani vergi oranlarının yüksek olması milli geliri azaltmaktadır (Şener, 2014: 389-390). Vergilerin arttırılması toplam talebi azaltarak, milli gelirde düşmelere yol açmasına rağmen, vergilerin artışı kamu harcamalarını arttıracak, artan kamu harcamaları da yine çarpan etkisi ile gelir artışına yol açacaktır (Pekin, 2012: 244). 'Haavelmo Teoremine göre de, harcamaların ve vergilerin aynı miktarda artmasıyla ortaya çıkacak denk bütçe, nötr bir etkiye sahip olmayacak, bütçe çarpanı etkisi gösterecektir... Denk bütçe çarpanı, harcamalardaki artışa vergilerdeki artışın eşlik etmesi halinde milli gelirdeki

değişmeyi ortaya koyan bir katsayıdır' (Tüğen, 2013: 381). Denk bütçe ekonomi üzerinde genişletici etkiler taşımaktadır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 126). Kamu harcamalarındaki artışın vergiler ile finansmanı durumunda, vergi oranlarındaki artış talebi ve tasarrufları bir miktar azaltırken; kamu harcamalarındaki artış, azalan talepten daha büyük bir talep yaratarak üretimi ve ekonomik büyüme pozitif etkileyecektir.

2.4. MALİYE POLİTİKASININ GELİŞİMİ

Bir devlet maliye sistemine sahipse ve bu sistem ile gelirlerini toplayabiliyor, harcamalarını yapabiliyorsa bağımsız bir devlet olduğundan söz edilebilir. Bilinen ilk maliye (bütçe) sistemine ise M.Ö. V. Yüzyılda bütün hazinenin Atina'nın elinde toplandığı Eski Yunanlılarda rastlanılmaktadır. 17. Yüzyıldan itibaren maliye (bütçe) sistemi adını verdiğimiz devletin gelir ve giderlerine ait çağdaş kurallar batı ülkelerinde oluşturulmuştur. Böylece devletin gelir ve giderlerinin onaylanması ile bütçe hesaplarının incelenmesi ülke meclislerinde yapılmaya başlanmıştır (Tüğen, 2013: 1-7).

1929 yılında büyük buhranın başlamasıyla sanayileşmiş batı ülkelerinde işsizlik sürekli ve yaygın bir duruma gelmiştir (Karakayalı, 2004: 106). Devlet ilk defa maliye politikasını ekonomiye müdahale ederek talebi canlandırmakta kullanmıştır. Devlet ekonomide artan tasarrufları kullanarak kamu harcamalarını arttırmış; üretim ve istihdam artışı sağlanmıştır. Günümüze kadar da maliye politikası ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı etkilemek için gelişimini sürdürmüştür.

2.4.1. Geleneksel Maliye Dönemi

Geleneksel maliye döneminde, devletin görevleri sadece dış ve iç güvenliğin sağlanması ve adaletin gerçekleştirilmesiyle sınırlıdır (Bülbül, 1993: 1-3). Geleneksel maliye, bütçe, kamu geliri, kamu gideri ve bunların denkleştirilmesini kapsamaktadır (Erginay, 1992: 14). Kamu harcamalarının hacim bakımından küçük olması, devlet bütçesinin denkliliği (Barrere, 1958: 14), kamu harcamaları için borçlanmaya gidilmemesi, kamu harcamalarının dolaylı vergiler yoluyla finanse

edilmesi, borçlanma yapılacaksa da uzun vadeli yapılması anlayışı hakimdir (Türk, 2001: 2-4). Geleneksel maliye bu anlayışıyla ekonomik sistemin işleyişini devlet bütçesinin olumsuz etkilerinden korumaktadır.

Klasik iktisadi dönemin bir yaklaşımı olan geleneksel maliye, makro-ekonomik dengelerin kendiliğinden oluşacağını kabul ettiği için devletin gelir ve gider eşitliğini sağlamaya yönelik bütçe dengesi üzerine kurulmuştur (Türk, 1975: 318). Devlet müdahalesi ekonomik dengenin otomatik olarak oluşmasını engellemektedir. Bu sebeple, devletin harcamalarının ve vergilerinin tarafsız olması, ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmemesi gerekmektedir (Bülbül, 1993: 1-3). Devletin ekonomiye müdahale etmesi hiçbir yarar sağlamayacak, ekonominin kendi kendine otomatik olarak işleyişini bozacaktır. Bu nedenle devlet faaliyetlerinin temel hizmetlerle sınırlı tutulması ve devlet bütçesinin mümkün olduğunca küçük olması gerekmektedir. Bütçenin denk olması, borçlanmadan mümkün olduğunca kaçınılması, objektif temellere dayanan düşük oranlı vergileme sistemini yeterli kılacaktır (Ataç, 2009: 6). Devletin vergi sistemiyle elde ettiği gelirleri geri ödemek gibi bir yükümlülüğü yoktur. Kamu borçlanmasıyla alınan anapara faiziyle beraber geri ödendiği için geleneksel maliyeciler borçlanmayı gerçek bir gelir kabul etmemektedir (Ulusoy, 2003: 31). Devlet denk bütçe hazırlamasına rağmen dış ödemeler dengesini sağlayamıyor ise ekonomik yapı kırılganlaşır. Bu durumda, ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için ihracatı teşvik etmelidir (Türk, 1975: 318). Böylece ödemeler dengesini sağlamak için faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmayacaktır.

Geleneksel maliye anlayışına göre, devlet gelir toplarken veya harcama yaparken talebi arttırarak kişilerin üretim ve tüketim kararlarını etkilememelidir. Çünkü ücret ve faizlerin esnek olması ekonomiyi tam istihdamda kendiliğinden dengeye getirecektir (Ataç, 2002: 5-7). Çeşitli nedenlerle tam istihdamdan sapmalar olsa bile, ekonominin otomatik olarak yeniden tam istihdam düzeyine ulaşacağını ileri sürmüşlerdir (Karakayalı, 2004: 427). Ekonomi kendiliğinden dengeye geleceği ve tam istihdamı sağlayacağı için devletin müdahalesine gerek kalmamaktadır. Klasik iktisadi yaklaşım, teorik olarak talep yetersizliğini kabul etmemektedir (Altınok ve Çetinkaya, 2013: 9-10). Bir ekonomide genişletici maliye politikası uygulaması ile yaratılacak talep artışları ise özel sektörde aynı miktarda talebi

azaltacağı için toplam talep yine değişmeyecektir (Abidoviç, 2014: 90). Bu nedenle devletin ekonomiye maliye politikası araçlarıyla müdahale etmesi ise sonuçsuz kalacaktır (Ataç, 2002: 5-7). Genişletici maliye politikası da ekonomik büyümeyi etkilemeyecektir.

Devlet kamu harcamalarını arttırdığında finansmanını iç borçlanma ile sağlaması, özel yatırımların azalmasına yani özel sektörün dışlanmasına (crowding-out) neden olmaktadır (Bozkurt ve Göğöl, 2010: 32). Ekonomide spekülasyon saikiyle para tutulmadığı için devlete fon aktarılması durumunda, faiz oranlarındaki artış özel kesimdeki yatırıma gidecek fonların azalmasına sebep olacaktır. Kamu harcamalarının artması özel yatırımlarda buna eşit azalışa neden olacağından sonuçta gelir seviyesi aynı kalacak, yalnızca toplam harcamaların devlet ve özel kesim arasında bölüşümü değişmiş olacaktır (Uluatam, 1987: 243). Kamu harcama artışının borçlanma ile finansmanı sağlanıyor ise ekonomik büyümeye doğrudan etkisi faiz oranlarının yükselmesi ve özel yatırımları dışlaması sebebi ile olumsuzdur (Aktan, 2002: 178). Genişletici maliye politikası uygulamasının toplam talebi arttırmak için vergileri sabit tutması ve kamu harcamalarını arttırmasıyla bütçe açığı verilir. Bütçe açığı borçlanma ile kapatılacaksa faiz oranları yükselecek, yatırımlar ve üretim azalacaktır. Kişi ve firmalar ellerindeki parayı yatırım yapmak yerine daha yüksek getirisi olan fonlara kaydırarak ve uzun dönemde büyüme olumsuz etkilenecektir (Bozkurt ve Göğöl, 2010: 32). Genişletici maliye politikalarında kamu harcamalarının finansmanı borçlanarak sağlanabildiği gibi para basma yolu ile de sağlanabilmektedir. Para basma yolu ile kamu harcamaları finanse edilirse, enflasyon artışı yaratmaktadır (Aktan, 2002: 178). Çünkü kısa dönemde üretim kapasitesi genişletilemeyeceği için artan talep enflasyona sebep olmaktadır.

2.4.2. Modern Maliye Dönemi

Modern (müdahaleci) maliye döneminde, kamu müdahalesini savunan maliye anlayışına göre (Balaban, 2012: 5), maliye, kamu gelirleri, kamu giderleri, kamu borçları, kamu bütçesi ve maliye politikasından oluşmaktadır (Erginay, 1992: 14). Bu dönemde, kamu maliyesinin kapsamı genişlemiştir. Maliye politikasının ekonomiye müdahalesi ekonomik istikrar ve makro-ekonomik denge üzerinde farklı etkiler

ortaya çıkarmıştır. Geleneksel maliyenin basit bir şekilde fiyat mekanizması ile işleyen piyasa ve tarafsız bütçe anlayışı yerine daha kompleks bir ekonomik ve mali sistem yaratılmıştır.

1929 yılındaki ekonomik buhran nedeniyle başta İngiltere olmak üzere pek çok sanayileşmiş ülkede klasik dönemin ekonomik sisteminin sorunsuz olarak işleyişi işsizliğin artmasıyla sona ermiştir. Ekonomik istikrarsızlığın temelinde yatan talep yetersizliği sonucunda üretim kapasitesinin önemli bir bölümünün kullanılamamasıdır. Her arz kendi talebini yaratır düşüncesi sorgulanmaya başlanmıştır (Pınar, 2013: 14-15). Çünkü tasarrufların artması ve harcamaların azalması işsizliği arttırmış; ekonomide resesyona sebep olmuştur.

1936 yılında Keynes yazdığı 'İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Kuramı' ile klasik iktisat kuramını eleştirerek tam istihdamı gerçekleştirecek otomatik bir mekanizmanın mevcut olmadığını ileri sürmüş ve eksik istihdam dengesi üzerinde durmuştur (Karakayalı, 2004: 427). İkinci Dünya Savaşı izleyen yıllarda, otomatik işleyen piyasa mekanizmasının yerine, devletin ekonomiye gerekli itişini vermek ve kaynak dağılımını büyüme ve kalkınmayı hızlandıracak şekilde müdahalesi kabul görmüş ve daha da önem kazanmıştır (Uluatam, 1991: 28). Böylece devlet ekonomik istikrarı sağlayarak ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi için özel ekonomiye yani piyasaya aktif olarak müdahale etmiştir (Akman, 2011: 32). Modern maliye anlayışında, maliye politikası araçları ile uygulanan ekonomiye devlet müdahalesi eksik istihdam ve düşük kapasite üretime çözüm olarak düşünülmüş ve ekonomik büyüme ve kalkınma hızlandırılmak istenmiştir (Karakayalı, 2004: 109). Çünkü kısa dönemde tam kapasite üretim uzun dönemde üretim kapasitenin büyümesini sağlayacaktır.

Maliye politikaları başta olmak üzere, ekonomiyi düzenlemek ve belli amaçlara ulaşmak için devletin kullandığı bütün araçlar keynezyen teori kaynaklıdır (Akman, 2011: 32). Piyasa ekonomisinin kendiliğinden milyonlarca kişinin koordineli olarak ekonomik kararı ile dengeye geleceğini ve toplam talep düzeyinin tam istihdam gelir düzeyini sağlayacağını beklemek mümkün değildir. Keynezyen maliye politikasında devlet, ekonomiye müdahale ederek ve kamu harcamalarını ve vergileri kullanarak toplam talebi yeterli düzeye çıkarabilir (Ataç, 2009: 9). Çünkü işsizlik yüksekken ücretler düşüktür. Düşük ücretlerden dolayı talep yetersizdir. Bu

durumda ürettiğini satamayan girişimci yeni yatırımlar yapmayacağı gibi mevcut üretimini de azaltacaktır. Bu sebeple devlet maliye politikasıyla büyümeyi talep yaratarak sağlamaya çalışmaktadır (Pınar, 2013: 16). Yatırım harcamaları, tüketicilerin mal ve hizmetlere olan talebine bağlı olduğundan, tüketim harcamalarındaki azalış aynı zamanda yatırım harcamalarının azalmasına neden olacaktır. Keynezyenler sürekli aşırı tasarruftan kaynaklanan ekonomik durgunluğa karşı devletin kamu harcamalarını ve vergileri kullanarak ekonomiye müdahale etmesi gerektiğine inanmışlardır (Ataç, 2009: 10). Böylece maliye politikasının faiz karşılığı kullandığı tasarruflar azalırken artan harcamalara bağlı olarak üretim ve büyüme yaratılacaktır.

Tablo 1: Ortalama ve Marjinal Tasarruf Eğilimleri

GELİR	TASARRUF	GELİRDE DEĞİŞME	TASARRUF DEĞİŞME	MARJİNAL TASARRUF EĞİLİMİ	ORTALAMA TASARRUF EĞİLİMİ
100	20	-	-	0,20	0,20
110	23	10	3	0,30	0,21
120	28	10	5	0,50	0,23
130	35	10	7	0,70	0,27
140	43	10	8	0,80	0,31

Kaynak: Sevindirici, 2013: 37-38.

Keynezyen yaklaşımın faiz, tasarruf ve yatırım ilişkilerini açıklaması klasik iktisadi yaklaşımdan farklıdır. Keynes'e göre, tasarruf ve yatırımlar faiz oranına bağlı olmadığı gibi faiz oranı, tasarruf ve yatırımları eşitleyen bir mekanizmada değildir. Tasarruflar toplumun tasarruf eğilimi, yatırımlarda yatırım eğilimi tarafından belirlenmektedir (Berber, 2011: 319). Ekonomide faizler düşse bile genellikle belirsizlik ve güven eksikliği söz konusu olduğundan beklenen yatırımlar gerçekleşmeyebilir (Pınar, 2013: 16). Devlet ekonomide, kamu harcamalarını arttırarak veya vergi gelirlerini azaltarak talep, istihdam ve milli gelir düzeyini arttırabilmektedir (Ataç, 2009: 59). Milli gelirin ve istihdam düzeyinin artması için faiz tuzağı noktasından sonra maliye politikasının devreye sokulması gerekmektedir (Şener, 2014: 371). Maliye politikası daha çok harcamalar yoluyla ücretleri ve

kamusal siparişleri arttırarak talep yaratmaktadır (Attalı, 2015: 13). Böylece ek talep sağlayarak yatırımları, istihdamı ve büyümeyi etkileyebilmektedir (Pınar, 2013: 16). Devlet ekonomide talep artışı yaratarak geliri ve istihdamı artırdığı için devletin vergi gelirleri de artacaktır (Nadaroğlu, 1992: 102). Sabit koşullarda ekonomide harcama ve yatırım eğiliminin yüksek olması, ekonominin tasarruf-yatırım eşitliğinin yüksek faiz oranlarında oluşmasına sebep olsa da spekülasyon amaçlı saklanan paranın kamu harcamalarını finanse etmesiyle üretim ve büyüme artışı sağlanacaktır.

2.4.3. Keynes'in Klasik İktisada ve Geleneksel Maliyeye Eleştirisi

Keynes'e göre, makro-ekonomik denge tam istihdam düzeyine bağlı değildir. Arz-talep dengesi eksik istihdamda da oluşabilmektedir. Fakat üretim ve istihdam talebe bağlı olduğu için toplam talep arttıkça üretim de tam istihdam düzeyine ulaşmaya kadar artabilmektedir. Ücretlerdeki düşüş ise gelirin ve toplam talebin azalmasına sebep olacaktır. (Ataç, 2009: 8-9). Ekonomide üretim miktarını talep belirlediği içinde üretim ve büyüme azalacaktır.

Klasik yaklaşımda, ücretlerin yüksek kalması durumunda ise talep, üretilen mal ve hizmetlerin artan maliyetlerinin fiyatları yükseltmesi sebebiyle düşecektir. Faktör piyasasında denge, kapital, toprak ve emek sahiplerinin faiz, rant ve ücret olarak ödenen bedellerin, üretime olan katkılarından yani verimliliklerinden fazla ya da az olmaması ile sağlanabilirdi. Üretim faktörlerinin katkılarının üstünde bedel ödenmesi halinde malların fiyatları yükselerek talepleri azalacaktır. Nitekim ekonomide arz edilen mal ve hizmet değeri kadar talep yaratır. Bu değer fiyat mekanizmasıyla otomatik olarak belirlenmektedir. Her arz kendi talebini yaratacağı için herkes istediği kadar üretim yapabilecektir. Ekonomide de arz ve talep tam istihdamda dengeye gelecektir (Üstünel, 1997: 90-91). Bu nedenle klasik iktisatta, tam istihdama kadar üretim artışı sağlanabilmektedir. Ekonomide talep üretim miktarını değil üretim değerini belirlemektedir.

Keynezyen yaklaşımda, klasiklerin fiyat ve faiz mekanizması ekonominin tam istihdamda dengeye gelmesini sağlayamaz. Keynes'e göre, faiz oranı tasarruf ve yatırım eşitliğini her zaman sağlamayabilir. Tasarruf düzeyi öncelikle gelir tarafından belirlenmektedir (Ataç, 2009: 8). Keynes eleştirisinde, fiyatların tam

esnek olmadığını, işsizlik durumunda ise ücretlerin varsayıldığı gibi düşmediğini bu sebeple ekonominin eksik istihdamda dengeye gelebileceğini ifade etmektedir (Pınar, 2013: 16). Keynes'in de eleştirdiği ekonomideki yapısal ve kurumsal bazı problemler piyasa aksaklıklarına sebep olmaktadır. Asgari ücret yasası, sendikalar, hükümetlerin politika tercihleri ücret mekanizmasının; oligopol ve monopoller ise tekel kurarak fiyat mekanizmasının işleyişini bozabilmektedir.

Keynes, artan işsizlik sorununu çözmek için alternatif bir kapitalizm görüşü öne sürmüştür. Keynes, para ile üretim faktörleri arasındaki geleneksel ayrımı ve ödünç verilebilir fonlar modelini reddetti. Bu modele göre, faiz oranları, tasarrufları pozitif etkilerken; yatırımları ise negatif etkilemektedir. Klasik iktisatta faiz oranları sayesinde tasarruf-yatırım eşitliği sağlanarak, üretim faktörleri ile tam istihdamda üretim sağlanmaya çalışılıyordu (Forstater, 2013: 70). Ekonomide yatırım artışını tasarrufların finanse etmesi için faiz oranları da yükseliyordu. Faiz oranlarının yükselmesiye yatırım artışını engelliyor ve büyüme hızı arttırılamıyordu. Sabit şartlarda maliye politikasının talebi arttırması yatırımların daha fazla artmasını sağlayabilirdi.

Keynes tasarrufları gelirin bir fonksiyonu olarak görürken; yatırımların yatırımcıların gelecekteki ekonomik koşullarla ilgili beklentileri tarafından belirlendiğini ve faiz oranının yatırımların belirlenmesinde çok daha zayıf ve daha dolaylı bir rol oynadığını açıklamaktadır (Forstater, 2013: 70). Keynes'e göre, belirsizliklerle dolu bir dünyada faiz oranlarını düşürerek; yatırımların arttırılmasını ve tam istihdam sağlanmasını amaçlayan bir politikaya güvenilemezdi. Bir ekonomide kısa dönemde istikrarın sağlanması için kamu harcamaları ve vergiler yoluyla efektif (toplam) talep arttırılarak istihdam ve üretim seviyesi etkilenebilecektir (Akman, 2011: 29). Böylece mal ve hizmetlere artan talebe cevap vermek için yatırımlar ve üretim artacaktır.

Yatırımlar, yatırımcı beklentileri ve faiz oranlarının yanı sıra, sermayenin marjinal verimliliğine de bağlıdır. Bu nedenle bir ekonomi resesyona girdiği zaman faiz oranlarındaki düşüş tasarrufu ve yatırımı eşitlemede başarısız olabilecektir (Ataç, 2009: 9). Keynes, sermayenin marjinal getirisi kavramı yerine, sermayenin marjinal etkinliği kavramını kullanmaktadır (Keynes, 1967: 141). Bu kavrama göre, toplam talep, tüketim ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Yatırım harcamaları

eğer sermaye malından beklenen getiriler piyasada geçerli olan faiz oranlarının getirisinden yüksekse karlı olacaktır (Savaş, 2007: 42-43). Faiz oranları her zaman yatırım-tasarruf eşitliğini sağlayamayabilir. Yatırımlar faiz oranlarının düşmesi ile artabileceği (yatırımların faiz esnekliği) gibi esasen güven ortamına ve sermayenin marjinal getirisine bağlıdır (Pınar, 2013: 16). Bu nedenle keynezyen yaklaşım, tasarrufların faizler yoluyla yatırımları belirlediği neo-klasik çerçeveye aykırıdır. Faiz oranlarındaki düşüşün yatırımları arttırmakta yeterli olmayacağı görüşündedir. Keynes'e göre, yatırımları ve üretimi talep etkilemektedir.

Klasik tam istihdam modelinde faiz mekanizmasında tasarrufların yatırımlara eşit olması benzersiz bir makroekonomik dengeyi temsil ederken; Keynes, efektif talepteki yetersizlikler nedeniyle eksik istihdama sahip makro bir dengede işleyen ekonomik sistemin ve gönülsüz işsizliğin var olduğunu göstermektedir. Bu, üretimi ve istihdamı uyarmaya yönelik müdahaleci maliye politikasına teorik bir haklı gerekçe sağlar (Forstater, 2013: 71). Dolayısıyla Keynes'in ilk eleştirisi klasik iktisadın esnek ücret ve fiyatlar ile faiz mekanizmasının tam istihdamı sağlayacağı görüşüdür.

Keynes'in ikinci eleştirisi, klasik iktisadın geleneksel maliye yaklaşımındaki tarafsız ve denk bütçe ilkesinedir. Keynes maliye politikası aracı olan harcama, borçlanma ve vergi politikalarını kullanarak; ekonomide büyümeye yönelik müdahaleyi ve bütçe açığını savunmaktadır (Türk, 1992: 44-48). Böylece maliye politikası mevcut kapasitenin tam olarak kullanımını sağlayabilecektir. Mevcut kapasite eksik istihdamda olabilir fakat kullanım oranı arttıkça daha büyük bir istihdam ve milli gelir yaratılacaktır. Keynezyen yaklaşım statiktir ve zaman kavramı yoktur (Akman, 2011: 30). Ancak ekonominin uzun dönemde büyümesini de iki faktör etkilemektedir. Birincisi maliye politikasının sağladığı statik ekonomik istikrar ve denge; ikincisi ise maliye politikasının talep artışı yaratarak yatırımların her dönem belli bir hızda artmasını sağlayan kapasite arttırıcı makro-dinamik faktördür (Savaş, 2007: 136). Keynes klasik iktisadın her arz kendi talebini yaratır felsefesini reddetmektedir. Ona göre artan talep üretimle karşılanacak ve iktisadi dengeyle beraber büyüme sağlanacaktır.

2.4.4. Genişletici Maliye Politikası

Keynezyenler ilk dönemlerinde, maliye politikasını sanayileşmiş uluslar için uygun bulmuş; mevcut kapasite ve işgücü atıl ise genişletici maliye politikasıyla istihdamı ve kapasite kullanımını arttırmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda, maliye politikasının kalkınmakta olan ülkelere uygulanamayacağı görüşündeydiler. Kalkınmakta olan ülkelerin fazla emeği vardı fakat onların üretim kapasitesi ve sermaye birikimi yoktu (Forstater, 2013: 118). Çünkü üretim kapasitesi yaratmak ancak teknolojik ilerleme ve sanayileşme ile mümkündür. Dolayısıyla kalkınmakta olan ülkeler 20. Yüzyılın başında modern bir üretim düzenine ve kapitalist ekonomik sisteme sahip olmadıkları için maliye politikası ile müdahaleye gerek görülüyordu. Bu nedenle kalkınmakta olan ülkeler, öncelikle bir üretim düzeninin kurumlarını kurup; sermaye birikimini sağladıktan sonra piyasa sistemine geçmeliydiler.

Keynes, klasik yaklaşımın varsaydığı tam istihdam dengesinin, fiyat ve faiz mekanizması ile otomatik olarak tesadüfen sağlanabileceği görüşündedir. Piyasaya maliye politikası ile müdahale edilmezse ulusal ekonomide yüksek oranlı ve sürekli işsizlikle karşılaşılacak; en yüksek milli gelir düzeyine erişilemeyecektir. Çünkü kalkınmış ekonomilerde fazla tasarruf sebebiyle harcamalar azalmış; işsizlik oranları arttığı için tam istihdamı sağlayamamışlardır (Üstünel, 1997: 104-105). O halde ekonomide tasarruf yetersizliği sorunu olmayıp (Savaş, 2007: 8); fazla tasarruftan kaynaklanan ekonomik durgunluk vardır. Kalkınmakta olan ülkeler açısından da yatırımların yetersiz olması nedeniyle tasarruflar atıl kalmaktadır.

Az gelişmiş memleketlerde eksik olan en ehemmiyetli unsur hususi tasarruftan ziyade hususi yatırımdır. Az gelişmiş memleketlerde ihtiyari hususi tasarruf, umumiyetle zannedildiğinden veya gösterilmek istediğinden daha fazladır ve bu tasarruf, alınacak tedbirlerle kısa zamanda daha da arttırılabilir. Hususi yatırımların arttırılması ise daha nazik bir iştir. Bu yatırımların az çok yeter bir seviyeye yükselmemesi, tasarrufların ancak bir kısmının yatırım haline inkılap edebilmesinden ileri gelmektedir (Dikmen ve Yaşa, 1963: 14).

Talep yönlü genişletici maliye politikası uygulamasının kamu harcamalarını arttırarak çarpan mekanizması yardımıyla ulusal geliri arttırması hedeflenmiştir. Böylece yapısal harcama eğilimi ile gelirin fonksiyonu olan özel harcamalar artacak ve durgun olan ekonomi canlanarak istihdam artışı yaratılacaktır (Şener, 2014: 363-393). Talep yönlü genişletici maliye politikasında, artan kamu harcamaları sonucu oluşan bütçe açıklarının finansmanı borçlanma ile sağlanacaktır. Çarpan

mekanizması sayesinde artan milli gelir ve üretim ise vergi gelirlerini arttıracak; hazine borç ve faizleri ödenebilecektir (Türk, 1975: 318). Böylece genişletici maliye politikasıyla daha büyük bir milli gelir düzeyinde ekonomik denge sağlanmaya çalışmıştır.

Talep yönlü maliye politikasının 1970'li yıllara kadar uygulanması, işsizlik sorununa çözüm getirmiş ve bir miktar ekonomik büyüme de sağlamıştır. Fakat iç ve dış dengeleri sağlayamamış; ekonomi, enflasyon ve cari açık sorunları ile karşı karşıya kalmıştır (Pinar, 2013: 19). Bunun sebebi, genişletici maliye politikalarının süreklilik kazanması ile kamu sektörünü verimsiz bir şekilde büyümesidir (Akman, 2011: 33). Kamu harcamalarındaki artışlar vergi artışı ile finanse edilemediğinden ya para arzı arttırılmış veya borçlanılmaya gidilmiştir. Bu durumda, ekonominin faiz seviyesi artmıştır (Ataç, 2009: 85). İç borçlanma ile kamu harcamalarının finansmanı yurtiçi faiz oranlarının yükselmesine; faizlerin yükselmesi ise özel sektör yatırımların azalmasına sebep olmaktadır. Kamu harcamaları dış borçlanma ile finanse edilirse ulusal para değer kazanmaktadır. Böylece, ihracat azalmakta ve ithalat artmaktadır. Devlet para basarak kaynak sağlarsa enflasyon artmaktadır (Şimşek, 2000: 61). Genişletici maliye politikası benzer sebeplerden dolayı ekonomiyi daraltıcı etkiler gösterebilmektedir.

2.4.5. Maliye Politikalarının Asimetrik Etkisi

Genişletici maliye politikasının ekonominin daraldığı ve yatırımların azalıp büyümenin durduğu dönemlerde kullanılmıştır (Pekin, 2012: 277). Ancak genişletici maliye politikası üretim sorununa yeterince çözüm üretememiştir. Çünkü talebin arttırılmasının üretimi sağlayacağı öne sürülmüş fakat kalkınmakta olan ülkeler için sermaye birikimi ve sanayileşmiş ülkelerin ihtiyacı olan üretimde verimlilik konularına hiç yer vermemiştir (Savaş, 2007: 7-8). Talep yönlü genişletici maliye politikası, üretim kapasitesi yetersizliği, teknoloji düzeyi ve döviz dar boğazı gibi ekonominin toplam arz cephesindeki yetersizliklerin üzerinde yeterince durmamaktadır. Genişletici maliye politikasının, bütçe açıklarını ve faiz oranlarını arttırmış fakat kamu borçlarıyla beraber yatırımları ve üretimi arttıramaması arz ve talep dengesizliğine yol açmıştır. Yüksek enflasyon, kronik dış ticaret açıkları gibi

ekonomik istikrarsızlıklara sebep olmuştur (Akman, 2011: 31-33). Ekonomik denge ve istikrar, kamu harcamalarının artması sebebiyle bozulmuştur. Çünkü kamu harcamalarında ki artış üretim kapasitesini yeterince arttıramamaktadır.

Ekonomide farklı koşullar altında uygulanan genişletici ve daraltıcı maliye politikaları aynı etkiyi yaratmayabilmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Danimarka ve İrlanda da 1970'lerde başlayan ve 1980'lere kadar süren ekonomik daralma sürecinde, kamu harcamalarının yarattığı yüksek talep, enflasyon oranlarını yükseltirken; bütçe açıkları sebebiyle faiz oranları ve kamu borcu artmıştır. İrlanda da vergi artışına dayalı daraltıcı maliye politikaları başarısız olurken; Amerika Birleşik Devletleri vergi kesintilerine dayalı genişletici, Almanya ve Danimarka harcama kesintilerine dayalı daraltıcı maliye politikasıyla ekonomide büyüme sağlayabilmişlerdir (Erkam, 2010: 25-26). Nitekim 1970-1980 yılları arası dönemde, sözü edilen batı ülkelerinde kamu harcamalarına dayalı genişletici maliye politikaları başarısız olurken; harcama kesintilerine dayalı daraltıcı politikalar büyümeyi sağlamada başarılı olmuştur. Yine ekonomide vergi artışına dayalı daraltıcı politikalar başarısız olurken; vergi kesintilerine dayalı genişletici maliye politikaları etkinlik sağlamıştır.

Maliye politikalarının keynezyen olmayan bu etkileri için geliştirilen bu yeni teoriler yeni klasik (Pekin, 2012: 275-282) veya neo-klasik teori kapsamında toplanmıştır. Neo-klasik (yeni klasik) teorinin temel amacı, devletin maliye politikalarının üretim ve istihdamı niye arttıramadığını açıklamaktır (Ataç, 2009: 18). Bu nedenle neo-klasik teoride üretimi teşvik eden arz yönlü maliye politikası kullanılmaktadır.

2.5. ARZ YÖNLÜ MALİYE POLİTİKASI VE NEOKLASİK KALKINMA

Neo-klasik yaklaşımın kökenleri bilinenin aksine sanayi devriminde ortaya çıkan klasik iktisatçı Adam Smith'ten çok öncelere Antik Yunan Çağına dayanmaktadır. Yabancı kökenli olduklarından kamu hizmetlerine alınmayan sofistler, devlet yerine bireyciliği, otorite ve esaret yerine özgürlüğü, gelenekler yerine yeni durumlara uyum sağlamayı ve dış ticareti savunmuşlardır. Aristo ise ortak mülkiyetin siteye barış getirmeyeceğini, yurttaşları kişisel mal edinme

zevkinden yoksun bırakacağını açıklamıştır (Karakayalı, 2004: 66-68). Bu bize antik çağda kurulu olan ekonomik düzende bile günümüzdeki neo-klasik ekonomik sisteme benzer bir ekonomik sistemin uygulanmasının önerildiğini göstermektedir.

İnsanlar tabiatları gereği zenginlik ve refah yaratabilmek için rasyonel düşünme ve üretebilme yeteneğine sahiptirler. Fakat üretimi sağlayabilecek bir sistem için öncelikle kapitalist toplum düzeni gerekmektedir. Bu toplum düzeninde bireysel özgürlük, özel mülkiyet, piyasa sistemi gibi kurumların üretken bir ekonomik sistem kurulabileceği düşüncesi hakimdir. Bu düzende bireylerin kar etme, tüketme istek ve davranışları makro-ekonomik dengeyi kendiliğinden yaratmaktadır (Wolff ve Resnick, 2016: 78). Klasik ekonomik sistem, bu kurumların oluşturduğu ekonomik düzeni savunan bir yaklaşımdır.

1929 yılında klasik anlayışın yetersizliği dolayısıyla ortaya çıkan ekonomik kriz; makro-ekonomik dengelerin sağlanarak refah devleti yaratmak için devlet müdahaleciliğini savunan ve kamu harcamalarını arttıran keynezyen maliye politikasını ortaya çıkarmıştır (Kiefer, 1999: 5). Keynes, ekonomik sistemdeki en önemli sorunun, işsizlik olduğunu ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini öne sürmüştür. Fakat istihdam yaratmak isterken; tasarrufun ve üretimin ekonomik büyüme ve kalkınma için önemini ihmal etmiştir. Tasarrufun harcamaları azalttığı, harcamaları uyarmak içinse devletin tüketimi arttırarak üretimi arttırabileceği görüşü onun için temel çözümdür (Aktan, 2002: 169-172). Fakat özellikle az gelişmiş ülkeler, teknolojik alt yapılarının ve beşeri sermayelerinin yetersizliğinin sebep olduğu üretim ve kalkınma sorunlarını döviz darboğazında olmalarından dolayı talep artışı yaratarak çözememişlerdir.

1978 yılında IMF, Dünya Bankası ve Amerikan Hazinesi küresel bir serbest piyasa düzeni öngörmüşlerdir. Washington Uzlaşısına göre, ekonomik sistem serbest dış ticaret, finansal serbestlik ve serbest döviz kurundan oluşmaktaydı (www.tacs.eu). Washington Mutabakatı, mali disiplin ile ekonomik istikrarın sağlanmasını, kalkınma için eğitim ve sağlık yatırımlarının arttırılmasını, vergi reformunu, finansal serbestleşme, döviz kurunun serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların teşviki, dış ticaretin liberalleştirilmesi, özelleştirmeye gidilmesini ve mülkiyet haklarının korunmasını sağlayan yasal düzenlemelerin oluşturulmasını kapsamaktadır (Parasız, 2008: 39-50). Böylece rekabetçi bir

ekonomik sistem kurarak global ticaretin arttırılmasıyla ekonomik büyümenin sağlanması hedeflenmiştir.

2.5.1. Mali Disiplinin Ekonomide İstikrarı Sağlaması

Devletin ekonomik hayata müdahalesi, bütçe açıklarının ve devlet borçlarının giderek artmasına sebep olmuştur (Tekelioğlu, 1993: 212). Bunun sebebi, talep yönlü maliye politikalarının temel amacı olan tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler bilançosunda denge ve ekonomik büyüme ve kalkınmadan oluşan makroekonomik dengeyi açık finansman politikalarıyla sağlamaya çalışması ve bütçe dengesini yeterince önemsememesinden kaynaklanmaktadır (Aktan, 2007: 48). Devletin borçlanma gereksiniminden dolayı faiz hadlerinin yükselmesi, milli paranın değer kaybı, artan enflasyon, kronikleşen dış ticaret açıkları gibi ekonomik istikrarsızlıklar ortaya çıkmaktadır (Tekelioğlu, 1993: 212). Talep yönlü maliye politikalarının tam istihdamı sağlamak için uyguladığı genişletici maliye politikaları, stagflasyonun en önemli nedenlerindendir (Aktan, 2002: 178-179). Stagflasyon genişletici maliye politikasının asimetrik bir etkisi kabul edilmektedir.

Genişletici maliye politikası uygulamaları, işsizlik oranlarını düşürmeyi ve hızlı bir ekonomik büyümeyi başaramamış; yüksek enflasyon oranlarına ve ekonomik durgunluğa sebep olmuştur (Ataç, 2009: 211). Stagflasyon denilen bu olgu, düşük istihdam düzeyinde enflasyon oranlarının yükselmesidir. ‘Bu şekilde bir yandan ekonomik durgunluk ve diğer yandan fiyatların hızla yükselmesi (enflasyon)... stagflation kavramıyla dile getirilmektedir’ (Eski, 1984: 199). Stagflasyon, yüksek enflasyon oranı ile yetersiz üretimin sebep olduğu işsizlik ve yetersiz büyüme hızına yol açan makro-ekonomik istikrarsızlıktır. Stagflasyona sebep olan kamu harcama artışının finansmanının vergi oranlarını veya faiz oranlarını yükseltmesi sonucu özel yatırımların azalmasıdır (Ataç, 2009: 218-219). Ekonomide kamu harcamalarının artışı, talebi ve enflasyonu arttırırken; kamu harcamalarının finansmanı sağlamak için faiz oranlarının veya vergi oranlarının yükselmesi resesyon (durgunluk) ile sonuçlanmıştır.

Kamu harcamaları artışının sebep olduğu fiyat istikrarında ki bu bozulma, mal ve hizmet arzının (üretiminin) artan talebi karşılayamadığını göstermektedir.

Çünkü faizlerin yükselmesiyle likidite tercihinin azalarak, para ve krediler miktarının normal seviyenin üzerine çıkması, devlet bütçesinin açık vermesi ve dış ödemeler bilançosunda artışlar üretim yerine enflasyon yaratmaktadır (Erginay, 1992: 230). Merkez bankaları bütçe açıkları kapatmak için para arzını arttırmaktadır. Bu durum, ekonomide toplam talep düzeyini arttırmasına ve enflasyona neden olmaktadır. Daha da önemlisi, devletin bütçe açıklarını finanse etmek için borçlanması özel yatırımları dışlamaktadır. Devletin artan borçlanma talebi, faiz oranlarını yükseltir ve kredi kullanacak pek çok girişimciyi caydırır. Bu yüzden özel yatırımlar azalır yani dışlanmış olur (Chang ve Grabel, 2005: 241-242). Kapalı bir ekonomide bütçe açığı yurtiçi sermaye birikimini geciktirerek, ekonomiyi daha düşük kişi başına sermaye ve gelir düzeyinin söz konusu olduğu eksik istihdamda bir büyüme çekecektir. Açık bir ekonomide ise dış ticaret açığı dış borçları yükseltecek, ülke içindeki kişilerin kullanılabilir gelirlerinin düşmesine neden olacak ve gelecekteki faiz ödemelerinin yükünü artıracaktır (Ataç, 2009: 226). Bu durumda, azalan gelir ve artan döviz borcu üretimi olumsuz etkileyecektir.

Talep yönlü genişletici maliye politikası uygulamalarının asıl nedeni kalkınmış ülkeler açısından üretimde kapasite kullanım oranını arttırarak ekonomik büyümelerinin devamlılığını sağlamak istemeleridir. Az gelişmiş ülkeler ise genişletici maliye politikası uygulaması ile büyümelerini hızlandırarak kalkınma ve yakınsama sağlamak istemektedirler. Fakat ekonomik büyüme için uygulanan genişletici maliye politikası istenilen başarıyı gösterememektedir. Genişletici maliye politikası, kamu harcama artışına, bütçe açıklarına ve yüksek faiz oranlarına sebep olurken; kamu harcamalarının yarattığı yüksek talep üretimi arttıramayarak enflasyona ve ithalat artışına neden olmaktadır.

Genişletici maliye politikasının yarattığı kamu harcamalarının aşırı şekilde artmasının ve bütçe açıklarının diğer bir sebebi de siyasi sistemdir. Bu siyasi sistemin, ekonomiye müdahale eden kişisel çıkar ile oy pazarlığına dayalı olmasındandır (Savaş, 1997: 28). Vergi ve harcama kararları, seçmenden oy sağlamaya çalışan politikacılar ile bundan fayda sağlamaya çalışan seçmenler tarafından kurulan siyasi bir sistemde oluşmaktadır. Siyasiler kendilerine en fazla oy sağlayacak harcamaları yaparlar (Kirmanoğlu, 2014: 295). Siyasilerin tekrar seçilebilme isteği, bütçenin büyümesine sebep olur. Artan kamu harcamalarının

finansmanı ise, vergilerle değil, vergi dışı gelirlerle finanse edilir. Çünkü verginin daha da artması seçmeni memnun etmeyecektir. Seçmen daha fazla kamu hizmeti beklerken, buna karşılık daha az vergi ödeme gibi paradoksal bir eğilime sahiptir. Bunun yanı sıra baskı ve çıkar gruplarının transfer istekleri kamu kesimini daha da genişletecektir (Aktan, 2002: 184). Bütçe açıkları, daha çok siyasi iktidarın memur maaşlarında yaptığı aşırı zamlar ve tarımsal ürünleri destekleme alımları gibi kamu harcamalarından oluşmaktadır. Bu ise borçlanma, enflasyon, faiz ve ulusal paranın aşırı değerlenmesine sebep olacaktır (Türkoğlu, 2014: 117-118). Genişletici maliye politikası uygulamasının asıl amacı ekonomik büyümeyi sağlamakla beraber uygulamada popülist amaçlı da kullanılmaktadır. Genişletici maliye politika uygulaması sonucunda artan kamu harcamalarının yarattığı talep artışını arzın (üretimin) karşılayamaması ve ithalatın artarak ihracatın azalması ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

1980 yılından sonra neo-klasik politikalar önem kazanmasıyla (Metin, 2013: 211); arz yönlü maliye politikası, kamu açıklarının bozduğu ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için kamu harcamalarını azaltmaya çalışmıştır (Sönmez, 1993: 54). Gerçekten de, kamu harcamalarının artması ve bu harcamaların vergiler ile finanse edilememesi kamu borç stoğunu arttırmaktadır. Keynezyen yaklaşımın, kamu harcamalarındaki artışın milli geliri arttıracacağı düşüncesinin aksine ‘neo-klasik iktisatçıların benimsediği ve artan kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilmesi durumunda özel sektör yatırım harcamalarının azalacağını ifade eden dışlama etkisidir’ (Kökocak, 2011: 253). Bu istikrarsızlığın sebebi ‘artan harcamaların vergi ve vergi dışı kaynaklardan finansmanı’ olmakla birlikte istihdamın daralması ekonomide büyüme ve kalkınmanın yavaşlamasına sebep olmaktadır (Aktan, 2002: 179-180). Devletin genişletici maliye politikaları piyasa ekonomisinin işleyişini olumsuz yönde etkilediği için kamu harcamalarını arttıran maliye politikası araçlarının sınırlandırılması gerekmektedir (Aras, 2011: 64-65). Çünkü yüksek vergiler, aşırı sosyal harcamalar ve kapsamlı devlet düzenlemeleri özel girişimleri caydırmaktadır (Chang ve Grabel, 2005: 31). Politik kurumlar, kamu harcamalarında artışa sebep olursa, bütçe dengesini ve makro-ekonomik dengeyi bozacaktır. Bütçe dengesinin sağlanması ise ekonomik istikrarı koruyarak büyümeyi ve kalkınmayı olumlu etkileyecektir.

Mali disiplin, bütçe gelir ve giderlerinin denk olmasıdır. Yani bütçenin denklidir (Aras, 2011: 62). Burada kastedilen sadece konsolide bütçenin denk olması değildir. Bütçe gelir ve giderlerinin denk olmasının dışında sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler, fonlar, döner sermaye ve KİT'lerin bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denklidir (Apak, 2005). Mali disiplini sağlamak için kamu harcamaları azaltılıp vergi gelirleri artırılır. Böylece bütçe açıkları azaltılarak faiz dışı fazla elde edilecektir (Parasız, 2008: 50). Bir ekonomide ödemeler dengesi ve fiyat istikrarı hedefleniyorsa, harcamaların azaltılması veya vergilerin artırılması yolu ile toplam talep azaltılmalıdır (Pınar, 2013: 231). Öyle ise bütçe açıklarını kapatmak, ödemeler dengesini ve ekonomik istikrarı sağlamak için mali reform ve vergi reformu gerçekleştirerek mali disiplin sağlanmalıdır. Kamu harcamaları azaltılırken kamu gelirleri ve özellikle de vergi gelirleri artırılabilir (World Bank, 1988: 133). Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde kamu harcamaları sorunlarını çözmek için yetkili makamların mali disiplini uygulamayı öğrenmesi veya mali disipline zorlanması gerekmektedir (Chang ve Grabel, 2005: 242). Çünkü finansmanın devlet yönetimine ya da bürokrasiye bağımlı olan bir ekonomik sistem, fazlasıyla maliyetli, savurgan ve verimsizdir (Fisher, 2007: 221-224). Öyle ise mali disiplin ile bütçe açıkları kapatılarak ekonominin denge ve istikrarı sağlanmalıdır.

Arz yönlü maliye politikasına göre, ekonomide denge ve istikrarı sağlamanın yanı sıra üretimin de artırılması gerekmektedir. Vergilerde indirim yapılmasını, çevre standartlarının hafifletilmesini önermekte ve arzı artırmak suretiyle yaratılacak fiyat ucuzluğu politikasının üretimi artacağını ileri sürmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 199). Arthur Laffer'e göre, eksik istihdam, enflasyon, ödemeler bilançosundaki dengesizlikler gibi ekonomik istikrarsızlıkların temelinde, üretimin talebe cevap verememesi yatmaktadır. Laffer, üretimi teşvik edecek en önemli politikanın 'vergi indirimleri politikası' olduğunu savunmuştur (Tüğen, 2013: 395). Vergi indirimleri yapılarak üretim arttırılırsa, hem durgunluk giderilmiş olacak, hem de talep fazlası emilerek fiyatların düşmesi sağlanacaktır. Arz yönlü maliye politikasına göre, ekonomik dengesizlik durumu ne olursa olsun (enflasyon, durgunluk, stagflasyon) ekonominin canlandırılması gerekmektedir (Eğilmez, 2014:

226). Böylece arz yönlü maliye politikası bütçe dengesi, ekonomik denge ve istikrar ile ekonomik büyümeyi beraber sağlayacaktır.

2.5.2. Arz Yönlü Maliye Politikasının Büyüme ve Kalkınmayı Sağlaması

1970'lerden itibaren ekonomik sistemde temel problem, talep yönlü genişletici maliye politikasının enflasyonu arttırması fakat yeterli ekonomik büyümeyi sağlayamamasıdır (Pınar, 2013: 229). 1980'li yıllardan itibaren kalkınmış ülkeler stagfasyondan kurtulabilmek için neo-liberal politikalara ağırlık vermiştir (Akdemir, no date: 45). Neo-klasik iktisatçılar tarafından savunulan arz yönlü maliye politikası, toplam talebin arttırılması yerine toplam arzın arttırılması görüşüne dayanan bir yaklaşımdır (Şener, 2014: 395). Bu yaklaşım, üretim artışını teşvik ederek ekonomik durgunluğu aşmaya ve büyümeyi hızlandırmaya çalışmaktadır.

Arz yönlü maliye politikasına göre, ekonomik sorunlarının sebebi talep yetersizliği değil, arz yetersizliğidir. Ekonomide istihdamı ve milli geliri arttırarak refah düzeyini yükseltmek için üretimi arttırmak gerekmektedir (Pekin, 2012: 279-280). Arz yönlü maliye politikasının üretimi teşvik etmesinin yanı sıra kamu harcamalarının azaltılması, finansal serbestlik, ithalatın serbestleştirilmesi uygulamalarıyla makro-ekonomik istikrar sağlanarak ekonomik büyüme desteklenmeye çalışılmıştır (Metin, 2013: 211). Neo-klasik iktisadi arz yönlü maliye politikası anlayışına göre, mali disiplin ile ekonomik istikrarın sağlanması üretimin teşvik edilmesiyle birlikte ekonomik büyümeyi kolaylaştıracaktır.

Globalleşme (küreselleşme) adı verilen, teknolojinin sağladığı ulaşım ve iletişim altyapısında ki gelişmelerle birlikte gerek dış ticaretin gerekse finansal akımların serbestleşerek; ülkelerin karşılıklı etkileşim içinde olduğu bir ekonomik sistem yaratılmıştır (Yıldırım, 1992: 97). Globalleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle sermaye hareketleri serbestleştirilmiş, işgücü maliyetleri düşürülmüş ve devlet üretimden çekilmeye başlamıştır (Kirmanoğlu, 2014: 26-27). Ekonomiler içinde bulundukları sıkıntıları aşmak için, ulaştırma, haberleşme ve teknoloji gibi altyapıları kurarak; ekonomilerini dış ticarete açmışlardır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 195-196). Böylece yapısal ve kurumsal düzenlemelerle işler hale getirilen piyasa sistemi ile global ölçekte yeni bir ekonomik düzen kurulmuştur.

Globalleşmeden önce bir ülke sanayisini, yüksek gümrük tarifeleri ve ithalat kotaları ile koruyabilmektedir. Bu durumda, diğer ülkelerinde aynı korumacı önlemlere başvurduğunu varsayarsak, dünya ticareti daralarak dünya gelirini azaltacaktır. Bu sebeple ülkelerin büyüme hızı azalacağından; ülkeler, korumacılık politikaları yerine rekabet gücü sağlayarak ihracatı ve ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecek ‘üretim, ihracat ve ar-ge teşviklerinin kullanımını’ tercih etmektedirler (Balan, 2016: 43-62). Globalleşmeden önce ulusal pazar için talebi karşılamaya yönelik yapılan üretim yerine, global pazarın talebine yönelik üretime geçilmiştir. Bu bağlamda, ulusal talebi arttırarak ekonomik büyümeyi hızlandırma amacıyla kullanılan maliye politikası; yeni dönemde rekabete dayalı olan global pazar için üretimi arttırma ve ekonomik büyümeyi hızlandırma amacına yönelik kullanılmaya başlanmıştır.

Globalleşme çerçevesinde devletin üstlendiği yeni görevler ise piyasaları düzenlemek ve mülkiyet haklarını korumak için yasal düzenlemeler yapmak ve denetlemektir. Devlet ekonomik büyüme ve kalkınma için kullanabileceği maliye politikasıyla ekonomiye rekabet gücü ve verimlilik kazandırmak için gerekli harcama ve teşvikleri yapmalıdır. Arz yönlü maliye politikasının ihracatı ve ar-ge harcamalarını teşvik etmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yine gelir dağılımını olumsuz etkilemesine rağmen sermaye üzerindeki vergiler azaltılmıştır (Kirmanoğlu, 2014: 27). Çünkü arz yönlü maliye politikası teşvik ve vergi indirimleriyle üretimi ve sermaye birikimini arttırmak istemektedir.

Neo-klasik yaklaşım, kalkınmakta olan ülke ekonomilerinin kalkınmış ülke ekonomilerine benzediği varsayımında bulunmaktadır. Eğer piyasa ve fiyat mekanizması iyi işlemiyorsa maliye politikasının vergi ve sübvansiyonları kullanmasıyla işlemesi sağlanmaya çalışılacaktır (Pınar, 2013: 22). Bu yaklaşım kalkınmış ülkeler için yapılan büyüme modellerinin üçüncü dünyanın kalkınmakta olan ülkelerinin ekonomik büyüme ve kalkınma sorununu çözebileceği görüşüne dayanmaktadır (Taylor, 1979: 2). Fakat kalkınmakta olan ülkelerin yapısal sorunları nedeniyle kalkınmaları gecikmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 196). Kalkınmakta olan ülkeler, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) aracılığıyla kalkınmış ülkelerin ekonomik sistemine adapte olabilmek için yapısal

uyum politikalarını uygulamaya başlamıştır (Akdemir, no date: 45). Yapısal uyum politikaları Washington Uzlaşmasına dayanmaktadır.

Washington Uzlaşmasının sağlanmasıyla 1980’li yıllarda ithalatın serbestleştirilmesi, finansal serbestlik, özelleştirme, kamu yatırımlarının azaltılması gibi yapısal uyum politikalarına geçilmiştir (Metin, 2013: 215). Genellikle Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) tarafından desteklenen uyum programları ekonomik dengeyi sağlamayı amaçlamıştır. Yapısal uyum ile devalüasyon, ekonominin dışa açılması, finansal reformlar, düzenlemelerin azaltılması ve fiyat kontrollerinin kaldırılması gibi politika değişiklikleri gündeme gelmiştir (Pınar, 2013: 229). Ekonomide stagflasyon krizini aşarak fiyat istikrarını ve ekonomik büyümeyi sağlamak için kalkınmaya yönelik politikalar uygulanması savunulmaktadır. Bunun için maliye politikasının reformlarla desteklenmesi, kaynakların verimli alanlarda kullanılması önerilmektedir (Altay, Eker ve Sakal, 2009: 79). Enflasyonu yaratan arz yönlü faktörleri dikkate alarak; üretim modellerinin değiştirilmesini veya modernize edilmesini, teknolojik yeniliği, sermaye oluşumunu ve üretken kapasite kullanımı ile devletin yenilenmesini önermektedir. Böylece ihracatçı sanayileşme stratejisi uygulamaya geçilebilecektir (Yüksel, 2013: 113-114). İhracatçı sanayileşme stratejisi birinci adımda iç talebi kısarak ihtiyaç fazlasını yurtdışı pazarlara satarken; ikinci adımda üretimini global talebi göz önüne alarak gerçekleştirecektir.

Dünya Bankası, 1980’li yıllarda kalkınmakta olan ülkelerin ekonomilerinin büyümesinin sürdürülebilirliği ve kalkınması için yapısal uyum politika önermesinde ‘dışa dönük ekonomilerin içe dönük ekonomilerden daha yüksek bir üretim etkinliğini yakaladığını savunmuştur. Buna göre devlet, ülkenin hayat standardını ekonomiyi dışa açarak iyileştirebilir’ (Pınar, 2013: 231). Dünya Bankası, yapısal uyum programında, iç talebi azaltarak kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını ve devalüasyon ile ihracat artışı yaratarak ödemeler dengesinin sağlanmasını ve ekonomide sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirilmesi sağlamaya çalışmıştır (Akdemir, no date: 63-71).

Serbest dış ticaret ile ölçek ekonomilerinin kurulması, uzmanlaşmanın, teknolojik ilerlemenin ve yayılmasının sağlanması ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Dış ticaretini liberalleştiren ülkeler, makine, hammadde ve ara maddeyi kolaylıkla sağlayabilecektir. Çünkü kalkınmış ülkelerden kalkınmakta olan ülkelere fon akışı sağlanmaktadır. Teknoloji üretemeyen ülkeler dışsal olarak ithal

edebilecektir (Balan, 2016: 76). Fakat kalkınmakta olan ülke ekonomilerinde, sermayenin kıt olması, döviz dar boğazı, ham maddelerin, üretimde kullanılan ara malların ve makinelerin ithalatındaki güçlükler üretimi ve arzı azaltmaktadır (Pekin, 2012: 235). Finansal serbestleşmenin faiz oranlarını yükseltmesi ve ihracatı arttırıp ithalatı azaltarak ödemeler dengesini sağlama amacıyla yapılan devalüasyon kısa dönemde stagflasyon etkisi yaratabilecektir (Howard, 2001: 135-136). Çünkü enerji, ara ve yatırım malı ithalatı üretimi arttırmakta ve ekonomik büyüme sağlamaktadır. Bu nedenle ithalatın azalması sebebiyle yaşanacak stagflasyon kısa dönemli de olsa uzun dönemde ortalama büyüme hızının artışını kısıtlamaktadır. Bu durum, hızlı ekonomik büyümeyi ve yakınsamayı engeller.

Kalkınmakta olan ülkelerde arz koşulları genelde esnek değildir. Tarım kesiminin ekonomi içindeki payının büyük olması, sanayi kesiminin ekonomideki daha küçük payı, nitelikli işgücünün yetersizliği, petrol gibi hammaddelerin teminindeki güçlükler, ithalat eğiliminin yüksekliği, harcama artışı gibi sorunlardan dolayı toplam talepteki genişlemeye toplam arz yetersiz kalmakta ve enflasyona sebep olmaktadır (Tüğen, 2013: 402). Dünya Bankası, yapısal uyum politikasını uygulayan 42 ülke ekonomisini 1980-1997 yılları arasında incelemiştir. Bu ülkelerden birçoğunun 1980 yılından sonra büyüme hızı düşmüş, cari işlemler açığı artmıştır. Programın tek başarısı ise büyüyen dış ticaret hacmi içinde ihracatın ithalatı karşılama oranını arttırmasıdır. Sistemin sağladığı dış borçlanma olanakları ise dış borçlanmanın sürekli artarak ekonomik sistemin sürdürülebilirliğini sağlamıştır (Akdemir, no date: 63-71). Kalkınmakta olan ülke ekonomileri kalkınmış ülkelerin sağladığı dış borçlanma olanakları sayesinde ara ve yatırım malı ithalatını yaparak ekonomik büyümeyi sağlamasına rağmen teknolojik ilerlemeyi ve kalite artışını sağlayamaması ve marka yaratamaması ihracat ve katma değer artışı ile ekonomik büyüme hızının arttırılmasını kısıtlamaktadır.

Telif hakları gibi rekabet gücünü arttıran ekonomik düzenlemeler kalkınmış ülkelerde kalkınmakta olan ülkelere göre daha fazladır (Taşar, 2016: 63). İletişim, su, enerji ve demiryolu gibi sektörlerde yapılan yönetmelik ve düzenlemeler ise yüksek yatırım seviyelerine ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Bu düzenlemeler, ekonomide verimlilik ve rekabet gücünü arttırırken; tüketiciler için hizmet kalitesi yükseltmiştir. Böylece ekonomi güçlenen altyapıyla ölçek ekonomilerinin, doğal tekellerin ve

mevcut teknolojilerin sınırlamalarını aşarak etkin rekabet gücüne ulaşmıştır (Principles for Economic Regulation, 2011: 1-2). Kalkınmakta olan ülkelerde de telif hakları ve ekonomik altyapı konusunda yapılacak kurumsal düzenlemelerle beraber bilgi üretiminin ve teknolojik ilerlemenin teşvik edilmesi daha rekabetçi bir piyasa yaratılmasını ve ekonomik büyüme hızının artmasını sağlayacaktır.

Kalkınmakta olan ülkelerde düşük olan milli gelir kısa bir zamanda yükseltilemeyecektir (Dikmen ve Yaşa, 1963: 12). O halde yapılması gereken üretimi teşvik edecek politikalara önem vermektir. Arz yönlü maliye politikasına göre, üretimi teşvik edecek en etkin araç da vergi oranlarının indirilmesidir. Bu milli geliri ve milli gelire bağlı olarak vergi hasılatını arttıracaktır (Pekin, 2012: 280-282). Harcamalar politikasında ya da vergi politikasının bir parçası olarak uygulanan teşvik politikasında amaç üretimin kalitesinin veya rekabet gücünün artırılması için belirli malların, belirli sektörlerin ya da ileri üretim teknolojilerinin desteklenmesini sağlamaktır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 131). Ayrıca, yüksek vergi oranları küresel ekonomide rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu durumda, milli gelir olumsuz etkilenmektedir (Wolff ve Resnik, 2016: 385). O halde vergi oranlarının düşürülmesi üretimi teşvik ettiği gibi üretim maliyetlerini de azaltarak rekabet için fiyat avantajı sağlayacaktır. Yine vergi oranlarının makul bir seviyede olması üretim artışı yarattığı gibi bütçe dengesini de sağlayarak makro-ekonomik dengeyi korur ve ekonomik büyümeyi olumlu etkiler.

Milli gelirden büyüme sağlamak için vergi temelli gelir politikası ve üretimi teşvik politikası uygulanarak ekonominin tasarruf, yatırım, çalışma arzusu gibi ekonomik değişkenleri üzerinde etkide bulunması ekonomide fiyatların hem daha düşük bir işsizlik oranında hem de daha düşük bir enflasyon oranında gerçekleşmesini sağlayacaktır (Ataç, 2009: 220). ‘Sıkı çalışma ve tutumluluk, kapitalist bir sistemde yoksul kişiler tarafından uygulandıkları takdirde onların yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak ikiz erdemlerdir’ (Wolff ve Resnik, 2016: 406). O halde vergi oranlarının düşürülmesiyle tasarruflar, çalışma isteği ve yatırımlar arttıracaktır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2006: 437). Ekonomide vergi yoluyla zor kullanılarak (cebri) tasarruf yaratılması ve kamu yatırım harcamalarında kullanılması yerine tasarrufların gönüllü (ihtiyari) olması ve özel yatırımları finanse etmesi uygun bulunmaktadır.

Kalkınmanın sıhhatli ve eksiksiz olarak başarılabilmesi için, vergi yoluyla tahmin edilen cebri tasarruftan ziyade, ihtiyari tasarruflara dayanmak icap ettiği söylenebilir. Bunun için de vergi yükünü ağırlaştıracak yerde, yaymak ve bu arada Amerika Birleşik Devletlerinin yapmak üzere olduğu gibi hafifletmek, hususi yatırımları da vergi tatbikatı bakımından tercihli bir vaziyete getirmek lazımdır (Dikmen ve Yaşa, 1963: 17-18).

Özel yatırımlarda ve özel tasarruflarda artış sağlanabilmesi için uygulanacak vergi politikalarından en etkin olanı, devletin gelir vergisi yerine harcama vergisi toplamasıdır. Bu durumda, tasarruflar tamamen vergi dışı bırakılmaktadır (Tekir, 1976: 43). Uygulamada arz yönlü maliye politikası; şahsi gelir ve kurumlar vergilerinde indirimle gitmektedir. Çünkü vergi oranlarında indirimle gidilmesinin vergi gelirlerini arttıracığını savunmaktadır. Buna paralel olarak kamu harcamaları azaltılmakta ve özelleştirmeler ile sağlanan gelir sayesinde bütçe dengesi sağlanmaktadır. Serbest ticaret ve sermaye hareketleri gibi yasal ve kurumsal serbestleşme politikaları ödemeler dengesini sağlamaktadır. Ekonomide istikrar ve büyüme için arzı, üretimi ve verimliliği arttırmayı amaçlamaktadır (Tüğen, 2013: 396). Kısa dönemde vergi gelirlerini arttırmak için ise vergi yükünü yaymak ve herkesi ödeme gücü nispetinde vergilendirmek gerekmektedir. Eğer, milli gelir artmadan vergi gelirlerini arttırmak istiyorsak; ‘zaten vergisi ağır olanların yükünü arttırmaya değil, vergi ödemeyenlere vergi koymak icap eder’ (Dikmen ve Yaşa, 1963: 12). Kısa dönemde vergi reformuyla vergi gelirlerinde sağlanan artışın uzun dönemde devam etmesi için ise milli gelirin artması gerekmektedir.

Arz yönlü maliye politikası tasarruf, yatırım ve faktör verimliliğini arttırarak toplam üretimi pozitif etkilemektedir. Bunun için işgücü kalitesini yükseltmeyi ve teknolojik ilerlemeyi sağlamayı hedefler. Tasarrufların arttırılması ve sermaye birikimi sağlanırken; önce iç talep kısılır sonra tam istihdama ulaşılmaya çalışılır. Fiyat kontrolleri, sabit döviz kuru, monopoller ve sübvansiyonların kaldırılarak vergi ve dış ticarete liberalizasyon politikaları uygulanır (Berber, 2011: 373). Neo-klasik iktisadın verimliliğe dayalı büyüme modeli ile küresel ekonomide makro düzeyde etkinlik sağlanabilecek ve gelir artışı yaratmak için aynı kaynaklarla daha fazla çıktı elde edilebilecektir. Bu gerekçeyle 1980’li yıllarda ve 1990’lı yılların büyük bir bölümünde hakim olan Washington Mutabakatı Kalkınma Teorisinde (Parasız, 2008: 39-48), arz yönlü maliye politikası uygulamasıyla ekonomik büyüme hızlandırılmak istenmiştir. Fakat kalkınmakta olan ülkelerde farklı kurumlar ve diğer darboğazların

yapısal değişimi ve kalkınmayı engellemesi yapısal uyum politikalarının başarısızlığına sebep olmuştur. Bu sebeple kalkınmakta olan farklı yapısal özellikte ölkelere farklı kalkınma modelleri uygulanması önerilmektedir (Pınar, 2013: 23).

2.6. MALİYE POLİTİKASI VE POSTKEYNEZYEN KALKINMA

Kalkınmacı devlet ve sosyal refah devleti anlayışının temeli Keynes'in müdahaleci devlet yaklaşımına dayanır (Kirmanoğlu, 2014: 25). 1929 yılındaki Büyük Buhran, klasik yaklaşımın piyasa başarısızlıklarına karşılık; keynezyen yaklaşımın devlet müdahaleciliğine ve korumacılığına zemin yaratmıştır (Akçay, 2015: 4-9). Sanayileşmiş ölkeler de dahil olmak üzere pek çok ölkenin sanayileşme aşamasında kamu yatırımlarını da içeren korumacı ve müdahaleci politikalar uygulanmıştır (Chang, 2000: 775-788). Maliye politikasının kamu harcamalarını arttırması toplam talebi arttırır. Artan tüketimle beraber yatırımlar ve istihdam da artacaktır (Kirmanoğlu, 2014: 25). Böylece maliye politikası ekonomik büyümeyi hızlandırarak yakınsama ve kalkınma amacıyla kullanılır.

1944 yılında Bretton Woods Kasabasında para ve maliye konferansı sonucu Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. Bu kuruluşların amacı Avrupa'nın yeniden imarını sağlamak ve dünya ekonomisini canlandırmak için kredi temin etmektir (Stiglitz, 2006: 32). Dünya Bankası bu amaç için yol ve baraj gibi altyapı projelerine krediler vermiştir (Bienefeld ve Ruckert, 2009: 6). Uzun dönemde ekonomideki yapısal değişim gerçekteşmiş; gelir artışı ile talebin yapısı değişmiş ve geçmişte zorunlu ihtiyaç maddelerine olan talep lüks tüketim mallarına kaymıştır. Üretimin yapısı ise; tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne dönüşürken kentleşme ve istihdamın niteliksel yapısı değişmiştir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 195-196). Batı ve Kuzey Avrupa Ölkeleri kalkınmanın sağlanmasıyla refah devleti politikalarına geçmiştir.

Refah devleti politikaları 1945-1975 yılları arasında endüstrinin ihtiyaç duyduğu eğitimli ve sağlıklı işgücünü karşılarken; sendikaların da güç kazanmasını sağlamıştır. Batı ve Kuzey Avrupa Ölkelerinde sanayileşmenin getirdiği bazı ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkan ve kamu kaynaklarından finanse edilen sosyal harcamalarla halkın refah düzeyini yükseltmiştir (Kirmanoğlu, 2014: 23-25). Ancak

ekonomideki oligopol mal ve faktör piyasalarının varlığı, monopolcü üretim yapısı, güçlü işçi sendikaları ve petrol fiyatlarının yükselmesi gibi faktörler ekonomik istikrarı bozmaktadır. Yapısal enflasyonla birlikte işsizlik stagflasyonu ortaya çıkarmakta ve büyüme oranını olumsuz yönde etkilemekte (Şener, 2014: 377-401); maliye politikası etkisiz kalmaktadır.

Dünya ekonomilerinde piyasa başarısızlıklarının yaşanması sebebiyle 1950-1980 yılları arası dönemde etkili olan ekonomik kalkınma görüşü, piyasanın etkin olmaması sebebiyle kamu müdahalesini öne çıkaran ‘fiyat mekanizması karşıtı, planlama, kamu müdahalesi ve ithal ikamesi yanlısı olmuştur’ (Pınar, 2013: 21-22). Çünkü yapısal ve kurumsal sorunlar nedeniyle az gelişmiş ülkelerde piyasa mekanizması kalkınmayı sağlayamamaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin bu sorunları, tarımda üretkenliğin az olması, dış ticaret ve bütçe dengesinin sağlanamaması, ekonomik (sermaye birikimi, bankacılık ve finans sistemi, girişimcilik kültürü) ve siyasal (yolsuzluk, yoksulluk, ekonomik özgürlüklerin kısıtlanması) kurumların yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır.

Geleneksel kalkınma yaklaşımında, az gelişmiş ülkelerde hızlı büyümeyi ve kalkınmayı amaçlamakta olan devlet (Altay, Eker ve Sakal, 2009: 78); sermaye birikimi yetersizliği sebebiyle planlı kalkınma yoluyla bu alana müdahale etmiştir. İthal ikameci iktisat politikaları ve kamu işletmeciliği devletin kalkınmada belirleyici olmasını sağlamıştır (Kirmanoğlu, 2014: 22-23). Ekonomide kalkınmanın finansmanının iç kaynaklardan karşılanmasında, maliye politikası kullanabilmektedir (Berber, 2011: 318). Devlet, maliye politikası aracı olarak, vergi koyma veya borç almadan hangisini daha kolay, mümkün ve faydalı sayıyorsa onu seçebilir (Yaşa, 1971: 4). Fakat genişletici maliye politikasının kamu harcamalarını aşırı arttırması ve bu harcamaların finansmanında tasarrufların ve toplam vergi gelirlerinin yetersiz kalması sebebiyle bütçe açıklarının artması ekonomik durgunluğun yapısal nedenlerinin başında gelmektedir (Yüksel, 2013: 162). Aşırı kamu harcamaları sebebiyle oluşan bütçe açıkları ekonomik istikrarı bozmaktadır. Ekonomik istikrar hızlı ekonomik büyümeyi kolaylaştırarak kalkınmayı sağlamaktadır.

Geleneksel kalkınma yaklaşımında, az gelişmiş ülkelerin sanayileşerek uluslararası işbölümündeki yerlerinin değişebilmesi için ödemeler dengesini sağlayacak ithal ikameci stratejileri uygulaması gerekmektedir (Altay, Eker ve Sakal,

2009: 78). Fakat kalkınmakta olan ülkelerde uygulanan bu ithal ikameci strateji döviz sıkıntısı nedeniyle tıkanmıştır (Pınar, 2013: 22). Nitekim uluslararası faiz oranlarının düşük olması halinde dahi, dış borç alan ülkenin uzun dönemde karlı çıkmaması olasıdır. Dış kaynakların rasyonel kullanım koşuluna göre, ödenecek faiz oranının, ancak ekonominin büyüme oranına eşit ya da ondan düşük olması gerekmektedir (Tonus, 2013: 110). Sanayileşerek kalkınma amacıyla teknolojik yetersizlik sonucu ara ve yatırım mallarının üretilmemesi ve döviz darboğazı sebebiyle de ithal edilememesi dış borçlanmanın asıl sebebidir. O halde, kalkınma amaçlı ithal ikameci sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesinde maliye politikası uygulaması, ara malı ve yatırım malı ithalatını sürdürebilecek kadar döviz gelirini ihracatla karşılanmasını sağlamalıdır.

Geleneksel kalkınma yaklaşımı, ekonomide tüm bu yapısal sorunları çözerek kalkınmayı sağlamak için toprak reformu, vergi reformu ve ithalatın azaltılarak ihracatın teşvik edilmesini içeren yapısal reformlara başvurmuştur (Howard, 2001: 135). Tarımda toprak reformu ve modernizasyon kalkınmakta olan ülkelerin tarımsal üretimini arttırmaktayken; vergi reformu vergi sisteminin verimliliği sağlamaktadır. Etkin bir vergi denetimi, vergi kaçaklarının önlenmesi, vergi kapsamının genişletilmesi kamu gelirlerini arttırmaktadır. Dış ticarete ise beklenen başarı sağlanamamaktadır. Çünkü kalkınmakta olan ülkelerin hızlı ekonomik büyüme ile kalkınmalarını döviz darboğazı kısıtlamaktadır. Üretimlerini arttırmak için ara ve yatırım mallarına bağımlıdırlar fakat ihracatlarını arttıramamaktadırlar. Kalkınmakta olan ülkelerin ekonomileri kalkınmış ülkeler ile rekabet edebilecek seviyede değildir. Kalkınmakta olan ülkeler, dış ticaret ve ödemeler dengesini sağlayabilmek için ithalatlarını kısmak zorundadır. Bu durumda, ekonomileri küçülmektedir.

1990'lı yıllarda ortaya çıkan yeni kalkınma yaklaşımı, ekonomide yeni yapısal reformlarla beraber kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanabileceğini açıklamaktadır. Yeni kalkınma yaklaşımında da önemini sürdüren maliye politikası, eğitim ve sağlık yatırım harcamalarıyla işgücünün verimliliğini artırırken; ar-ge teşvikleri ve teknolojik sektörlere destek ile hem ara ve yatırım malı üretebilecek hem de rekabet gücünü arttırarak global pazarlara açıldığı için ihracat gelirlerini arttıracaktır. Böylece ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayacaktır. Maliye

politikası yapacağı transfer harcamaları ve sosyal harcamalarla gelir dağılımında adalet ve fırsat eşitliği yaratacaktır.

Yeni kalkınmacı anlayışa göre, kalkınmakta olan ülkelerde en önemli iki sorun ücretlerin işgücü verimliliğinin altında oluşması ve kurun aşırı değerli olmasıdır. Bu durumda, iç talep ve yatırımlar azalmaktadır. İç talebi arttırmak için ücretlerde artış sağlayarak yatırımları da mümkün olduğunca iç tasarruflarla finanse etmeyi önerir (Kirmanoğlu, 2014: 28). Ücretler, fiyatlar genel seviyesini belirlemekte; fiyat artışları ise istihdamı ve ekonomide büyümeyi olumlu etkilemektedir. Çünkü post keynezyen yaklaşımın ön kabulüne göre, ekonomik büyümeyi talep belirler. Uzun dönemde arz, talebe uyum sağlamaktadır (Cin, 2012: 6). Ancak gelirdeki artış nedeniyle 'iç talepteki canlanma ithalata yöneliyorsa dış ticaret dengesinin bozulacağına, dolayısıyla cari açığın büyüyeceğini işaret eder' (Tonus, 2013: 25). Yeni kalkınma yaklaşımı, geleneksel kalkınmanın ithal ikameci ve içe kapalı ekonomileri yerine, ekonomilerin global piyasalara entegre olmasını hedefler. Yeni kalkınma yaklaşımında maliye politikası, geleneksel kalkınmada maliye politikasının doğrudan üretim artışı sağlama anlayışı yerine daha çok üretimde verimliliği arttırmaya yönelik ar-ge ve inovasyon faaliyetlerini ve harcamalarını teşvik ederek ülke sanayisinin global piyasalarda rekabet gücünü arttırmaktır (Kirmanoğlu, 2014: 27-28). Ekonomik büyüme sürecinde gelir artışına bağlı olarak talep yeni endüstriler yaratılmasını ve yeni teknolojiler kullanılmasını sağlar (Ataç, 2009: 125). Keynezyen akım teknolojide değişmelerin ekonomide büyümeye etkisini irdелеmezken (Saçık, 2009: 168); post keynezyenlere göre, tüketici talebinin sebep olduğu teknolojik değişiklikler ekonominin kurumsal yapısını etkilemektedir (Ergun, 2013: 254). Kurumsal yapının değişmesi ise beşeri sermayenin ve teknolojik ilerlemenin önünü açarak ekonomide kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Döviz kurunun aşırı değerli olması sebebiyle ithalatın azalması ve iç talebin arttırılmasına bağlı olarak yatırımlarda iç tasarrufların kullanılmak istenmesi ithal ikameci sanayileşme stratejisine benzese de yeni kalkınmacı yaklaşım, global rekabeti teşvik eder. Ancak neo-klasik ihracatçı sanayileşme stratejisinin benimsediği mukayeseli üstün olduğu sanayi sektörlerinde global ölçekte üretim yapmak yerine yüksek katma değer yaratan teknoloji yoğun sektörlere ağırlık verir. Post keynezyen

maliye politikasının teknoloji, ar-ge ve inovasyonu teşvik etmesi onu kalkınmacı bir yaklaşım haline getirmekte ve bilgi ekonomisine ve toplumuna dönüşümü sağlamaktadır.

Piyasa başarısızlığı gerekçesiyle devlet müdahalesi, ekonominin verimliliğini ve kurumların performansını arttırarak piyasa ekonomisini devam ettirmeyi ve kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadır (Parasız, 2008: 51). Çünkü milli gelirden yatırım harcamalarına daha fazla pay ayrılması ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Tonus, 2013: 25). Bu bağlamda, post keynezyen kalkınma yaklaşımı, maliye politikası araçlarıyla ekonomik ve politik kurumları etkileyerek büyüme hızını arttırarak kalkınmayı hedeflemektedir (Altay, Eker ve Sakal, 2009: 69). Post keynezyen geleneksel kalkınma modelinde, devlet maliye politikası ile kilit rol üstlenirken; post keynezyen yeni kalkınma modelinde, devlet kalkınmada maliye politikalarının başarısını özel sektör, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde sağlamaktadır (Çakmak ve Sarıdoğan, 2014: 525). Çünkü kalkınma, kurumsal reformlar ve teknolojik ilerlemeyle yaratılmaktadır.

Geleneksel kalkınma ve yeni kalkınma yaklaşımlarının ortak noktası ise kalkınmanın yapısal bir temelde ele alınması ve kurumların kalkınmadaki rolünün önemsenmesidir (Kirmanoğlu, 2014: 28). Çünkü yatırım davranışlarını etkileyen kurumsal yapıdır (Parsons, 1996: 433; Lawson, 1994: 520). Toplam talep ve yatırım harcamaları artışına dayalı ekonomik büyümenin belirleyicisi olan ekonomik yapıyı idari ve tarihsel olan kurumsal yapı şekillendirmektedir (Cin, 2012: 83). Nitekim kalkınmakta olan ülkeler ile kalkınmış ülkelerin ekonomide yapısal ve kurumsal sorunları farklıdır. Bu sebeple kalkınmış ülkelerin ekonomik yapılarına uyum sağlamak yerine kalkınmakta olan ülkelerin yapısal sorunlarına çözüm getirmeyi savunmaktadır.

2.7. İKTİSADİ DENGİ VE MALİYE POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ

İktisatta makroekonomik olaylar denge modelleriyle açıklanabilmektedir (İslatince, 2007: 206-210). Çünkü ekonomi doğası gereği birbirinden etkilenen ve birbirini etkileyen çeşitli değişkenler üzerine kurulu sistemlerden ve yapılardan oluşmaktadır (Eren, 2013: 1).

Basit bir şekilde anlatmak gerekirse, eşiğin aşılmasına yol açan bir olay bir tepkiye neden olur, bu tepki de normalde harekete geçmeyecek bir dizi yeni tepkiyi tetikler ve harekete geçirir... Çoklu dengenin sahip olduğu şelale etkisini çocuklarıyla kumdan kale yapan anne babalar iyi anlar. Bir süre kalenin üzerine ne kadar kum yığarsanız yığın, fazlası kalenin kenarlarından aşağıya kayar. Sonra öyle bir an gelir ki bir avuç kum bile bütün kaleyi yıkmaya yeter. Dağcılar küçük bir kartopunun koca bir çığa sebep olabileceğini çok iyi bilirler (El-Erian, 2009: 111).

İktisatçıların açıkladığı çoklu denge, gerçek dünyada ekonominin işleyen veya işlemesi mümkün olan serbest piyasa mekanizması hakkında bir fikir oluşturmaktadır (Rodrik, 2016: 15-16). Çoklu denge, birden çok dengeden oluşur; iktisadi olguların ve hükümet politikalarının anlaşılmasını sağlar (Bozoklu, 2010: 5-7). Neo-klasik sentezde ise kendi içlerinde dengede olan mal, para ve döviz piyasaları birbirleriyle tek bir faiz ve gelir düzeyinde dengeye gelmektedir. Devlet maliye politikası uygulamasıyla mal, para ve döviz piyasalarının dengesini etkileyebilmektedir (İslatince, 2007: 206-210). Kamu müdahalesi farklı bir faiz ve gelir düzeyinde farklı bir piyasa dengesi oluşturabilmektedir.

Neo-klasik sentez, Keynes'in iktisat yaklaşımını neo-klasik makro-iktisat teorisiyle birleştirmeye yönelik bir yaklaşımdır. Bu teori IS-LM modeli aracılığıyla Keynes tarafından Genel Teoride ifade edilen fikirleri yeniden yorumlamıştır. Bu yorum ekonominin tam istihdamdan daha düşük bir noktadan tam istihdama daha yakın bir noktada dengeye nasıl taşınabileceğini göstermeyi amaçlıyordu (Forstarter, 2013: 58). Keynes'in görüşlerinin neo-klasik iktisatla uyumlu hale getirilmesine yönelik kurulan makro modelin teorik ifade biçimi ve aygıtları olan IS-LM Analizi, 1970'li yıllara kadar egemen olan bir yaklaşımdır ([www.ekodiolog.com/Neoklasik Sentez](http://www.ekodiolog.com/NeoklasikSentez)). Bu yaklaşım genişletici maliye politikası ile ekonomik büyümeyi etkilemeyi piyasaların dengesine göre analiz etmektedir.

Keynes'in Genel Teorisindeki görüşleri klasik iktisadın temel ilkeleriyle bağdaştırılmış ve denge modeli çerçevesinde yorumlanmıştır (Aktan, 2002: 173). Keynes'in çarpan kavramı ve faiz oranıyla ilgili likidite tercihi teorisi analize dahil edilmiş; genişletici maliye politikasının piyasada etkinlik sağlamasıyla keynezyen iktisat, neo-klasik teoriye uyum göstermiştir (Forstarter, 2013: 72-73). Maliye politikası ve yardımcı olarak para politikası ile kur politikası ekonomik büyüme sağlamak için toplam talebi arttırarak ekonominin tam istihdamda ve daha büyük bir milli gelir seviyesinde dengeye gelmesini sağlamaktadır (Pınar, 2013: 21). Ancak bu

yaklaşım, ekonomik durgunluğa karşı milli gelir üzerinde maliye politikasının para politikasından daha etkili olduğunu vurgulamaktadır (Ataç, 2009: 11). Böylece maliye politikası kullanılarak eksik istihdam dengesindeki ekonomi tam istihdam dengesine kadar büyüyebilmektedir.

2.7.1. İktisadi Denge

İktisadi denge, bir ekonominin arz ve talebinin eşit olmasıdır (Erginay, 1992: 229). Bu durumda, toplam üretim (arz) toplam harcamalara (talebe) eşittir (Eğilmez, 2014: 71-76). İktisadi denge geniş anlamda ise iç ekonomik denge ve dış ekonomik dengeden oluşmaktadır. İç ekonomik denge, özel kesim dengesi ve bütçe dengesi olarak hem piyasanın dengesini hem de kamu kesimi mali dengesini kapsamaktadır. Dış ekonomik dengeden kasıt ise ödemeler dengesidir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 39-45). Dışa açık ve devletin olduğu bir ekonomide ise özel kesim tasarrufları (S) ile yatırımları (I) arasındaki fark ve kamu kesim gelir (T) ve harcamaları (G) arasındaki farkın toplamı dış dengeye ($X - M$) eşittir. İktisadi denge $(S - I) + (T - G) = (X - M)$ olarak ifade edilmektedir. Finansal serbestleşme sayesinde iç denge ne kadar açık verirse versin dış açıkla finanse edilebilmektedir (Tonus, 2013: 26).

Mali denge, maliye politikası kullanılarak ekonomide tüketim, yatırım ve üretimden oluşan iç ekonomik dengeler ile dış ticaret ve finansmandan oluşan ödemeler dengesini yani dış ekonomik dengeyi beraberce korumak suretiyle ekonomide istikrarı sağlayabilmektir (Aksoy, 1993: 219). Mali denge, maliye politikası kullanılarak iktisadi dengenin sağlanmasıdır.

Maliye politikası bütçe dengesine yönelik değil; iktisadi denge amacına yönelik olup; bütçede hesabi bir dengenin sağlanmasından çok daha önemlidir. İktisadi dengeyi sağlama amacı; fiyat istikrarı, tam istihdam, ödemeler dengesi ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasıdır (Aktan, 2002: 179; Feyzioğlu, 1999: 22). Maliye politikası tam istihdam düzeyinde kamu ve özel sektör arasında iktisadi dengeyi sağlama görevini üstlenmiştir (Çoşkun, 1994: 40). Böylece istihdam ve fiyatlar genel düzeyinde istikrarı ve de optimum büyüme hızını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Görgün, 1972: 29). Çünkü piyasa ekonomisinde, tam istihdam ve fiyat istikrarının birlikte sağlanması zor olduğundan ekonomide enflasyon ve

deflasyon gibi istikrarsızlıklar görülmektedir (Şener, 2014: 373). Maliye politikasının ekonomide istikrarı sağlaması ekonomik büyümeyi kolaylaştıracaktır.

Maliye politikası amaçlarının gerçekleştirilmesi için devlet vergileme, borçlanma ve para politikasına başvurmaktadır. Bu finansman kaynakları ile iktisadi dengeye müdahale etmektedir. Sebebi, tam istihdam düzeyinde otomatik dengeyi kabul eden klasiklerin aksine keynezyenlerin eksik istihdam düzeyinde de oluşabilen iktisadi dengeyi kabul etmeleridir (Aktan, 2002: 191). Öyle ise, ekonomi tam istihdam da veya eksik istihdam da dengeye gelebilmektedir (Pekin, 2012: 160-161). Maliye politikası geliri arttırarak arz ve talep dengesini tam istihdamda veya tam istihdama yakın daha büyük bir milli gelir seviyesinde kurmaya çalışırken piyasalar da eşanlı olarak yeni milli gelir seviyesinde dengeye gelmektedir.

2.7.1.1. Mal Piyasasında Denge

Bir ekonomide tasarruflar yatırımlara eşit ($S = I$) ise mal piyasası bu eşitliğin sağlandığı milli gelir düzeyinde dengededir (Ergun, 2013: 77). Tasarruf yatırım eşitliği koşulu sağlanmadığı sürece, ulusal gelir düzeyi istikrar kazanmaz. Ulusal gelirin dengeye ulaşması yatırımların tasarruflara eşitlenmesiyle mümkündür (Karakayalı, 2004: 375). Ekonomik sistemde nadiren ortaya çıkan yatırım ve tasarrufun eşitliği teoriktir. Ekonomide, tasarruf oranı düşükse harcama oranı yüksektir. Bu durum talebin yüksek olduğunu gösterir. Bu da sanayinin kapasite kullanım oranını yüksek olmasını sağlamaktadır. Ancak, düşük tasarruf oranı yatırımlara ve gelecekteki kapasite artışına mani olmaktadır (Türkoğlu, 2014: 34-35). Ekonomide gelire bağlı olan harcamalar az ise tasarruflar yüksek ve yatırım oranı az demektir. Bu durumda, talep yetersizliğinden dolayı kapasite kullanım oranı düşüktür.

Mal piyasasında dengenin bozulması, ilk olarak yatırımların azalmasına ve toplam tasarrufların bir kısmının atıl kalmasına sebep olabilmektedir (Erginay, 1992: 229). Bu durumda, özel kesim tasarrufları yatırımlardan fazla ($S > I$) olduğu için özel kesim tasarruf yatırım dengesi bozuktur. İkinci olarak, özel yatırımlardaki artış tasarruflar tarafından karşılanamamaktadır. Özel kesim tasarrufları yatırımlardan küçükse ($S < I$), özel kesimin yatırım harcamalarının finansmanı için dış

kaynaklardan borçlanması gerekir (Eğilmez, Kumcu, 2013: 39-40). Toplam harcamalar toplam tasarruflardan fazla olduğunda üretim artışı sağlanabilmesi için yatırımların finansmanında dış kaynağa ihtiyaç duyulur. Dış borçlanma yerine harcamalar azaltılırsa yatırımlar da azalır (Erginay, 1992: 229-230). Maliye politikası dış borçlanma yerine talebi kısarak mal piyasasında dengeyi sağlamak isteyebilir. Bunun için kamu harcamalarını azaltır veya vergi oranlarını yükseltir ya da hem kamu harcamalarını azaltıp hem vergi oranlarını yükseltebilir.

Klasik iktisadi yaklaşıma göre, iktisadi denge bozulsa da tam rekabet koşulları, faiz oranları, fiyatların esnek olması, her arzın kendi talebini yaratması gibi mekanizmalar sayesinde, iktisadi denge kendiliğinden sağlanacaktır (Savaş, 1982: 74). Sistemin işleminde; hem tasarruf düzeyinin belirlenmesini hem de tasarrufların girişimciler tarafından yatırım amacıyla talep edilmesini faiz oranları belirlemektedir. Faiz haddi yükselince tasarruflar artmakta, yatırımlar azalmaktadır. Faiz haddi düşünce ise tasarruflar azalmakta, yatırımlar artmaktadır (Devrim, 1983: 91-92). Mal piyasasında toplam talep (harcamalar) toplam arzdan (üretimden) az ise fiyatlar düşer (deflasyon) ve ekonomik büyüme beklenen düzeyde olmaz. Toplam talep (harcamalar) toplam arzdan (üretimden) fazla ise fiyat artışları meydana gelir (Erginay, 1992: 229-230). Klasik piyasa sisteminde enflasyon ile deflasyon geçici ekonomik dalgalanmalardır. Ekonomi de her zaman kendiliğinden dengeye geleceği için istikrarsızlık olmayacak ve maliye politikası müdahalesine gerek kalmayacaktır (Kocadağ, 2010: 27). Klasik sistemde faiz mekanizmasının tasarruf yatırım eşitliğini; fiyat mekanizmasının arz talep eşitliğini, ücret mekanizmasının da tam istihdamı sağlaması nedeniyle piyasa ekonomisi kendiliğinden dengeye gelir. Bu nedenle maliye politikasının müdahalesine gerek duyulmamaktadır.

Keynes'e göre ise ekonomi kendiliğinden dengeye gelmemektedir (Abidoviç, 2014: 90). Ücret mekanizmasının tam istihdamı sağlayamayacağını, ücretlerdeki düşüşün toplam talebi, üretimi ve yatırımları azaltarak ekonomide daralmaya sebep olacağını ileri sürmektedir (Orhan, 1995: 112). Reel ücretleri ve istihdam düzeyini talep belirlemede ve talep yetersizlikleri olduğu zaman iktisadi dengesizlikler ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2002: 167). Ekonomide resesyon ve depresyonun gibi dengesizliklerin ortaya çıkması talep yetersizliği olduğunu göstermektedir. Devlet, talebi tüketim ve yatırım harcamalarıyla etkilemektedir (Abidoviç, 2014: 90-92).

Devlet talebi arttırmak için otonom yatırımlar yaparsa; yatırım çarpanı ve hızlandıran mekanizması sayesinde milli gelir, yatırımlar ve istihdam artarak ekonomide büyüme sağlanabilir (Pekin, 2012: 233-234). Devlet maliye politikasıyla mal piyasasında tasarruf yatırım eşitliğine kadar özel harcamaları etkileyebilir.

2.7.1.2. Mal ve Para Piyasalarında Eşanlı Denge

Bir ekonomide, yatırım ve tasarruf ile para arzı ve para talebi dengelerini kullanarak gelirin belirlenmesini ve ekonominin dengeye gelmesini IS-LM modeli açıklamaktadır. Mal piyasasında denge olan IS tasarrufların yatırımlara eşitlendiği; para piyasasında denge olan LM ise para arzı ile para talebinin eşit olduğu durumdur (Eğilmez, 2014: 151-152). Model bir ekonomide mal ve para piyasalarının eş zamanda dengede durduğu faiz ve gelir seviyesini göstermektedir.

IS doğrusu tasarruf ve yatırımları dengede tutan faiz oranları ve gelir düzeyleri arasındaki ilişkiyi; LM doğrusu ise para arzı ve talebini dengeleyen faiz oranları ve gelir düzeyleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Ataç, 2009: 86). Mal piyasası ile para piyasası karşılıklı birbirini etkilemektedir. Yalnız başına ele alındığında mal ve para piyasaları sonsuz sayıda faiz ve gelir seviyesinde dengeye gelirken; eşanlı denge modelinde mal ve para piyasaları tek bir faiz ve gelir seviyesinde dengeye gelmektedir (Uluatam, 1987: 255). Mal piyasası ile para piyasasındaki denge IS ve LM doğrularının kesiştiği noktada oluşmaktadır (Eğilmez, 2014: 152). IS-LM modelinde, piyasalar dengeye gelirken; mal piyasasının para piyasasından daha yavaş işlemesine rağmen her iki piyasanın da aynı anda dengeye geldiği kabul etmektedir (Üstünel, 1983: 261). Bir ekonomide genel denge bu iki eğrinin kesiştiği noktada kurulmasına rağmen her zaman tam istihdam denge düzeyinde değildir (Ataç, 2009: 86). Fakat maliye politikasıyla yaratılan milli gelir artışı mal ve para piyasalarının dengesini tam istihdam veya tam istihdama daha yakın bir düzeyde kurmaya çalışmaktadır.

2.7.1.3. Mal, Para ve Döviz Piyasalarında Eşanlı Denge

Makro-ekonomik denge, dışa açık ekonomilerde iç ve dış dengelerin aynı zamanda sağlanması ile gerçekleşmektedir. ‘Mundell-Fleming Modeli Keynezyen IS-LM Modeline sermaye hareketlerinde serbestlik varsayımı eklenerek geliştirilmiştir... Farklı döviz kuru rejimlerinde, para ve maliye politikalarının sistematik şekilde analizini yaparak... katkı sağlamıştır’ (Günaydın, 2004: 146). IS-LM ile modellenmek istenen dışa açık bir ekonomide, diğer ülkeler ile ekonomik ilişkileri gösteren ödemeler dengesi (BP) modele dahil edilmektedir (Karluk, 1984: 355-357). Mundell Fleming Modelinde, mal ve para piyasaları ile ödemeler bilançosunun (IS-LM-BP) aynı anda dengeye gelmesi gerekmektedir (Bozkurt ve Göğül, 2010: 37). Böylece model bir ekonomide eşanlı olarak mal piyasası, para piyasası ve döviz piyasasının (ödemeler bilançosunun) kesiştiği noktada oluşan faiz oranında ve milli gelir düzeyinde kurulan makro-ekonomik dengeyi gösterir.

2.7.2. Maliye Politikasının Etkinliği

Maliye politikasının etkinliği, ekonomide, vergi ve kamu harcamalarının toplam talebi değiştirmesidir (Kökocak, 2011: 11). Devlet maliye politikasının harcama ve vergi politikası araçlarını kullanarak toplam talebi artırır. Böylece özel harcamaları etkileyerek milli gelirde büyüme sağlamaktadır (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987: 100). Çünkü devletin kamu harcamalarının artması halinde çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının etkisiyle milli gelir artışı mümkün olacaktır. Milli gelirin, açık bütçe politikası uygulanarak ve artan kamu harcamalarının vergi dışı finansman kaynağı olan borçlanma ve emisyon ile karşılanması durumunda artacağı ileri sürülmektedir (Aktan, 2002: 182). Vergi oranlarının düşürülmesi de kişisel gelir artışına bağlı olarak talebi arttıran bir başka maliye politikası uygulamasıdır. Böylece genişletici maliye politikasının açık bütçe uygulamasıyla artan talep üretimi ve yatırımları arttıracaktır.

2.7.2.1. Maliye Politikasının Kapalı Ekonomide Etkinliği

Genişletici maliye politikası, kapalı bir ekonomide mal ve para piyasalarının eksik istihdamda belli bir faiz ve gelir düzeyinde dengede olduğu bir durumdan, faiz oranlarını arttırarak mal ve para piyasalarını daha büyük bir milli gelir düzeyinde dengeye getirecektir (Bozkurt ve Göğöl, 2010: 32). Kamu harcamaları artışının finansmanı, para basımı, vergileme, borçlanma politikalarıyla karşılanmaktadır. Kamu harcamaları için sağlanan dışsal artışın toplam harcamalara eklenmesiyle gelir artışı yaratılmaktadır. Devlet kamu harcamaları vasıtasıyla nominal milli gelir, istihdamı ve üretimi arttırarak ekonomide reel büyüme sağlamaya çalışmaktadır (Buchanan, 1999: 170). Genişletici maliye politikasının kapalı bir ekonomide kamu harcamaları vasıtasıyla kişisel geliri ve harcamaları arttırmasıyla üretim ve yatırımlar da artacak ve reel büyüme sağlanacaktır.

Genişletici maliye politikasında kamu harcamalarındaki artış toplam talebi, vergi oranlarındaki azalışa göre daha fazla etkileyecektir. Çünkü kamu harcamaları toplam talebi doğrudan etkilerken, vergilerde bir azalma kullanılabilir geliri arttırarak marjinal tüketim eğilimine ($1 = c + s$) göre toplam talebi etkileyecektir (Branson, 1989: 86). Diğer unsurlar sabitken, vergiler toplamındaki bir artışın marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak, kısmen tüketimi, kısmen de tasarrufu kısıacaktır. Böyle bir artış toplam gelir seviyesini vergi çarpanı kadar azaltacaktır. Ancak, talep yönlü maliye politikası vergi artışına bağlı olarak bir faiz düşüşü ve bu düşüşün yaratacağı yatırım artışından ziyade (Uluatam, 1987: 260), kişisel gelirin ve talebin azalmasıyla fiyat istikrarının sağlanmasını amaçlamaktadır. Fakat vergi artışıyla beraber kamu harcamaları da artarsa ekonomiyi genişletici etki yapacaktır.

Devlet, kamu borçlarını ödemede veya kamu harcamalarında, para basma yöntemini de kullanabilmektedir. Ekonomi tam istihdam düzeyinin altında dengede ise devlet bastığı parayı harcamalar yolu ile çarpan mekanizması sayesinde milli gelir düzeyini yükseltmekte kullanabilir (Türk, 2002: 318). Bütçe açıklarının para basımı ile finansmanı, ekonomide faiz oranlarını yükseltmeyeceğı, özel yatırım harcamalarını azaltmayacağı ve kamu harcamaları çarpanının tam işlemlerini sağlayacağından milli gelirin artmasını sağlayacaktır. Eğer ekonomi tam istihdamda veya ona yakın bir istihdam seviyesinde ya da tam istihdamın altında bulunmakla

birlikte ekonomide sermaye stoğu yetersizliği ve döviz darboğazı mevcutsa emisyon hacmindeki artış enflasyona yol açacaktır (Tüğen, 2013: 388). Bir ekonomide basılan paranın üretim karşılığı olması gerekmektedir. Teknolojinin geri veya döviz darboğazı olması durumlarından birinde üretim artışının mümkün olmamasından dolayı maliye politikasının yarattığı nominal gelir artışı enflasyona sebep olacaktır.

Kamu harcamalarının finansmanında borçlanma aracının tercih edilmesi durumunda, hazinenin, tahvil ve bono talebini arttırmak için faiz oranını yükselttiği varsayılmaktadır (Silber, 1970: 462). Çünkü artan kamu harcamaları borçlanma yoluyla finanse ediliyor ise piyasadaki ödünç verilebilir fonlar devlet tarafından toplanır ve faiz oranları yükselir. Faiz oranlarındaki yükselmesi özel yatırım harcamalarının azalmasına neden olur (Kökocak, 2011: 255). Faiz oranlarının yükselmesi spekülasyon para talebini azaltacak ve tasarrufları arttıracaktır (Silber, 1970: 462). Bu tasarruflar ise kamu harcamalarının finansmanında kullanılacaktır. Keynezyen yaklaşımda faizlerdeki yükselmenin yatırım harcamalarını fazlaca azaltmamasının nedeni kamu harcamaları arttırılırsa, kişisel gelir ve harcamalarla beraber üretimi arttırmasıdır (Ataç, 2009: 93). Genişletici maliye politikasının arttırdığı talep üretimi teşvik ederken tasarruflara duyulan ihtiyacın yükselttiği faiz oranları yatırımları bir miktar caydıracaktır.

Ödünç verilebilir fonlar yaklaşımında tasarruf, faiz oranının pozitif bir fonksiyonu; yatırım ise faiz oranının negatif bir fonksiyonuydu ve onların kendine has dengesi Neo-klasik iktisadın ekonominin kendiliğinden ayarlandığının varsaydığının anahtarlarından biridir. Keynes, tasarrufları gelirin bir fonksiyonu olarak görürken yatırımların bir dizi faktör (yatırımcının gelecekteki ekonomik koşullarla ilgili beklentileri –iş dünyası ve siyasi iklim dahil-) tarafından belirlendiğini ve faiz oranının yatırımların belirlenmesinde çok daha zayıf ve daha dolaylı bir rol oynadığını düşünür (Forstater, 2013: 70).

Keynezyen yaklaşımda, gelire bağlı tasarruf ve harcama eğilimlerinin yanı sıra spekülasyon amaçlı para talebinin var olduğu ve bunun da faiz oranlarını yükselttiği kabul edilmiştir. Bireylerin ve kurumların çeşitli amaçlarla ellerinde tuttıkları nakit ve vadesiz mevduattan oluşan para talebi yine nakit para ve vadesiz mevduattan oluşan ekonomide dönen toplam para stoğu olan para arzına eşittir. Para talebinin bir kısmı harcama amacıyla; bir kısmı da spekülasyon amaçlıdır. Spekülasyon amacıyla elde tutulan para, likidite tuzağındaki faiz oranları yükseldikçe tasarrufa dönüşür. Genişletici maliye politikası; ekonomide kullanılmayan spekülasyon amaçlı tutulan parayı faiz karşılığı olarak kamu

harcamalarında kullanmakta ve talebi uyararak ekonomik büyümeyi arttırmaya çalışmaktadır. Maliye politikalarının gerek klasik yorumda gerekse keynezyen yorumda tam etkinlik sağlayamamasının sebebi kamu harcamalarındaki artışın faiz oranlarını yükseltmesinden kaynaklanmaktadır. Kapalı bir ekonomide, klasiklere göre, faiz oranlarındaki artış kamu harcamasına denk özel harcamaları azaltarak maliye politikasını tamamen etkisizleştirirken; keynezyenlere göre ise çarpan mekanizmasının genişletici etkisi özel yatırımların dışlanmasını bir miktar azaltmaktadır. Çünkü artan tüketim talebini karşılamak için üretim arttırılmaktadır.

‘İktisat politikası açısından, para ve maliye politikalarının etkileşimi ve politika karması tartışmaları IS-LM modeli ile sistematize edilmiştir’ (Pınar, 2013: 19-21). IS-LM analizinde, maliye politikasının kamu harcamalarını arttırması daha büyük bir milli gelir düzeyine ulaşmayı ve ekonomide büyüme sağlamaktadır (Ataç, 2009: 87; Bulutoğlu, 1977: 530). Eğer kamu harcamalarındaki artış para politikası ile desteklenirse, denge gelir düzeyini başlangıç maliye politikası çarpanının yarattığı etkiden daha fazla etkiler (Ataç, 2009: 93). Çünkü genişletici maliye politikasının etkinlik derecesi kapalı bir ekonomide, para talebinin (L) ve yatırım talebinin (I) faiz oranlarına olan esnekliğine bağlıdır (Ataç, 2009: 87). Faiz oranlarının düşmesi ise maliye politikasının etkinliğini arttırmaktadır.

Keynes'e göre, yatırım ve tasarruf oranlarını eşitleyecek olan faiz oranları, likidite tuzağı nedeniyle belli bir seviyeden sonra indirilemeyecektir (Abidoviç, 2014: 92). Çünkü para politikasının likidite tuzağı bölgesindeki denge milli gelir düzeyinde ve faiz oranında etkinliği yoktur (Ataç, 2009: 87). ‘Bu tuzak bölgesinde, piyasadaki para miktarındaki değişimler faiz haddini etkilememektedir’ (Uluatam, 1987: 259). Para miktarının arttırılması faiz oranlarını belli bir seviyeden sonra aşağıya çekememekte; faiz oranının tekrar yükselmesini bekleyen para talebini arttırmaktadır. Bu sebeple, tüketim ve yatırım harcamaları arttırılamamaktadır. Likidite tuzağında devletin kamu harcamalarını artırarak genişletici bir maliye politikası uygulaması durumunda; çarpan etkisi sayesinde gelir, tüketim, istihdam, üretim ve milli gelir artmaktadır (Bulutoğlu, 1977: 530). Çünkü likidite tuzağındaki en düşük faiz oranı maliye politikasının tam etkin olmasını sağlayacaktır.

Ekonomi düşük faiz ve düşük gelir düzeyinde ise maliye politikasının etkinliği fazladır. Para politikasıyla para arzı arttığı zaman likidite spekülative talebe

yönelir ve milli gelirdeki artışı finanse etmez. Yüksek faiz düzeyinde ise spekülasyon amaçlı para talebi minimuma inmiştir. Bu durumda, kamu harcamalarındaki bir artış faiz oranlarını daha da yükseltir ve yatırımlarda azalmaya yol açar. Genişletici bir para politikası daha etkili olacaktır (Yıldırım, 1992: 190). Yüksek faiz oranlarında genişletici para politikası uygulanarak faiz oranları likidite tuzağına kadar indirilebilir. Bu durumda, maliye politikasının kamu harcamalarıyla talebi arttırması ve düşük faiz oranları yatırımlar için çok müsait bir ortam yaratır. Öyle ise kapalı bir ekonomide yüksek faiz oranlarında para politikası, düşük faiz oranlarında maliye politikası daha etkindir.

Kapalı bir ekonomi modelinde, ekonomi eksik istihdamdayken, kamu harcamaları, talebi ve yatırımları arttırdığında ekonomi genişler ve daha yüksek faiz oranında ve milli gelir düzeyinde yeni bir ekonomik denge oluşur (Forstater, 2013: 59). Ancak maliye politikası uygulamasının faiz artışına sebep olması ekonomik büyümede etkinliği kısıtlamaktadır. Genişletici maliye politikasının para politikası ile koordinasyonu sağlanması durumunda (Bozkurt ve Göğül, 2010: 32-33; Eker, Altay, Sakal, 2009: 135), maliye politikasının etkinliği arttırılabilecektir.

2.7.2.2. Maliye Politikasının Açık Ekonomide Etkinliği

Neo-klasik sentez, klasiklerin savunduğu tam istihdamda iktisadi dengenin bir anda gerçekleşmeyeceğini ‘bu dönüşün çok yavaş olduğunu ve bu süreci hızlandırmak için para politikası, maliye politikası ve döviz kuru gibi makro-ekonomik politika araçlarının kullanılması gerektiğini savunur’ (Pinar, 2013: 21). Genişletici maliye politikası iç talebi arttırdığında eğer yatırım eğilimi düşükse, yeterli yatırım ve üretim artışı sağlanamaz ve fiyat istikrarı bozulur, enflasyon artar (Türkoğlu, 2014: 35). Bu durumda, dış ticaret serbest bırakılırsa talep yurtdışına kayar ve ithalat artar.

Mundell Fleming (IS-LM-BP) Modeline göre, genişletici maliye politikası dışa açık bir ekonomide uygulandığında makro-ekonomik denge daha yüksek faiz oranında ve daha büyük bir milli gelir düzeyinde olacaktır (Bozkurt ve Göğül, 2010: 37-38). Gelir düzeyinde büyüme ve istihdamı arttırmak amacıyla kullanılan genişletici maliye politikası faiz oranlarını, dış ticareti ve sermaye hareketlerini

etkilemektedir (Ataç, 2009: 96). Genişletici maliye politikasının yarattığı bütçe açığı faiz oranlarını yükseltmekte; para talebinin ve sermaye mobilitesinin faiz esnekliği de ödemeler dengesinin fazla veya açık vermesine neden olmaktadır (Yıldırım, 1992: 109-110). Genişletici maliye politikasının yarattığı gelir artışı ithalatı ve cari hesap açığını arttırırken; faiz oranındaki artış sermaye hesabı fazlasının arttırarak cari açığı kapatmaktadır (Güran, 1996: 312). Faiz oranlarındaki artış ekonomiye yabancı sermaye girişi sağlamakta, ulusal paraya değer kazandırmakta, ihracatın azalmasına ve ithalatın artmasına neden olmaktadır (Bozkurt ve Göğöl, 2010: 37-38). Genişletici maliye politikasının etkinliğini ise gelir, harcama ve faiz oranlarında yarattığı artışın ithalatı arttırması azaltmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle ekonomik büyüme beklenenden az gerçekleşmesine rağmen döviz açığı kapatılarak ödemeler dengesi sağlanabilmektedir.

2.7.2.2.1. Sabit Kur ve Tam Sermaye Hareketliliğinde Etkinlik

Genişletici maliye politikasının sabit kur sisteminde uygulanmasının amacı ekonomi dengedeysen milli gelir düzeyini arttırmaktır (Ataç, 2009: 96). Sabit kur sisteminde ve tam sermaye hareketliliğinde genişletici maliye politikası etkindir. Maliye politikası araçları, vergi oranlarında indirim ya da kamu harcamalarının artırılmasıyla milli geliri arttırmaktadır. Genişletici maliye politikalarının finansmanı ülke içi faiz oranını dünya faiz oranının üstüne çıkarmaktadır (Eğilmez, 2014: 249). Faiz oranlarındaki bu artış yurt dışından yurt içine sermaye girişini ve kamu harcama artışının finansmanını sağlamaktadır.

Makro-ekonomik hedeflere ulaşmada maliye politikası kullanılırken; para politikası da tahvil ve bono gibi kamu borç senetlerinin satışını yaparak faiz oranlarını ve sermaye hareketlerini kontrol etmekte yardımcı olmaktadır (Pınar, 2013: 19-21). Kamu harcamalarındaki artışın finansmanı, bono ve tahvil ihracı ile sağlanacaksa; faiz oranlarındaki yükselme milli geliri arttırır. Bir ülkenin bono, tahvil, hisse senetleri gibi menkul kıymetleri yabancı ülkenin menkul kıymetleriyle birbirini ikame edebiliyorsa tam sermaye hareketliliği mevcuttur (Yıldırım, 1992: 106-108). Sabit döviz kuru sistemine sahip olan ekonomi tam sermaye hareketliliğine sahip ise:

Harcamaların artması, IS doğrusunu sağa kaydıracak faiz oranları ve gelir yükselecektir. Faiz oranlarının yükselmesi, sermaye girişine neden olacak ve ulusal para değeri kazanacaktır. Merkez Bankasının sabit döviz kuru değerini korumak amacıyla piyasadan döviz satın alması para arzını arttıracak ve dolayısıyla gelir artacaktır. Yeni denge daha yüksek gelir seviyesinde olacaktır. Sonuç, sermaye hareketlerinin tam serbest olduğu sabit döviz kuru sisteminde maliye politikası gelir üzerinde etkilidir (Pınar, 2013: 112).

Dışa açık bir ekonomide sabit kur sisteminde tam sermaye hareketliliği varsa büyüme için iktisatçılar ‘maliye politikası araçları iç denge amacıyla, para politikası araçlarının ise dış denge amacıyla kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır’ (Ataç, 2009: 96). Böylece, sabit kur sisteminde ve tam sermaye hareketliliğinde mal, para ve döviz piyasaları dengedeysen; genişletici maliye politikası uygulaması, merkez bankasının para politikasıyla döviz kurunun ve faiz oranlarının yükselmesini engelleyerek daha büyük bir milli gelir düzeyinde yeni bir makro-ekonomik denge sağlamaktadır. Bu durumda, genişletici maliye politikasının etkinliği tamdır.

2.7.2.2.2. Sabit Kur ve Tam Olmayan Sermaye Hareketliliğinde Etkinlik

Dünya ekonomisinde çeşitli kısıtlamalar nedeniyle sermayenin tam hareketliliği yoktur. Bu sebeple ödemeler bilançosu pozitif eğilimlidir. Genişletici maliye politikası uygulaması ülke içi faiz oranlarını arttırdığında eğer ödemeler dengesi açık veriyor ise sebebi sermaye hareketliliğinin tam olmamasından yani sermaye hareketliliğinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Yıldırım, 1992: 106-110). Bu durumda, merkez bankası piyasaya döviz satarak döviz kurunu sabitleyebilecektir.

Genişletici maliye politikası uygulaması geliri arttırmakta bu da dışa açık bir ekonomide talebin bir kısmının yurt dışına kaymasına ve ithalatı arttırmasına sebep olmaktadır (Ataç, 2009: 96-98). Merkez Bankasının, sabit döviz kuru sisteminde genişletici maliye politikası uygulamasından sonra ödemeler dengesinde ortaya çıkan açığı kapatması gerekmektedir. Bunun için piyasaya döviz satıp ulusal parayı çekecektir (Pınar, 2013: 111). ‘Merkez Bankası ülke parasını satın alıp, döviz rezervlerini eritecek, diğer bir deyişle ekonomide para arzını daraltacaktır’ (Ataç, 2009: 96-98). Genişletici maliye politikası sonucu oluşan dış ticaret açığı sebebi ile döviz satmak durumunda olan Merkez Bankası, para arzını daraltarak ve faizleri yükselterek ödemeler dengesini daha düşük bir milli gelir seviyesinde sağlayacaktır

(Yıldırım, 1992: 109). Eğer Merkez Bankası yeterli döviz rezervine sahip değilse; dış borçlanma yolu ile döviz temin ederek piyasaya sürecektir.

Merkez Bankasının sabit döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bir ekonomide bu açığı döviz sürerek ve sonuçta piyasadan para çekerek karşılamakta, bu da ekonomide daraltıcı bir etki yaratmaktadır... Bir ekonomide maliye politikasının etkinliği, yalnızca talebin bir kısmının yurt dışına kayması nedeniyle değil, Merkez Bankasının açığı kapatmak için döviz satarak piyasadan para çekmesi nedeniyle de azalmaktadır (Ataç, 2009: 97).

Genişletici maliye politikası uygulamasıyla kamu harcamalarının finansmanın sebep olduğu faizlerdeki yükselme sabit döviz kuru sisteminde sermaye hareketliliğinin faize olan esnekliği yüksekse ödemeler bilançosunda fazlalık yaratabilmektedir (Yıldırım, 1992: 110). Bunun sebebi genişletici maliye politikası uygulamasında kamu harcamalarının artmasıyla yükselen faiz oranlarının yabancı sermayeyi ülkeye çekmesidir. ‘Ülkeye giren dövizleri satın almak için Merkez Bankasının ödemede bulunması ise piyasada para azının artmasına neden olacak, böylece, maliye politikasının denge gelir düzeyini artırma derecesi... daha da artacaktır’ (Ataç, 2009: 97).

Sermaye hareketliliğinin faiz esnekliğinin fazla olması ve dış ödemeler dengesinde fazlalık yaratabildiği bir ekonomik sistemde, genişletici maliye politikasının etkinliğini arttıran Merkez Bankasının yabancı paraları satın alarak yerli para arzını arttırması durumunda, ülke içi faiz oranının gerilemesiyle milli gelir bir kez daha artmaktadır (Eğilmez, 2014: 249). Genişletici maliye politikasının yükselttiği ülke içi faiz oranı, para politikasının para arzını arttırması sonucu düşecektir. Her ne kadar sermaye çıkışı olsa da yeni ekonomik denge seviyesinde milli gelir büyümektedir (Ataç, 2009: 98). Bunun sebebi, ‘Merkez Bankasını para arzını arttırması durumunda, piyasadaki para miktarını arttıracığından LM doğrusu sağa kayacaktır. Para miktarının artması sonucu faiz oranlarının düşmesi yatırım harcamalarını olumlu yönde etkileyeceğinden gelir artacaktır’ (Pınar, 2013: 111). Maliye politikalarının etkinliğinin artmasının sebebi ulusal paranın değer kazanmasına engel olan ve döviz kurunu sabit tutan Merkez Bankasının zorunlu olarak yaptığı parasal genişleme ile para arzını arttırmasıdır. Böylece net ihracat artışı milli geliri arttıracaktır. Özellikle de sermaye mobilitesi arttıkça, sabit kur sisteminde maliye politikasının etkinliği de artmaktadır (Yıldırım, 1992: 108-115).

Para arzının arttırdığı nominal gelir artışı faiz oranlarının düşmesine ve yatırım ve üretim artışı ile reel gelirin artmasını sağlayacaktır.

Sabit Kur sisteminde, döviz açığı veya fazlasına göre, Merkez Bankasının döviz kurunu sabit tutmak için döviz satarak para arzını daraltması, faiz oranlarını yükseltirken maliye politikasının etkinliğini ve nominal geliri azaltır; Merkez Bankasının döviz satın alarak para arzını arttırması, faiz oranlarını indirirken maliye politikasının etkinliğini ve nominal geliri arttıracaktır. Nominal gelir arttıkça ve faiz oranları düştükçe üretim, yatırımlar, net ihracat ve reel gelir artacaktır. Sabit döviz kuru sisteminde sermaye hareketliliğinin faiz esnekliği arttıkça merkez bankası maliye politikasının etkinliğini arttıracaktır.

2.7.2.2.3. Serbest Kur ve Tam Olmayan Sermaye Hareketliliğinde Etkinlik

Serbest kur sisteminde ödemeler dengesinin otomatik olarak piyasada sağlanabilmesi döviz kurunun, arz ve talebe göre belirlenmesiyle sağlanır. Serbest döviz kuru sisteminde LM doğrusu yani para arzı sabittir.

Genişletici maliye politikası uygulaması IS doğrusunu sağa doğru kaydırır. Borçlanma ile finanse edilen kamu harcamalarındaki artış faizleri arttırır. Eğer ödemeler dengesinin, BP doğrusunun eğimi yatay eksene (tam sermaye hareketliliğine) yakın ise ülkeye giren yabancı fonlar ödemeler dengesinde fazla oluşturur. Bu durumda, değer kaybeden döviz kuru BP doğrusunu sola kaydırarak ödemeler dengesini sağlar (Yıldırım, 1992: 121-122). Yurtiçi faiz oranları yurtdışı faiz oranlarından daha yüksek olduğu için yaşanan sermaye girişi ulusal paranın değer kazanmasına neden olur. Ulusal paranın daha değerli olması ihracatı azaltarak ithalatı arttırır (Pinar, 2013: 113). Bu durumda, kamu harcama artışı ile artan gelirin net ihracatın azalmasıyla bir miktar azalması; genişletici maliye politikasının etkinliğini azaltmaktadır. IS doğrusu bir miktar sola çekilerek ilk gelir seviyesinden büyük ikinci gelir seviyesinden küçük LM doğrusu üzerinde BP doğrusu ile kesişir ve yeni ekonomik denge kurulur.

Ekonomide sermaye hareketliliği düştükçe BP doğrusu dikleşmektedir. Genişletici maliye politikası uygulaması sebebiyle IS doğrusu sağa kayar ve kamu

harcamalarının finansmanını sağlamak için yükselen faiz oranları sonucu yeterli fon sağlanamazsa ödemeler bilançosu açığı oluşur ve denkleşmesi için otomatik olarak döviz kuru yükselir. BP doğrusu sağa kayar ve ulusal para devalüe edilir (Yıldırım, 1992: 121-122). Bu durumda, ödemeler dengesi sağlanırken; ekonomide ihracat artar ithalat azalır. Serbest döviz kuru sisteminde, devalüasyon sayesinde talebin yurt dışına sızması önlenmektedir (Ataç, 2009: 99). Böylece ekonomiyi genişletici maliye politikalarının etkinliği artar.

Kamu harcama artışının finansmanını sağlamak için artan faiz oranları sonucu yeterince yabancı sermaye girişi olmayınca ödemeler dengesi ulusal paranın devalüe olmasıyla sağlanır. Devalüasyon ihracatı arttırarak, ithalatı azaltabilirse ödemeler dengesi sağlanır. Kamu harcama artışıyla IS doğrusu sağa kayarken; BP doğrusu de ulusal paranın devalüasyonu ile sağa kayarak LM doğrusu üzerinde kesişmeleriyle ekonomik denge daha büyük faiz ve gelir seviyesinde oluşacaktır. Serbest döviz kuru sisteminde sermaye hareketliliği ne kadar az ise maliye politikasının etkinliği o kadar fazla olur.

2.7.2.2.4. Serbest Kur ve Tam Sermaye Hareketliliğinde Etkinsizlik

Serbest döviz kuru sisteminde, ulusal ekonomiye yabancı sermaye girişlerinde ve çıkışlarında döviz kuru piyasada müdahale olmadan otomatik olarak belirlenmekte ve ödemeler dengesi sağlanmaktadır (Pınar, 2013: 113). Ödemeler dengesinde, BP doğrusu ülke içi faiz oranları ile dünya faiz oranlarının bir birine eşit olduğu yatay ekseninde sabit ise tam sermaye hareketliliğine sahiptir.

Böyle bir ekonomik sistemde genişletici maliye politikasının arttırdığı kamu harcamaları sonucu IS doğrusu sağa kayar ve yurtiçi faiz oranı dünya faiz oranının üstüne çıktığı için ödemeler dengesinde fazlalık yaratır (Şimşek, 2010: 169). Ülkeye giren döviz ulusal paraya çevrilerek tahvil satın alınacak ve ulusal paranın değerlenmesine yol açacaktır (Yıldırım, 1992: 122-123). Döviz kurunun düşmesi ve ulusal paranın değerlenmesi ihracatı pahalılaştırırken ithalatı ucuzlatacaktır. Bu durum, net ihracatı azaltır ve IS doğrusunun sola kaymasına neden olur. Ekonomi tekrar dünya faiz oranında ve eski gelir seviyesinde dengeye gelir (Şimşek, 2010: 170). Serbest kur sisteminde, genişletici maliye politikasının etkisizliği, kamu

harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla yükselen faiz oranlarının yatırım talebini daraltması sebebiyle değil; ulusal paranın değerlenmesi ve döviz kurunun ucuzlaması sebebi ile net ihracatın azalmasından dolayıdır (Güran, 1996: 335-336). Yani kamu harcamalarındaki artışın faiz oranını yükseltmesi özel yatırım harcamalarını azaltmamıştır. Fakat döviz kurunun ucuzlaması sonucu net ihracat, kamu harcama artışının yarattığı gelir kadar azalmıştır (Şimşek, 2010: 170). Bu durumda, kamu harcamalarının arttırdığı yurtiçi talep yurtdışına kaymış ve kamu harcamalarının arttırdığı gelir kadar net ihracat azalmıştır. Genişletici maliye politikası da ekonomik büyümeye etki edememiştir.

Uluslararası sermaye hareketlerinin söz konusu olduğu dışa açık küçük bir ekonomide yurtiçi yatırım yerine net ihracat dışlanmaktadır. Çünkü Bütçe açığı faiz oranlarını yukarıya doğru hareket ettirmekte, bu da yurtdışı fonların ülke içine doğru akımına neden olmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide ise, sermayenin yurtiçine akışı ülke parasının değerlenmesi sonucunu doğurmakta, bu da dünya piyasalarında o ülke ürünlerinin rekabet edebilirliğini azaltmaktadır (Ataç, 2009: 226).

Sermaye hareketlerinin tam serbest olduğu serbest döviz kuru sisteminde, net ihracatta oluşan azalma IS doğrusunun sola doğru eski denge durumuna kaymasına sebep olur. Bu durumda, maliye politikasının gelir üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Genişletici maliye politikası ile yapılan harcamalar net ihracattaki azalma nedeniyle tamamen dışlanmaktadır (Pınar, 2013: 114). Ekonomik denge, iç ve dış dengenin ilk faiz ve ilk gelir düzeyinde tekrar kurulmasından dolayı ‘milli geliri etkileme bakımından... maliye politikaları tümü ile etkisizdir’ (Yıldırım, 1992: 122). Nitekim serbest döviz kuru ve tam sermaye hareketliliğinde genişletici maliye politikası milli geliri ve ekonomik büyümeyi etkilememektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ

İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMADAKİ ROLÜ

3.1. TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKASI VE EKONOMİK SİSTEM

Atatürk Döneminde, özel sektör teşvik edilmekle beraber devlet sistemi ekonomik düzenin işlemlerini sağlıyordu. Türkiye, Lozan Antlaşması’nın 5 yıl boyunca gümrük vergisi oranlarının yükseltilmesine mani olması ve ulusal sanayi üretiminin yetersiz olmasına karşılık mukayeseli üstünlüğe dayalı dış ticaret politikası ile ülke ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. 1924-1929 yılları arası, her ne kadar dış ticaret serbest görünse de ticari alanda kurulan devlet tekelleri, yapılan kamulaştırmalar gerçek anlamda serbest piyasa sisteminin işlemediğini ispat etmektedir. 1930 yılından sonra gümrük tarifelerinin yükseltilmesi ve ithalatın ulusal üretimle ikame edilmesine yönelik sanayileşme planının uygulamaya sokulması Türkiye’nin ekonomi düzeninde Osmanlı Devleti’nden farklı olarak devletçi ekonomik sistemin yerleşmesini sağlamıştır. Bu gerekçelerle 1924-1929 yılları arası, Osmanlı Devleti’nde işleyen serbest piyasa sisteminden cumhuriyetin devletçi ekonomik sistemine geçiş dönemi olarak kabul edilmelidir.

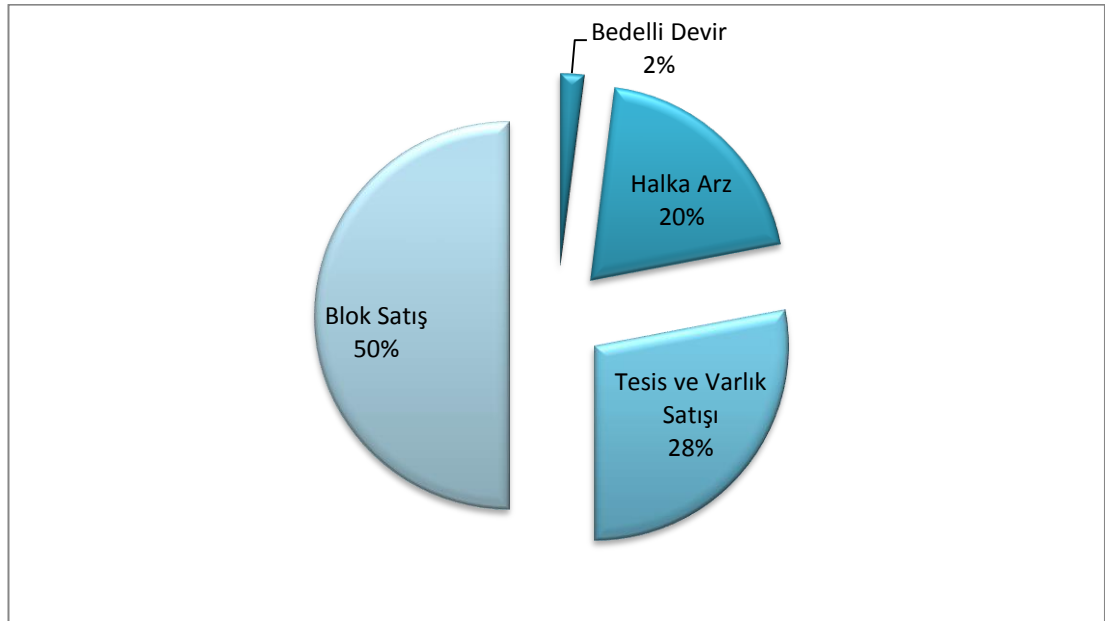
Atatürk’ün ölümünden sonra özel sermayenin de güçlenmesiyle beraber ekonomik düzen hem kamu hem özel sektörden oluşan karma ekonomik sisteme geçmiştir. 1950’li yıllardan itibaren büyük ölçekli kamu işletmeleri kurulmaya devam ederken, büyük ölçekli özel işletmeler de kurulmaya başlamıştır. 1979 yılına gelindiğinde kamu sektörü en geniş sınırlarına ulaşmış; 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte liberal piyasa sistemine geçiş hedeflenmişse de kamu kesiminin özellikle KİT’lerin ekonomideki ağırlığı devam etmiştir. 1980 sonrası dönemde, sermaye hareketlerinin, dış ticaretin, finans hareketlerinin ve döviz kurunun serbestleşmesine rağmen ancak 2002 yılı sonrasında KİT’lerin özelleştirilmesiyle kapitalist piyasa sistemine geçiş tamamlanmıştır. Bu gerekçelerle, 1980-2001 yılları arası dönemde karma ekonomik sistemin işlemeye devam ettiği kabul edilebilir.

Günümüzde, kalkınmış ülkelerde ekonomik istikrarı sağlamak ve büyümenin sürdürülebilirliği için kullanılan maliye politikası, kalkınmakta olan ülkelere

sanayileşme stratejileriyle beraber büyümeyi hızlandırarak daha kısa sürede kalkınma amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim ekonomik büyüme, ithal ikameci sanayileşme, ihracata yönelik sanayileşme ve iç talebin arttırılması stratejileriyle sağlanabilmektedir (Şentürk, 2007: 81). Türkiye ise büyüme ve kalkınmaya yönelik genişletici maliye politikasını 1980 öncesinde ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle uygularken; 1980 sonrası ihracata dönük sanayileşme stratejisi ve 1990 sonrası iç talebin arttırılması stratejisiyle sürdürmüştür.

Türkiye maliye politikası aracı olarak 1923 ile 1979 yılları arası daha çok vergi, kamu harcaması, destekleme ve teşvik politikalarını sabit döviz kuru sisteminde kullanmıştır. 1980 yılından başlayan yapısal dönüşümle birlikte 2001 yılına kadar müdahaleli esnek kur sisteminde maliye politikası aracı olarak dış ticareti teşvik ve borçlanma politikalarını ağırlıklı olarak kullanmıştır. 2002 yılından sonra ise dalgalı kur sistemine geçilmiş ve bu sistemde sıkı maliye politikasıyla mali disiplinin sağlanabilmesi için özelleştirmeler tamamlanmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 261). Böylece 1950 yılından beri artarak devam eden açık bütçenin, 1980 sonrasında serbestleşen dış ticaret ve ödemeler dengesinin sürdürülebilirliği 2002 yılından itibaren sıkı maliye politikasıyla bütçe açıklarının ve kamu borç stoğunun milli gelire oranı azaltılarak sağlanmıştır.

Şekil 1: Türkiye’de Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (Tunalı, 2016: 152).

3.2. TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKASI UYGULAMALARI

Türkiye harcama, vergi ve borçlanma politikalarıyla farklı dönemlerde büyümeyi etkilemek için ekonomiye müdahale etmiştir. 1923-1949 yılları arasında maliye politikası denk bütçe çerçevesinde kullanılırken; 1950 yılından günümüze kadar açık bütçe politikası olarak kullanılmıştır.

3.2.1. Devletçilik Döneminde Maliye Politikası (1923-1938)

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1929 yılına kadar Lozan Antlaşmasının 5 yıl süreli geçici ticari hükümleri dolayısıyla gümrük vergilerini arttırmaya ve ulusal sanayini korumaya yönelik politikalar uygulayamamış olması, devletin ekonomiye müdahale etmediği anlamına gelmemektedir. Ticari alanlarda kurulan tekeller, sanayi teşvikleri, demir yolları başta olmak üzere yapılan kamulaştırmalar devlet müdahalelerinin ve devletçi politikaların örnekleridir (Susam, 2009: 89). 1929 yılında başlayan küresel krizin etkileri ve 1924-1929 yılları arasını kapsayan Lozan Antlaşmasının gümrük tarifeleriyle ilgili 5 yıllık süresinin dolması nedenleriyle devletin korumacı ve müdahaleci politikaları artmıştır. 1934 yılından itibaren ithal ikameci sanayileşme stratejisini Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile uygulamaya koymuştur.

Atatürk’ün devletçilik döneminde maliye politikası uygulamasının temel amacı eski yapıyı reformlarla modernleştirerek hızlı bir sanayileşme ve kalkınma sağlamaktır (Vural, 2008: 109). Atatürk ekonomide kalkınma amaçlı olarak ekonomik istikrarı, büyümeyi, dış ödemeler dengesini ve gelir dağılımında adaleti sağlarken; bütçe denkliliğine önem vermiştir (Tekerek, 2013: 34). Bu dönemin tamamında keynezyen genişletici maliye politikası kullanılmamıştır. Maliye politikası olarak açık bütçe yerine denk bütçe politikası tercih edilmiştir.

Tablo 2: 1926-1938 Yılları Arası Cari Fiyatlarla Bütçe Gelir ve Giderlerinin Tahminleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon TL)

YILLAR	HARCAMA TAHMİNİ	GELİR TAHMİNİ	GERÇEK. HARCAMA	GERÇEK. GELİR	BÜTÇE DENGESİ
1926	190,2	190,2	172,2	180,4	+8,2
1927	194,5	194,6	198,9	202,2	+3,3
1928	207,2	207,2	201,1	205,1	+4,0
1929	220,4	220,5	213,4	215,6	+2,2
1930	222,6	222,8	210,1	190,3	-19,8
1931	186,6	186,7	181,9	165,2	-16,7
1932	169,1	169,4	173,9	186,8	+12,9
1933	170,5	170,5	173,6	174,3	+0,7
1934	184,1	184,1	202,1	207,3	+5,1
1935	195,0	195,0	223,7	231,4	+7,7
1936	212,8	212,8	260,3	271,1	+10,8
1937	231,0	231,0	303,5	314,2	+10,7
1938	250,0	250,0	311,1	322,9	+11,8

Kaynak: Yıldırım, 2006: 72.

3.2.1.1. Kamu Harcama Politikası

Cumhuriyet döneminin başlangıç yıllarında kamu harcamalarında genel idare ve güvenlik hizmetlerinin payı nedeniyle cari harcamalar oldukça yüksektir (Susam, 2009: 98-99). Aynı zamanda, eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme gibi altyapı hizmetleri de kamu harcamalarıyla karşılanmaktadır (Yılmaz, 2009: 302; Vural, 2008: 110). 1927 tarihli Teşviki Sanayi Kanunu sanayi kuruluşlarına yıllık üretim değerinin % 10 oranına kadar pirim verilmesini içeriyordu (Türkan, 2011: 88). Kamu harcama politikasına örnek teşkil eden bu uygulama sanayileşme ve kalkınma amacıyla kullanılmıştır.

1928 yılından sonra kamu harcamalarının artış göstermesinin belli başlı sebepleri demir yolları ve limanların kamulaştırılması sonucu doğan borç taksitleri, Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmeye başlamasıdır (Susam, 2009: 122).

Yani harcamalar daha çok iç ve dış borçların ödenmesi, demir yolları ve merkezi idarenin güçlendirilmesi için yapılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007: 40-41). 1929 yılındaki Büyük Buhran, kamu gelirlerindeki azalmaya bağlı olarak kamu harcamalarında bir miktar azalmaya neden olmuştur. Bu azalma önceki yıla göre, 1930 yılında % 1,5 oranında, 1931 yılında % 13,4 oranında, 1932 yılında % 4,4 oranında, 1933 yılında % 0,2 oranındadır. 1934 yılında ise kamu harcamaları önceki yıla göre % 16,4 oranında artmıştır (Yıldırım, 2006: 72-75). Bunun nedeni 1934 yılından itibaren sanayileşme planıyla artan yatırım harcamalarıdır (Susam, 2009: 120). Toplam kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının oranı yaklaşık olarak % 15,7 oranında gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2009: 323). Bu dönemde, genişleyen devlet kesiminden doğan ek talep, devlet yatırımlarının girmediği yan ve küçük sanayi kollarında belli bir canlılık yaratmaktadır (Boratav, 2014: 73-76). Bu durum, devletin artan yatırım harcamalarına bağlı olarak özel sanayinin de gelişmeye başlamasını sağlamıştır.

Kamu harcama eğilimini sabit fiyatlarla değerlendirdiğimizde ise sadece 1929 yılında azalmış; 1930 yılından itibaren 1938 yılı sonuna kadar sürekli artmıştır (Yıldırım, 2006: 75). Bu dönemin maliye politikası denk bütçe olarak benimsendiği için mali disiplin bırakılmamış (Vural, 2008: 111); genellikle bütçe fazlası verilmiştir (Türkal, 2011: 103). Çünkü kamu harcamalarının artış eğilimi kontrollüdür.

3.2.1.2. Vergi Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devir aldığı 600 yıllık vergi sistemi oldukça eski ve bir o kadar da dağınıktı. Bu vergi sistemi vatandaşlarla sınırlı olup yabancı uyrukluları vergi dışı bırakmıştı. Deyunu Umumiye vergi gelirlerinin büyük bir kısmına el koymuş, kapitülasyonlar nedeniyle gümrükler bloke edilmişti. Vergi sistemi büyük ölçüde doğrudan vergilere dayanmaktaydı ve devlet harcamalarını finanse etmek için yeterli kaynağa sahip değildi (Susam, 2006: 100-101). Tüm bu sebepler vergi reformunun yapılmasını gerekli kılmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk olarak 1924 Anayasasıyla vergilendirme yetkisi yasama organına verilmişti. Lozan Antlaşması ise gümrük politikasını belirlemeyi ek ticari protokoldeki bir maddeyle 5 yıl süreyle engellemişti

(Varcan, 1987: 27-35). Ek ticaret antlaşması, Lozan Antlaşması'na taraf ülkelere düşük gümrük tarifelerini öngörmektedir (Yıldırım, 2006: 110). Aynı zamanda, ithal mallar ile yerli mallara farklı oranlarda tüketim ve satış vergileri uygulamasını önlüyordu. Antlaşma, devlet tekeline konu olan mallarda kamu gelirlerini arttırmak amacıyla daha yüksek bir fiyatlamaya imkan veriyordu. Lozan'ın gümrük resimleri ve vergilerle ilgili kısıtlayıcı hükümlerinden kurtulmanın bir yolu birçok malın ve hizmetin üretimini ve ithalini devlet tekeline almak olmuştur (Boratav, 2014: 39-40). Devlet ilk olarak devlet tekellerinin alanlarını genişletilmesiyle ithalat artışını frenlemek ve kamu geliri sağlamak istemiş; ikinci olarak da vergi reformunu başlatmıştır. Osmanlı Devletinden intikal eden aşar, ağnam, temettü ve musakkavat gibi vergiler bu reformla kaldırılmıştır (Varcan, 1987: 27-35). Vergi reformuyla kaldırılan vergiler, yeni bir kanun ile yeniden düzenlenerek verginin konusu günün şartlarına göre vergilendirilmeye devam edilmiştir.

Cumhuriyet hükümeti, 1924 yılındaki ilk vergi reformuyla aşar (öşür) ve ağnam vergisini kaldırmıştır. Bunların yerine, şeker, gazyağı gibi mallara dolaylı vergiler koymuştur (Pamuk, 2014: 176-177). Aşar vergisi bütçe gelirlerinin dörtte birini oluşturuyordu (Susam, 2006: 101). Aşarın kaldırılması büyük toprak sahiplerinin de vergi yükünü hafifletiyordu. Fakat asıl amaç, kırsal nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturan küçük üreticilere destek olmak, onların vergi yükünü hafifleterek üretimi arttırmalarını olanak sağlamaktır (Pamuk, 2014: 176-177). 1926 yılında yapılan vergi reformlarında, menkul ve gayrimenkullerden alınan harçların yerine veraset ve intikal vergisi kabul edilirken (Varcan, 1987: 27); 1863 yılından beri alınan temettü vergisi yerini kazanç vergisine bırakmıştır. Kazanç vergisi, kolektif, komandit, limitet, kooperatif ve anonim şirketler, dernekler, ticari ve sınai iş yapanlar, serbest meslek erbapları, hizmet erbapları ve herhangi bir vergiye tabi olmayanların kazancını vergilendirmiştir (İrtenk, 1971: 233-250). Vergi reformuyla getirilen kazanç vergisi, kurumlar ve gelir vergilerinin tümünü içeren geniş kapsamlı bir vergi türüydü

1931 yılındaki vergi reformuyla kaldırılan ağnam vergisi yerine hayvanlar vergisi getirilmiştir. Bu vergi kaldırılincaya kadar koyun, keçi, sığır, manda, at, katır, deve, eşek ve domuz başına vergi alınmıştır (İrtenk, 1971: 233-250). Diğer arazi vergileriyle beraber doğrudan vergi gelirlerinin üçte birini oluşturmakta olan 1910

tarıhli musakkavat vergisi 1931 yılında kaldırılmış; arazi ve bina vergileri yeniden düzenlenmiştir. 1931 yılından yapılan diğer bir vergi reformu da dolaylı vergiler alanındadır. Bu dönemde, kamu gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olan dolaylı vergilerden muamele vergisi, günümüzde alınan katma değer vergisi türündedir (Yıldırım, 2006: 86-89; Varcan, 1987: 27; Susam, 2009: 101-103). Türkiye'nin 1931 yılındaki vergi reformunda Büyük Buhran çok etkili olmuştur. Büyük Buhranın bütçe dengesini bozması sebebiyle devlet gelirlerini arttırmak için ücret gelirlerine konulan 1931 tarihli iktisadi buhran vergisi 1932 yılında büyük oranda arttırılmıştır (Susam, 2009: 103-123). 1932 yılında % 10,6 oranında ekonomide küçülmenin nedenini 1932 yılında 89 milyon dolara gerileyen cumhuriyet tarihinin en düşük dış ticaret hacmine (Sungur, 2015: 40-42) ve artan vergilerin ekonomiyi daraltmasına bağlayabiliriz. Fakat 1931 yılında yapılan vergi reformu genel itibariyle kamu finansmanın sağlanması etekli olmuştur.

Devletçi ideolojinin ağırlığının artması ve 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulamaya konulmasıyla artan kamu harcamalarının finansman sorunları nedeniyle iktisadi buhran vergisi uygulaması s rd r lm ştir (Susam, 2009: 103-123). 1938 yılına gelindiğinde ise arazi ve bina vergilerinin kaldırılmasıyla beraber vergi sisteminde doğrudan bir vergi türü olan irat ve servet vergileri, kazanç vergisi, hayvanlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, madenler vergisi olmak üzere dörde d şm ştir. Doğrudan toplanan vergi gelirleri içinde hayvanlar vergisinin payı % 40 oranında, kazanç vergisinin payı % 56 oranında, veraset intikal vergisi ve madenler vergisinin payı da % 4 oranındadır (Yıldırım, 2006: 85-87).

1923 yılında devletin toplam vergi gelirlerinde gelir vergilerinin payı % 36,8 oranında, servet vergilerinin payı % 11,7 oranında ve harcama vergilerinin payı % 51,5 oranındadır. 1939 yılına gelindiğinde ise gelir vergilerinin payı % 35,7 oranında, servet vergilerinin payı % 8,6 oranında ve harcama vergileri % 55,7 oranındadır. Vergi yükü (vergiler / GSMH) ise % 9,5 oranındadır (Varcan, 1987: 42-62). Bu istatistiksel sonuçlara göre, devletin toplam vergi gelirleri içinde gelir vergilerinin payı dönem başı ve dönem sonunda yaklaşık olarak aynı kalırken; servet vergilerinin payı azalmış, harcama vergilerinin payı artmıştır. Dönem sonunda % 9,5 olan vergi yükü ise devletin vergi potansiyelini tam olarak kullanmadığını ve vergi gelirlerini daha da arttırabileceğini göstermektedir. Ancak dönem sonunda bütçenin

denk olduğunu düşünürsek vergi yükünün arttırılması sadece Türkiye'nin ekonomik büyüme hızını düşürecektir.

Atatürk'ün kalkınma için kullandığı vergi politikası anlayışına göre, bütçe açıkları ortaya çıktığında sadece vergiler arttırılmayacak, harcamalar da azaltılacaktır. Bu anlayış vergi adaleti ile beraber üretici kesim üzerindeki vergi yükünü azaltmıştır. Doğrudan vergiler, vergi vermeyen kesimleri de kapsayarak adil bir şekilde tabana dağıtılmış; dolaylı vergiler de daha çok tüketim malları ithalatını vergilendirerek sağlanmıştır. Tarımsal üretim desteklendiği için tarım ve hayvancılık sektöründen alınan aşar ve ağnam vergileri kaldırılmış; daha önce vergi vermeyen ticari ve sanayi kesiminden kazanç vergisi alınmaya başlanmıştır. 1927 yılında çıkarılan Sanayi Teşvik Kanunuyla sanayi kesimine de bazı vergi muafiyet ve indirimleri sağlanmıştır (Yıldırım, 2006: 78-81). Vergi sistemindeki bu reformlar ve vergi politikasının bu tedbirleri sayesinde Atatürk Döneminde ekonomik denge ve hızlı büyüme süreci başarıyla gerçekleştirilmiştir.

3.2.1.3. Borçlanma Politikası

Yeni kurulan cumhuriyet yönetimi, borçlanmanın Osmanlı Devletini tahrip edici ve yıkıcı etkilerinden dolayı borçlanma politikasında tedbirli davranmıştır (Vural, 2008: 107-108). Cumhuriyet yönetiminin anlayışına göre ulusal bağımsızlık için ekonomik ve mali bağımsızlık şarttır. Mali ve ekonomik bağımsızlığın korunması ise kalkınma için ülkenin öz kaynaklarının kullanılması, kamu harcamalarında tutumlu olunması ve borçlanmaya başvurulmamasıyla mümkündür (Ergin, 1977: 43-44). Bu nedenle iç ve dış borçlanma politikaları mümkün olduğunca az kullanılmıştır (Yıldırım, 2006: 76).

1923-1929 döneminde özel sektöre teşvik ve sübvansiyon uygulamasına geçilmesine rağmen kamu harcamalarının karşılanmasında para basılmasına ve borçlanmaya sıcak bakılmamış (Yılmaz, 2009: 303-305); 1930 yılına kadar hiç borçlanılmamıştır. Ancak Büyük Buhranın ihracat gelirlerini azaltması, ekonominin ihracata yönelik üretimini yeterince arttıramaması, yabancı işletmelerin kamulaştırılması, devletin sanayileşerek kalkınma amacıyla maliye politikasını kullanmasının yatırım harcamalarına bağlı olarak yatırım malları ithalatını arttırması,

II. Dünya Savaşı hazırlıkları için savunma harcamalarının karşılanması ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmeye başlanması sebebiyle dış borçlanma başlamıştır. Bu dönemde, maliye politikasının iç borçlanma aracının kullanılmasının sebepleri de yine ulaşım ve benzeri altyapı yatırımları ve özel teşebbüsün sermaye, teknoloji ve tecrübe yetersizliği nedeniyle devletin doğrudan sanayi yatırımlarıdır (Susam, 2009: 127-129; İnce, 1996: 118-119; Vural, 2008: 109). Fakat 1930 yılından itibaren dış ticarete ve bütçede genellikle fazla verilmesi (Yıldırım, 2006: 72; Sungur, 2015: 42) borçlanma politikasına duyulan ihtiyacı azaltmıştır.

3.2.1.4. Bütçe Politikası

Osmanlı Devleti'nin son döneminde bütçe açıkları dış borçlanmayla kapatılmaya çalışılırken; 1920 yılında milli hükümetin kurulmasından itibaren dış borç alınmamasına ve bütçe açığı verilmemesine önem verilmiştir. Kurtuluş Savaşında, savaş harcamaları için bile hiç kimseden parasal destek talep edilmemiş ve milli kaynaklara dayalı denk bütçe yapılmıştır (Yıldırım, 2006: 68-69). Cumhuriyetin ilk yıllarında da maliye politikasının en etkili aracı olan denk bütçe politikası kullanılmıştır (Akalin, 2008: 183-186; Yılmaz, 2009: 297-328; Yay, 1998: 61-72; Kaya ve Durgun, 2009: 233-249; Özçelik ve Tuncer, 2007: 253-266).

Cumhuriyet kurulduktan sonra denk bütçe ilkesine bağlı kalınarak bütçe açığı verilmemesi; vergi reformu ile vergi sistemi iyileştirilerek arttırılan vergi gelirleriyle ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesiyle sağlanmıştır. 1924 Anayasası'nın 96. maddesine göre, 'devlet emvalinden muvazene haricinde sarfiyat caiz değildir, ifadesi kamu harcamalarında tasarruf ilkesinin benimsenmiş olduğunu başka bir deyişle mali disiplinin anayasal ilke olduğunun işaretidir' (Yılmaz, 2009: 303-305). Bütçe denkliğinin sağlanabilmesi için devletin satın aldığı hizmetlerde düzenli ödeme yapılması ilkesi benimsenmiş; bütçenin gelir ve giderlerden oluşması, hazırlanması, müzakeresi, onaylanıp uygulanması ve denetlenmesi sağlanmıştır. Bunun için kamu maliyesi yönetim sistemi olarak 1927 tarih ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Yasası yürürlüğe girmiştir (Yıldırım, 2006: 70-71). Böylece, Türkiye vergi ve mali reformlarını yaparak denk bütçe politikasının uygulanmasını sağlamıştır.

Tablo 3: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1923-1932 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

YILLAR	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE GELİRİ / GSMH	BÜTÇE GİDERİ / GSMH	BÜTÇE AÇIĞI / GSMH
1923	111	105	5,3	11,7 %	11,1 %	0,6 %
1924	146,5	141,3	5,2	12,2 %	11,7 %	0,4 %
1925	185,8	214,6	(-) 28,8	12,2 %	14,1 %	(-) 1,9 %
1926	202,1	191,2	10,9	12,2 %	11,6 %	0,7 %
1927	233,5	223,4	10,1	15,9 %	15,2 %	0,7 %
1928	251,1	227,9	23,2	15,4 %	14,0 %	1,4 %
1929	267,8	254,6	13,2	12,9 %	12,3 %	0,6 %
1930	254	248,9	5,1	16,1 %	15,7 %	0,3 %
1931	214,6	238,6	(-) 24,0	15,4 %	17,1 %	(-) 1,7 %
1932	235,3	240,8	(-) 5,5	20,1 %	20,6 %	(-) 0,5 %

Kaynak: www.bumko.gov.tr (Susam, 2009: 98).

1923-1929 yılları arası milli gelir 570 milyon dolardan 1.001 milyon dolara yükselerek yaklaşık iki kat artarken (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 252); ekonominin yıllık ortalama büyüme hızı % 10,8 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmiştir (Sungur, 2015: 40). Pamuk’a göre ise özellikle tarımsal üretim artışına dayanan ekonomide hızlı büyüme aynı dönem içerisinde yılda ortalama % 8,4 oranındadır (Pamuk, 2014: 193-195). Ekonominin büyüme süreci 1924 yılından 1929 yılına kadar incelendiğinde, ortalama yıllık büyüme hızı % 8,6 oranındadır. Bu yıllarda tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızı ortalaması % 8,9 oranındayken; sanayinin gelişme hızı da yıllık % 10,2 gibi küçümsenemeyecek bir ortalamaya ulaşmaktadır. Sermaye birikiminin milli hasılaya oranı ise ortalama % 9,1 oranındadır (Boratav, 2014: 50-51). Bu dönemde, tarım sektörü üzerindeki vergi yükünün ağırlığının azaltılmasının yarattığı hızlı ekonomik büyümeye bağlı olarak vergi gelirleri artmış ve kamu harcamalarında aşırıya gidilmeyerek bütçe dengesi korunmaya çalışılmıştır. Nitekim uygulanan küçük ve denk bütçe politikası ekonomik büyümeyi olumlu etkilemiştir.

1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran, Türkiye'nin tarım ürünleri ve hammadde ihracat gelirlerini arttırmasını engellemiştir. Krizden önce elde ettiği ihracat gelirinin yarısını elde etmek için daha fazla mal ihraç etmiştir. Çünkü kriz nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatları düşmüş, sanayi mallarının fiyatları yükselmiştir. Bu durumda, Türkiye ürettiği girdileri kendi fabrikalarında kullanarak ithalatını azaltmak istemiştir (Yıldırım, 2006: 76-134). Lozan Antlaşmasının gümrük vergilerini arttırmayı engelleyici süresinin aynı yıl dolması da ithalatını azaltmasına yardım etmiştir. Böylece hem dış ticaret fazlası elde etmiş hem de ulusal sanayinin kurulmasını sağlamıştır (Susam, 2009: 88-89; Sungur, 2015: 42). Türkiye Büyük Buhranın etkisini, mukayeseli üstünlüğe dayalı dış ticaret politikasını değiştirerek ve ithal ikameye dayalı sanayileşme politikasına geçerek kısa sürede atlatmıştır.

Büyük Buhrandan sonra milli gelir Türk Lirası bazında küçülmüştür. 1929 yılının 2.073 milyon TL olan milli gelir düzeyine 1938 yılında dahi ulaşamamıştır. Çünkü Türkiye'nin üretimi henüz tarıma dayalıdır ve milli gelirinin Türk Lirası bazında küçülmesinin nedeni küresel krizin tarım ürünlerinde fiyat düşüşü yaratmasıdır (Yıldırım, 2006: 76-77). Bu nedenle 1930 yılından itibaren kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin milli gelire oranı % 13-15 seviyelerinden % 17-19 seviyelerine kadar artmıştır (Pamuk, 2014: 191). Kriz yıllarında milli gelirdeki azalmaya bağlı olarak bütçe gelirlerinin azalması, denk bütçe politikası uygulanmasına devam edilmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle 1930 ve 1931 yıllarında bütçe iki kez açık vermiştir. Denk bütçe politikası gereği olarak küresel krizde bütçe gelirlerinin azalmasından kaynaklanan bütçe açığını önlemek için bütçe harcamaları azaltılmaya çalışılmıştır (Yıldırım, 2006: 72-76). Ancak bu yıllarda cari harcamalar bir miktar azaltılabilse de millileştirme giderleri ve borç ödemeleri kamu harcamalarının daha fazla azaltılmasına mani olmuştur (Susam, 2009: 98-100). 1931 yılındaki vergi reformuyla ücret gelirlerine konulan iktisadi buhran vergisi ve tüketimi vergilendiren muamele vergisi 1932 yılından itibaren bütçe dengesinin tekrar sağlanmasında etkili olmuştur.

Tablo 4: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1933-1950 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

YIL	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE GELİRİ / GSMH	BÜTÇE GİDERİ / GSMH	BÜTÇE AÇIĞI / GSMH
1933	231,9	255,5	(-) 23,6	20,3 %	22,4 %	(-) 2,1 %
1934	378,5	265,8	112,7	31,1 %	21,9 %	9,3 %
1935	316,5	302	14,5	24,2 %	23,1 %	1,1 %
1936	320,6	310,5	10,1	18,9 %	18,3 %	0,6 %
1937	378,4	364,4	14,0	20,9 %	20,2 %	0,8 %
1938	394,9	375,9	19,0	20,8 %	19,8 %	1,0 %
1939	478,1	479,1	(-) 1,0	23,2 %	23,2 %	(-) 0,0004%
1940	665,7	636,9	28,8	27,7 %	26,5 %	1,2 %
1941	788,5	685,5	103,0	26,4 %	22,9 %	3,4 %
1942	1218	1071,5	146,5	19,7 %	17,3 %	2,4 %
1943	1300,8	1235,2	65,6	14,1 %	13,4 %	0,7 %
1944	1309,9	1328,7	(-) 18,8	19,6 %	19,9 %	(-) 0,3 %
1945	812,1	741,6	70,5	14,8 %	13,6 %	1,3 %
1946	1323,7	1269,7	54,0	19,3 %	18,5 %	0,8 %
1947	1979,6	1909,1	70,5	26,2 %	25,3 %	0,9 %
1948	1821,5	1797,7	23,8	19,2 %	18,9 %	0,3 %
1949	2064,7	2066,2	(-) 1,5	22,8 %	22,8 %	(-) 0,0001%
1950	1841,3	1955,9	(-) 114,6	19,0 %	20,2 %	(-) 1,2 %

Kaynak: www.bumko.gov.tr (Susam, 2009: 119).

1929-1933 yılları arası ekonomideki para miktarı sabit kalmış; fiyatlar genel seviyesinin düşmesiyle milli paranın satın alma gücündeki artışa bağlı olarak reel milli gelir artmıştır. 1929-1933 yılları arası cari fiyatlarla milli gelirin azalması küresel kriz nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesindendir. 1929 yılında 100 olan fiyat indeksi ise 1933 yılında TÜFE’de 76, TEFE’de 49 seviyesine kadar gerilemiştir (Yıldırım, 2006: 149-150). Çünkü enflasyon 1930 yılında -% 25,4 oranında, 1931 yılında % 19 oranında, 1932 yılında -% 5,7 oranında, 1933 yılında -% 15,9 oranında gerçekleşmiştir (Arslan, 2013). Fiyatlar genel seviyesindeki bu düşüşe üretim artışı eşlik etmiştir. 1929 yılının yeni gümrük tarifelerine göre ise bütün

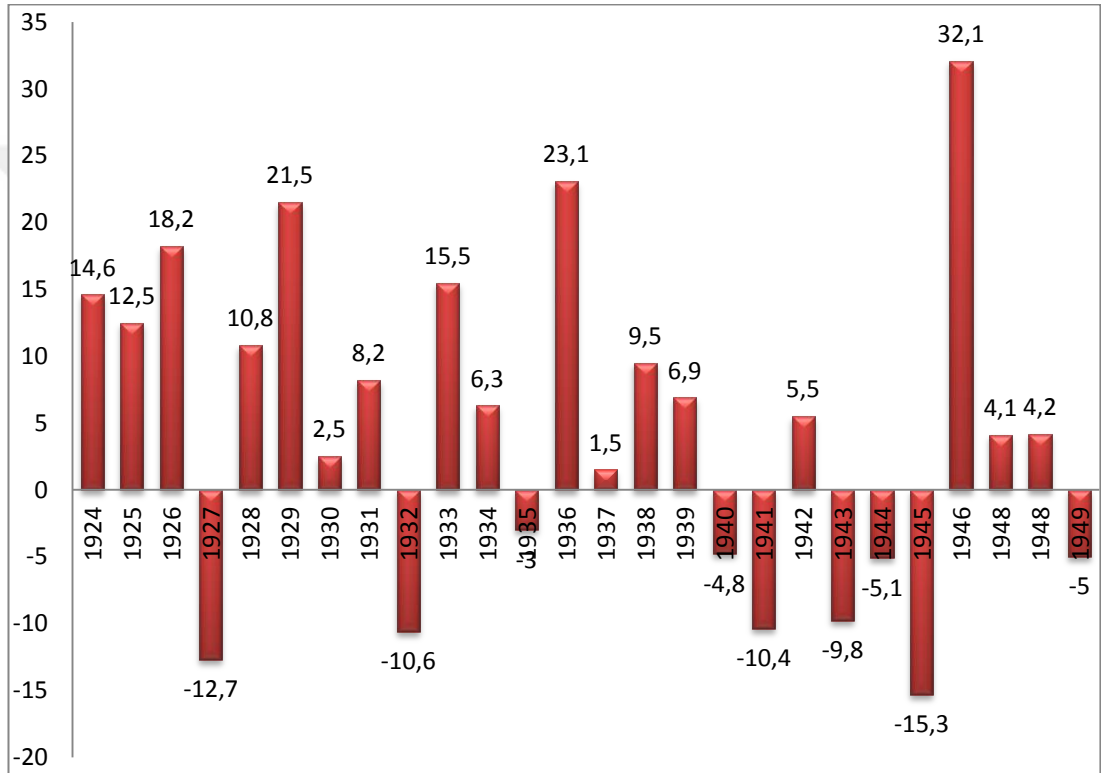
vergiler % 131 ile % 561 oranında, ortalama olarak da % 216 oranında artmıştır (Yıldırım, 2006: 149-150). Gümrük tarifelerindeki büyük artış sayesinde talebin ithalata kayması engellenmiş ve milli üretim korunmuştur. Türk ekonomisinde 1932 yılı hariç tarımsal ve sanayi üretiminde artış ve ekonomide reel büyüme sağlanmıştır. Büyük Buhranın etkisiyle dünya ekonomisinde azalan talep tarım ürünlerinin fiyatlarını düşürmüş ve tarıma dayalı olan Türk ekonomisinin yıllık nominal geliri azalmıştır. Paranın satın alma gücündeki artış, ithalata kaymadığı için üretim artışı sağlamıştır. Milli gelirdeki negatif olan nominal büyüme oranından negatif olan enflasyon oranının düşülmesi milli gelirin reel olarak büyüdüğünü ortaya koymaktadır.

Devletçi ekonomi politikalarının daha da yoğunlaştığı 1934 yılından itibaren kamu yatırım harcamalarındaki artış; bütçe harcamalarının milli gelire oranını daha da yükseltmiştir. Bu durum, bütçe harcamalarını karşılamak için vergi gelirlerinin de milli gelire oranının yükseltilmesini gerektirmiştir. Devletin bütçe harcamalarına paralel vatandaşların vergi yükü de artmıştır (Yılmaz, 2009: 317). 1934 yılından itibaren özellikle ithal ikameci sanayileşmenin artan etkisiyle tüketim mallarının yurtiçi üretimle büyük oranda karşılanması ithalatı azaltmıştır. 1938 yılında, ithalatın makine, ihracatın da tarımsal ürün ağırlıklı olduğu görülmektedir. Makinelerin toplam ithalattaki payı % 40 oranındayken, nakil araçları ithalatının payı % 8 oranındadır. İhracatta ise % 27 oranında bütün ilk sıradadır (Yıldırım, 2006: 133-136). Bütçe ve dış ticaret dengesinin sağlanmasıyla üretim ve reel milli gelir artışı sağlanmış (Yıldırım, 2006: 489-491); büyüme hızı önceki dönemdeki kadar olmasa da 1930-1938 yılları arasında yıllık ortalama % 5,9 oranına ulaşmıştır (Sungur, 2015: 40-41). Büyüme hızının önceki döneme göre düşmesinin nedeni ise küresel krizdir.

Devletçilik döneminde maliye politikası olarak, mali disiplinin sağlanması için devlet gelir ve giderlerinin birbirine eşit olması esasına dayalı denk bütçe ve ödemeler dengesi yaklaşımları benimsenmiştir. 1930 yılından itibaren dönem sonuna kadar sabit döviz kuru sisteminde dış ticarete fazla verilmiştir (Sungur, 2015: 12-43; Vural, 2008: 82; Eğilmez ve Kumcu, 2013: 261). İthal ikameci sanayileşme sebebi ile dış ticaretin milli gelire oranı düşüş göstermiş ve ekonomi içe kapanmıştır. Devletçi dönemde, Türkiye’de Keynesçi politikalar uygulanmamıştır. Çünkü Türkiye’nin uyguladığı ‘maliye politikalarını genişletici olarak nitelendirmek

mümkün değildir' (Pamuk, 2014: 191-195). Daha çok bütçe dengesi korunmaya çalışılmış ve bütçe açıklarından kaçınılmıştır (Susam, 2009: 119). Fakat devletin altyapı ve sanayi yatırımları, tarım ve sanayi kesimine verilen destekler üretimi arttırmış, ekonominin büyümesini sağlamıştır (Yıldırım, 2006: 149-150). Devletçi ve korumacı ithal ikameci kalkınma politikası, denk bütçe politikasıyla beraber mali dengenin korunmasını sağlayarak; istikrarlı ve hızlı büyümeyi desteklemiştir.

Şekil 2: Ekonomik Büyüme Hızları (1924-1949)

Kaynak: TÜİK (2012). İstatistik Göstergeler 1923-2011 (Sungur, 2015: 40).

3.2.2. Karma Ekonomi Döneminde Maliye Politikası (1939-2001)

Türkiye'nin ekonomi düzeninde üretim faaliyetlerinin hem kamu hem de özel kesim tarafından gerçekleştirilmesini sağlayan karma ekonomik sistem işlemektedir. Devletin ekonomik büyüme amacıyla kullandığı genişletici maliye politikası aracı olan açık bütçe uygulamasının ağırlığı dönem boyunca sürekli artmıştır.

3.2.2.1. İthal İkameyle Sanayileşme Döneminde Maliye Politikası (1939-1979)

Devlet ulusal pazara yönelik yatırım ve üretim faaliyetlerini arttırdığı gibi özel sektörün yatırım ve üretim faaliyetlerini de teşvik etmiştir. Bu nedenle hem kamu kesimi hem de özel kesim genişlemiştir. Devlet dönem boyunca kullandığı açık bütçe politikasıyla iç talebe bağlı ekonomik büyümeyi sağlamıştır.

Tablo 5: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1950-1979 (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

YIL	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE GELİRİ / GSMH	BÜTÇE GİDERİ / GSMH	BÜTÇE AÇIKLARI / GSMH
1950	1841,3	1955,9	(-) 114,6	19,0 %	20,2 %	(-) 1,2 %
1951	2116,3	2060,1	56,2	18,2 %	17,7 %	0,5 %
1952	2703,6	2640,5	63,1	20,2 %	19,7 %	0,5 %
1953	2543,4	2572	(-) 28,6	16,3 %	16,5 %	(-) 0,2 %
1954	2608,5	2727	(-) 118,5	16,4 %	17,1 %	(-) 0,7 %
1955	3399,4	3452,7	(-) 53,3	17,8 %	18,1 %	(-) 0,3 %
1956	3572,8	3711,3	(-) 118,5	16,2 %	16,8 %	(-) 0,6 %
1957	4337,5	4377,4	(-) 53,3	14,8 %	14,9 %	(-) 0,1 %
1958	5267,8	5251,4	(-) 138,5	15,1 %	15,0 %	0,0 %
1959	7154,6	7046,8	(-) 39,9	16,4 %	16,1 %	0,2 %
1960	7749	7789	(-) 40,0	16,6 %	16,7 %	(-) 0,1 %
1961	11632,6	11865,8	(-) 233,2	23,5 %	24,0 %	(-) 0,5 %
1962	9844,6	9744,8	99,8	17,1 %	16,9 %	0,2 %
1963	12609	12441,7	167,3	18,9 %	18,6 %	0,3 %
1964	13690	14303	(-) 613	19,2 %	20,1 %	(-) 0,9 %

1965	14803,1	15419,7	(-) 616,6	19,3 %	20,1 %	(-) 0,8 %
1966	18135,9	18225,9	(-) 90,0	19,8 %	19,9 %	(-) 0,1 %
1967	21784,9	21552,1	232,8	21,5 %	21,2 %	0,2 %
1968	22669,1	23262	(-) 592,9	13,8 %	14,2 %	(-) 0,4 %
1969	25115,1	26715,2	(-)1600,1	13,7 %	14,6 %	(-) 0,9 %
1970	34918,9	34708,1	210,8	16,8 %	16,7 %	0,1 %
1971	42738	49079,7	(-)6341,7	16,4 %	18,8 %	(-) 2,4 %
1972	54010,7	54373	(-) 362,3	17,2 %	17,3 %	(-) 0,1 %
1973	65308,5	67596,4	(-)2287,9	16,4 %	16,9 %	(-) 0,6 %
1974	78366	82270,4	(-)3904,4	14,6 %	15,3 %	(-) 0,7 %
1975	119155,4	119994,1	(-) 838,7	17,2 %	17,4 %	(-) 0,1 %
1976	158402,5	162357,6	(-)3955,1	18,2 %	18,7 %	(-) 0,5 %
1977	208556,4	248314,4	(-) 39758	18,8 %	22,4 %	(-) 3,6 %
1978	337685,6	361554,6	(-) 23869	20,5 %	22,0 %	(-) 1,5 %
1979	573040,6	633216,5	(-) 60176	19,9 %	22,0 %	(-) 2,1 %

Kaynak: www.bumko.gov.tr (Susam, 2009:135, 153).

3.2.2.1.1. Kamu Harcama Politikası

II. Dünya Savaşı yıllarında, savaş çıkma ihtimali sebebiyle bütçenin büyük bir kısmı savunma harcamalarına ayrıldı (Tekerek, 2013: 41). Artan savunma harcamalarının devlet bütçesinde açığa yol açmaması için ek vergi gelirlerine ve para basımı yoluna başvuruldu (Pamuk, 2014: 199-200). Savaş yıllarında azalan üretimin ve para basımının yarattığı yüksek enflasyon nominal milli geliri arttırdığı için kamu harcamaları 2,5 kat artmasına rağmen, milli gelire oranı düşmüştür. Milli gelir ve kamu harcamaları reel olarak hesaplandığında her ikisi de düşüş göstermesine rağmen kamu harcamalarının milli gelire oranı azalmıştır. Artan savunma

harcamalarını, genel idare harcamalarında artış takip etmiştir. Personel harcamalarının yükselmesi özellikle cari harcamaları arttırmıştır. Eğitim, sağlık, altyapı ve transfer harcamaları azalmıştır (Susam, 2009: 119-122).

II. Dünya Savaşı sonrasında, cari harcamalar düşerken, karayolu, sulama ve enerji altyapı yatırımları artmıştır (Özcan, 2014: 269). 1950 yılı sonrasında ise genel idare harcamaları azalmış, sağlık harcamalarında fazlaca bir değişiklik olmamış ve eğitim harcamalarında önemli bir yükseliş olmuştur (Susam, 2009: 137). Hem altyapı hizmetlerinin artması hem de tarımdaki destekleme alımları tarım sektörünün gelişmesini sağlamıştır (Yaşa, 1980: 586). 1950-1953 yılları arası Türkiye'nin ekonomik büyüme hızı ortalama % 11,3 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmiştir (Sungur, 2015: 140-141). Nitekim tarıma yönelik altyapı ve transfer harcamalarının artması sayesinde cumhuriyetin ilk yıllarındakine benzer bir şekilde ekonomide tarım sektörüne dayalı hızlı büyüme sağlanmıştır.

1950 yılı sonrasında, her ne kadar kamu iktisadi kuruluşlarının sayısının sınırlandırılacağı ve bunların özelleştirileceği yönünde politikalar belirlense de kamu iktisadi kuruluşları sayı ve sermaye yönünden daha da genişletilmiştir. Böylece kamu kesimi büyümeye devam etmiş; ekonomi içindeki payı artmıştır. Türkiye'nin milli gelirinin büyük oranda artması kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının düşmesini sağlamıştır (Susam, 2009: 135). 1950 yılında kamu yatırım harcamalarının toplam yatırım harcamalarındaki payı % 43 oranından 1959 yılında % 62 oranına yükselmiştir (Şahin, 2002: 104). Böylece yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı % 18 oranından 1960 yılında % 28 oranına kadar yükselmiştir (Özcan, 2014: 269). Aslında devletin ekonomideki rolü daraltılmak istenmesine rağmen önceki dönemin ekonomi ve kalkınma politikaları çerçevesinin fazlaca dışına çıkılmamasından dolayı kamu harcamaları daha da artmıştır.

1960 yılı sonrası planlı dönemde, ithal ikameci sanayileşmeyle kalkınma politikası gereği artan KİT'lerin mallarını maliyetlerinin altında satmaları KİT açıklarını ve transfer harcamalarını arttırmış; kamunun personel, maaş ve ücretlerden kaynaklanan cari harcamalardaki artışla beraber yatırım harcamalarının planlanan düzeyde arttırılmasına engel olmuştur. Bu nedenle genel idare giderleri artmış ise de sağlık, eğitim, altyapı harcamalarında önemli bir değişiklik yaşanmamış fakat kamu harcamalarının milli gelire oranı artmıştır. Çünkü 1978 yılında, planlı dönemin ilk on

beş yılı tamamlandığında kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı daha da büyümüştür (Susam, 2009: 154-157).

3.2.2.1.2. Vergi Politikası

II. Dünya Savaşının Türkiye’de yarattığı zor şartlar nedeniyle kamu harcamalarının artmasını para basarak karşılanması enflasyonu arttırmış; vergi gelirleri reel olarak azalmıştır. Devlet vergi gelirlerini arttırarak bütçe dengesini sağlamak için mevcut vergilere zam yapmak ve yeni vergiler koymak zorunda kalmıştır. Devlet geçici olarak 1941-1946 yılları arasında tarım ürünlerinden % 10 oranında toprak mahsulleri vergisi; 1942-1944 yılları arasında servet ve olağan üstü gelirlerden varlık vergisi almıştır (Susam, 2009: 119-125).

1950 yılında yapılan vergi reformuyla, gelir vergisi ve kurumlar vergisi kanunları, kazanç vergisini ikiye ayırarak; vergi usul kanunu ve esnaf vergisi kanunu ile beraber yürürlüğe girmiştir. Ancak bu reform zirai kazançları vergilendirmemiştir (İrtenk, 1971: 233-250). 1954 yılında yürürlüğe giren gümrük kanunu yeni tarife cetvellerini düzenlemiştir (Yaşa, 1980: 613-615). Devam eden reformlar neticesinde 1957 yılında gider vergisi düzenlenmiş fakat dolaylı vergiler tek bir satış vergisi altında bütünleştirilememiştir (Bulutoğlu, 1978: 57). Aynı yıl hususi otomobil vergisi kabul edilerek otomobil ve kamyonlar vergiye tabi tutulmuştur. 1959 yılında ise veraset ve intikal vergisi yeniden düzenlenmiştir. Vergi reformuyla, gelirden ve harcamalardan alınan vergilerde bir miktar artış elde edilmiştir. Ancak vergilerden beklenen gelirin elde edilememesi ve vergi sisteminin iktisadi kalkınmaya yardımcı olacak biçimde düzenlenememesi nedeniyle 1960 yılında yeniden vergi sisteminde reform yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Susam, 2009: 140-141). Hükümet bu amaca yönelik vergi politikası belirlemiş ve vergi reform komisyonunu kurmuştur.

1961 yılında kurulan Vergi Reform Komisyonunun temel amacı vergi gelirlerini arttırmak ve ekonominin büyüme ve kalkınmayı etkilemektir. Bu yıllarda Türk Vergi Sistemini incelemek üzere İngiliz İktisatçı Prof. N. Kaldor, Alman maliyeciler Prof. G. Schmolders, Prof. P. Senf, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Müşaviri Prof. Carl S. Shoup, Uluslararası Para Fonu Mali İşler Dairesi Baş Müşaviri Leif Muten davet edilmiştir. Bu uzmanların ve vergi reform

komisyonunun önerileri ve eleştirileri de göz önüne alınarak hükümet tarafından gerekli vergi sistemi reformlarına devam edilmiştir (Varcan, 1987: 92-117).

1961 yılından itibaren yürürlüğe giren, 193 sayılı kanunla yeniden çıkarılmış gelir vergisi kanunu, gelir vergisi tarifesini yeniden düzenlemiş, belirli muafiyetleri ve istisnaları daraltmıştır. Kanunun getirdiği en önemli yenilik ise tarım kazançlarının vergilendirilmesidir. Kanunla esnaf muafiyetinin kapsamı daraltılırken, iş hacmi küçük olan esnaflara götürü usulde gelir vergisi uygulaması getirmiştir. 192 sayılı kanunla kurumlar vergisinde yapılan değişiklik ile sermaye şirketleri ve kooperatifler için uygulanan kurumlar vergisi % 10 oranından % 20 oranına yükseltilmiştir. 206 sayılı kanunla bina ve arazi vergileri ve 210 sayılı kanunla da gider vergileri arttırılmıştır. 213 sayılı kanun ise vergi usul kanunu yeniden düzenlenmiştir (Susam, 2009: 158). Böylece Türkiye'nin günümüze kadar kullanmış olduğu çağdaş vergi sistemi mevzuatı büyük ölçüde hazırlanmıştır.

1963 yılında ise trafik şubelerine kayıtlı motorlu kara taşıtlarından alınan 197 sayılı motorlu taşıtlar vergisi ve emlak alım satımlarında tapu harcı yerine gayrimenkulün satış bedeli üzerinden alınan 198 sayılı emlak alım vergisi aynı gün yürürlüğe girmiştir (23.02.1963 tarih ve 11342 sayılı Resmi Gazete). Aynı yıl, 202 sayılı kanun yatırım indirimini, 261 sayılı kanun ihracatta vergi indirimini düzenlemiştir. 1970-1979 yılları arasında vergi politikasında başkaca düzenlemelere gidilmemiştir (Sungur, 2009: 160-162). Bu dönemde, vergi politikası uygulaması kamu gelirlerini arttırmak ve ekonomik büyümeyi etkilemek için kullanılmıştır.

1979 yılında devletin bütçe gelirleri yaklaşık % 78-79 oranında vergi gelirlerinden oluşmaktadır (Eker, Altay, Sakal, 2009: 305-306). 1950-1979 yılları arasında devletin topladığı toplam vergi gelirleri içerisinde gelir vergilerinin payında % 33 oranından % 57,5 oranına büyük bir artış; servet vergilerinin payında % 3 oranından % 0,7 oranına, harcama vergilerinin payında % 64 oranından % 41,8 oranına çok büyük bir düşüş gerçekleşmiştir (Varcan, 1987: 74-125). Harcama vergileri grubuna dahil olan gümrük vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı ise yaklaşık % 26 oranından yaklaşık % 16 oranına gerilemiştir (DPT, 1996: 28). Dönem başında 100 milyon doların altında olan ithalat, dönem sonunda 5 milyar doları geçmiş (Sezgin, 2009: 177-179); dönem boyunca ithalatta sürekli artış görülmesine rağmen, gümrük vergisi gelirlerinin toplam vergi gelirleri

içindeki payı azalmıştır. 1979 yılında, devlet gelirlerini büyük oranda vergi gelirlerinden sağlarken; vergi gelirleri içerisinde doğrudan vergilerin oranı dolaylı vergilerden fazladır.

1940 yılında % 9,6 oranında olan vergi yükü (vergiler / GSMH) artarak 1970-1979 yılları arası yıllık % 15-19 arası oranlara yükselmiştir (Varcan, 1987: 74-125). Türkiye vergi reformlarıyla vergi potansiyelini değerlendirmiş, vergi kapasitesini ve vergi yükünü arttırmıştır. Fakat arttırdığı vergi kapasitesini etkin olarak kullanmamıştır. Vergi yükü daha çok ücret gelirleri üzerinde kalmıştır (Susam, 2009: 164). Vergi kapasitesi artırılmasına rağmen etkin kullanılamaması nedeniyle vergi yükü yeterince artmamıştır.

3.2.2.1.3. Borçlanma Politikası

Dönemin başında Türkiye, II. Dünya Savaşının sıçrama olasılığına karşılık maliye politikası aracı olarak dış ve iç borçlanma politikalarını kullanmıştır. Demir yolları yapımı için 1941 yılında ve savunma harcamaları için 1942 yılında iç borç; 1939-1942 yılları arasında savaşın tarafları olan İngiltere, Fransa ve Almanya'dan silah ve askeri malzeme almak için dış borç almıştır. 1946 yılında savaş sonrası yeni müttefiki olan Amerika Birleşik Devletleri'nden askeri malzeme ithalatı için dış borç; 1947 yılında IMF'den ilk kredi alınmıştır. Alınan bu borçların geri ödemesi zamanında yapılabilmiş ve dış borçlar sorun yaratmamıştır (Susam, 2009: 127-128).

1950-1979 yılları arasında vergi gelirlerinin kamu harcama finansmanında ve KİT açıklarının kapatılmasında yetersiz kalması sebebiyle iç borçlanma politikası kullanılmıştır. Bu dönemde, kalkınma planları, artan petrol ithalatı ve dış ticaret açığına bağlı olarak döviz ihtiyacı da giderek artmıştır (Yavuz, 2009: 209-213). Türkiye karma ekonomik sistemde, ara malı, yatırım malı ve enerji ithalatı nedeniyle ödemeler dengesinin sağlanmasında ve kamunun ekonomik büyüme ile kalkınma harcamalarının finansmanı için dış borçlanma politikasını da kullanmıştır.

3.2.2.1.4. Bütçe Politikası

1939-1945 yılları arasında denk bütçe politikası uygulanmaya devam edilmiş ve 1944 yılı hariç bütçe fazlası verilmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı nedeniyle devletçi kalkınma politikasına devam edilememiştir. Çünkü savunma harcamalarının artması, seferberlik ilanı ile işgücünün azalması, makine ve teçhizat ithalatının zorlaşması yatırımları engellemiş ve üretimi azaltmıştır. Bu yıllar, Türkiye ekonomisinde yeni bir döneme geçiş sürecidir (Susam, 2009: 113-119). Savaş sonrası, küçülen ekonominin atıl kapasitesinin tekrar kullanılmasıyla; 1946 yılında ekonomide % 32,1 oranında istisnai büyüme oranı gerçekleşmiştir. 1947 yılında ve 1948 yılında ortalama büyüme yaklaşık % 4 oranında devam etmiştir. 1949 yılında ise ekonomi % 5 oranında daralmıştır (Sungur, 2015: 39-40).

1950-1953 yılları arası yaşanan hızlı ekonomik büyümenin kaynağı tarımsal üretimdir. Ancak 1953 yılından 1957 yılına kadar (1957 yılı dahil) sanayi sektörünün üretimindeki artış, tarım ve hizmetler sektörünün üretim artışından çok çok fazladır. 1959 ve 1960 yıllarında ise ekonomik büyüme daha çok hizmetler sektöründeki büyümeden kaynaklanmaktadır (Sungur, 2009: 142-143). 1950-1960 yılları arasında maliye politikası olarak üretimi teşvik, destekleme ve harcama politikaları kullanılmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 255-261). Devlet tarımsal ve sanayi üretimini attırmak için altyapı harcama, üretimi teşvik ve destekleme politikalarını arttırmıştır. 1963 yılına kadar devlet birçok KİT kurarak ekonomide doğrudan yatırım ve üretim de yapmıştır. Bu yıldan itibaren ise sanayileşmeye kalkınma planları çerçevesinde devam edilmiştir.

1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemi başlamış; yapılan planlar, ithal ikame stratejisi ile sanayileşerek kalkınmayı hedeflemiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için devlet imalat sanayisinde sabit sermaye yatırımlarına devam etmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının milli gelir içindeki payının 1963-1973 yılları ortalaması % 17,5 oranındadır. 1972-1976 yılları arasında imalat sanayisinde sabit sermaye yatırımlarında ortalama % 12 oranında reel büyüme sağlanarak sabit sermaye yatırımlarının milli gelir içindeki payını % 22,7 oranına yükselmesi sağlanmıştır. Çünkü devletin altyapı ve imalat sanayi yatırımları dolaylı olarak, yatırım teşvikleri

de doğrudan özel sektör yatırımlarını arttırmıştır (Yeldan, 2005: 42-46). Bu nedenle sabit sermaye yatırımlarında çok yüksek reel büyüme oranına ulaşılmıştır.

İthal ikameci sanayileşmeyle kalkınma döneminde, KİT'ler sabit sermaye yatırımlarının % 51-52, kamu yatırımlarının % 50, toplam yatırımların % 20-25, milli gelirin % 8-10, istihdamın % 20-25, ihracatın % 15-25 ve ithalatın % 35-40 oranında bir bölümünü gerçekleştirmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 305-306). KİT'lerin borçlanarak yaptıkları büyük yatırımlara rağmen KİT ürünlerinin fiyatlarının düşük tutulması nedeniyle gelirleri borçlarını karşılayamamıştır. Kamu harcamalarındaki artış bütçe açıklarına ve ağır faiz yüküne sebep olmuştur (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 305-306). Bu dönemde, yatırımların milli gelire oranı yaklaşık % 12 seviyesinde % 22 seviyelerine oldukça büyük artış göstermiştir. Buna rağmen vergi sisteminin etkin olmamasından dolayı kamu kesimi gelirleri milli gelire oranı % 15 seviyesinden % 13 seviyelerine inmiştir. Bu yüzden artan kamu harcamaları vergi gelirleriyle finansmanı sağlanamamıştır (Pamuk, 2014: 259-260).

Bu dönemde, Türkiye vergi kapasitesini etkin olarak kullanmayarak, açık bütçe politikasını uygulamıştır. Açık bütçe politikasının nedeni devletin ekonomik büyüme ve kalkınmaya müdahale etmesidir. 1970 yılından önce kamu açıklarının milli gelire oranı düşük bir düzeydeyken; 1971 yılından itibaren dönem sonuna kadar daha yüksek bir düzeyde devam etmiştir. Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki bu açık, ek finansman ihtiyacını giderek arttırmıştır. 1974 yılından itibaren kamu harcamalarının % 20-25 oranını ek finansman karşılamıştır (Susam, 2009: 152-164). Nitekim vergi potansiyelini değerlendirmeyen ve vergi kapasitesini etkin kullanmayan Türkiye'nin amacı açık bütçe politikasıyla ekonomiyi genişleterek hızlı sermaye birikimini, hızlı büyümeyi, hızlı sanayileşmeyi ve hızlı kalkınmayı sağlamaktır.

Türkiye Ekonomisinde 1950-1980 arası dönemde yıllık kişi başına gelirin yıllık artış hızı % 3,1 olarak gerçekleşmiş ve aynı dönemde % 2,6 olan dünya ortalamasının üstündedir. 1950 yılında kişi başına ortalama gelir dünyada 2100 dolardan 1980 de 4500 dolara; Türkiye'de ise aynı dönemde 1600 dolardan 4750 dolara (kişi başına gelirler 1990 Amerikan Doları ile sabit fiyatlar ve satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiştir) yükselmiştir (Pamuk, 2014: 248). Ancak 1977 yılından

itibaren ithal ikameci büyümenin sınırlarına ulaşılması sebebiyle daha fazla sürdürülemez hale gelmiştir (Yeldan, 2005: 43).

1950 yılında ihracatın milli gelire oranı % 8 seviyesinden 1979 yılında % 4 seviyelerine gerilerken; 1950 yılında ithalatın milli gelire oranı % 9 seviyesinden 1979 yılında % 11 seviyesine yükselmiştir (Pamuk, 2014: 259-260). Dış borçlanma olanaklarının tüketilmesiyle ithalatın finansmanı olanaksız hale getirmiş ve ithal girdilere bağımlı sanayi sektörü üretimde darboğaza girmiştir (Yeldan, 2005: 43). Bu nedenle 1974-1979 yılları ekonomide enflasyonun ve dış ticaret açığının (cari açığın) arttığı bir dönemdir (Korkmaz, 2013: 114-115). Ekonomide devalüasyon yapılarak cari açık kapatılmaya ve bu yolla ödemeler dengesi sağlanmaya çalışılmıştır (Korkmaz, 2013: 114-115). Bu yıllarda işçi dövizlerinin Türkiye'ye gelmesi de ödemeler dengesi açısından olumlu bir gelişmedir (Korkmaz, 2013: 113). Ancak döviz kıtlığı nedeniyle ekonomide büyümenin durması ve talep enflasyonunun yükselmesi nedeniyle stagflasyon ortaya çıkmıştır.

3.2.2.2. İhracatçı Sanayileşme Döneminde Maliye Politikası (1980-2001)

24 Ocak 1980 kararlarının temel amaçları kısa dönemde ödemeler dengesini iyileştirmek, enflasyonu düşürerek fiyat istikrarı sağlamak, uzun dönemde ise piyasaya daha fazla ağırlık veren ve global pazara, özellikle ihracata yönelik bir ekonomik sistem kurmaktır (Pamuk, 2014: 265). Türkiye bu nedenle rekabet gücü yüksek sektörleri destekleyerek, ulaşım, haberleşme ve diğer altyapı çalışmalarına öncelik vermiştir. Esnek kur sistemine geçerek dış ticaret serbestleştirilmiş ve ihracatın önündeki engeller kaldırılmıştır. Devletin ekonomideki payı azaltılmaya çalışılmış ve yabancı sermaye teşvik edilmiştir (Balan, 2016: 122-123). Kısa sürede kurumsal ve yapısal uyum politikaları uygulamaya geçilmiştir.

Dönemin kalkınma planları doğrultusunda belirlenen maliye politikalarının genel amaçları iç tasarrufları arttırmak, tarımsal desteklemeyi sınırlandırmak, kamu harcamalarında israfı önlemek, kamu gelirlerini arttırmak, mali disiplin ile bütçe açıklarını ve borçlanma gereksinimini azaltmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, eğitim ve sağlık harcamalarına öncelik vermektir. Ekonomik büyümeyi hızlandırmak için altyapı yatırım harcamalarını arttırarak özel sektör yatırımlarını uyarmak, kamu

altyapı yatırım harcamalarının bölgesel gelişmişlik farklarını azaltılmasını sağlamak ve vergilerin tasarrufu, yatırımları ve ihracatı teşvik etmesi ise diğer önemli amaçlarıdır (Tüğen, 2013: 423-432). Kısaca maliye politikasının mali disiplini, üretimi ve ihracatı artırması hedeflenmiştir.

İhracata yönelik sanayileşerek kalkınma stratejisi çerçevesinde sermayenin güçlendirilerek ekonomide büyüme ve kalkınmanın sağlanması için maliye politikası aracı olarak kamu harcamaları politikası, vergi politikası ve borçlanma politikası yani bütçe politikası kullanılmıştır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 284). Maliye politikasının yatırımları doğrudan teşvik için kullandığı politika araçları iki grupta toplanmıştır. Bunlar birinci grupta, nakit teşvik araçları; ikinci grupta da vergi teşvik araçlarıdır. Kaynak kullanımını destekleme primi yani hibe ve fon kaynaklı krediler nakit teşvik araçlarıdır. Yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV desteği, vergi, resim ve harç istisnasıysa vergisel teşvik araçlarıdır (Tunalı, 2016: 178). Harcama ve vergi politika araçları ekonomide yatırımları ve büyümeyi doğrudan teşvik etmekte kullanıldığı gibi kamu harcamalarının ve transfer harcamalarının artırılması, vergi istisna ve muafiyetlerinin genişletilmesi, sermaye vergilerinin indirilmesi şeklinde mali disiplini bozan açık bütçe politikalarına da devam edilmiştir.

Tablo 6: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi 1980-2000 (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

YIL	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE GELİRİ / GSMH	BÜTÇE GİDERİ / GSMH	BÜTÇE AÇIĞI / GSMH
1980	988,2	1147,6	-159,3	19,0 %	22,0 %	-3,0 %
1981	1536,4	1633,0	-96,6	19,0 %	20,0 %	-1,0 %
1982	1622,2	1764,9	-142,7	15,0 %	17,0 %	-1,0 %
1983	2695,6	2914,8	-219,2	19,0 %	21,0 %	-2,0 %
1984	3770,0	4078,0	-308,0	17,0 %	18,0 %	-1,0 %
1985	5980,1	5987,4	-7,2	17,0 %	17,0 %	0,0 %
1986	7153,6	8311,4	-1157,8	14,0 %	16,0 %	-2,0 %
1987	10444,6	12778,7	-2334,1	14,0 %	17,0 %	-3,0 %

1988	17587,3	21446,0	-3858,7	14,0 %	17,0 %	-3,0 %
1989	31368,6	38871,2	-7502,6	14,0 %	17,0 %	-3,0 %
1990	56572,6	68354,4	-11781,8	14,0 %	17,0 %	-3,0 %
1991	99084,0	132401,0	-33317,0	15,6 %	20,9 %	-5,3 %
1992	178070,0	225398,0	-47328,0	16,1 %	20,4 %	-4,3 %
1993	357333,0	490438,0	-133105,0	17,9 %	24,6 %	-6,7 %
1994	751615,0	902454,0	-150839,0	19,3 %	23,2 %	-3,9 %
1995	1409250,0	1724194,0	-314944,0	17,9 %	22,0 %	-4,0 %
1996	2727958,0	3961308,0	-1233350,0	18,2 %	26,4 %	-8,2 %
1997	5815099,0	8050252,0	-2235153,0	19,8 %	27,4 %	-7,6 %
1998	11811065,0	15614441,0	-3803376,0	22,1 %	29,2 %	-7,1 %
1999	18933065,0	28084685,0	-9151620,0	24,2 %	35,9 %	-11,7 %
2000	33440143,0	46705029,0	-13264886,0	26,6 %	37,2 %	-10,6 %

Kaynak: www.bumko.gov.tr (Susam, 2009: 176, 195).

3.2.2.2.1. Kamu Harcama Politikası

1980 yılı sonrasında harcama politikası aracı olarak daha çok teşvik politikası kullanılmıştır. 1984 yılından itibaren kaynak kullanımını destekleme primi yani hibe parasal bir teşvik olarak verilmeye başlanmış; 1992 yılından itibaren kamu kesiminde yaşanan kaynak sıkıntısı nedeniyle fon kaynaklı kredi uygulamasına dönüştürülmüştür (Tunalı, 2016: 178). Kamu altyapı yatırım harcamaları ve özel kesimin döviz kazanma potansiyeli yüksek sektörlerde üretim yapması için gerekli olan teşvikler de sağlanmıştır (Kongar, 2008: 380). Böylece özel yatırımlarda ve döviz gelirlerinde artış sağlanmaya çalışılmıştır.

Kamunun imalat sanayine yaptığı yatırım harcamaları 1971-1980 yılları arası dönemde sabit yatırımların yaklaşık % 24 oranı kadarken; 1989-2001 yılları arasında ortalama olarak % 3,91 oranına kadar gerilemiştir (Soral, 2009: 87-88). Kamu, özel sektörü dışlayıcı yatırım harcamalarından kaçınmış ve özellikle imalat sektöründen

çekilmiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 285). Devletin çekilmesine rağmen özel sektörün imalat sanayisine yaptığı yatırımlar, 1971-1980 döneminde, toplam yatırımlar içindeki payı % 38 oranındayken; 1980-2001 arası geçen 20 yıllık dönemde, % 25 oranına gerilemiştir (Soral, 2009: 88). Bu durumun sebebi kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanının faiz oranlarını yükseltmiş olmasıdır (Kara, 2001: 102). Kamunun imalat sanayi yatırımları durmasına rağmen artan faiz oranları nedeniyle özel sektörün imalat sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı da azalmıştır. Özel kesimden yüksek faiz oranlarında sağlanan tasarruflar ise kamu harcamalarının finansmanında kullanılmıştır.

1980-2001 arası dönemde, bütçe harcamalarının dağılımında personel harcamaları, diğer cari harcamalar, yatırım harcamaları ve KİT açıklarının bütçeden aldıkları pay 2001 dönem sonuna kadar sürekli azalmıştır (Soral, 2009: 105-106). 1983-2001 yılları arası dönemde, personel harcamaları % 25,60 oranından % 18,88 oranına, diğer cari harcamalar % 15,30 oranından % 6,50 oranına, yatırım harcamaları % 19,20 oranından % 5,15 oranına, diğer transfer harcamaları % 31,80 oranından % 18,51 oranına düşmüştür. Sadece faiz ödemeleri % 8,00 oranından % 50,96 oranına korkunç bir artış göstermiştir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 68-74). Bütçedeki faiz ödemeleri % 46,6 oranında iç borçlardan ve % 4,40 oranında dış borçlardan kaynaklanmıştır. Bu dönemde, terör nedeniyle artan askeri harcamalar ve batan bankaların devlete yüklediği maliyet ile beraber teşvik harcamaları cari harcamaların azaltılmasında daha başarılı olunmasına mani olmuştur (Soral, 2009: 105-106). Kamu harcamalarının genişlemesi kamu borçlarını arttırdığı gibi oluşan yüksek faiz oranları nedeniyle kamu transfer harcamalarını (faiz ödemeleri ve diğer transferler) da arttırmıştır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 286). Kamu harcamalarının genişlemesinde hükümetlerin izlediği mali politikalar kadar, piyasa ekonomisinin genişlemesine destek olmak üzere devlet kaynaklarının baskı ve çıkar gruplarının da etkisiyle bir transfer mekanizmasıyla özel kesime aktarılması önemli etkide bulunmuştur (Sakal, 2003: 83-84). İç borçların ve dış borçların artan faiz ödemeleri, sosyal güvenlik kurumlarının artan açıklarının ve diğer transfer harcamalarının bütçeden aldıkları pay giderek artmıştır (Soral, 2009: 105-106). Bu nedenle dönem sonuna kadar bütçe açıklarının milli gelire oranı sürekli olarak yükselmiştir (Susam, 2009: 195-219).

3.2.2.2.2. Vergi Politikası

1980 öncesinde vergi politikasında büyüme ve kalkınma hedefine uygun bir vergi sistemi kurulamamıştır. 24 Ocak kararları bu nedenle talebi azaltıcı anti enflasyonist, istihdam yaratan ve ödemeler bilançosunu düzelterek yüksek büyüme hızı sağlayan etkin bir vergi politikası amaçlanmıştır. Bunun için vergi kaçakçılığını önleyen, vergi yükünü arttıran, dolaylı vergilere ağırlık veren, yatırımı ve ihracatı teşvik eden uygulamalar benimsenmiştir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 308-309). Fakat hatalı uygulanan vergi politikaları bütçe açıklarını arttırmış ve bütçe açıklarının finansmanı da borçlanma ile karşılandığı için bütçedeki faiz yükü dönem sonuna kadar artış göstermiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 286). Vergi politikasının belirlenen tüm bu amaçlara ulaşılabilmesi için reformlarla vergi sisteminin etkinleştirilerek, kurumlar vergisi oranının düşürülmesi, dolaylı vergilerin arttırılması, gelir vergisinin tabanının genişletilmesi, istisna ve muafiyetlerin daraltılması, vergi kaçakçılığının önlenmesiyle vergi gelirlerinin arttırılması gerekiyordu.

Dönem başında, ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin bir gereği olarak ihracat ve ithalat serbest bırakılmış; ithalat üzerindeki gümrük vergileri kaldırılmıştır (Tunalı, 2016: 149). Tasarruf ve yatırımları arttırmak için faiz gelirlerinden alınan vergi ile banka muamele vergisi indirilmiştir. Gelir ve kurumlar vergisinin yüksek oranlarda olmasına karşılık istisna, indirim ve muafiyetler genişletilmiştir. Vergi politikası, kayıt dışı ekonomiye göz yummuş; vergi kayıp ve kaçağı nedeniyle vergi gelirleri azalmıştır (Susam, 2009: 182-202). Ancak vergi hasılatının milli gelir içindeki payının düşmesi sonraki yıllarda mali krizi yaratan faktörlerden biridir (Boratav, 2014: 154-155). Bu nedenle 1985 yılında başlayan KDV uygulaması verginin yapısını değiştirmiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 285; Orhan, 2014: 166-167). Aynı dönemde, vergi sistemine akaryakıt tüketim vergisi de dahil olmuştur. Motorlu taşıtlar vergisi, taşıt alım vergisi, harçlar ve damga vergisi önemli ölçüde yükseltilmiştir (Susam, 2009: 183-184). Türkiye'nin vergi gelirleri bu nedenlerle ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden oluşmuştur (Batirel, 2011: 238). Dolaylı vergilere öncelik verilmesi, kamu gelirlerini arttırırken; sermayenin vergi

yükünün de artmasını engellemiştir. Böylece vergi politikası, özel sektör yatırımları yoluyla ekonominin büyüme hızını arttırmak istemiştir.

Türk ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi için 1995 yılı ortasından itibaren maliye politikası nakit teşviki yerine vergisel teşvikleri tercih etmeye başlamıştır. Bu araçlar gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası ve vergi indirimleridir (Tunalı, 2016: 178-182). Sermaye kesiminin güçlenmesi için kurumlar ve gelir vergisi oranları indirilerek vergi yükü azaltılmış ve özel kesim tasarrufları ve yatırımları desteklenmiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 285; Kongar, 2008: 380-381). Vergi politikasında faiz gelirlerinin ve menkul sermaye iradının vergilendirilmemesi, gelir ve kurumlar vergisinde istisna ve muafiyetlerin genişletilmesi sermayeyi desteklemesine rağmen vergi gelirlerini azaltan faktörlerdir (Soral, 2009: 108; Sakal, 2003: 73-74). Vergi teşvikleri (istisna, muafiyet ve indirimler) ile vergiden kaçınma ve vergi kapsamı dışında kalmaya göz yumularak sermaye birikimi sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat devletin ekonomik kalkınmayı üstlenerek altyapı yatırımlarını yapması, zararına çalışan KİT'leri finanse etmesi ve sosyal refah devletin bütün sorumluluklarını üstlenmesi % 15-20 oranında bir vergi yüküyle mümkün değildir (Orhan, 2014: 171-176). Vergi sisteminin etkinsiz ve verimsiz kullanılması ise kamu açıklarının temel sebebidir (Yelda, 2005: 58-59). Vergi sisteminin etkinsiz ve verimsiz işlemesi kamunun borçlanma gereksinimi giderek arttırmıştır.

3.2.2.2.3. Borçlanma Politikası

Bu dönemde, Türkiye'nin bütçe harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinin yetersiz kalması ve bütçe açığı oluşması sebebiyle iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir (Tonus, 2013: 93). Borçlanma politikasında ağırlıklı olarak, 1980-1990 yılları arası dış borçlanma, 1990-2001 yılları arası iç borçlanma araçları kullanılmıştır (Kesik, 2003: 92). Dönem sonuna kadar iç ve dış borç stoğu arttığı gibi milli gelire oranı da yükselmiştir.

1980'li yılların sonuna kadar kalkınmış ülkelerden alınan yapısal uyum kredileri ve sağlanan borçlanma olanakları, kamu kesimi açıklarının ve serbest ticaret sonucu artan dış ticaret açığının ekonomik denge üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmıştır (Yelda, 2005: 58-59). 1989 yılında sağlanan finansal serbestleşme

kararından sonra kamu harcama ve bütçe açıklarını borçlanma ile karşılamak için iç piyasa faiz (hazine bonusu ve devlet tahvili) oranları yükseltilerek; aşırı değerli kur politikasıyla beraber dış borçlanma arttırılmıştır (Tarı ve Kumcu, 2005: 171; Kara, 2001: 107). Aşırı değerli kur politikası yabancı sermayenin uzun dönem yurtiçinde kalmasını da sağlamıştır.

Finansal serbestleşmeden sonra dış borçların milli gelire oranı % 19,3 oranından 1990 yılında % 32,3 oranına, 1996 yılında da % 40,4 oranına yükselmiştir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 318). Dönem sonuna gelindiğinde ise Türkiye'nin dış borcunun milli gelire oranı % 56,2 seviyesindedir. Dış borçların 64,533 milyar doları kamu sektörüne, 22,003 milyar doları TCMB ve 43,056 milyar doları özel sektöre ait olmak üzere 129,591 milyar dolardır. Dış borçların 16,424 milyar doları kısa vadeliyken 113,167 milyar doları uzun vadeli (Tonus, 2013: 112). İthalatın serbest bırakılmasından sonra dış borçlanma politikasının fazlaca kullanılması nedeniyle devletin toplam dış borçlardaki payı daha yüksektir.

Genişletici maliye politikası uygulamasında vergi gelirlerinin arttırılmaması ve borçlanma politikasının bütçe açıklarını kapatmak için sürekli olarak kullanılması kamunun iç borç yükünü daha da arttırmıştır (Susam, 2009: 203). Kamunun iç borç yükünü arttıran diğer bir neden de kamu finansman sorunu nedeniyle faiz oranlarının yükselmesidir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 288). İç borç stokunun milli gelire oranı 1990 yılında % 14,4 seviyesinden 1994 yılında % 20,56 seviyesine ve 2000 yılında % 29 seviyesine yükselmiştir (Susam, 2009: 203). 1980-2001 yılları arası dönemde iç ve dış borç stoklarının aşırı artması nedeniyle borçlanma politikası sürdürülemez hale gelmiştir.

1994-2001 yılları arasında yüksek iç borç, anapara ve faiz ödemelerinin yeniden borçlanarak karşılanması nedeniyle faiz oranları düşürülememiştir (Türkoğlu, 2014: 124-125). Türkiye ekonomide istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme yaratmak için kamu kesimi borçlanmasını azaltmalı ve nihayet sıfırlamalıdır (Tarı ve Kumcu, 2005: 170). Bu nedenle mali disiplinin sağlanması ve kamu borçlanma gereksiniminin azaltılması gerekmektedir.

3.2.2.2.4. Bütçe Politikası

1980 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle ulusal sanayi korunmuş, iç talebe yönelik üretim yapılmış, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme sağlanmıştır. 1980 yılından itibaren ise ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamaya geçilmiştir. Reel ücretlerin azaltılması hem üretim maliyetlerini düşürmüş hem de iç talebi daraltmıştır. Düşük ücret politikasıyla beraber devalüasyon ve ihracat teşviki politikaları kullanılarak rekabet avantajının ve ihracat artışının sağlandığı bir ekonomik sistem kurulmuştur (Yelda, 2005: 54-58). Yeni ekonomik sistemin amacı yurtiçi talebi daraltarak tüketimin ve ithalatın artmasını önlemek; fiyat rekabeti ve teşvikler yoluyla ihracatı arttırmaktır. Böylece ekonomik denge, istikrar ve büyüme hedeflenmiştir.

1983 yılında beşinci beş yıllık kalkınma planında belirlenen maliye politikasının amacı kamu tüketiminin ve cari giderlerin azaltılması ile dolaylı vergilere ağırlık vererek üretimin, yatırımın ve ihracatın teşvik edilmesidir (Bülbül, 1993: 74). 1980'li yılların ilk yarısında ekonominin ihracata yönlendirilmesiyle beraber büyüme sağlanabilmiştir. Bu başarının temel nedeni 1980 öncesi kriz döneminde düşen sanayi üretim kapasitesinin kullanım oranının tekrardan yükselmiş olmasıdır (Boratav, 2014: 162). Dönemin ilk yıllarında uygulanan maliye politikası sanayi kapasitesini genişletmekten çok kapasite kullanım oranını arttırmıştır.

Kamunun sanayiye yönelik altyapı yatırımlarının ve vergisel teşviklerin yetersiz olması sebebiyle özel sektörün imalat sanayi yatırımları yeterli düzeye ulaşamamıştır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 285). Öyle ki, toplam sabit sermaye yatırımları ve toplam yatırımlar gerileme dönemine girmiştir. Toplam yatırımlar içinde kamunun payı azalmasından dolayı özel yatırımların payında bir artış görülmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 313). Devlet imalat sanayisinden çekilmeye başlamıştır. 'Bu olguyu özetleyebileceğimiz tek cümle, söz konusu dönemde Türkiye ekonomisinin ihracata yönelebildiği, buna karşın ihracata yönelik olarak sanayileşemediğidir' (Yeldan, 2005: 46-47). Bu durumda, üretim kapasitesi genişlememiş fakat ihracat artışıyla kapasite kullanım oranını yükselmiştir.

1983-1988 yılları arasında kamu yatırım harcamaları, dışa açık ekonominin altyapısını oluşturmak için sanayi, madencilik, tarım gibi üretken sektörler yerine;

ticaret, ulaştırma, iletişim gibi üretken olmayan altyapı ve hizmetler sektörüne yöneltiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 285). Türk piyasasının global piyasalara entegre olması için kamu harcamalarını arttırmasına rağmen gerekli altyapı yatırımlarının yapılması gerekiyordu. Kısa vadede getirisi olmayan bu yatırımlar için alınan dış borçların geri ödemesi ekonomi açısından sorun yaratmıştır. Çünkü altyapı harcamaları etkinsiz ve verimsiz yatırımlar olup (Kara, 2001: 103); milli gelir artışını fazlaca etkilememiştir.

1988 yılına kadar bütçede cari harcamaların oranı personel harcamalarının da azalmasıyla beraber düşerken; transfer harcamalarının oranı, artan faiz harcamaları nedeniyle yükselmiştir. 1988 yılından itibaren yatırım harcamalarının oranı ise azalma eğilimine girmiştir. Bunun nedeni bütçe ve dış ticaret açıklarının artmasının engellenmek istenmesidir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 67-68; Yeldan, 2005: 46; Susam, 2009: 179). 1988 yılında vergi gelirlerinin milli gelire oranı % 14 oranına gerilerken; bütçe gelirleri içerisindeki payı % 81 oranındadır (Orhan, 2014: 186). Bu durum, bütçe açığının milli gelire oranını arttırmıştır (Öz ve Hepaksaz, 2008: 67-68). Devlet açık bütçe politikasıyla özel tasarrufları ve sermayeyi güçlendirmek için istisna ve muafiyetleri genişletmiş, denetimsiz ve etkinsiz vergi sistemiyle vergi yükünü düşürmüştür. Kamu harcamalarının finansmanı için devletin borçlanma gereksinimi ve faiz oranlarıyla beraber faiz ödemeleri de sürekli artmıştır.

1989 yılından sonra üretim kapasitesinin etkin kullanılmasına rağmen yeni kapasite yaratılamaması nedeniyle genişletici maliye politikası uygulamasına daha da ağırlık verilmiştir (Yelda, 2005: 55-61). Genişletici maliye politikası maaş ve ücretlerde yüksek oranlı zamlarla iç talebi ve tüketimi canlandırmış ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaya çalışmıştır. Bu durum, tüketimi arttırırken sanayi sektörünün rekabet gücünü azaltmıştır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 115). Üretim maliyetlerinin daha fazla yükselmemesi için kamunun ürettiğı ara malı ve girdilerin fiyatları düşük tutulmuştur (Yelda, 2005: 55-61). KİT'lerin ürettiğı mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşük tutulması kamu gelirlerini azaltan diğeri bir faktördür. Bu, vergi gelirlerinin arttırılamaması ile birleşince; özellikle, PTT, TEK, THY gibi KİT'ler yaptıkları yatırımların finansmanını iç ve dış borçlanmalarla sağlamak durumunda kalmıştır ki bu da bütçe açıklarını arttırmıştır. Artan bütçe açıkları, borçlanma gereksiniminin, faizlerin ve enflasyonun artmasına, Türk Lirası'nın aşırı

değerlenmesine, ithalatın artarak ihracatın azalmasına sebep olmaktadır (Boratav, 2014: 154-155; Tosuner, 1989: 113). Aynı yıl sermaye hareketlerinin üzerindeki kontroller kaldırılmış finansal serbestlikle beraber ithalat hacmi genişlemiştir (Yelda, 2005: 55-61). Bu sayede artan iç talebin yarattığı ithalat ve dış ticaret açığı dönem sonuna kadar sürdürülebilmiştir.

Kamu kesimi açığı içerisinde, bütçeden sonra sosyal güvenlik kurumlarıyla beraber KİT'ler en fazla paya sahiptirler. Öyle ise kamu borçlanmasını personel harcamaları, sosyal güvenlik açıkları ve KİT borçları arttırmıştır. Bu durum, faiz hadlerinin yükselmesine neden olmuştur (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 315-317). 1988 yılında faiz ödemelerinin bütçe içindeki payı % 23,2 oranındayken 2000 yılında bütçe içindeki payı % 45,2 oranına kadar yükselmiştir. Toplam transfer harcamalarının bütçe içindeki payı ise 1980 yılında % 38,69 oranındayken, 2000 yılında % 67,1 oranındadır (Sakal, 2003: 100). Bütçenin yüksek transfer harcamaları özellikle de faiz ödemeleri mali dengeyi sürdürülemez hale getirmiştir.

Bu dönemde, oligopolcü bir yapıya dayanan sanayi ve bankacılık sisteminin mevcut olduğu, devletin ekonomideki ağırlığının devam ettiği, KİT açıklarının ve yüksek ihracat teşviklerinin kamu harcamalarını arttırdığı, sabit sermaye yatırımlarında durgunluğun ortaya çıktığı ekonomik bir yapı söz konusudur. Bu durum, ekonomik istikrarsızlığa neden olduğu için büyüme potansiyelini düşürmektedir (Yelda, 2005: 58). 'Bu dönemde iki büyük ekonomik kriz yaşandı: 1994 ve 2001 krizleri.' Bu krizler, makro-ekonomik dengenin bozulduğunun bir göstergesiydi. Makro-ekonomik denge bozulduğu için fiyat istikrarı bozulmuş ve enflasyon yükselmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 258).

1994 yılındaki krizin belli başlı nedenleri sürdürülemeyen bütçe açıkları, yükselen dış borçlar, ücretlerin düşmesi ve işsizliğin artmasıyla beraber üretimin azalması, enflasyonun artması, negatif olan reel faiz oranıdır. 1993 yılından itibaren sermaye hareketlerine hiçbir kısıtlama getirmeden faizleri kontrol etme girişimleri krizin daha şiddetli olmasına neden olmuştur (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 115-116). Çünkü Türk ekonomisinin dışa açılmasıyla ödemeler dengesi sıcak para deneni yabancı fonlarla sağlanmaya başlamıştır. Bütçe dengesinin sağlanamaması faizlerin yükselmesine, yükselen faizlere müdahale edilmesi yabancı fon çıkışına ve ekonomik kriz yaşanmasına sebep olmuştur (Pamuk, 2014: 281-283; Saraçoğlu,

Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 286). Uluslararası krizlerde yabancı fonların Türkiye’den çıkması, Dolar ve Euro talebini arttırmış; ulusal paraya değer kaybettirmiştir (Pamuk, 2014: 281-283). Ekonomi ve milli gelir küçülmüştür.

Dalgalı kur sisteminde Türk Lirası artan ithalat sebebiyle 2000 yılından 2001 yılına kadar 1 yıl içinde % 133 değer kaybetmiştir (Enç, 2001: 35). Bankacılık kesiminin yeterli döviz miktarına sahip olmamasından dolayı faiz ve kur makasına dayalı kısa vadeli spekülatif fon girişine dayalı finansal sistem 2001 yılında mali krize yol açmıştır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 288). Devlet faizleri düşürerek kamu borçlanma maliyetini azaltmak istemiş fakat para arzını arttırması ile likidite faizleri düşürmek yerine döviz talebini arttırarak devalüasyona sebep olmuştur. Döviz kurunun hızlı artışı (% 133) ile birlikte ekonomide beklenenden hızlı bir küçülme (% 8-10) gerçekleşmiştir. 2001 yılında devalüasyon nedeniyle ithalattaki hızlı daralma dış ticaret açığını azaltmıştır (Enç, 2001: 369). Türkiye’nin içinde bulunduğu bu paradoks; finansal sistemimizdeki yapısal bozukluktan kaynaklanmaktadır. Türkiye 90’lı yıllarda sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlayabilmek için yüksek oranlı reel faizlerini düşürmek zorundaydı. Fakat devlet tahvil ve bonolarına bağımlı olan bankacılık sektörünün gelir durumu bozulmuş ve iflasa sürüklenmiştir (Tarı ve Kumcu, 2005: 171). Çünkü bankacılık sektörünün işlevi daha çok devletin borç vermektir.

Ekonomik krizlerin temelinde kamu finansman açıklarının olması mali dengenin sağlanması için gelir arttırıcı ve gider azaltıcı tedbirler uygulamaya konmuştur. Gelir arttırıcı önlemler sadece dolaylı vergilerin arttırılmasından ibaret olmuştur. Vergi reformunun, vergi gelirlerini beklenen ölçüde arttıramaması bütçe açığının finansmanındaki yüksek faiz oranları sorununu çözememiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 286-287). Türkiye ekonomik büyümesini arttırabilmesi ve kamu harcamalarının finansmanını sağlayabilmesi için vergi gelirleri arttırması gerekmektedir. Bu sebeple dış finansmana dayalı yapısal uyum programını uygulamaya koyulmuştur. Ancak, ‘Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ adı verilen bu program, sadece kamu harcamalarını azaltması sonucu kamu yatırımları azalmış ve vergi gelirlerindeki artış da hedeflenen düzeyde olmadığı için yüksek hızda sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanamamıştır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 288-289). Çünkü vergi gelirleri kamu harcamalarını finanse

edemediği için yüksek faizler sebebiyle özel yatırımlar arttırılamamıştır. Gerçekten de yüksek faiz oranları Türk ekonomisinin yatırımlarının ve üretim kapasitesinin artışına engel olmuş ve ekonominin büyüme hızı hedeflendiği ölçüde artmamıştır (Tarı ve Kumcu, 2005: 170-172). Ancak başarılı bir maliye politikası, mali disiplini sağlayabilecek (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 318), düşen faiz oranları ekonomide büyümeyi kolaylaştıracaktır.

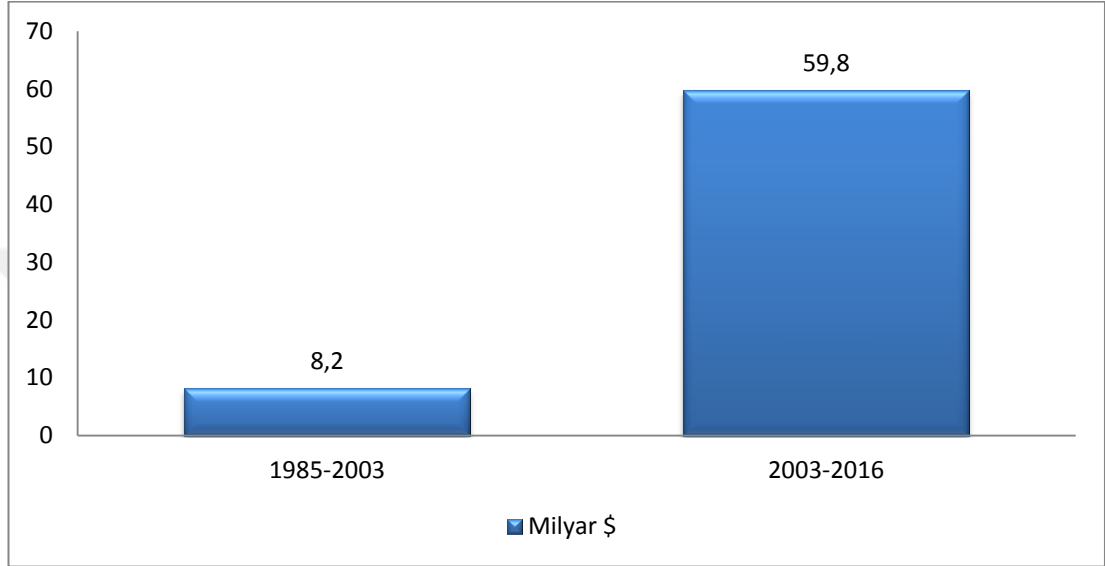
Dönem sonuna kadar bütçe harcamalarındaki artış bütçe gelirlerindeki artıştan çok daha fazla olması nedeni ile bütçe açığı gittikçe artmıştır. 1985 yılında, bütçe açığının milli gelire oranı % 2,5 seviyesinden; 1997 yılında % 7,6 seviyesine yükselmiştir (Kara, 2001: 106). 2001 yılında ise bütçe açığının milli gelire oranı yaklaşık % 11 oranına kadar aşırı bir yükselme göstermiştir (Egeli ve Özen, 2013: 180-184; Susam, 2009: 219). Bütçe harcamalarının artmasına rağmen bütçe gelirlerinin aynı oranda arttırılamaması borçlanmayı arttırmıştır. Bu durumda, faiz ödemeleri sebebiyle bütçede transfer harcamalarının payı kalkınma için önemli olan yatırım harcamalarının aleyhine artmıştır. Bu olumsuzluklar nedeniyle 1999 yılında yaşanan ekonomide küçülme planlanan büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Türk ekonomisinde dönem sonunda büyüme hızları 1995 yılında % 8 oranında, 1996 yılında % 7,1 oranında, 1997 yılında % 8,3 oranında, 1998 yılında % 3,9 oranında, 1999 yılında % -6,1 oranında ve 2000 yılında % 6,3 oranında gerçekleşmiştir (Tüğen, 2013: 432). Ancak hayali ihracat, batık banka kredileri, işsizlik sorunu, gelir dağılımının adil olmaması, vergi sisteminin düzeltilememesi, KİT'lerin (Tekerek, 2013: 247), sosyal güvenlik kurumlarının ve faiz ödemelerinin bütçe açıklarını arttırması, dış ticaret açığı, yaşanan ekonomik krizler, hedeflenen hızlı ekonomik büyümenin devamlı olmasını engellemiştir.

3.2.3. Liberal (Serbest) Piyasa Ekonomisi Döneminde Maliye Politikası (2002-2017)

Türkiye'de bütçe açıklarının temel sebebi vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamamasıdır. Çünkü devletin yapısı ve faaliyetleri büyümüş, sosyal harcamalar ve transferler, savunma ve faiz harcamaları artmış, KİT'ler ve bütçe dışı fon uygulamaları açık vermektedir (Egeli ve Özel, 2013: 159). 2002 yılı

sonrasında devlet, ekonomik faaliyetlerden çekilmiş, düzenleme ve denetleme fonksiyonlarına ağırlık vermiştir. Devlet, mali disiplini sağlamak için özelleştirmeleri tamamlamış, ekonomide verimlilik ve istihdam artışı ile bütçe dengesinin büyüme üzerindeki etkisine öncelik vermiştir (Batırel, 2011: 232).

Şekil 3: Özelleştirme Uygulamaları (Milyar \$)

Kaynak: m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43eb-843brfff3ff120c7b.

3.2.3.1. Kamu Harcama Politikası

Cumhuriyetin ilanıyla beraber geleneksel (klasik) bütçe esasına göre temelleri atılan bütçe sistemi, kurumlara satın alınacak mal ve hizmet için ödenek tahsisi esasına dayanmaktadır. 1973 yılından itibaren geleneksel bütçe yerine ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, devletin yeni hizmet alanlarının ortaya çıkması ve kamu harcamalarına tahsis edilen kaynakların etkin olarak kullanılabilmesine yönelik planlama, programlama, bütçeleme sistemine (PPBS) geçilmiştir. 2004 yılından itibaren ise kamu harcamalara tahsis edilen kaynakların etkinliğinin artırılması için stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme sistemi (PEB) uygulamaya konulmuştur. Buna göre, bütçe sisteminin kullanılan kod yapısı, kurumsal, fonksiyonel, finansal, ekonomik olarak sınıflandırılarak; kamu harcamalarına tahsis edilen kaynakların etkinliğinin artırılması sağlanmıştır (Tügen, 2013: 175-213).

Tablo 7: Bütçe Kodlarının Genel Görünümü

KURUMSAL				FONKSİYONEL				FİN.	EKONOMİK			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	I	II	III	IV
00	00	00	00	00	0	0	00	0	00	0	0	00

Kaynak: Tügen, 2013: 213.**Tablo 8:** İkinci Düzey Kurumsal Kodlama

KURUMUN ADI	I. DÜZEY	II. DÜZEY
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	10	
Jandarma Genel Müdürlüğü		81
Emniyet Genel Müdürlüğü		82
Sahil Güvenlik Komutanlığı		83
MALİYE BAKANLIĞI	12	
Gelir İdaresi Başkanlığı		76
KALKINMA BAKANLIĞI	32	
Türkiye İstatistik Kurumu		75

Kaynak: Tügen, 2013: 216.**Tablo 9:** Üçüncü Düzey Fonksiyonel Kodlama

I	II	III	FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA
01			GENEL KAMU HİZMETLERİ
	1		Yasama, Yürütme, Finansal ve Mali İşler, Dış İşleri Hiz.
		1	Yasama ve yürütme organları hizmetleri
		2	Finansal ve mali işler ve hizmetler
		3	Dışişleri hizmetleri
		9	Sınıflandırmaya girmeyen yas. yür. org. fin. ve mali iş. dışişleri hiz.
	2		Dış Ekonomik Yardım Hizmetleri
		1	Gelişmekte olan ülkelere yapılan ekonomik yardım hizmetleri
		2	Uluslararası kuruluşlar aracılığı ile yapılan ekonomik yardım hiz.
		9	Sınıflandırmaya girmeyen dış ekonomik yardım hizmetleri

	3		Genel Hizmetler
		1	Genel personel hizmetleri
		2	Genel planlama ve istatistik hizmetleri
		9	Diğer genel hizmetler
	4		Temel Araştırma Hizmetleri
		1	Doğal bilimler, mühendislik ve teknolojide temel araş. hiz.
		2	Sosyal ve beşeri bilimler konusundaki temel araştırma hizmetleri
		3	Çok branşlı temel araştırma hizmetleri
		9	Sınıflandırmaya girmeyen temel araştırma hizmetleri
03			KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ
	1		Güvenlik Hizmetleri
		1	Genel güvenlik hizmetleri
		2	Adli güvenlik hizmetleri
		3	Trafik güvenlik hizmetleri
		4	Kurumsal güvenlik hizmetleri

Kaynak: Tüğen, 2013: 220.

Tablo 10: Finansal Kodlama

FİNANSMAN KODU	AÇIKLAMA
1	GENEL BÜTÇELİ İDARELER
2	ÖZEL BÜTÇELİ İDARELER
3	DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR
4	SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARI
5	MAHALLİ İDARELER
6	ÖZEL ÖDENEKLER
7	DIŞ PROJE KREDİLERİ
8	ŞARTLI BAĞIŞ VE YARDIMLAR

Kaynak: Tüğen, 2013: 221.

Tablo 10’da görüldüğü gibi genel yönetim bütçesinin merkezi yönetime bağlı genel bütçeli, özel bütçeli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile sosyal güvenlik kurumları, mahalli idareler, özel ödenekler, dış proje kredileri, şartlı bağış ve yardımlar olarak sınıflandırılmasında finansman kodları kullanılmaktadır.

Tablo 11: Dördüncü Düzey Ekonomik Kodlar

I	II	III	IV	GİDERİN EKONOMİK SINIFLANDIRMASI
01				PERSONEL GİDERLERİ
01	1			MEMURLAR
01	1	1		Temel Maaşlar
01	2			SÖZLEŞMELİ PERSONEL
01	2	1		Ücretler
01	2	1	01	657 sayılı Kanun 4 / B Sözleşmeli Personel Ücretleri
01	2	1	02	Kadro Karşılığı Sözleşmeli Personel Ücretleri
01	2	1	03	Akademik Sözleşmeli Personelin Ücretleri
01	2	1	04	Yabancı Uyruklu Sözleşmeli Personelin Ücretleri

Kaynak: Tügen, 2013: 223.

Tablo 12: Maliye Bakanlığı

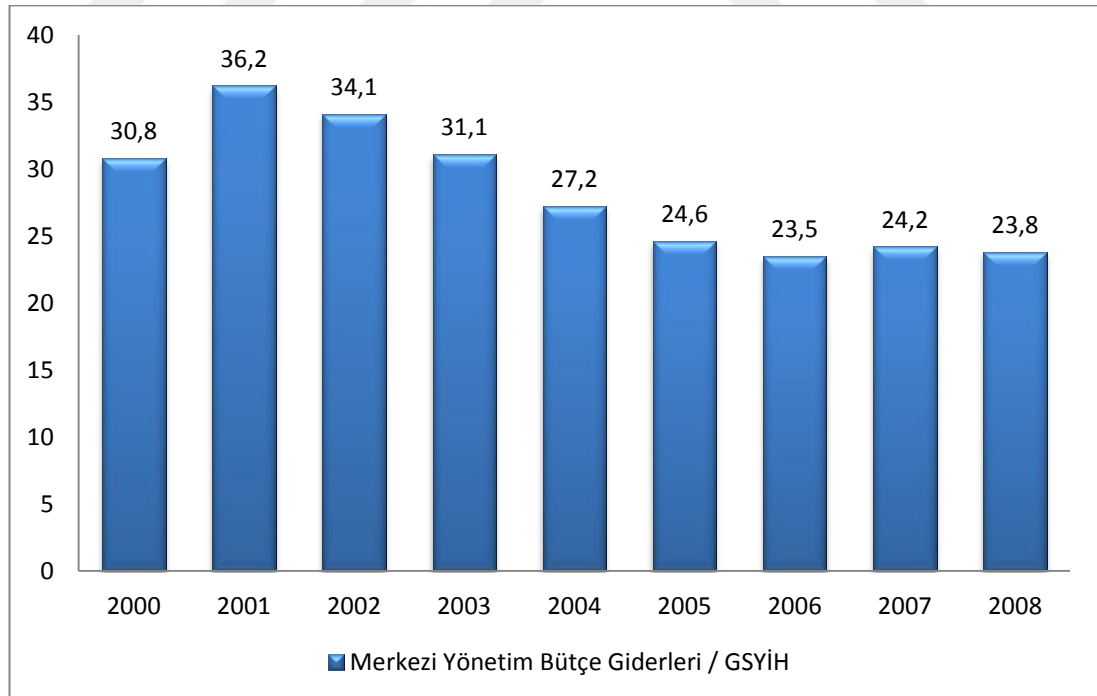
KURUMSAL				FONKSİYON.				FİN		EKO.		AÇIKLAMA	
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	I	II			
12												MALİYE BAKANLIĞI	99.216.766.250
			2									ÖZEL KALEM MÜD.	6.427.500
				1								GENEL KAMU HİZ.	6.427.500
					3							Genel Hizmetler	6.427.500
						1						Genel Personel Hizmet.	6.427.500
							0					Genel Personel Hizmet	5.561.000
								1				Genel Bütçeli İdareler	5.561.000
									1			Personel Giderleri	4.416.000
										1		Memurlar	2.691.000
										5		Diğer Personel	1.725.000
									2			SGK DEV. PRİM. GİD.	306.000
										1		MEMURLAR	306.000

									3		MAL VE HİZ. ALIM	839.000
									2		TÜKETİM ALIMLARI	80.000
									3		YOLLUKLAR	402.000
									5		HİZMET ALIMLARI	117.000
									6		TEMSİL VE TANITMA	200.000
									7		ALIM BAKIM ONAR.	40.000

Kaynak: Tügen, 2013: 489.

2002 yılında, bütçenin faiz ödemeleri çevrilemeyecek kadar artmış çünkü bütçe gelirlerinin % 65 oranı faiz ödemelerine ayrılmıştır. 2002 yılının faiz ödemeleri milli gelirin yaklaşık % 14 oranına denk gelmektedir. Bu nedenle 2003 yılında çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile gereksiz harcamalar önlenmiş; kamu harcamaları dengelenmiş (Kadıoğlu, 2017); 2003 yılından sonraki bütçeler mali disiplin çerçevesinde hazırlanmıştır. Böylece kamu harcamalarının milli gelire oranı düşmüştür.

Şekil 4: Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri / GSYİH

Kaynak: www.bumko.gov.tr (Susam, 2009: 222).

Bu dönemde, kamu harcama politikasının birinci amacı harcamalarda israfı önlemek, kamu kaynaklarını etkin ve verimli kullanmaktır. Devlet zorunlu olmadıkça kamu binalarının bakım ve onarımı ile taşıt alım harcamaları yapmamalı, verimli olmayan yatırımları durdurmalıdır. Böylece kamu harcamalarının ve borç faiz ödemelerinin milli gelire oranı düşürülecektir. Kamu harcama politikasının ikinci amacı yatırım, üretim ve ihracat artışı ile yüksek büyüme ve düşük enflasyon oranını gerçekleştirmektir. Üçüncü amacı ise yolsuzluk ve yoksulluk sorununu çözmektir (Altun ve Pehlivan, 2008: 98-99). 2003 yılından sonra kamu harcamaları açısından sağlık, eğitim ve ulaştırma alanında önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Merkezi yönetim bütçesinde faiz dışı bütçe harcamalarının payı artmış; faiz harcamalarının payı giderek azalmıştır (Susam, 2009: 222).

Tablo 13: MEB Bütçesinin GSYH ve Devlet Bütçesine Oranları (2002-2010)

YIL	GSYH (TL)	KONSOLİDE BÜTÇE (TL)	MEB BÜTÇESİ (TL)	GSYH ORANI (%)	KONSOLİDE BÜTÇEYE ORANI (%)
2002	350.476.069.100	98.131.000.000	7.460.991.000	2,13	7,60
2003	454.780.659.000	147.230.170.000	10.179.997.000	2,24	6,91
2004	559.033.026.000	150.658.129.000	12.854.642.000	2,30	8,53
2005	648.931.712.000	156.088.874.910	14.882.259.500	2,29	9,53
YIL	GSYH (TL)	MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ (TL)	MEB BÜTÇESİ (TL)	GSYH ORANI (%)	MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİNE ORANI (%)
2006	758.391.000.000	174.958.100.699	16.568.145.500	2,18	9,47
2007	856.387.000.000	204.988.545.572	21.355.634.000	2,49	10,42
2008	950.144.000.000	222.553.216.800	22.915.565.000	2,41	10,30
2009	946.678.000.000	262.110.416.000	27.863.696.000	2,95	10,64
2010	1.028.802.000.000	288.216.351.894	28.237.412.000	2,74	9,80

Kaynak: MEB Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı (Arabacı, 2011: 104).

Tablo 14: Fonksiyonel Harcamaların GSYH ve Bütçe Payları (2006-2012)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GSYH PAYI (%)							
HARCAMALAR	23,5	24,2	23,9	28,2	26,7	24,1	25,4
Genel Kamu Hizmetleri	9,3	9,0	8,6	9,3	8,1	7,0	7,4
Savunma Hizmetleri	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,2	1,3
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmet.	1,4	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7	1,8
Ekonomik İşler ve Hizmetler	2,8	2,8	3,1	3,5	3,7	3,4	3,5
Çevre Koruma Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	0,5	0,6	0,4	0,4	0,6	0,4	0,4
Sağlık Hizmetleri	1,2	1,3	1,4	1,6	1,5	1,4	1,1
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Eğitim Hizmetleri	2,9	3,1	3,2	3,8	3,8	3,7	4,0
Sos. Güvenlik ve Sos. Yar. Hizmet.	3,5	4,1	4,0	5,9	5,4	4,7	5,4
BÜTÇE PAYI (%)							
Genel Kamu Hizmetleri	39,5	37,2	36,2	32,9	30,4	29,2	29,0
Savunma Hizmetleri	6,5	5,8	5,7	5,4	5,1	5,2	5,1
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmet.	5,9	6,1	6,2	6,1	6,4	7,1	7,2
Ekonomik İşler ve Hizmetler	11,9	11,6	12,8	12,3	14,0	13,9	13,9
Çevre Koruma Hizmetleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1

İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	2,2	2,3	1,7	1,7	1,8	2,1	2,1
Sağlık Hizmetleri	5,2	5,5	5,7	5,8	5,5	5,9	4,3
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8	2,1	2,1
Eğitim Hizmetleri	12,5	12,6	13,4	13,3	14,1	15,5	15,7
Sos. Güvenlik ve Sos. Yar. Hizmet.	14,7	17,1	16,6	20,9	20,3	19,4	21,1

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (Tonus, 2013: 85).

Tablo 15: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Harcamaları (2006-2012)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GSYH PAYI (%)							
Harcamalar	23,0	24,3	23,4	27,2	26,0	24,1	25,4
Faiz H.	6,1	6,3	5,9	6,0	5,1	3,3	3,4
Faiz Dışı H.	16,9	18,0	17,5	21,2	20,9	20,9	22,0
1-Personel	4,7	5,2	5,1	6,0	5,5	5,6	6,1
2-SGK Prim	0,7	1,2	0,7	0,8	1,0	1,0	1,0
3-Cari Alım	2,3	1,8	2,4	2,7	2,3	2,5	2,3
4-Transfer	6,5	7,2	7,3	9,2	9,3	8,5	9,1
5-Ser. Gideri	1,6	1,4	1,2	1,6	1,7	2,4	2,4
6-Ser. Trans.	0,2	0,4	0,2	0,3	0,3	0,5	0,4
7-Borç Ver.	0,6	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	0,6
BÜTÇE PAYI (%)							
Faiz H.	25,8	23,9	22,3	19,8	16,4	13,5	13,4
Faiz Dışı H.	74,2	76,1	77,7	80,2	83,6	86,5	86,6

1-Personel	21,2	21,4	21,5	20,9	21,2	23,3	24,0
2-SGK Prim	2,8	2,8	2,8	2,7	3,8	4,1	4,1
3-Cari Alım	10,7	10,9	10,8	11,1	9,9	10,4	9,0
4-Transfer	28,0	31,0	31,0	34,3	34,6	35,1	35,9
5-Ser. Gideri	6,8	6,4	8,2	7,5	8,8	9,8	9,5
6-Ser. Trans.	1,5	1,7	1,4	1,6	2,3	2,2	1,7
7-Borç Ver.	3,2	1,9	2,0	2,1	3,0	1,7	2,3

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (Tonus, 2013: 84).

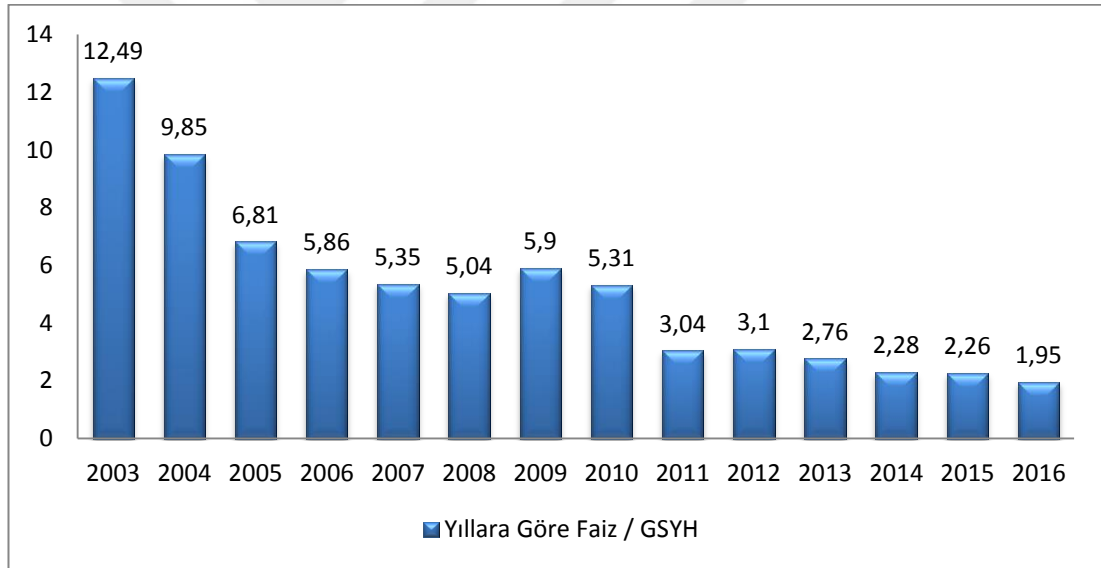
Bütçe içinde bir yük oluşturan ve kamu açıklarının nedeni olan faiz giderleri azalma eğilimine girerken; özellikle cari transferler artış eğilimine girmiştir. Cari transferler içinde ise sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferin payındaki artış ön plana çıkmıştır (Susam, 2009: 223). Devletin personel harcamaları, mal ve hizmet alım harcamaları, pirim giderlerinden oluşan sosyal güvenlik harcamaları, cari transferler (KİT zararları, SGK açıkları, tarımsal destekleme ödemeleri, mahalli idare ve fon payları), mal varlığını arttıran sermaye giderleri, sermaye birikimini amaçlayan karşılıksız ödemelerden oluşan sermaye transferleri artmıştır. Fakat faiz dışı bütçe harcamalarının milli gelire oranını fazlaca değiştirmemiştir (Altun ve Pehlivan, 2008: 101-103). Çünkü milli gelirde de artış devam etmiştir. Faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payının azaltılabilmesi milli gelirdeki büyümeyle beraber faiz giderlerinin dolayısıyla toplam kamu harcamalarının milli gelire oranını düşürmüştür.

Türkiye'nin toplam kamu harcamalarının milli gelirdeki payı 2002-2012 yılları arası dönemde, % 34,1 oranından % 25,4 oranına; faiz ödemelerinin milli gelirdeki payı % 14,8 oranından % 3,4 oranına kadar gerilemiştir. Faiz ödemelerinde oransal azalma toplam kamu harcamalarının milli gelire oranını azaltan temel faktördür (Batırel, 2011: 236-238; Tonus, 2013: 84). 2017 yılı merkezi yönetim bütçe harcamaları 677.722 milyon Türk Lirasına yükselirken; milli gelir büyüyerek 3.104.907 milyon Türk Lirasına ulaşmıştır ([www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler](http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik_Göstergeler)). Böylece 2017 yılında merkezi yönetimin bütçe

harcamalarının milli gelire oranı (677.722/3.104.907) yaklaşık % 21,8 olarak gerçekleşmiştir. Harcama politikası açısından kamu harcamalarının milli gelire oranını azaltan diğer önemli faktörler ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile sıkı maliye politikası uygulaması ile ekonomideki büyümedir.

2002 yılında % 43,2 oranında olan faiz giderlerinin bütçe içindeki payı (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 293); 2012 yılında % 13,4 oranına kadar düşürülebilmıştır (Tonus, 2013: 84). 2017 yılı bütçe giderleri yaklaşık 677,7 milyar Türk Lirasıyken; bunun 56,7 milyar Türk Lirası faiz gideridir (Ağbal, 2018). 2016 yılında faiz ödemelerinin milli gelire oranı % 1,95'ken (Kadıoğlu, 2017); 2017 yılında yaklaşık % 1,8'dir (56,7 milyar/3.104 milyar). 2017 yılında faiz giderlerinin, bütçe içindeki payı % 8,3 oranına (56,7 milyar/677,7 milyar) kadar düşmüştür.

Şekil 5: Türk Lirası Bazında Faiz Ödemeleri / GSYH (%)

Kaynak: Kadıoğlu, Ö. (2017). AB ve Ülkemizde Faiz Ödemelerinin GSYH'ye Oranı Nedir? www.dunya.com/kose-yazisi, (18.05.2018).

3.2.3.2. Vergi Politikası

Vergi sisteminin etkinsiz olması, vergi kaçaklarının artmasına ve kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olmuştur. Yine savurganlıklar ve yolsuzluklar mali disiplinsizliğin önemli sebeplerindendir (Egeli ve Özen, 2013: 159). Vergi yükünün arttırılarak ve vergi potansiyelinin değerlendirilerek vergi gelirlerinin arttırılması ve

kamu borç yükünün azaltılması gerekmektedir (Güngör, 2002). Bu nedenle vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarının uygun seviyeye indirilmesi maliye politikası olarak benimsenmiştir (Batirel, 2011: 232). Böylece vergi gelirleri arttırılırken ekonomik büyümenin de sürdürülmesi hedeflenmiştir.

Tablo 16: Vergi Türleri İtibari İle Toplam Vergi Harcaması Tahminleri

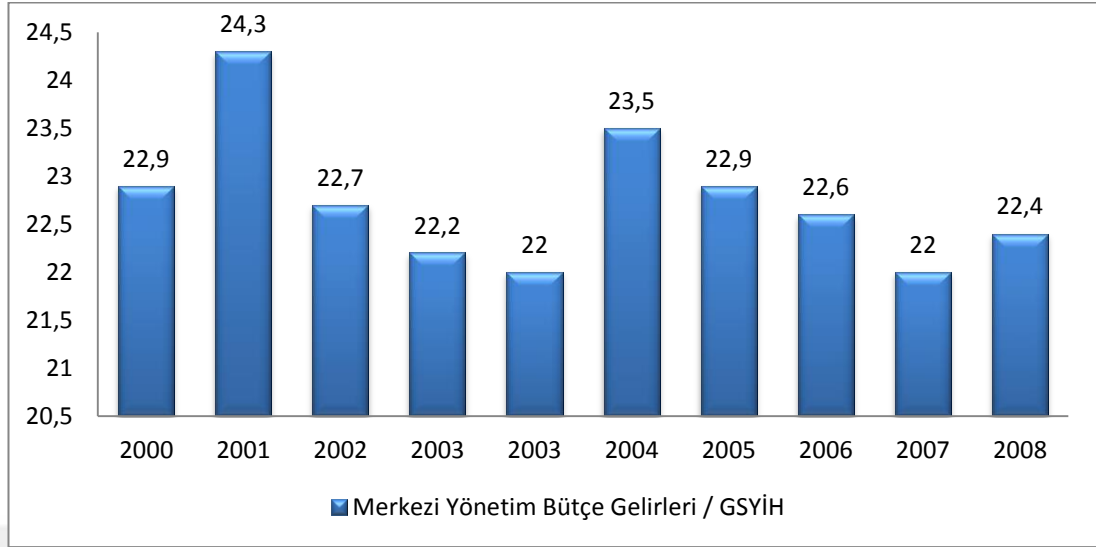
KANUN ADI	2013	2014	2015
GELİR VERGİSİ KANUNU	14.017.491.922	15.513.713.528	17.181.105.309
KURUMLAR VERGİSİ KANUNU	4.776.549.213	5.252.509.892	5.802.378.276
KDV KANUNU	1.242.492.468	1.376.371.031	1.524.675.010
ÖTV KANUNU	375.730.301	416.215.241	461.062.433
DİĞER KANUNLAR	2.004.584.857	2.220.578.876	2.459.846.250
TOPLAM	22.416.848.762	24.779.388.568	27.429.067.279

Kaynak: Tügen, 2013: 495.

(*) Vergi harcaması kavramı, devletin gelir toplamını azaltan, standart vergi sisteminden ayrılan ayrıcalık veya istisna ve muafiyetlerdir. Vergi harcamalarına ilişkin tutarlar, ‘vazgeçilen gelir’ yöntemiyle tahmin edilmiş olup, herhangi bir veri temin edilemeyenler hesaplama dışında tutulmuştur. Öte yandan veri teminindeki artışlara paralel olarak vergi harcaması tahminleri değişebilecektir.

Belirtilen gerekçelerle vergi sisteminde otomasyona gidilmiş, vergi gelirlerinde kayıp ve kaçaklar azaltılmış, verginin tabana yayılması sağlanmış, vergi oranları indirilmiş, özel tüketim vergisi yürürlüğe girmiştir. Özel tüketim vergisi imalat, ithalat ve taşıtların kayıt ve tescilinde petrol ürünleri, alkollü içecekler, tütün mamulleri, motorlu taşıtlar ve bazı lüks sayılan tüketim madde gruplarının satışları üzerinden alınmaktadır. Katma değer vergisinde genel oran % 18 olarak korunsaydı birçok mal ve hizmette % 8 veya % 1 oranlarına düşürülmüştür. Gelir vergisinin üst dilimi % 40 oranından % 35 oranına, kurumlar vergisi % 30 oranından % 20 oranına indirilmiştir. Vergi yükünün adaletli dağıtılması ve vergi gelirlerini arttırılması sağlanmıştır (Susam, 2009: 223-225). Bu dönemde, kurumsal reformlar ve ekonomik büyüme ile birlikte vergi gelirlerindeki artışa özelleştirme gelirlerindeki artış da ilave edilince artan kamu gelirleri bütçe açıklarını azaltmıştır.

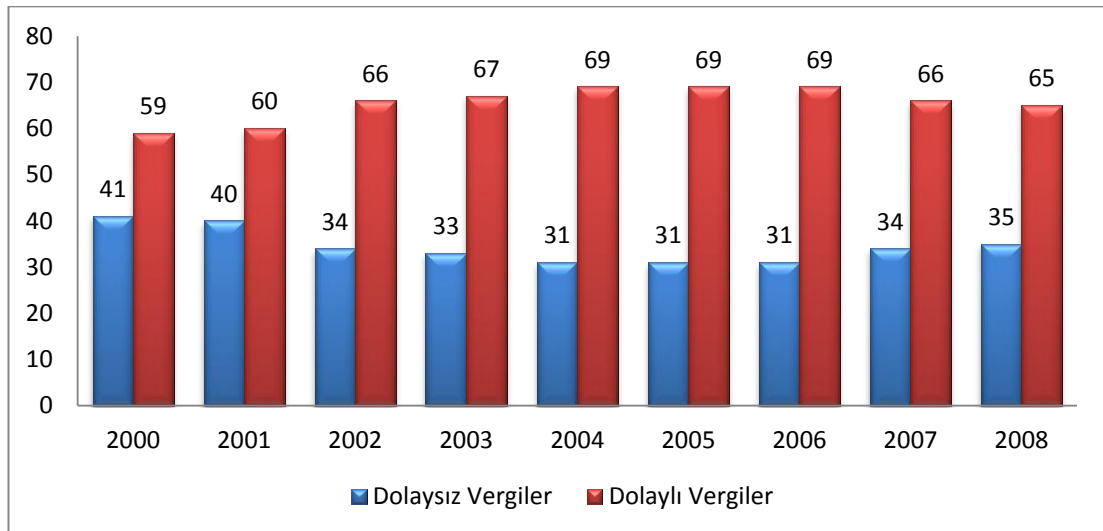
Şekil 6: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri / GSYİH

Kaynak: www.gelirler.gov.tr (Susam, 2009: 224).

Bütçede vergi gelirlerinin % 66,8 gibi büyük bir bölümü dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Toplam vergi gelirlerinin bütçedeki payı ise % 84 oranındadır. Vergi gelirlerinin milli gelire oranı 2002 yılında % 17,5 oranından 2012 yılında ise % 19,7 oranına yükselmiştir. 2002-2012 yılları arası vergi gelirleri politikası başarılı olabilmıştır (Batırel, 2011: 236-238; Tonus, 2013: 88).

Şekil 7: Genel Bütçe Vergi Tahsilatlarının Dağılımı (% Pay)

Kaynak: www.gelirler.gov.tr (Susam, 2009: 225).

2002-2017 yılları arası dönemde, vergi politikasının başarısı sayesinde, bütçe gelirleri 79.420 milyon Türk Lirasından, 630.349 milyon Türk Lirasına yükselmiştir (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). 2017 yılı bütçe gelirlerinin yaklaşık 536 milyar Türk Liralık kısmını vergi gelirleri oluşturmaktadır (Ağbal, 2018). 2002 yılı sonrası Türkiye'nin kamu harcamaları kontrol altına alınmış, kamu gelirleri artmış ve mali disiplin ekonomik büyümeye yardımcı olmuştur.

Tablo 17: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İle Vergi Gelirlerinin Bütçe Giderlerini Karşılama Oranı (2006-2016)

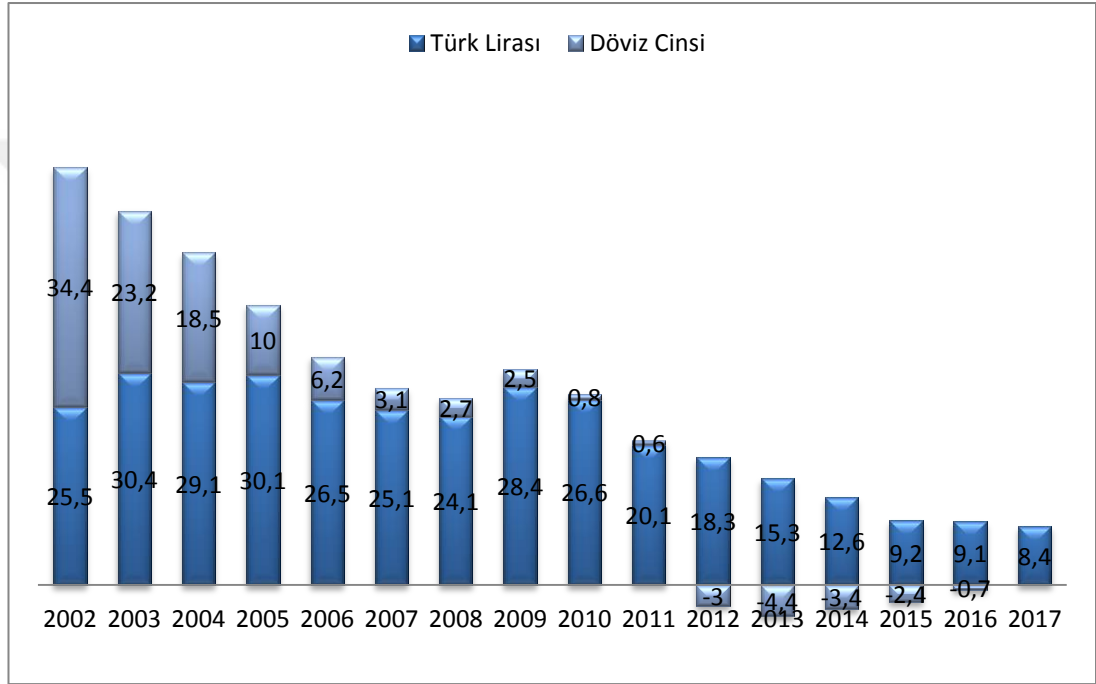
	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE GELİRİ	VERGİ GELİRİ	GİDERİ KARŞILAMA ORANI (%)	
				BÜTÇE GELİRİ	VERGİ GELİRİ
2006	178.126.033	173.483.430	137.480.292	% 97,39	% 77,18
2007	204.067.683	190.359.773	152.835.111	% 93,28	% 74,89
2008	227.030.562	209.598.472	168.108.960	% 92,32	% 74,05
2009	268.219.185	215.458.341	172.440.423	% 80,33	% 64,29
2010	294.358.724	254.277.435	210.560.338	% 86,38	% 71,53
2011	314.606.792	296.823.602	253.809.179	% 94,35	% 80,68
2012	361.886.686	332.474.895	278.780.848	% 91,87	% 77,04
2013	408.224.560	389.681.985	326.169.164	% 95,46	% 79,90
2014	448.752.337	425.382.787	352.514.457	% 94,79	% 78,55
2015	506.305.093	482.779.900	407.818.455	% 95,35	% 80,55
2016	584.071.431	554.139.502	459.000.741	% 94,88	% 78,59

Kaynak: www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Bütçe Büyükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri/Bütçe Dengesi, (18.05.2018).

3.2.3.3. Borçlanma Politikası

2002 yılından itibaren maliye politikasının en önemli hedefi faiz dışı fazla vererek borç stokunu azaltmaktır (Altun ve Pehlivan, 2008: 98). 2002 yılında % 59,9 olan kamu net borç stoku / GSYİH oranı 2017 yılında % 8,4 oranına müthiş bir azalma göstermiştir.

Şekil 8: Kamu Net Borç Stoku / GSYİH (%)

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

Kamu net borç stoku, merkezi yönetimin, sosyal güvenlik kuruluşlarının, bütçe dışı fonların (savunma sanayi destekleme fonu, özelleştirme fonu, sosyal yardımlaşma fonu, dayanışmayı teşvik fonu, tanıtma fonu), yerel yönetimlerin ve KİT'lerin iç ve dış borç yükümlülüğü toplamından kamu sektörünün elinde bulundurduğu varlıkların düşülmesiyle hesaplanmaktadır (Tonus, 2013: 107). 2017 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam kamu brüt borç stoğu 954,5 milyar Türk Lirasıdır. Merkez Bankasının net varlıkları 445,5 milyar Türk Lirası, kamu mevduatı 130,1 milyar Türk Lirası, işsizlik sigortası 116,7 milyar Türk Lirasıdır. Brüt borç stoğundan kamu mevduat ve varlıkları düşüldüğünde ortaya çıkan kamu net borç stoğu 262,1 milyar Türk Lirasıdır (m.hazine.gov.tr).

Merkezi yönetim iç borç stoğu / GSYH, 2002 yılında % 41,7 oranındayken; 2017 yılına kadar sürekli düşerek % 17,2 oranında gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim dış borç stoğu / GSYH oranı ise 2002 yılında % 25,9 oranındayken; 2017 yılında % 11,0 oranına düşmüştür (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). 2002-2017 arası dönemde, merkezi yönetim brüt borç stokunun döviz miktarı oransal olarak azalmıştır. 2003 yılında, merkezi yönetim brüt borç stoğunun % 53,6 oranı Türk Lirası, % 46,4 oranı dövizdir. 2017 yılında, Türk Lirası cinsinden borcu % 61,1 oranına yükselmişken; döviz cinsinden borcu % 38,9 oranına düşmüştür (m.hazine.gov.tr).

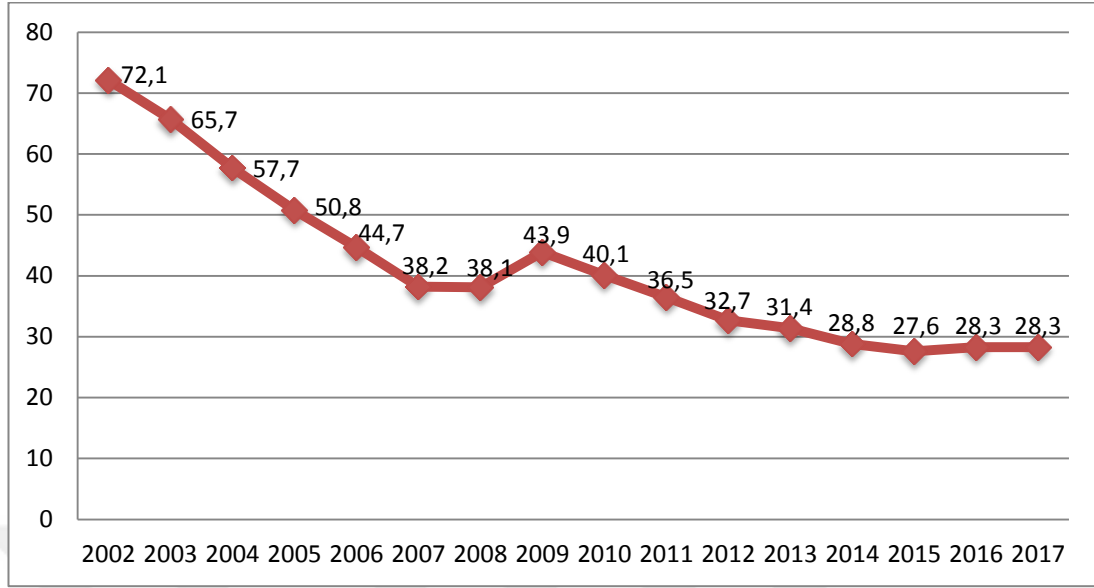
Tablo 18: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoğu

Milyon TL	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Stok	508.693	513.666	567.918	588.165	646.472	738.501	877.943
Merkezi Yön.	543.462	554.218	608.590	639.468	706.761	797.730	933.436
Yerel Yön.	28.146	29.499	33.567	31.987	36.615	46.633	60.474
Sos. Güvenlik	11	9	11	9	9	9	9
Sektörlerarası Konsolidasyon	(-) 62.925	(-) 70.060	(-) 74.250	(-) 83.299	(-) 96.914	(-) 105.871	(-) 115.975

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

Avrupa Hesaplar Sistemi 95 (ESA 95) kullanılarak hesaplanan AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoğu, genel yönetim (merkezi yönetim, sosyal güvenlik kurumları ve yerel yönetimler) kapsamında bulunan tüm kuruluşların iç ve dış borçlarının toplamıdır (Tonus, 2013: 108). AB tanımlı genel yönetim borç stoğu / GSYH, 2002 yılında % 72,1 oranından, 2017 yılında % 28,3 oranına indirilebilmiştir. Gerçekte 2002 yılında 258,9 milyar TL olan AB tanımlı borç stoğu artmış; 2017 yılında 877,9 milyar TL olmuştur. Ancak 2002 yılında 359 milyar TL civarında olan milli gelir de artarak; 2017 yılında yaklaşık 3.100 milyar TL olmuştur (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). Bu nedenle 2017 yılında genel yönetim borç stoğu artmasına rağmen milli gelire oranı azalmıştır.

Şekil 9: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoğu (% GSYH)

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

Mali disiplin ile iç ve dış borçların çevrilmesi ve ekonomik büyümenin devamlılığı sağlanmıştır (Öz ve Hepaksaz, 2008: 77). Türk sanayisinin ithal ara malı, yatırım malı ve enerji bağımlılığından dolayı dış borçlardaki artış ise özel sektörün dış borç ağırlığının artmasıyla devam etmiştir (Susam, 2009: 226).

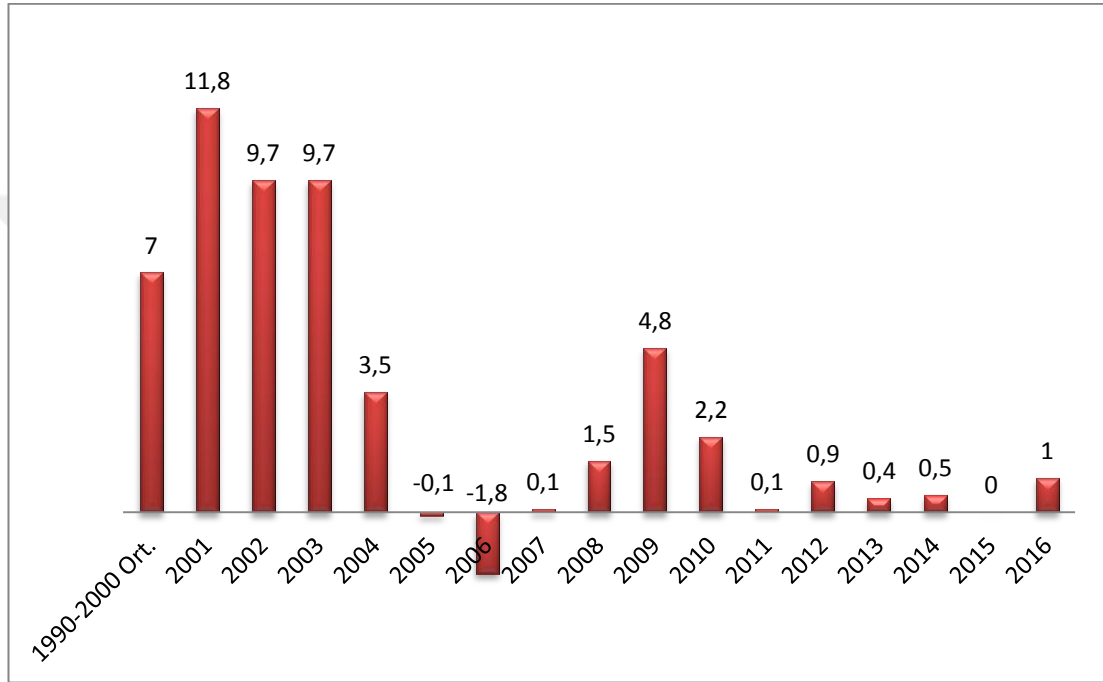
Tablo 19: Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)

Milyar USD	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TOPLAM	291,7	305,3	341,9	392,4	405,0	399,5	408,2	453,2
Kısa Vade	77,2	83,1	102,4	133,3	135,1	105,4	101,5	117,7
Uzun Vade	214,5	222,2	239,5	259,1	269,9	294,1	306,7	335,5
KAMU SEKTÖRÜ	89,1	95,8	106,3	118,9	121,3	116,6	123,3	136,2
Kısa Vade	4,3	8,6	13,3	20,6	21,4	18,1	19,7	22,0
Uzun Vade	84,8	87,3	93,0	98,8	99,8	98,6	103,6	114,2
TCMB	11,6	9,3	7,1	5,2	2,5	1,3	0,8	0,7
ÖZEL SEKTÖR	191,0	200,1	228,5	268,2	281,3	281,5	284,1	316,4

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

Mali disiplin ve özelleştirmeler neticesinde devletin bütçe açıklarının düşmesi ile beraber serbest döviz kuru sistemine geçilmesi neticesinde devletin ekonomiye müdahalesi ve dış borçlanmadaki ağırlığı ortadan kalkmış; kamu kesiminin borçlanma gereğinin azalması faiz oranlarının düşmesini ve bütçenin faiz harcamalarının azalması sağlamıştır.

Şekil 10: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSHY %)

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

3.2.3.4. Bütçe Politikası

2002 öncesi dönemde, devlet ekonomik faaliyetlerin yaklaşık % 50'sini gerçekleştirmektedir. Özellikle siyasi sistemin menfaat ilişkileri bütçe dengesinin sağlanmasını zorlaştırmış; bu yüzden piyasaların makro-ekonomik dengesi bozulmuştur (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 318). Uygulanan yanlış maliye politikaları nedeniyle makro-ekonomik dengenin düzelmemesi (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 258), bu dönemde, faizleri daha da yükseltmiştir (Pamuk, 2014: 281-283). Kamunun borçlanma ihtiyacı için gerek yabancı gerekse ülke içi fonlar kamuya aktarılırken; üretim ve büyüme olumsuz etkilenmiştir (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 286).

Tablo 20: Merkezi Yönetim Bütçesi 2002-2017 (Milyon TL)

YILLAR	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE AÇIĞI/GSYH
2002	119.604	79.420	40.184	% 11,2
2003	141.248	101.040	40.208	% 8,6
2004	152.093	122.964	29.128	% 5,0
2005	159.687	152.784	6.903	% 1,0
2006	178.126	173.483	4.643	% 0,6
2007	204.068	190.360	13.708	% 1,6
2008	227.031	209.598	17.432	% 1,8
2009	268.219	215.458	52.761	% 5,3
2010	294.359	254.277	40.081	% 3,5
2011	314.607	296.824	17.783	% 1,3
2012	361.887	332.475	29.412	% 1,9
2013	408.225	389.682	18.543	% 1,0
2014	448.752	425.383	23.370	% 1,1
2015	506.305	482.780	23.525	% 1,0
2016	584.071	554.140	29.932	% 1,1
2017	677.722	630.349	47.373	% 1,5

Kaynak: [http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler](http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik_Göstergeler), (18.05.2018).

(*) 2006 yılından itibaren merkezi yönetim bütçesi kullanılmıştır. 2005-2006 yılları 5018 sayılı Kanun gereği 2006 da yayınına başlanan Merkezi Yönetim Bütçe Performansı Tablolarının geçmiş yıllarla karşılaştırılmasını sağlamak üzere oluşturulmuştur.

‘Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2001 yılından 2008 yılına kadar uygulanmış ve 2008 yılında IMF ile antlaşma sona ermiştir’ (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 321). Fakat 2001 yılı Krizinden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı mali disiplini sağlayamadığı için ekonomi resesyondadır. 2002 yılında ise yeni hükümet Acil Önlem Planını devreye sokmuştur (Egeli ve Özen, 2013: 184-185). Böylece özelleştirme ve bütçe reformuyla belirlenen sıkı maliye politikası hedeflerine ulaşılması sağlanmıştır.

Maliye politikasının temel önceliği mali disiplini sağlamak, kamu borç stoğunu sürdürülebilir seviyeye indirmek ve makro-ekonomik istikrarı sağlayacak faiz dışı fazlayı vermek olarak beyan edilmiştir. Bu amaçla özelleştirmenin hızlandırılacağı, ilave gelir kaynaklarının bulunacağı, reel faiz hadlerinin makul düzeylere çekilmesi için güven ve istikrar ortamı oluşturulması planlanmış, kamunun borçlanma gereğinin azaltılarak, fonların özel sektöre kayması, kamu harcamalarında şeffaflık ve tasarruf sağlanması, bir başka ifade ile maliye politikasının asıl hedefinin mali daralma ve sıkılaşıma olması hedeflenmiştir (Batirel, 2011: 232).

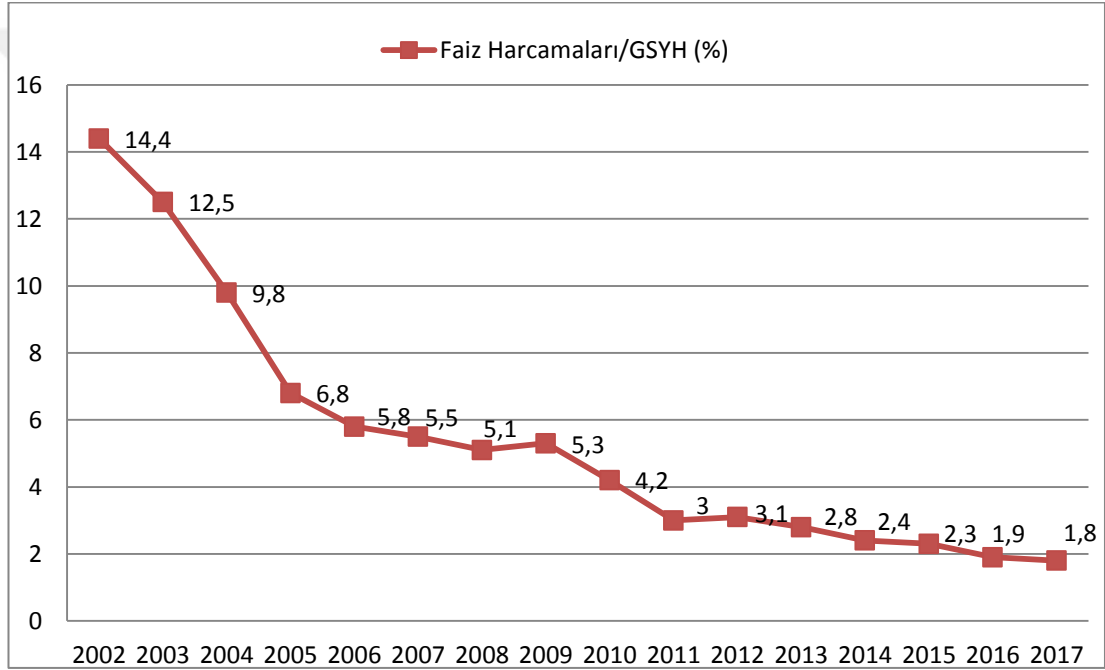
Fransa, Belçika ve İtalya'nın bütçe ile ilgili mali mevzuatından yararlanılarak hazırlanmış olan 1927 tarihinde yürürlüğe giren 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Yasası (Susam, 2009: 96), 1909 tarihli Muhasebe-i Umumiye Yasasının günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesidir. 2005 tarihine kadar da bütçe hukukunun anayasası olarak yürürlükte kalmıştır (Parasız, 1998: 12). 2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu 1927 tarih ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırmıştır. 5018 sayılı Kanun, yeni bir kamu mali yönetimi ve kontrol anlayışının ve yeni bir bütçe sisteminin uygulamaya konulmasını sağlamıştır (Tüğen, 2013: 189). Bu kanunla, kamu kaynaklarının verimli kullanılarak kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşılması amacıyla mali sistemde reform yapılmıştır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçesi, merkezi yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve mahalli idarelerin bütçeleri olarak belirlenmiştir. Merkezi yönetim bütçesi, genel bütçe, özel bütçe ve denetleyici düzenleyici kurumların bütçelerinden oluşmaktadır (Susam, 2009: 220-221). 5018 sayılı Kanuna ekli (I) sayılı cetvelde genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri genellikle bakanlıklardan oluşur. Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer alan özel bütçeli idareler ise üniversiteler, enstitüler, genel müdürlükler ve kurumlardır. Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde düzenleyici ve denetleyici kurumlar yer alır. Bunlar, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Rekabet Kurumu, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumudur (Tüğen, 2013: 465-442).

5018 sayılı Kanun ve performans esaslı bütçe sistemi kamu kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak içindir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 186). Bu bağlamda, performans esaslı bütçenin amacı faiz dışı fazlanın yükseltilmesi ve bütçe açıklarının

düşürülmesidir. Bu nedenle kamu harcamalarının sınırlandırılması, vergi gelirlerinin artırılması ve kamu borçlarının azaltılması için sıkı maliye politikası uygulanmıştır (Susam, 2009: 219). Bankacılık, bütçe ve sosyal güvenlik reformları yapılarak, kamu borç stoğunun milli gelire oranı azaltılmış; vergi politikasıyla vergi kayıp ve kaçakları azaltılarak vergi gelirleri arttırılmış ve mali disiplin sağlanmaya çalışılmıştır. Özelleştirmeler kamu gelirlerini arttırmada vergi politikasına destek olmanın yanı sıra serbest döviz kuru sisteminde kamunun borçlanma gereğini azaltmış ve faiz oranları düşürülmüştür.

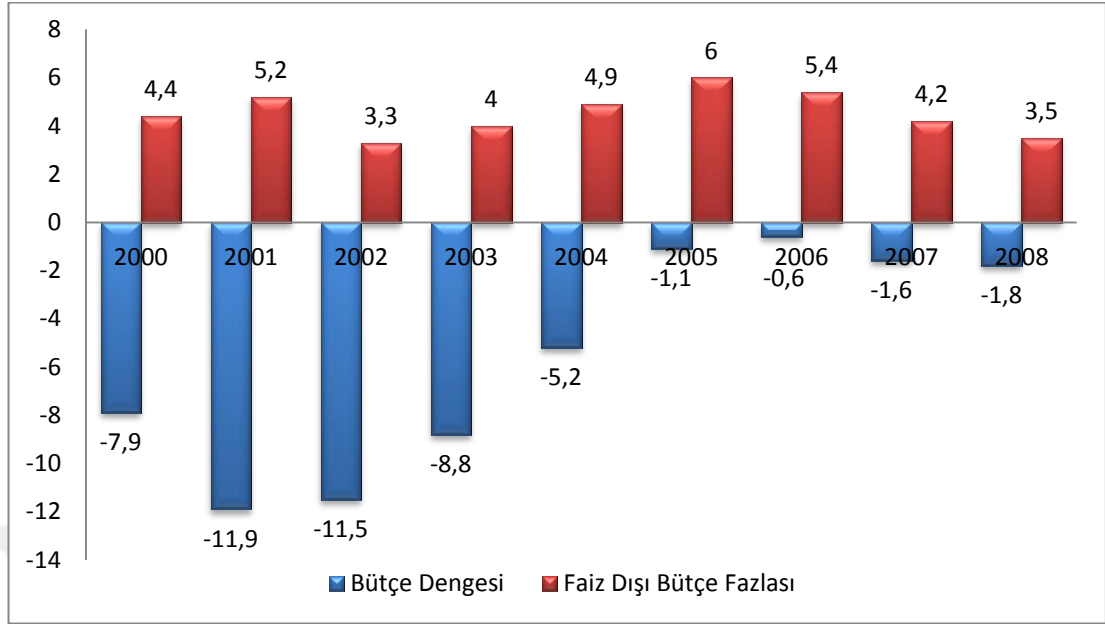
Şekil 11: Merkezi Yönetim Faiz Harcamaları / GSYH (%)

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

2003 yılında 140.454.842.223 Türk Lirası olan kamu harcaması 2005 yılında 146.097.674.179 Türk Lirası olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında 100.250.427.000 Türk Lirası olan kamu gelirlerinin 2005 yılında 137.980.944.000 Türk Lirasına yükselmesi sağlanarak kısa süre içinde bütçe açığının milli gelire oranı - % 11,3 oranından - % 1,7 oranına kadar düşürülebilmiştir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 76-77). Böylece kamu harcamalarındaki artışın 3 yıl boyunca frenlenmesiyle beraber vergi sisteminin etkinliğinin arttırılması ve özelleştirmeler, kamu gelirlerinin arttırılmasını ve bütçe açığının azaltılmasını sağlamıştır.

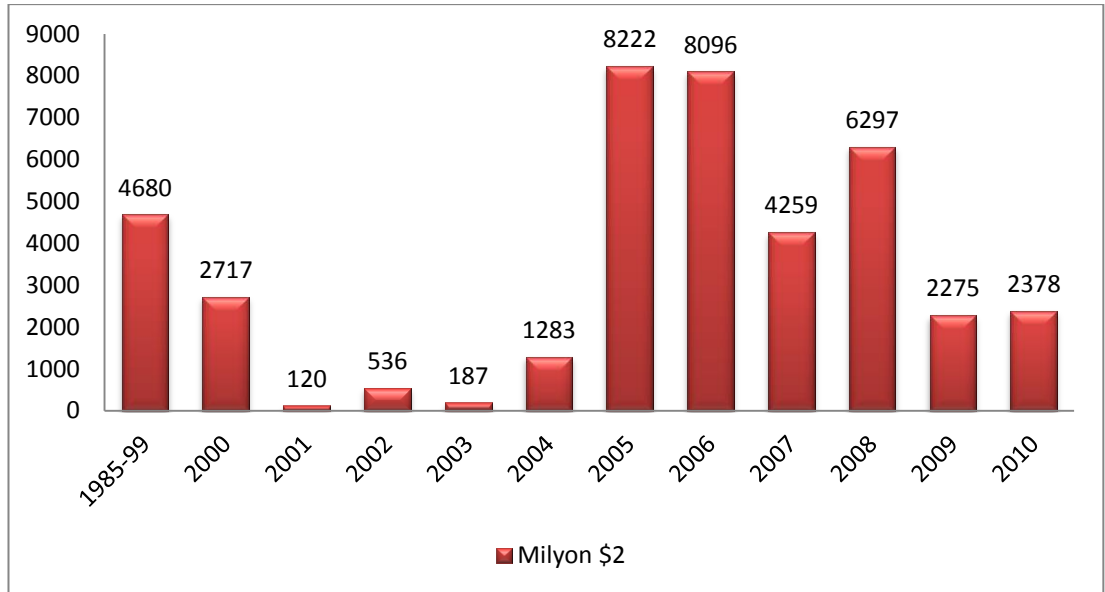
Şekil 12: 2000-2008 Dönemi Bütçe Açıkları / GSYİH ve Faiz Dışı Fazla / GSYİH

Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçeleri (Susam, 2009: 219).

Türkiye blok satış yöntemi ve halka arz yöntemiyle yaptığı özelleştirmelerden 2002-2007 yılları arasında 30 milyar dolar kamu geliri sağlanmıştır (Eğilmez, 2014: 284). 2004-2012 yılları arası özelleştirmelerden elde edilen kamu geliri ise tam 36,6 milyar dolardır (Tonus, 2013: 97).

Şekil 13: Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri

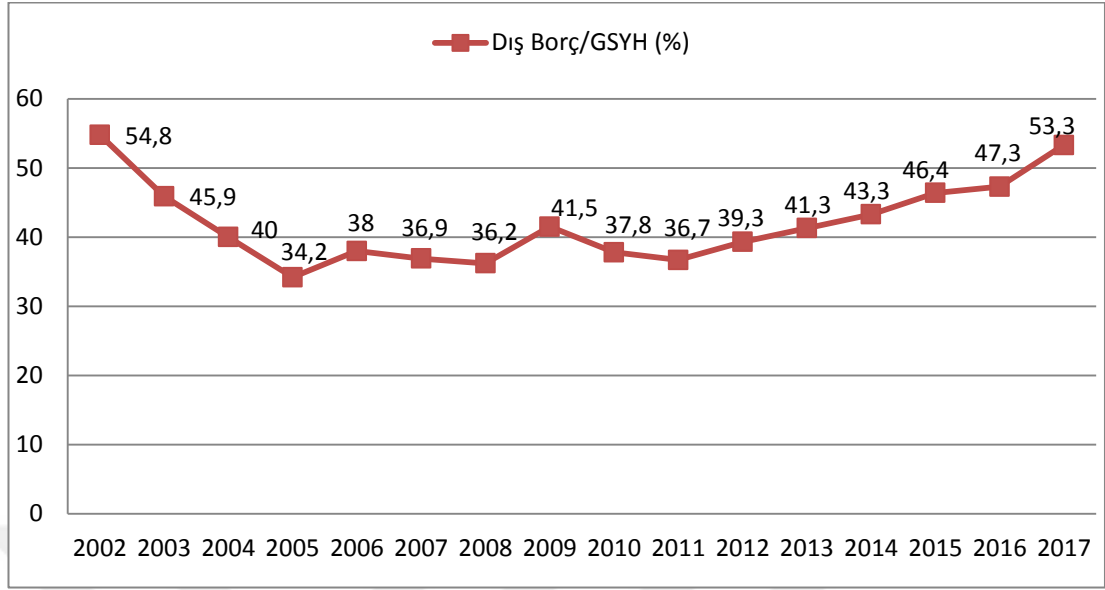
Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (Tunalı, 2016: 151).

2008 yılında gelişmiş ülkelerdeki finans piyasalarında başlayan küresel kriz, Türkiye'ye de sıçramıştır. Türkiye'nin ihracatının yaklaşık yarısını yaptığı Avrupa Birliği'nin krizden etkilenmesi; Türkiye'nin ihracatını, üretimini ve istihdamını olumsuz etkilemiştir (Tüğen, 2013: 447-448). Türkiye'nin sanayi sektörü ucuz ara malı ithal edip, dayanıklı tüketim malları üretmektedir. Türkiye ürettiği bu ürünlerin ihracatını da yapmaktadır. Türkiye'nin hem üretiminin hem de ihracatının ithalata bağımlı olması zamanla dış ticaret hacmini ve cari işlemler dengesindeki açıkları daha da arttırmış; ödemeler dengesi yabancı fonlarla karşılanır duruma gelmiştir. Küresel likidite krizi nedeniyle ise döviz kuru yükselmiş; bilançolarında yüksek oranlı döviz borcu bulunan şirketleri, yükselen kredi maliyetleri olumsuz etkilemiştir (Susam, 2009: 227-228). Türkiye'nin ithalata bağımlı üretimini olumsuz etkileyen diğer bir faktör de döviz kuru artışıyla beraber ithal ara ve yatırım mallarının daha pahalı hale gelmesidir.

2008 krizinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için mahalli idarelere aktarılan kaynaklar artırılmış, GAP ve diğer altyapı projelerine ek kaynak sağlanmış, özel sektörün desteklenmesi için Eximbank ve KOSGEB'e transferler yapılmış, işgücü maliyetlerini azaltmak ve istihdamı arttırmak için işveren sigorta primi düşürülmüştür. Yurtiçi talebi arttırmak ve sanayi sektörünü desteklemek için vergi indirimleri de yapılmıştır. Vergi gelirlerini arttırmak için ise vergi borçları yapılandırılmıştır. Varlık barışı ve vergi kolaylıklarıyla yabancı sermaye çekerek ödemeler dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Maliye politikası tedbirlerinin milli gelire oranı 2008, 2009, 2010 yılları için yaklaşık % 0,8 ve % 2,1 ve % 1,6 civarındadır (Tüğen, 2013: 448-449). Bu durum, bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur.

2011-2012 yılları arası bütçede dış borçlanma 29,5 milyar Türk Lirası azalmış, iç borçlanma 29,5 milyar Türk Lirası artmıştır. 2012 yılı merkezi yönetimin iç borç stoğu 386,5 milyar Türk Lirası, dış borç stoğu 81,7 milyar dolarken; Türkiye'nin toplam dış borç stoğu 338,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun 101,1 milyar doları kamu kesimine, 7,9 milyar doları merkez bankasına, 217,2 milyar doları özel kesime aittir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 300-301). Özel kesimin dış borçları büyük bir hızla artarak devletin dış borçlarının iki katına ulaşmıştır.

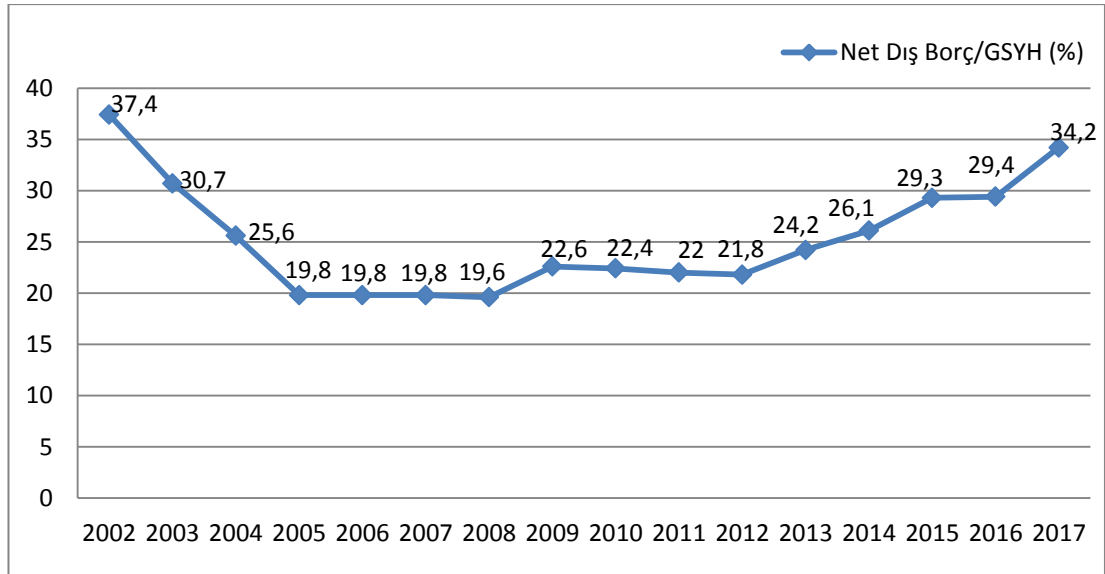
Şekil 14: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%)

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

2017 yılında, Türkiye'nin toplam dış borç stoku ise yükselerek 453,2 milyar dolara yükselmiştir. Bunun 136,2 milyar doları kamu kesimine, 0,7 milyar doları TCMB ve 316,4 milyar doları özel kesime aittir (m.hazine.gov.tr). Böylece özel kesimin dış borçları devletin toplam dış borçlarının iki katını fazlasıyla aşmıştır.

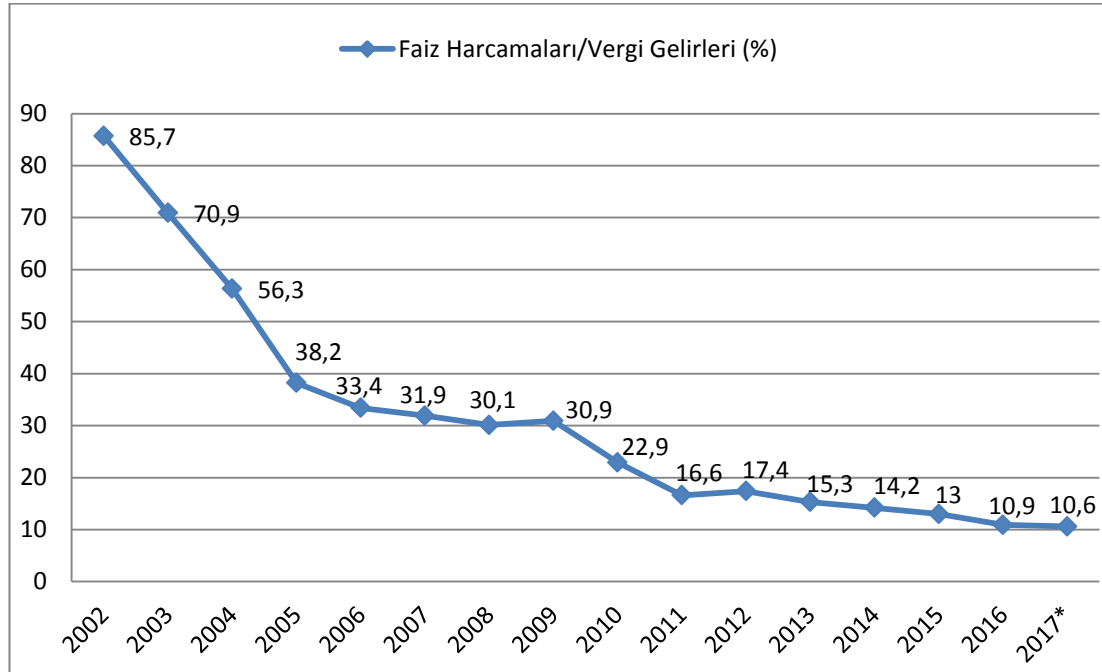
Şekil 15: Türkiye Net Dış Borç Stoku

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

2012 yılına gelindiğinde bütçe gelirleri 331,7 milyar Türk Lirası olup 278,8 milyar Türk Lirası vergi gelirlerinden sağlanmıştır. Bütçenin giderleri ise 360,5 milyar Türk Lirasıdır. Bunun 312,1 milyarı faiz dışı giderler, 48,4 milyar Türk Lirası faiz giderleridir. Bütçe açığı 28,8 milyar Türk Lirasıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 300). Bütçe dengesinin milli gelire oranı ise yaklaşık - % 2,3 olarak gerçekleşmiştir (Egeli ve Özen, 2013: 184-189). 2017 yılına kadar bütçenin hem gideri hem geliri sürekli olarak artmıştır (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri/Bütçe Dengesi). 2017 yılında, 630,3 milyar Türk Lirası tutarında bütçe gelirinin 536 milyar Türk Lirası vergi geliridir. 677,7 milyar Türk Lira olan bütçe giderinin, 621 milyar Türk Lirası faiz dışı gider; 56,7 milyar Türk Lirası faiz gideridir. Bütçe açığı ise 47,4 milyar Türk Lirasına yükselmiştir (Ağbal, 2018). 2017 yılında, merkezi yönetimin iç borç stoğu 535,5 milyon, dış borç stoğu 341 milyon, AB tanımlı genel yönetim borç stoğu ise 877,9 milyon Türk Lirasına kadar yükselmiştir (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). Fakat dönem başından itibaren 2017 yılına kadar iç borç, dış borç ve genel yönetim borç stoğunun milli gelire oranı azalmıştır.

Şekil 16: Merkezi Yönetim Faiz Harcamaları / Vergi Gelirleri (%)

Kaynak: <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcd-43e6-843b-fff3ff120c7b>

2002-2012 yılları arasında sıkı maliye politikası uygulaması sonucu milli gelir, 2002 yılında 350,5 milyar Türk Lirasıyken, 2010 yılında 1105 milyar Türk Lirası seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin milli geliri 2002 yılında 230,4 milyar dolara, 2010 yılında ise 735,8 milyar dolara denk gelmektedir (Batirel, 2011: 233). 2012 rakamlarıyla ise milli gelir, 1417 milyar Türk Lirası veya 786,3 milyar dolar civarındadır (Tonus, 2013: 28-30). 2017 yılında ise yaklaşık 3.105 milyar Türk Lirasıdır (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). 29.12.2017 tarihi itibarıyla 1\$ = 3,77 TL değerindedir (www.tcmb.gov.tr). Bu durumda, Türkiye'nin 2017 yılı milli geliri yaklaşık olarak 823,6 milyar \$ (3.105 milyar / 3,77) gibi bir büyüklüğe ulaşmıştır.

Türk ekonomisi 2002 yılında % 6,2 oranında, 2003 yılında % 5,3 oranında, 2004 yılında % 9,4 oranında, 2005 yılında % 8,4 oranında, 2006 yılında % 6,9 oranında, 2007 yılında % 4,7 oranında, 2008 yılında % 0,7 oranında büyümüştür. 2009 yılında küresel krizin etkileriyle (-) % 4,8 oranında küçülen ekonomi, bu defa 2010 yılında % 9,2 oranında, 2011 yılında % 8,8 oranında, 2012 yılında % 2,2 oranında büyümüştür. 2002-2012 yılları arası piyasa ekonomisi döneminde, ortalama büyüme hızı % 5,1 oranında gerçekleşmiştir (Tonus, 2013: 11-16). 2012 yılından sonra da büyümesine devam eden ekonominin büyüme hızı; 2013 yılında % 8,5 oranında, 2014 yılında % 5,2 oranında, 2015 yılında % 6,1 oranında, 2016 yılında % 3,2 oranında, 2017 yılında % 7,4 oranındadır (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). 2013-2017 yılları arası büyüme hızı ortalaması, bu verilere göre % 6,08 oranına yükselmiştir.

Sıkı maliye politikası uygulaması ve mali disiplin sayesinde, 2002 yılında % 45 olan enflasyon (Batirel, 2011: 234), 2012 yılında % 8,9 oranına kadar düşmüştür (Tonus, 2013: 157). Böylece ekonomide fiyat istikrarı sağlanmıştır (Batirel, 2011: 234). 2017 yılında tekrar çift haneli rakama dönüşen enflasyon % 11,1 oranında gerçekleşmiştir (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). 2002-2017 yılları arası dönemde, sıkı maliye politikası uygulaması mali denge ve ekonomik istikrarı sağlamasıyla Türk ekonomisi büyümesini sürdürmüştür. Fakat bütçe açıkları düşmekle beraber dönem sonuna kadar devam etmiş; yüksek talebe karşılık üretim yeterince arttırılamadığı için enflasyon oranı daha düşük seviyelere indirilememiş ve Türkiye'nin dış borç stoğu artmıştır.

3.3. TÜRKİYE'DE KALKINMA SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyetinin sanayileşerek kalkınma hedefi 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi kararlarıyla kabul edilmiştir. Atatürk cumhuriyetin ilanı ile beraber ekonomik kalkınmayı sağlayarak; üretim düzeninde batı tarzı kapitalist bir üretim sistemini kurmaya ve toplumsal dönüşümü sağlamaya yönelik kurumsal yapıyı oluşturmak için Türk Devrimini yapmıştır. 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu ile sanayileşme teşvik edilirken; 1934 yılından itibaren devlet sanayi planlarıyla sanayileşmeye dayalı kalkınma stratejisini uygulamaya geçmiş ve başarılı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ise büyüme ve kalkınma çabalarına ara verilen; devletçilikten karma ekonomik düzene geçiş dönemidir. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulduğu tarihten itibaren 10 tane beş yıllık kalkınma planı uygulamaya koymuştur. 1960 öncesi planlar, kısmi ve devletçi; 1963-1980 yılları arası planlar, bütüncül ve karma ekonomiktir. 1980 yılı sonrası planlar ise stratejik ve liberaldir (Özdemir, 2014: 10). Planların öncelikli hedefi yıllık % 7 büyüme hızı ile ekonomik büyüme sağlamaktır. 'Türk plan modeli, kamu kesimi için zorunlu, özel kesimi için yol gösterici bir modeldir' (Eğilmez ve Kumeu, 2013: 256).

3.3.1. Devletçilik Döneminde İthal İkameyle Sanayileşme ve Kalkınma Politikası (1923-1938)

1838 yılında Osmanlı Devletinin İngiltere ile imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşması diğer Avrupa devletleriyle de imzalanarak Osmanlı Ülkesini açık bir pazar haline dönüştürmüş ve Osmanlı Devleti hızla sömürgeleşme sürecine girmiştir (Tekerek, 2013: 27). Osmanlı Devleti 1854 yılında aldığı ilk borcun ardından kısa sürede dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiş ve 1875 yılında moratoryum ilan etmiştir. 1881 yılında yılın da Deyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Devletinin gelirlerini toplayarak alacaklılara ödeme yapılması için yetkilendirilmiştir (Sungur, 2015: 9-10). Osmanlı Devleti ilk dış borcunu aldıktan 20 yıl gibi kısa bir süre sonra iflas etmiştir. Bu nedenle Osmanlı maliyesine cumhuriyet kuruluncaya kadar batılılar el koymuştur.

20. yüzyılın başında Osmanlı Ekonomisi dünya pazarlarına ve yabancı sermayeye açılmış olmasına rağmen büyük oranda tarıma dayalı yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısına sahiptir. Birinci Dünya Savaşına kadar sermaye malı ithal edilerek imalat sanayi işletmeleri kurulmuş olmasına rağmen yurtiçi talebi karşılayamamaktadır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 79-80). Osmanlı Devletinin son yıllarında İttihat ve Terakki hükümeti cumhuriyet tarihini de etkileyecek olan milli iktisat görüşü olarak sanayileşerek kalkınmayı savunmuştur. Kalkınma ve modernleşme için ulusal bir sanayi burjuvazisi kurmayı devlet teşvik ve müdahalelerini içeren korumacı sanayi politikalarını kullanarak sağlamaya çalışmışlardır (Tekerek, 2013: 28-29). Fakat Osmanlı Devleti, ekonomik miras olarak fakirlik, yerli sanayinin olmaması, dışa bağımlılık, yüksek dış borçlar ve üretim yetersizliğini bırakmıştır. Kapitülasyonlar nedeniyle de demiryolları, madencilik, deniz ulaşımı, bankacılık gibi sektörler Avrupalıların elindedir (Sungur, 2015: 9-10). Nitekim Osmanlının ekonomik mirası yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı ile cumhuriyet yönetimine devir edilmiştir.

Osmanlı Sanayisi 1915 yılı göstergelerine göre oldukça zayıftır. Anadolu ve Trakya Bölgelerinde 582 sanayi kuruluşu mevcuttu. Bu kuruluşlar, gıda, debağat, tahta, tekstil, matbaacılık, kırtasiye, kimya, madeni eşya, deniz tezgahları, demiryolu atölyeleri sanayi dallarında kurulmuştu. İmalatın yarısından fazlasını 239 adet kuruluşun olduğu gıda sanayisi gerçekleştirmekteydi. Osmanlı imalat sanayinin üretim daha çok iç talebe yönelikti. Devlet işletmelerinin üretimdeki payı % 2 olduğundan sanayide yerinin önemsiz olduğu bir mülkiyet dağılımı vardı (Kongar, 2008: 346-347). Uzun süren savaşlar nedeniyle insan gücü, tarım, dış borçlar, ulaşım, sanayi ve milli üretim konularında perişandı. Üretimin olmadığı, dışa bağımlı, dış borç stoku yüksek ve yerli sanayisi gelişmemiş ekonomik bir yapıya sahipti. Sanayi sektörü el sanatlarında ibaretti ve sanayi ürünü ihtiyacı büyük oranda ithalatla karşılanmaktaydı. Nüfus % 80 oranında tarımda istihdam edilmekteydi. Ticaretin neredeyse tamamına yakını yabancıların ve azınlıkların elinde bulunmaktaydı (Sungur, 2015: 8-9). Müslüman kesim ise daha çok tarım sektöründe istihdam edilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde var olan imalat sanayi işletmeleri büyük oranda şirketleşmemiş ve özel kişilerin elinde. Bu işletmeler yaklaşık % 85 oranında Müslüman

kökenden olmayanlara aitti. Çünkü Osmanlı Devletinin toplumsal ve ekonomik yapısı Türklerin ekonomik etkinliklerini kısıtlamıştır (Kongar, 2008: 347). Diğer doğu toplumlarında olduğu gibi Osmanlı Türk Toplumunda da ‘kanaat tükenmez hazinedir felsefesi’ ve ‘yoksulluğu erdem sayma düşüncesi’ ülkenin kalkınmasını engelleyen batıl bir inanç sistemidir. Gerçekte Tanrı, dünya üzerinde iyilik ve güzellikleri insanların faydalanması için yaratmış; insanların gelişmesi ve kalkınması için zeka ve aklı bahşetmiştir. Doğru olan insanlarımızın sahip oldukları bu zeka ve akılla ekonomik alanda çalışarak kalkınması ve yoksulluğun kısır döngüsünü kırmasıdır (Yıldırım, 2006: 19-20). Gerçekte ülke kalkınması sağlayacak olan üretim düzenin işlemesi insan zekasının ve yeteneklerinin kullanılmasına bağlıdır.

Ekonomik tutum ve davranışlarını etkileyen diğer bir inanç ve düşünce sistemi de toplumun geleneksel örgütlenme biçiminin değiştirilmemesidir. Toplum, üretimle uğraşmayan ve vergi ödemeyen yönetici sınıfla, üretici olan ve vergi ödeyen halk arasında bölünmüştü. Halk da ticaret ve sanayiyle uğraşan kentliler ve tarımla uğraşan köylüler olarak kendi içinde ikiye ayrılmıştı. Devletin görevi, ticari merkezleri koruyarak ulaşımı geliştirmek, tarımsal alanları genişletmek, sömürgeleri vasıtasıyla uluslararası ticarete katılmaktı. Bu sebeplerle, Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısı, kapitalist ekonomik sisteme uygun değildi (Kongar, 2008: 348). Bu kurumsal yapıya kapitülasyonlarda eklenince Osmanlı ekonomisi sanayileşmenin zayıf kaldığı, dışa bağımlı bir ekonomik yapı ile yarı haline gelmişti. Atatürk’ün düşüncesi Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra cumhuriyeti ilan etmek ve sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan batı tipi bir toplumu yaratmaktır.

Atatürk batı standartlarına göre belirlenmiş yeni kurumları ve yeni değerleri kullanarak yeni bir Türk Toplumu yaratmak; Osmanlı Toplumunun geleneklere ve örflere dayanan yaşam biçimini rasyonel ve batılı fikirlerle değiştirmek ve modernleştirmek istemiştir. Bu sebeple, eğitim sistemini ilahi olana göre değil; üretim düzenine göre kurmak gerektiğini savunmaktadır. Bu dönemde, milli iktisat modeli benimsenerek devlet desteğiyle yerli ve milli bir burjuvazi yaratılmasını kalkınmanın ve modernleşmenin temeli olarak varsayılmıştır (Gümüş, 2015: 190-195). Türkiye’de batı toplumlarında var olan burjuva sınıfı gelişmemiş; batı tarzı kurumları desteklemesi gereken güçlü bir burjuva kesimi yerine Osmanlı Devletinin yönetici kesiminden gelen bir kısım asker ve sivil bürokrat kesim vardı. Bu devletçi

kesim, böyle bir toplumu yaratmak için batı dünyasının birkaç yüzyıllık gelişimini eğitim, kültür, hukuk araçlarını kullanarak devrim yoluyla kısa sürede gerçekleştirmek istemekteydi (Kongar, 2008: 121-123). Aslında Türk Devriminin esas amacı Türkiye'nin kalkınmasını sağlamaktı.

Eğitim, Türkiye'nin kalkınması için bir araç olarak düşünülmüştür. 1923 yılında Türkiye'ye çağrılan Amerikalı eğitimci John Dewey'in önerilerine göre, eğitim mesleki ve teknik bilgi ve becerileri geliştirmeye yönelik olmalıydı. Böylece, ülkeden giden Müslüman olmayan kesimin yol açtığı meslek erbabı ve teknik eleman açığı kapatılabilecekti. Cumhuriyetin kurulmasından sonra üretimi destekleyen ekonomik kalkınmaya ve modernleşmeye hizmet eden bir toplum yaratılması için homo economicus'un akılcılığını aşılayan bir eğitim sistemine geçilmiştir. Bu eğitim anlayışı, kapitalist bir ekonomik yapı içerisinde büyük toprak ve sermaye sahiplerini korumuştur (Gümüş, 2015: 190-195). Böylece devlet sermaye birikimi sağlayan bir ekonomik düzen kurmuştur.

1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi'nde milli iktisat politikası benimsenerek devlet desteğiyle yerli ve milli bir burjuvazi yaratılması kalkınma ve modernleşmenin temeli olarak varsayılmıştır (Gümüş, 2015: 190-195). Kongrede alınan bazı kararlara göre, ülkenin ekonomik kalkınması sağlanacak, yabancı sermayeye izin verilecek, ulusal üretim teşvik edilecek, ormancılık, madencilik ve hayvancılığın geliştirilecek, tarımın gelişmesi için makineleşmeye gidilecek, Ziraat Bankası düzenlenecek ve ihtiyaç duyulan alanlarda yeni bankalar kurulacaktır. Demir yolları ve limanlar dahil tüm ulaşım altyapısı geliştirilecek, gümrük politikası yeniden düzenlenirken; makine ve teçhizat ithalatından gümrük vergisi alınmayacak, ticaret ve sanayi odaları kurulacak, harp sanayi tesisleri geliştirilecektir (Susam, 2009: 83-85). Kongre kararlarına göre, devlet üretim artışı sağlayabilmek için özel üretimi teşvik edecek ve ulaşım altyapısının geliştirilmesini sağlayacaktı. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle büyük ölçüde İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda milli ekonomi politikası uygulanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında batıya entegrasyon politikası doğrultusunda artan özgürlükçü eğilimler ekonomi alanında da kendini belli etmiştir. Özellikle de Avrupa ulus devletlerinin uyguladığı ekonomi politikaları benimsenmiştir. 1927 yılına girildiğinde, Türkiye nüfusu yaklaşık 13 milyon olan geri kalmış bir tarım ülkesidir.

Köylü % 50 oranında topraksızdır. Nüfusun % 81 kesimi tarımda, % 9 kesimi sanayide, % 10 kesimi hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Milli gelir ise % 45 oranında tarım, % 10 oranında sanayi ve % 45 oranında hizmetler sektöründe yaratılmaktadır (Sungur, 2015: 10-12). Osmanlı'da devlete ait olan toprak mülkiyeti ile ilgili düzenleme 1926-1929 yılları arasında çıkarılan yasalarla yapıldı. Bu düzenlemelerle, köylülere işledikleri toprakların tapusu verildi ve topraksız köylülere toprak dağıtıldı. Toprak reformu sayesinde 1927 yılında tarım yapılabilen toprak % 4,9 oranındayken; 1940 yılında % 12,3 oranına kadar yükselmiştir. Bu nedenle ülke ekonomisinde tarım ve türevlerinin ezici bir ağırlığı olmuş ve istihdamı büyük ölçüde karşılamıştır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 81-84). Özel mülkiyetin kapsamının genişletilmesini sağlayan toprak reformuyla kalkınma süreci hızlanmıştır.

Cumhuriyet rejiminin ilk modern devlet işletmeleri millileştirilen demiryollarıdır. 1926 yılında ise kabotaj yani Türk Limanları arasında deniz ulaşımı yapma hakkı, yabancı sermayeye yasaklanmıştır. Limanlar devletin imtiyaz verdiği yerli şirketlerce işletilmeye başlanmıştır. 1927 tarihli Teşviki Sanayi Kanunu, sanayi yatırımlara ve sanayi işletmelere çok geniş muafiyet, imtiyaz ve teşvikler sağlamaktaydı (Boratav, 2014: 47-48). 1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre, 65 bin işletme % 43,6 oranında tarım ürünleri, % 23,9 oranında dokuma ve % 22,6 oranı makine yapım ve onarımı ile maden sanayi gruplarından oluşmuştur (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 82).

1923-1929 yılları arasında yapılan reformlar dış ticareti de olumlu etkilemiş; ithalat ve ihracatın milli gelir içinde kapladığı paylar (oransal olarak), sonraki elli yılda bile aşılmamıştır. Bu anlamda cumhuriyet tarihinin 'dışa açık' bir dönemi olma özelliği kazanmıştır. Tütün, kuru üzüm, pamuk, incir, fındık, yün, afyon ve yumurta toplam ihracatın % 60-72'sini ve sanayi tüketim malları ise ithalatın çok büyük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Türkiye, ham madde ihraç edip, sanayi tüketim malı ithal eden bir ülke konumundadır (Boratav, 2013: 49-50). Bu dönemde, dış ticarete açık verilmesine rağmen (Sungur, 2015: 16); dış ticaret hacmi artmıştır.

Tablo 21: 1923 ve 1924 Yılları İthalat ve İhracatı (Milyon Lira)

İTHALAT	1923	1924	İHRACAT	1923	1924
Buğday	8,6	18,3	Yaprak tütün	20,3	46,4
Un	3,0	0,7	Üzüm	10,6	18,2
Pirinç	1,9	2,2	İncir	4,9	10,0
Şeker	11,0	12,8	Fındık	3,8	8,0
Çay	0,9	1,2	Fıstık ve badem	0,6	1,4
Kahve	2,5	3,2	Afyon	4,2	6,1
Matbaa Kağıdı	0,6	1,0	Palamut	1,4	2,1
Yün İplikleri	0,5	0,8	Yumurta	1,4	3,7
Pamuk	5,6	6,6	Koyun ve keçi	2,4	3,7
Yünlü Dokuma	8,3	12,6	Pamuk	6,2	11,4
Pamuklu	48,3	57,0	Tiftik, Yün ve İpek	5,7	9,0
Demir ve Çelik	7,8	16,2	Zeytinyağı	1,0	0,5
Makineler	1,3	5,6	Halı ve kilim	3,2	4,5
Ziraat Aletleri	0,5	2,2	Kömür	1,5	2,3
Benzin	0,7	0,9	Krom	-	0,8
Gaz	4,2	4,5			
Diğer	39,1	47,9	Diğer	17,3	30,8
Toplam	145,0	193,0	Toplam	84,0	158,0

Kaynak: DİE İstatistik Yıllığı 1938-1939 (Yıldırım, 2006: 92).

Tablo 22: İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Açığı 1923-1949 (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	DIŞ TİCARET HACMİ
1923	51	87	-36	138
1924	82	100	-18	182
1925	103	129	-26	232
1926	96	121	-25	217
1927	81	108	-27	189
1928	88	113	-25	201
1929	75	124	-49	199
1930	71	69	2	140
1931	60	60	0	120
1932	48	41	7	89
1933	58	45	13	103
1934	73	69	4	142
1935	76	70	6	146
1936	94	74	20	168
1937	109	90	19	199
1938	115	119	-4	234
1939	100	92	8	192
1940	81	50	31	131
1941	91	55	36	146
1942	126	113	13	239
1943	197	155	42	352
1944	178	126	52	304
1945	168	97	71	265
1946	215	119	96	334
1947	223	245	-22	468
1948	197	275	-78	472
1949	248	290	-42	538

Kaynak: TÜİK (2012). İstatistik Göstergeler 1923-2011 (Sungur, 2015: 42).

1930 yılından itibaren devletin ekonomi ve kalkınma politikalarında değişikliğe gidilmiştir. Bu dönemde sanayi planları hazırlanmış ve kamu sektörü yatırımları artmıştır. Devletçilik politikasına geçilmesinin başlıca nedenleri 1929 yılındaki Büyük Buhranın etkileri, sermaye birikiminin ve özel sektörün sermaye yönünden olduğu kadar yönetici kadrosunun da zayıf olması, özel sektörün uluslararası pazarlarda rekabet gücü olmadığı gibi yurtiçi talebin yetersiz olmasının özel sektör yatırımlarını caydırmasıydı (Varcan, 1987: 45).

1930 yılında başlayan ekonomide devletçilik politikası anlaşılabacağı üzere sadece Büyük Buhranın olumsuz etkilerini bertaraf etmek için değil esas olarak kalkınma amaçlı uygulanmıştır (Kongar, 2008: 351). 1930 yılından itibaren hükümetin, iktisat politikası olarak devletçiliği benimsemesi; devleti ekonomide yatırımcı ve üretici durumuna getirmiştir. Devlet kesimi Sümerbank, Etibank, Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü ve diğer kuruluşların devreye girmesiyle birlikte, demir ve çelik, tekstil, şeker, cam, çimento, madencilik gibi sektörlerde üretime başladı (Pamuk, 2014: 188-189; Tekerek, 2013: 38). Türkiye’de artık un, şeker ve dokuma yerli üretimle sağlanıyordu. Demir çelik, kağıt ve kimya sanayi kollarında ilk modern tesisler kurulmuş; inşaat malzemesi ve çimento üretiminde büyük sıçramalar gerçekleştirilmiştir. Makine ve teçhizat yatırımlarındaki ortalama yıllık artış hızı % 10 dolaylarındadır (Boratav, 2014: 72). Bu yatırımlardaki artış büyük oranda devletin yatırım harcamalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye kapitalist ekonomik sistemi uygulamak için kurumsal hazırlıklarını yapmış olmakla beraber henüz tarım toplumdur ve girişimcilik kültürü yeterince gelişmemiştir. Özel sermayenin büyük sanayiye kuracak düzeyde olmaması nedeniyle istihdam artışını ve büyümeyi tarım sektörüne dayalı olarak sürdürürken; 1929 yılındaki Büyük Buhranın etkisiyle özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüş Türk ekonomisini olumsuz etkilemiş ve talep daralmıştır. Ekonomide bu gerekçelerle devletçi görüş ağırlık kazanmış ve Türk sanayisinin temellerini atan devlet, sanayileşerek kalkınma misyonunu üstlenmiştir. Devlet sanayileşme için yeterli tasarrufa sahip olmadığından otonom olan yatırım harcamalarını büyük ölçüde dış borçlanmayla finanse etmiştir.

Tablo 23: Sektörel Büyüme Hızları (1924-1949)

YILLAR	TARIM (%)	SANAYİ (%)	HİZMET (%)
1924	27,2	-07,1	08,4
1925	05,6	17,9	19,7
1926	31,8	14,8	05,7
1927	-30,9	19,4	02,2
1928	19,2	-00,6	07,3
1929	42,6	03,8	06,6
1930	-03,9	12,7	07,6
1931	14,3	14,2	01,4
1932	-28,8	17,8	03,9
1933	22,1	19,0	09,6
1934	02,7	13,8	06,6
1935	-06,1	-00,1	-01,3
1936	54,1	-03,4	06,0
1937	-03,5	10,3	05,1
1938	05,4	15,7	12,1
1939	03,8	16,7	06,9
1940	-01,2	-10,2	-06,8
1941	-16,5	-02,4	-06,4
1942	19,4	-02,5	-05,0
1943	-12,5	-01,4	-09,6
1944	-10,7	-06,1	02,2
1945	-23,4	-16,6	-06,3
1946	54,2	26,1	14,8
1947	-11,7	05,8	21,8
1948	-	-	-
1949	-13,5	-02,7	03,1

Kaynak: TÜİK (2012). İstatistik Göstergeler 1923-2011 (Sungur, 2015: 36).

Planlı devletçiliğin olduğu bu dönemde Birinci Sanayi Planı 1934 yılında uygulamaya geçilmiştir (Varcan, 1987: 49). Plan, yeni kurulacak işletmeleri ve kuruluş yerlerini içermektedir. Planda ele alınan diğer konular, elektrik şebekeleri, altın ve petrol arama işleri ve eğitim sorunlarıdır. Devlet plana göre dokuma, maden, kağıt, seramik ve kimya sanayilerini kuracaktır (Kongar, 2008: 353). Fabrikaların kurulması için gerekli olan makine ve teçhizatın finansmanı Sovyetler Birliği'nden borç alınarak yapılmıştır. Yatırımlar 3 yıl içerisinde başarıyla sonuçlandırılmıştır (Varcan, 1987: 49). Plan kapsamında 20 fabrika kurulmuş ve ithal edilen un, şeker, dokuma gibi temel tüketim mallarının yurtiçinde üretilmesi sağlanmıştır. Yine bu dönemde, demir-çelik ve kağıt fabrikaları kurulmuştur. 1938 yılında uygulanmak üzere daha kapsamlı olan İkinci Sanayi Planı da hazırlanmıştır (Sungur, 2015: 15-16). İkinci Dünya Savaşı koşulları nedeniyle bu planın uygulanması mümkün olmamış (Varcan, 1987: 49); sadece birinci sanayi planı ile devlet sanayisi kısa bir süre içerisinde kurulabilmiştir.

Birinci Sanayi Planı toplam ithalatın % 44 oranını oluşturan temel tüketim mallarının yerli üretimle karşılanmasına ve döviz tasarrufu sağlanarak dış ticaret açığının kapatılmasına yöneliktir. İkinci Sanayi Planı ise ara ve yatırım mallarının üretimine ve altyapı gelişimine öncelik vermiştir (Gül, Ekinci, Konya. 2009: 85). İkinci Sanayi Planı uygulanamasa da 1938 yılına kadar dokuma, maden, kimya, çimento ve şeker işletmeleri kurulmuş ve kurulmaya devam etmiştir (Kongar, 2008: 353). Özel sanayinin devletçilik yıllarında toplam sanayi gayri safi üretim değeri içindeki payı % 38 oranındadır. Devletçi politika uygulamaları 1930-1938 yılları arasında dış ticaret açığını ortadan kaldırmıştır (Boratav, 2014: 73-76). Çünkü Türkiye Ekonomisi tüketim mallarında ithal bağımlılıktan kurtulmuştur.

1930 yılından başlayan ve II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar süren devletçi uygulamalar döneminde çok yoğun biçimde kamu yatırımları yapılmıştır (Kongar, 2008: 423). Fakat sermaye birikiminin olmaması nedeniyle sanayi sektörü tam anlamıyla gelişememiş; işgücünün büyük bölümünü tarım kesiminde istihdam edilmiştir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 83-87). Dönem sonunda, Türkiye hala bir tarım ülkesidir ve geç başlamış bir kalkınma hamlesiyle henüz bir sanayi ülkesine dönüşememiştir.

Tablo 24: GSMH'nın Sektörel Dağılımı (1923-1949)

YILLAR	TARIM (%)	SANAYİ (%)	HİZMET (%)
1923	43,1	10,6	46,3
1924	47,8	8,5	43,7
1925	44,7	8,9	46,4
1926	49,9	8,7	41,5
1927	39,5	11,9	48,6
1928	42,4	10,6	46,9
1929	49,8	9,1	41,2
1930	46,8	10	43,2
1931	49,2	10,5	40,3
1932	39,3	13,9	46,9
1933	41,4	14,2	44,4
1934	40,1	15,3	44,6
1935	38,8	15,7	45,4
1936	48,6	12,3	39,1
1937	46,2	13,4	40,4
1938	44,4	14,2	41,4
1939	43,2	15,5	41,4
1940	44,8	14,6	40,6
1941	41,8	15,9	42,3
1942	47,2	14,7	38,1
1943	45,8	16,0	38,2
1944	43,1	15,9	41,1
1945	39,0	15,6	45,4
1946	45,5	14,9	39,5
1947	38,6	15,2	46,2
1948	44,3	12,8	42,8
1949	40,4	13,1	46,5

Kaynak: TÜİK (2012). İstatistik Göstergeler 1923-2011 (Sungur, 2015: 34).

3.3.2. Karma Ekonomi Döneminde İthal İkameyle Sanayileşme ve Kalkınma Politikası (1939-1979)

1940-1945 dönemini II. Dünya Savaşı sebebiyle iktisadi gelişme sürecinde bir kesinti olarak nitelendirmek doğrudur (Boratav, 2014: 81). Savaş yıllarında nüfusun % 10'u askere çağırılmış ve pek çok girdi ve yatırım malının ithalatının kesintiye uğramasıyla beraber yatırımlar ertelenmiş, sanayi ve tarımsal üretim olumsuz etkilenmiş ve hatta kıtlık ortaya çıkmıştır (Pamuk, 2014: 199-200; Tekerek, 2013: 40). Savaş yılları pek çok üründe kıtlıklar yaşanmasına ve karaborsaların oluşmasına neden olmuştur (Sungur, 2015: 17). Bu yıllarda üretimde azalmaya bağlı olarak ekonomi küçülmüştür.

Savaş yıllarında, kıtlık ve karaborsa tüccarların sahip olduğu sermayede önemli bir artışa neden oldu. Böylece bu sınıfın sahip olduğu sermaye birikimi, savaş sonrası yatırımları finanse edecek seviyeye yükseldi (Kongar, 2008: 356). Savaş yıllarında, ekonomi dış ticaret fazlası vermiştir. Böylece son 15 yılda dış ticaret fazlası veren Türk ekonomisi altın ve döviz rezervini önemli miktarda arttırmıştır (Sungur, 2015: 18-19). 1946 yılında yapılan devalüasyonla dış ticaret fazlası artmasına rağmen; ekonomide altyapı ve teknolojik yetersizliklerden kaynaklanan kalite ve verimsizlik gibi nedenlerle ihracatta istenilen artış sağlanamamıştır (Korkmaz, 2013: 111). Fakat savaş sonrasında ekonominin kapasite kullanım oranının artmasıyla cumhuriyet tarihinin en yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir düzen için uluslararası para fonu (IMF) ve Avrupa'nın toparlanması ve yeniden imarının yapılması için Dünya Bankası (WB) kurulmuş; Türkiye'de 1947 yılında her iki örgüte de üye olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'nın yeniden kalkınması için Marshall Planını hazırlamış; Türkiye, Avrupa'nın yeniden imarına tarım üretimi ve madencilik üretimiyle katkıda bulunmak için bu plana dahil edilmiş ve 1948-1952 yılları arasında 351,7 milyon dolar yardım almıştır. Bu yardımlar, karayolu yapımı, tarımda makineleşme alanlarında kullanılmıştır. Karayolu ulaşımının geliştirilmesi, tarımda makineleşmenin artması, tarım sektörüne sağlanan krediler ve tarım ürünlerinin fiyatlarının önceki yıllara göre daha çok desteklenmesiyle birlikte tarımsal üretimde ciddi oranda artışlar yaşanmıştır (Sungur, 2015: 31-53). Aynı zamanda, kapalı köy

ekonomilerinin pazarla bütünleşmesi sağlanarak tarımsal kalkınmaya önem verilirken; Türk ekonomisinin sanayileştirilmesi de hedeflenmiştir (Kongar, 2008: 360-361). Türkiye sahip olduğu tarım potansiyelini tarımı desteklemeye yönelik politikalarla değerlendirmiş; tarımsal gelişmelerle beraber özel sermaye birikimi de hızlanmıştır. Türkiye bu dönemde tarımsal kalkınma politikalarını sanayileşerek kalkınma politikalarıyla beraber uygulamıştır.

1923 yılından 1950 yılına kadar tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün milli gelirdeki payı fazlaca değişmemiştir. Tarımın ve hizmetler sektörünün bu yıllar boyunca milli gelirdeki payı % 40-45 civarındayken; sanayinin payı % 10-15 arasındadır (Sungur, 2015: 33-35). 1950 yılına kadar devletin bir fonksiyonu olan kalkınma sağlanamamış; sanayi toplumuna dönüşüm henüz gerçekleşmemiştir. 1950 yılına kadar devlet destekli ve sanayi planları ile müdahaleci kalkınma politikası izlenmiştir (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 201-202). Bu nedenle 1950 sonrası yıllarda uygulanan ekonomi politikaları da aslında liberal değil müdahaleci politikalardır (Kongar, 2008: 357-358). Milli bir burjuvazi oluşturulmak ve güçlendirilmesi istenmekle beraber kamu hizmetlerinde ve özel sektörün faaliyette bulunmadığı alanlarda devlet işletmeciliği sürdürülmektedir (Sungur, 2015: 79). Atatürk döneminde uygulanan devletçi politikalarla benzer bir şekilde devlet, özel girişimlerin yatırım yapmadığı alanlara yatırım yapma amacındadır (Kongar, 2008: 357-358). Devletin ideolojisi nedeniyle hem özel sektör hem de kamu yatırımları ekonomide karma bir üretim düzeni yaratmıştır.

1950-1960 arası yıllarda devletçi döneme benzer olarak devletin ekonomik etkinlikler içindeki rolü fazlaca değişmemiştir. Kamu kesimi, üretimde öncü ve egemen konumunu sürdürmüştür (Kongar, 2008: 357-359). 1950 yılında Türkiye’de toplam imalat sanayi işletmeleri içerisinde kamu işletmelerinin payı % 3,93 oranından (2618 imalat sanayi işyerinden 103 işyeri kamu kesimine ait) 1960 yılında % 3,98 oranına (5503 imalat sanayi işyerinden 219 işyeri kamu kesimine ait) çıkmıştır (Sungur, 2015: 70-71). Kamu kesiminin imalat sanayinin toplam katma değeri içerisindeki payı ise 1950 yılı için % 58,3 oranındayken; 1960 yılında % 59,1 olarak gerçekleşmiştir. Buradan, kamu kesiminin imalat sanayi üretiminin büyük çoğunluğunu karşıladığı anlaşılmaktadır (Kongar, 2008: 357-359). Dönem itibarıyla

az sayıdaki kamu kesimi imalat sanayi işletmelerinin özel kesim imalat sanayi işletmelerine oranla daha büyük ölçekli olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

1950 yılında özel kesimin toplam yatırımlardaki payı % 57 oranındayken; 1959 yılında payı % 38 oranına kadar gerilemiştir. Aynı dönemde KİT yatırımlarının payı ise % 15 oranından % 20 oranına yükselmiştir. 1950 yılında Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), 1952 yılında Et ve Balık Kurumu, 1953 yılında Türkiye Çimento Azot, 1954 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve Devlet Malzeme Ofisi (DMO), 1955 yılında Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (SEKA) ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, Türkiye Kömür İşletmeleri kurulmuştur (Sungur, 2015: 72-82). Özel kesim yatırımlarındaki azalma ve kamu yatırımlarında artışla ekonomide devletin ağırlığı devam etmiştir.

Bu dönemde, özel sektöre dayalı ekonomi politikalarına geçmek istenilmiş fakat günün koşulları sebebiyle devlet yatırımları ile gerçekleştirilen ithal ikameci sanayileşme ile kalkınma stratejisi uygulanmıştır (Gül, Ekinci ve Konya, 2009: 88). Çünkü özel kesim henüz ekonomide kalkınmayı sağlayabilecek kaynaklara sahip değildir (Kongar; 2008: 357). Fakat kalkınma amacıyla kullanılan genişletici maliye politikasıyla artan kamu yatırımları ve tarımsal gelir; yabancı sermayenin ülkeye girişiyle beraber özel sanayi yatırımlarını uyarmıştır. Özel sektör genelde küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin teknolojileri eski ve geri, sermayeleri yetersizdir. Özel sektörün artan yatırımları daha çok şeker, çimento, pamuklu ve yünlü dokuma alanlarına yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin en önemli özel sektör yatırımları ise 1954 yılında kurulan Türk Traktör, 1955 yılında kurulan Arçelik ve Beko, 1959 yılında kurulan Ford Otosan'dır (Sungur, 2015: 66-89). Günümüzde bile en büyük sanayi kuruluşları arasında gösterilen bu işletmeler ekonomi içindeki önemini hala korumaktadır.

Bu dönemde ithalatın serbestleştirilmesi ise ekonomide ithalat artışı yarattı ve dış ticaret açıkları arttı. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yaklaşık olarak % 92 den % 75 oranına geriledi. 1958 yılında dış borç ödeme güçlüğünden dolayı moratoryum ilan edildi (Korkmaz, 2013: 111-113). Dış ticaretin serbestleştirilmesinde başarılı olunamamasının sebebi ihracatın tütün, pamuk, fındık, kuru üzüm, incir gibi tarım ürünlerine dayalı olmasıdır. Bu nedenle dış ticaret hacmi 900 milyon doları aşamamıştır. 1950-1960 arası dönemde, tüketim malı ithalatı %

23,7 azalırken; yatırım malı ithalatı % 86,3 ve hammadde ithalatı ise % 88,4 artmıştır (Sungur, 2015: 91). Ancak bu durum, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemiştir. Türk ekonomisinde tarımsal üretim artışıyla beraber 1950, 1951, 1952, 1953 yıllarında ekonomide hızlı büyüme süreci yaşanmıştır. İthalat artışı durdurulabilmiş fakat devam eden ekonomik büyümeye rağmen ihracat artışı sağlanamadığı için dış ticaret açığı kapatılamamıştır.

1950-1960 döneminde yıllık büyüme hızı ortalaması % 7 oranında gerçekleşmiştir. 1960 yılında milli gelir % 37,5 oranında tarım sektöründe, % 15,7 oranında sanayi sektöründe ve % 46,8 oranında hizmetler sektöründe yaratılmıştır. Toplum henüz sanayi toplumuna dönüşmemiş (Sungur, 2015: 148-149); işgücünün % 74,8 kısmı hala tarım sektöründe istihdam edilmektedir. İşgücü sadece % 11,5 oranında sanayi sektöründe ve % 13,7 oranında hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir (Gül, Ekinci ve Konya, 2009: 89). Ekonomi de yaşanan döviz darboğazı ve enflasyon nedeniyle ekonomik istikrarın sağlanması için planlı kalkınma dönemine geçilmiştir (Sungur, 2015: 129). Çünkü döviz darboğazı sanayileşmenin ve hızlı ekonomik büyümenin önünde engel teşkil etmiştir.

1960 yılında yasayla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş; 1961 Anayasası da kalkınma planları yapma görevini devlete vermiştir. Türkiye, 1963 yılında planlı ekonomi dönemine girmiş ve 1963-1967 yılları için I. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Karma ekonomi düzeni için hazırlanan plan, kamu kesimi için emredici, özel kesimi teşvik edici niteliktedir (Tekerek, 2013: 53-55). Planda yatırımların arttırılması ve bu yatırımların finansmanının büyük oranda yurtiçi tasarruflarla karşılanması gereği üzerinde durulmuştur. Planda ekonominin büyüme hızı yıllık % 7 olarak hedeflenmiş fakat ortalama % 6,7 oranında büyüme sağlanmıştır (Tüğen, 2013: 410). Plan döneminde yatırımlarla gelir artışı arasındaki oranı gösteren katsayı 2,6'dır. Bu katsayıya göre, hedeflenen büyüme hızına ulaşmak için milli gelirin % 18,3 oranını yatırımlara ayırmak gerekiyordu. Milli gelirin yaklaşık % 15 oranı kadar yatırım harcaması iç tasarruflarla finanse edilmesi planlanmıştır (Kongar, 2008: 363-364). Geri kalan kısmı da dış finansmanla sağlanmıştır.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı bir karma ekonomi planıdır ve devlet ekonominin düzenleyicisidir. Ancak ekonomide etkinlik piyasa mekanizmasıyla

sağlanacak ve fiyatlar serbest piyasada oluşacaktır. Devlet ise hem kamu hem özel sektörün faaliyet gösterdiği ekonomide fırsat eşitliği sağlamakla görevlidir (Susam, 2009: 146). I. Beş Yıllık Kalkınma Planı temel altyapı yatırımları ve istihdam sorunu gibi konulara ağırlık verirken, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise sanayi sektörünün ekonomide ön plana çıkmasını sağlamıştır (www.kalkinma.gov.tr). ‘İkinci beş yıllık kalkınma planında sanayi kesimi ekonomik büyüme açısından lokomotif kesim olarak tanımlandı. Bu dönemde ithalat ikamesi, ihracatın teşviki gibi politika önlemleri ön plana çıktı’ (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 256). Bunlar ucuz kredi, yatırım indirimi, vergi indirimi, gümrük vergisi muafiyeti ve düşük oranlı vergilendirme gibi özel sektöre yönelik teşviklerdir (Susam, 2009: 146). Böylece, ekonomik büyümeyi sürükleyici bir nitelik kazanacak olan sanayi sektörünün üretimi yılda % 12 oranında arttırılacak ve 1967 yılında % 16,3 olan milli gelir içindeki payı 1972 yılında % 20,5 oranına çıkarılacaktır (Kongar, 2008: 366). Plan dönemi içerisinde ekonominin ortalama büyüme hızı % 6,9 olarak gerçekleşmiştir (Tüğen, 2013: 413). Fakat ekonomik büyüme hızı oranının yüksek olması ödemeler dengesinde açığa neden olmuştur.

Türkiye dış ödemeler dengesinin bozulması nedeniyle 1970 yılında devalüasyon yaparak kronik döviz sıkıntısını geçici olarak gidermiş ve sanayinin rekabet gücü döviz bazında fiyatların ucuzlamasına bağlı olarak artmıştır (Korkmaz, 2013: 113). 1970 devalüasyonun yardımıyla sanayinin artan rekabet gücüne paralel olarak yarı mamül ve mamül ihracatı başlamıştır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 202). 1970’li yıllarda, imalat sanayinin yıllık büyüme hızı % 10 olurken; yeni teknolojilerin kullanılmaya başlaması ve yeni yatırımlar bunda etkili olmuştur. Genellikle iç tasarruflara dayanan yatırımların milli gelire oranı % 20 düzeyine ulaşmıştır (Pamuk, 2014: 255-256). Bu durum, Türk ekonomisine hızlı bir büyüme süreci yaşatmıştır.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977 yılları arasında kalkınmanın tüm kurumları içermesini ve ekonomik ve sosyal yapının sanayileşmiş bir topluma dönüşmesini hedeflemiştir. Bu plan kalkınma amacıyla yaşam düzeyinin ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için sanayileşmenin sağlanarak istihdam sorununu çözmeye çalışmaktadır (Özdemir, 2014: 17). Kalkınmaya yönelik dönüşüm için sanayinin ara ve yatırım malı üreten sektörler önceliğinde büyümesini sağlayarak; dış

kaynaklara bağımlılığı azaltmaya çalışmaktadır (www.kalkinma.gov.tr). Birinci plan temel altyapı yatırımlarına, ikinci plan sanayi sektörünün gelişmesini, üçüncü plan gelir seviyesi ve üretim yapısı esas alınarak darboğazlar aşılmasını (Kongar, 2008: 367) ve ekonominin istikrarlı olarak büyümesini hedeflemiştir (Tekerek, 2013: 82). Birinci ve ikinci planda hedeflenen büyüme hızına yaklaşılmış; üçüncü planda ise üretim yapısının değiştirilerek hızlı büyümenin sağlanması için kamu kesiminin öncülük etmesi istenmiştir (Susam, 2009: 148). Fakat III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomide hızlı büyüme ve üretim yapısının değiştirilmesi gibi iki önemli hedefe ulaşamamıştır (Özdemir, 2014: 13-17). Bunun üzerine IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 yılları arası dönem için hazırlanmıştır. Fakat hükümet ve teknik kadronun bir yıl geçmeden görevden ayrılması nedeniyle uygulanamamıştır (Tekerek, 2013: 90-91). Dördüncü plan ekonomi tarihinde sadece bir iyi niyet belgesi olarak kalmıştır (Kongar, 2008: 369). 24 Ocak 1980 Tarihinden itibaren Türk ekonomisinin sanayileşme stratejisinin değişmesiyle beraber gelecek yıllarda hazırlanan kalkınma planlarının içeriği ve hedefleri değişmiştir.

İthal ikameci dönemin kalkınma planlarında milli gelirin yüksek ve istikrarlı bir hızda büyümesi temel önceliklerdir. Kalkınma planlarının diğer öncelikli amaçlarıysa sanayileşme, istihdamın artırılması, ödemeler bilançosu sorunun çözümü, mali ve sosyal politikalarla gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılmasıdır. Fakat yatırımların gerçekleştirilmesi tasarruf ve dövizle bağlı olmasından dolayı yatırım artışı hedeflenen ölçüde olmamıştır. 1980 yılına kadar uygulanan kalkınma planlarında, istihdam sorununun çözümü ise büyük ölçüde ekonomik büyüme ve sanayileşmeye endekslenmiştir. Türkiye ithal ikameci sanayileşme stratejisi gereğince temel ve ara malların üretimine öncelik vermiştir. Kamu ve özel kesim yatırımları teşvik edilerek; sermaye ve teknolojiye dayalı hızlı sanayileşme modeli benimsenmiştir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 89-103). Planlı dönem boyunca ekonomik ve toplumsal dönüşüm de gelişme yaşanmıştır. Tarım sektörü, 1962 yılında toplam istihdamın % 77,4 oranındayken; 1977 yılında % 58,1 oranına kadar inmiştir (Özdemir, 2014: 13-17; Gül, Ekinci, Konya, 2009: 104). Cumhuriyetin

kurulmasıyla başlayan kalkınma çabaları sonucu nihayet istihdamın yapısı değişmiş; % 80'nin üzerinde olan tarım sektörünün istihdam oranı % 58,1 oranına gerilemiştir.

İthal ikameci dönemde, ekonomide yaşanan teknolojik ilerlemeler ve altyapı yatırım harcamaları üretimi ve geliri arttırmış; bu artışın ücretlere yansiyarak arttırması ile birlikte ise elektrik kullanımı, radyo, buzdolabı ve diğer dayanıklı tüketim mallarının kullanımı ülke çapında yaygınlaşmıştır (Pamuk, 2014: 239). İlk aşamada salt montaj biçiminde kurulan dayanıklı tüketim malları sanayi, zamanla daha fazla yerli katkıyla ve çevresinde beslendiği yan sanayi kollarıyla modern sanayiye dönüşmüştür. Fakat bu üretim kolları teknoloji ve temel girdiler bakımından dışa bağımlıdır. Yine üretim ölçeği, birim maliyetler ve kalite bakımından batılı emsallerinden geri kalmıştır. Tüketim malları sanayinin bu özellikleriyle de dış pazarlara yönelme imkanları çok sınırlıdır (Boratav, 2014: 119). Tarım kesimi ise, 'büyük miktarda yeni toprakların üretime açılması, traktör, gübre ve diğer girdilerin kullanımı' sayesinde verimlilik ve üretim artışı sağlamıştır. İç pazarın yüksek gümrüklerle korunması ve artan kişisel gelir ve tasarruflar sayesinde yatırımların artmasının yanı sıra ücretlerde ve tarımsal gelirlerde sağlanan artışlar yerli sanayi için talep yaratarak ekonomide büyüme sağlamıştır (Pamuk, 2014: 255-256). Geniş tarım kesiminin gelirinin artması iç talebi arttırarak sanayileşme ve büyüme sağlarken; ekonomik büyümenin yarattığı enerji, ara ve yatırım malı talebi sebebiyle oluşan döviz darboğazı ödemeler dengesinde sorun yaratmış; ekonomik büyüme hızı kısıtlanmıştır.

1974 yılında yaşanan iki kriz Türk ekonomisini stagflasyon olgusu ile tanıştırdı. Birinci krizin sebebi Kıbrıs Savaşı nedeniyle Türkiye'ye uygulanan ekonomik ambargodur. Diğer krizin sebebi ise petrol fiyatlarının 4 misli artmasıyla yaşanan arz şokudur (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 256). Hammadde ve enerji arzında meydana gelen tıkanmalar nedeniyle sanayinin kapasite kullanım oranı düşmüştür. Buna karşın kurumsal ve politik sebeplerle sendikaların güçlü olması, ücretlerin yükselmesini sağlarken; istihdamın düşürülmesine engel olmuş ve bu durumda azalan üretimle beraber verimlilik de azalmıştır (Boratav, 2014: 143). Dönem sonuna doğru ithal ikameci sanayileşme stratejisi, uzun vadeli hedeflerden, etkinlik ve rekabet gibi ölçütlerden uzaklaştığı gibi özel sektörün kısa vadeli talepleriyle belirlenmeye başladı. Daha ileri teknoloji ile daha rekabetçi yapılar oluşturmaktansa

devletten destek alan bir kurumsal yapıya dönüştü. ‘Rekabet gücü daha yüksek olan sanayi dallarının ihracata yönlendirilmesi hedefinden vazgeçildi’ (Pamuk, 2014: 251-252). Sadece iç talebe yönelik üretim yapılarak ekonomik büyüme yaratıldı.

Genel olarak, Türk ekonomisinde tarımsal üretim faaliyetleri sonucunda belirli bir sermaye birikimi yaratılmış; bu sermaye, ticaret, bankacılık ve sanayi yatırımlarında kullanılmıştır (Kongar, 2008: 616). Türk ekonomisi karma ekonomi sisteminin uygulandığı, ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle iktisadi büyüme ve kalkınmayı sağlamaya çalışmıştır (Tekerek, 2013: 57). Bu uzun süreçte nihayet kalkınma yolunda belirli bir mesafe alabilmiştir. Aslında planlı sanayileşmeyle kalkınma sağlayan devletçi ekonomi döneminden sonra başlayan bu yeni dönem ilk yıllarda plansız uygulanan karma ekonomi dönemi olmakla beraber daha sonra planlı karma ekonomi dönemi olarak devam etmiştir.

Tablo 25: Türkiye İçin Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeler (1913-1950)

	1913	1950
TOPLAM NÜFUS (MİLYON)	16	20,8
KENTLEŞME ORANI (YÜZDE)		
10.000 KİŞİDEN BÜYÜK MERKEZLER / TOPLAM NÜFUS	26	24
DOĞUMDA YAŞAM BEKLENTİSİ (YIL)	32-33	44
OKURYAZARLIK ORANI (YÜZDE)	10	33
25 YAŞ ÜSTÜ NÜFUS ORTALAMA OKUL SÜRESİ (YIL)	1,7	3,9
TARIMIN İŞGÜCÜ İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE)	75-80	75-80
TARIMIN GSYH İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE)	50	42
İHRACAT / GSYH (YÜZDE)	11	7,6
İTHALAT / GSYH (YÜZDE)	14	8,3
YATIRIMLAR / GSYH (YÜZDE)	9	11

Kaynak: Pamuk, 2014: 217.

1950-1979 yılları arası ithal ikameci kalkınma döneminde, toplam nüfus 20,8 milyondan 44,7 milyona; kentleşme oranı ise % 24'den % 44 oranına yükselmiştir. Bu dönemde, ortalama yaşam süresi 44 yıldan 57 yıla; okuryazarlık oranı % 33 den % 68; 25 yaş üstü nüfusun ortalama okul süresi 1,7 yıldan 2,9 yıla yükselmiştir (Pamuk, 2014: 259). Dönem sonunda, okullaşma oranı ve sağlık sektöründeki toplam yatak sayısı, gübre üretimi ve kullanımı ile elektrik üretimi ve elektrik kullanan köy sayısı artmıştır. Sulanabilir tarım alanları yaklaşık % 24 oranında sulanmaya başlanılmış (Kongar, 2008: 375-376). 1950 yılında tarımın milli gelir içindeki yaklaşık payı % 42 ve işgücü içindeki payı % 75-80 seviyelerinden; 1979 yılında milli gelir içindeki yaklaşık payı % 25 ve işgücü içindeki yaklaşık payı % 50 seviyelerine gerilemiştir (Pamuk, 2014: 259). Ekonomide sosyal güvenlik sisteminin kapsamı genişlerken; istihdam ve üretim de artmış (Kongar, 2008: 375-376).

Tablo 26: Türkiye İçin Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeler (1980-2010)

	1980	2010
TOPLAM NÜFUS (MİLYON)	47,7	73
KENTLEŞME ORANI (YÜZDE)		
10.000 KİŞİDEN BÜYÜK MERKEZLER/TOPLAM NÜFUS	44	75
DOĞUMDA YAŞAM BEKLENTİSİ (YIL)	57	74
OKURYAZARLIK ORANI (YÜZDE)	68	94
25 YAŞ ÜSTÜ NÜFUS ORTALAMA OKUL SÜRESİ (YIL)	2,9	6,5
TARIMIN İŞGÜCÜ İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE)	50	25
TARIMIN GSYH İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE)	25	9
İMALAT SANAYİNİN GSYH İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE)	17	16
İHRACAT / GSYH (YÜZDE)	4	16
İTHALAT / GSYH (YÜZDE)	11	26
YATIRIMLAR / GSYH (YÜZDE)	22	22

Kaynak: Pamuk, 2014: 305.

3.3.3. Karma Ekonomi Döneminde İhracata Yönelik Sanayileşme ve Kalkınma Politikası (1980-2001)

24 Ocak 1980 Türkiye’de Liberalleşme sürecini başlatan bir dönüm noktasıdır. Piyasa mekanizmasının işlemesi için ekonomi dış rekabete açılmış ve yabancı sermaye davet edilmiştir. Kalkınma ve sanayileşme için kurulan KİT’lere iktidar partililerin alımının ve KİT zararlarının karşılanması devlet bütçesine zarar verdiği anlatılarak ithal ikameci kalkınmayla sanayileşme stratejisinden vaz geçilmiş; ihracata dönük sanayileşme stratejisiyle kalkınmak için özel sektörün teşvik edilmesi planlanmıştır (Tekerek, 2013: 246). Uygulamaya konan program çerçevesinde kamu kesiminin daraltılması esas alınmış; diğer taraftan özel sektöre ekonomide yürütücü güç olma görevi verilmiştir (Yıldırım, 1992: 163). Fakat kapitalist dünya ile bütünleşmede enerji, ulaşım, haberleşme gibi altyapı yatırımlarının yapılması kamu harcamalarını arttırırken; ekonomide üretim, KİT’lerden oluşan devlet tekellerinin ağırlıkta olduğu aksak bir piyasada gerçekleştirilmektedir (Bülbül, 1993: 73-75). Bu durum, ekonomik düzenin henüz karma sistemle işlediğini göstermektedir.

İthal ikameci sanayileşmeyle kalkınma döneminin son yıllarında, ekonomide tasarruflar ve yatırımlar azalmış, işsizlik sorunu çözülememiş, üretim ve tüketim dengesi bozulmuş, enflasyon yükselmiş, ödemeler dengesi sağlanamamış, dış ticaret açıkları artmış, döviz darboğazına girilmiş, karaborsa ve yokluklar artmış, ekonomik büyüme hızı gerilemiştir. Bunların sebebi aşırı değerli ulusal paranın ihracatı olumsuz etkilemesi ve sermaye mallarının ikamesinin yapılmasına gerek bırakmayarak ithal edilmesine neden olmasıdır. Bu durum, döviz talebini arttırmış ve petrol fiyatlarındaki artışla beraber ödemeler dengesini zorlamıştır (Tekerek, 2013: 101-104). Türkiye, ödemeler dengesini sağlamak ve döviz darboğazını aşarak dış borç sorununu çözmek için global piyasalara açılmış ve ihracatı teşvik ederek ihracatçı sanayileşme stratejisini uygulamaya başlamıştır. Fakat zaman içinde dış borçları daha da artmış; ihracatı destekleyecek bir sanayi yapısının oluşturulmasında başarılı olamamıştır (Kara, 2001: 103). Çünkü dış ticaretin liberalleşmesi ithalatında serbest bırakılmasını içermekteydi.

24 Ocak 1980 kararlarının özelliği sadece bir istikrar programı olmakla kalmayıp, sermayenin güçlendirildiği yapısal uyum programı niteliği taşımaktadır

(Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 284). IMF ile Stand-by Antlaşması yapılarak kısa dönemde ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılırken; uzun dönemde ekonominin yapısal sorunlarını aşmak için yapısal uyum reformlarını uygulamaya geçilmiştir (Tekerek, 2013: 125-126). Kısa dönemde, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve enflasyonun düşürülerek istikrarın sağlanması, uzun dönemde ise piyasaya daha fazla ağırlık veren ve ihracata yönelen bir ekonomik yapı yaratılmak istenmiştir (Pamuk, 2014: 265). Yapısal reformlar, para piyasalarında serbestleşme, dış ticarete serbestleşme ve bütçe disiplini başta olmak üzere üç alanda yoğunlaşmıştır. Fakat dönem sonuna kadar bütçe disiplini konusunda başarı sağlanamamıştır (Tekerek, 2013: 125-126).

24 Ocak kararlarının hedeflenen amaçlara ulaşabilmesi için döviz gelirlerinin artırılması, ithalatın serbestleştirilmesi, fiyatların serbest piyasada oluşturulması, yabancı sermaye girişinin serbest bırakılması kararlaştırıldı (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 257). 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1986 yılında Bankalar Arası Para Piyasası, 1988 yılında Döviz Piyasası ve 1989 yılında Altın Piyasası faaliyete geçmiştir. Türk ekonomisi uluslararası rekabete açılmış, ekonomik büyüme için ihracatın öncülük ettiği bir sanayileşme politikası tercih edilmiş ve yatırımların finansmanı için iç tasarrufların artırılmasına önem verilmiştir. Enflasyon oranları aşağıya çekilerek ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmıştır (Kongar, 2008: 380-381). Fiyat kontrolleri, ithalat yasakları ve kısıtlamalar kaldırılarak karaborsa önlenirken; dış ticaret açığı, bütçe açığı ve fiyat istikrarı konusunda başarı sağlanamamıştır (Bülbül, 1993: 73-75). Dönem boyunca daha da artan bütçe ve dış ticaret açıkları faizleri arttırmış ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilemiştir.

Sermaye birikimi ve ekonomide büyümenin sağlanmasında iç tasarrufların yeterli olmamasından dolayı dış tasarruflara başvurmaya gerek duyulmuş ve finansal serbestleşme kararı alınmıştır (Saraçoğlu, Çaşkurlu ve Ejder, 2014: 286). Yabancı yatırımlar ise Türk ekonomisi riskli olduğu için artış göstermiyordu. Bu riskler yatırımın devletleştirilmesi olasılığı ile sermayenin geri transferindeki risk ve ödeme gecikmeleridir (Özsağır, 2016: 27). Devletin artan ekonomik faaliyetlerinin özel kesimin faaliyet alanını daraltması sebebiyle kamunun ekonomideki payı azaltılarak özel sektörün ekonomide gelişmenin sürükleyici gücü olması da öngörülmüştür

(Sakal, 2003: 83). Devlet, serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde, ihracata dönük sanayileşme stratejisine uygun olarak kalkınmayı planlamaya devam etmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1984-1989 yıllarını kapsayan bir dönem için hazırlanmıştır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 108). Planın temel amaçları, halkın refahının artırılması, enflasyonun düşürülmesi ve istikrarlı büyümenin sağlanmasıdır. Aynı zamanda, ihracat artışının sağlanması, üretimde sanayinin payı artırılırken tarımsal gelişme potansiyelinin de değerlendirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, istihdamın artırılması, ekonomik sosyal altyapının geliştirilmesi için kurumsal düzenlemelere gidilmesi, kamu hizmetlerinde israfın önlenmesi ve tasarruf sağlanması, doğal ve beşeri kaynakların etkin ve verimli kullanılarak kalkınmanın hızlandırılmasının iç tasarruflarla sağlanmasıdır. Planın amaçlarına ulaşmasında maliye (bütçe) politikasının kullanılması uygun bulunmuştur (Tüğen, 2013: 422-423). Aynı zamanda, istihdam politikasının teknoloji ve sanayi politikalarıyla uyumlu gelişmesi amaçlanmaktadır. İşsizlik sorununun çözümü için daha çok istihdam yaratan ve aynı veya daha fazla milli gelir artışı sağlayan yatırımlar tercih edilecektir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 109-110). Plan döneminde, piyasa ekonomisi güçlendirilmeye çalışılmış ve % 5,2 oranında büyüme sağlanabilmiş fakat enflasyon hedefi tutturulamamıştır (Tüğen, 2013: 424).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 yılları arası dönemde uygulanmıştır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 112). Bu dönemde, kalkınma için ekonomik büyüme rekabete açık olarak ve dış talebe ağırlık vererek gerçekleştirilecek; toplam yatırımlar içerisinde özel kesimin payı arttırılacaktır. Kalkınma için uygulanan ekonomi politikaları, sosyal ve kültürel politikalarla desteklenecektir. Bir yandan sanayileşme, şehirleşme ve tarımda modernleşme politikaları yürütülürken; diğer yandan sosyal, kültürel ve ekolojik yapının korunarak, çevre kirlenmesinin önlenmesi planlanmıştır. Kamu yatırımları, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel altyapıya dönüktür. Teşvik sistemi, ihracata dönük ve dış pazarlarda rekabet edebilecek bir sanayi kurulması için kullanılmıştır. Ar-ge harcamalarının ise desteklenmesi gerektiği kabul edilmiştir (Kongar, 2008: 389). Böylece ihracatla sanayileşme stratejisinin destekleyeceği sürdürülebilir bir kalkınma planlanmıştır.

Bu plan yatırımların teşvik edilmesini, girişimcilik ruhunun ve teşebbüs gücünün kuvvetlendirilmesini, KOBİ'lerin kuvvetlendirilmesini, nitelikli işgücü yetiştirilmesini ve mevcut işgücünün niteliğinin artırılmasını amaçlamaktadır. Plan çerçevesinde İŞKUR, istihdam, mesleki eğitim ve kamu yararına çalışma programlarından; TOBB yerel ekonomiyi geliştirmeye yönelik hizmetlerden; KOSGEB ise küçük işletmelere danışmanlık ve çalışma teşvik programlarından sorumludur. Plan döneminde, örgün ve yaygın mesleki teknik eğitim, beceri kazandırma eğitimi, iş öncesi eğitim, işbaşı eğitimi ve yeniden eğitim programlarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 112-113). Daha çok sanayinin ihtiyaç duyacağı işgücünü ve üretimi arttırmaya yönelik bir eğitim politikasıyla kalkınma benimsenmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türk ekonomisinin kalkınmasındaki yapısal sorunlar tespit edilmiştir. Piyasa mekanizmasının işlemesi, fiyatların arz-talebe bağlı oluşması ve tekelliliğin azalması, hızlı nüfus artışı, işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı, çevre, sağlık, eğitim, fırsat eşitliği, bölgesel gelişmişlik farkları, adalet hizmetlerinin hızlandırılması gibi yapısal sorunlarda ilerleme sağlanırken; kamu açıklarının kapatılması ve teknolojik ilerleme konularında başarı sağlanamamıştır (Kongar, 386-388). Planının uygulama sonuçlarına göre, ekonomik büyüme hızı ortalaması bu dönemde düşerek % 3,6 oranında gerçekleşmiştir. 1990 yılında % 9,4 oranında gerçekleşen büyüme hızı, Nisan 1994 Krizi nedeniyle % -6,1 oranındadır. Enflasyon ise 1990 yılında % 53,1 oranından, 1994 yılında % 120,7 oranına yükselmiştir (Tüğen, 2013: 428). Bu durumda, ekonomide planlanan üretim artışı ve büyüme sağlanamamıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000 yılları arasında Türkiye'nin çağı yakalayıp kalkınmış ülkeler arasında yerini almasını hedeflemektedir. Bunun için özgür ve demokratik ortamın sağlanması, bireyin ön plana çıkarılması, toplumun yaşam standartlarının yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi, eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve eğitim düzeyinin artırılması, kültürel gelişmenin sağlanması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, tüm toplumun sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerinden yararlanması, çevrenin korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, teknolojik ilerleme sağlanması, istihdamın artırılması, sanayileşmenin hızlandırılması ve sürdürülebilir hızlı bir büyüme

gerekmektedir (Kongar, 2008: 390). Çünkü Türkiye'nin kalkınması için temel şartlardan biri de devamlı ve hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanmasıdır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma, yatırımların artması ile mümkündür. Milli gelirin artması için yapılması gereken yatırım harcamaları miktarı bir katsayı ile belirtilmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye ekonomisinde bu kat sayının 2,6 tutarında olduğunu tespit etmiştir. Yani, milli gelirde % 1 oranında bir artış için bunun 2,6 katı kadar bir yatırıma ihtiyaç vardır (Dikmen ve Yaşa, 1963: 13). Türkiye'de yapılan yatırımların milli geliri arttırma oranı 1960'lı yıllarda yaklaşık 2,6 olan bir kat sayıyken, 1991 yılında 5,4 ve 1995 yılında ise 7,6 olmuştur (Kara, 2001: 106). Bu yatırımların verimliliğinin zamanla düştüğünü göstermektedir. Verimlilik 1960'lı yıllarda yaklaşık olarak $1 / 2,6 = 0,385$ oranındayken; 1995 yılında $1 / 7,6 = 0,143$ oranına kadar gerilemiştir.

Verimlilikte düşüşün belli başlı sebepleri sermayenin azalan verimliliğinin yanı sıra, yatırımların ağırlığının iletişim gibi altyapı harcamalarına kayması ve iç piyasaya üretim yapan ithal ikameci sanayileşmeden, global piyasaya üretim yapan ihracata yönelik sanayileşmeye geçilmesidir. Türk sanayisinin teknolojisinin geri olması rekabetçi serbest piyasada yaratılan katma değer düşük olmasına sebep olmuştur. Global iş bölümünde, Türk sanayinin üretiminin montaja ve tekstile dayalı olması, rekabet gücünü de sadece fiyat avantajıyla arttırmak istemesi, turizm sektörünün emek yoğun olması gibi etkenlerden dolayı yatırım harcamalarının başa baş seviyesine gelme süresi uzatmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, eğitim, sağlık, tarım, imalat sanayi ve kentsel altyapı yatırımları yapılacaktır. Böylece ekonomik büyümeyi kolaylaştırmak için sulama, enerji, liman, hava alanı, içme suyu, kanalizasyon ve arıtma tesisleri yapımına ve insan kaynaklarının gelişmesi sağlayan eğitim ve sağlık sektörü yatırımlarına öncelik verilmiştir (Kongar, 2008: 396-400). Plana göre, ekonominin istikrarlı ve kesintisiz büyümesinin amaçlanmasına rağmen kamu harcamalarında tasarrufa gidilerek yatırım, ihracat ve tarım alanlarında devlet desteklerine sınırlama getirilmek istenmiştir. Aynı nedenle kalkınma için önem arz eden eğitim ve sağlık harcamalarına bütçeden yeterli kaynak ayrılamamıştır. Ekonomik ve sosyal gelişme ile kalkınmanın bölgeler arasında dengeli sağlanması amacıyla yapılan altyapı yatırım harcamalarında ise bir artış söz konusu olmuştur (Tüğen, 2013: 430-432).

Dönem sonunda, Türkiye Ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşümle toplam yatırımlarda, kamu yatırımlarının payı azalırken özel yatırımların payı artmıştır (Kongar, 2008: 406). Fakat piyasa ekonomisine ve özel sektöre öncelik veren, devletin ekonomiye müdahalesini azaltan uygulamalara geçilmesiyle devlet yatırımlarının azalması, özel sektör tarafından tam olarak telafi edilememiş; yatırım hacminde beklenen artışı yaratılamamıştır (Karaosmanoğlu, 1993: 288-289). KİT’lerde yatırımların durması, teknolojik aşınma ve verimdeki düşme (Boratav, 2014: 155) ile özel sektörün (tarım, turizm, inşaat, hafif sanayi ve montaj sanayi) yarattığı katma değerın düşük olması büyüme hızını planlanan ölçüde arttıramamıştır.

Sanayileşmenin belli bir gelişme göstermesi neticesinde tarım sektörünün işgücü ve milli gelir içindeki payı azalmaya devam ederken (Pamuk, 2014: 305); ihracatta tarımsal ürünlerin payı yaklaşık % 10 oranına düşmüş ve sanayi ürünlerinin payı % 87 oranını aşmıştır (Kongar, 2008: 400-411). Dış ticaretin serbestleşmesiyle dış ticaret açığıyla beraber dış ticaret hacminin milli gelire oranı artmıştır (Pamuk, 2014: 305). Nihayet nüfus artış hızı, bebek ölüm hızı, hekim başına ve yatak başına düşen nüfus düşmüş, ortalama yaşam süresi uzamış, okullaşma oranı artmış, sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmiş, nüfus ve işgücünün eğitim düzeyi yükselmiştir (Kongar, 2008: 400-411). Böylece artan kişi başına milli gelirle beraber kalkınma ve sanayileşme göstergelerinde belirgin bir iyileşme sağlanmıştır.

3.3.4. Liberal (Serbest) Piyasa Ekonomisi Döneminde Kalkınma Politikası (2002 Sonrası)

Türk ekonomisinde 1980’li yılların ortasında özelleştirmeler başlamış ve 1985 yılından 2002 yılına kadar yaklaşık 8 milyar dolarlık; 2002 yılı sonrasında da yaklaşık 35 milyar dolarlık kamu işletmesinin özelleştirmesi gerçekleşmiştir (Tunalı, 2016: 151). Böylece, 24 Ocak Kararlarıyla başlayan karma ekonomiden özel piyasa ekonomisine geçiş dönemi tamamlanmıştır.

1980 yılından itibaren Türkiye’nin uyguladığı ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve yapısal uyum politikaları kalkınmayı tam olarak sağlayamamıştır (Sevindirici, 2013: 89). Kalkınmanın sürdürülebilirliği için uygun yatırım ortamı

oluşturmak amacıyla 2002 yılından sonra birçok yeni kurumsal reformlar gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında doğrudan yabancı yatırım mevzuatı yapılmış, 2006 yılında yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile kurumlar vergisi indirilmiş, 2008 yılında Ar-ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun çıkarılmış, 2011 yılında yeni Türk Ticaret Kanunu ile şirket kurmak kolaylaşmış ve yeni yatırım teşvik sistemi kabul edilmiştir (Tunalı, 2016: 176-177).

2011 yılında, ülkenin doğal, beşeri ve her türlü iktisadi kaynak ile imkanlarını belirleyerek izlenecek iktisadi, sosyal, kültürel politika ve hedefler doğrultusunda makro ekonomik, sektörel (sosyal ve iktisadi) ve bölgesel gelişme alanlarında, yerel düzeyde analiz ile çalışmalar yaparak kalkınma planı, orta vadeli program, yıllık programlar, stratejiler ve eylem planları hazırlamak; özel sektör ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan hedef ve amaçlarına uygun olarak yürütülmesini sağlayacak politikaları hazırlamak; maliye, para ve dış ticaret politikalarının kalkınma planları ile uyum içinde uygulanmasını sağlamak için kalkınma bakanlığı kurulmuştur (m.milliyet.com.tr).

2016 yılında kurulan Türkiye Varlık Fonu ise yurtiçi ve yurtdışı pay senetleri, borçlanma araçları, türev araçları, kira sertifikaları, gayrimenkul sertifikaları gibi yatırım araçlarının alım satımını yapmaktadır. Borsa İstanbul, Ziraat Bankası, BOTAŞ, THY, Halk Bankası, Milli Piyango İdaresinin de aralarında bulunduğu şirketlerin devredildiği Varlık Fonu, kamuya ait kaynakları ve temin edilen dış kaynakları otoyollar, Kanal İstanbul, üçüncü köprü ve hava limanı, nükleer santral gibi büyük ölçekli stratejik yatırımların finansmanında kullanmayı planlamaktadır (www.ntv.com.tr). Ancak çok büyük bir kaynağa sahip olan Türkiye Varlık Fonunun, Sermaye Piyasası Kanunu 1. Maddesinde belirtilen sermaye piyasasının şeffaf, adil ve rekabetçi bir ortamda işlemesini engelleyebileceği; yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunması için piyasanın tarafsız olarak denetimini aksatabileceği, piyasanın oligopollere veya devlet tekeline dönüştürebileceği gözlerden kaçırılmamalıdır. Devlet, bu kurumsal reformların yanı sıra hazırladığı kalkınma planlarıyla devam eden kalkınma sürecinin çerçevesini çizmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), yapısal reformlarla ekonomik istikrarı, sürdürülebilir büyümeyi, ekonominin rekabet gücünü arttırmayı, mali disiplini sağlayarak kamu açıklarını, finansman yapısının sürdürülebilirliğini ve

enflasyon oranını AB kriterlerine uyumunu sağlamaya çalışmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), yedi yıllık bir süreyi kapsamakta olup; istikrarlı büyümeyi, gelir dağılımında adaleti, rekabet gücünü arttırarak ve bilgi toplumuna dönüşerek kalkınmayı, sıkı maliye politikasına devam etmeyi ve AB üyeliği için uyumu amaçlamıştır.

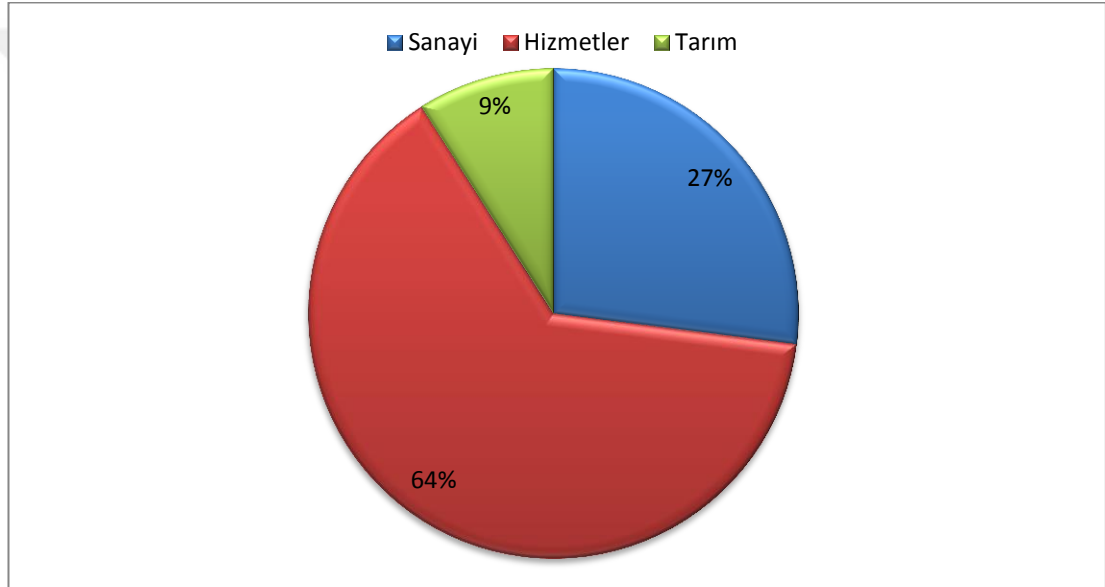
Tablo 27: Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 Fiyatlarıyla)

	GSYH	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER	
	Büyüme	Pay	Büyüme	Pay	Büyüme	Pay	Büyüme
1999	-3,4	12,2	-5,7	32,2	-4,6	52,8	-1,3
2000	6,8	12,2	7,1	32,1	6,3	52,8	6,6
2001	-5,7	11,9	-7,9	30,9	-9,1	55,5	-0,9
2002	6,2	12,2	8,8	30,4	4,6	54,7	4,8
2003	5,3	11,4	-2,0	31,2	11,8	54,3	4,1
2004	9,4	10,7	2,8	31,9	11,8	54,4	9,7
2005	8,4	10,6	7,2	32,0	8,7	54,5	8,6
2006	6,9	10,0	1,4	32,9	10,2	54,4	7,1
2007	4,7	8,9	-6,7	33,3	5,8	55,4	6,4
2008	0,7	9,3	4,3	32,6	-1,3	56,3	2,3
2009	-4,8	10,1	3,6	31,3	-8,6	58,1	-1,8
2010	9,2	9,4	2,4	32,7	13,8	57,3	7,7
2011	8,8	9,2	6,1	33	10,0	57,3	8,8
2012	2,2	9,3	3,1	32,9	1,7	57,6	2,6

Kaynak: TÜİK, üretim yöntemiyle GSYH (Tonus, 2013: 11).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), aynı doğrultusunda istikrarlı büyümeyi, rekabet gücünü arttırmayı, insani gelişim endeksini yükselterek, çevreyi koruyarak, kaynakların kullanımının sürdürülebilirliğini sağlayarak ve bilgi toplumuna dönüşerek, kalkınmayı hedeflemektedir (Tüğen, 2013: 434-459). Bu dönemde ki kalkınma planlarında, genişletici maliye politikası yerine mali disiplin ve Avrupa Birliği'nin ekonomik kriterlerine uyum hedeflenmiştir. Devletin kalkınmada ki rolü azaltılmışsa da dokuzuncu ve onuncu planlar kalkınarak bilgi toplumuna dönüşmeyi hedef olarak belirlemiştir.

Şekil 17: GSYH'nın Sektörlere Göre Dağılımı (2012)

Kaynak: Tonus, 2013: 22.

2012 yılında milli gelirden % 9 oranında tarım sektörü, % 27 oranında sanayi sektörü ve % 64 oranında da hizmetler sektörü pay almaktadır (Tonus, 2013: 22). Onuncu Kalkınma Planının amaç ve hedefine uygun olarak, tarım sektörünün milli gelirdeki payı azalmaya, hizmetler sektörünün payı ise artmaya devam etmiştir. 2016 yılında, milli gelirden tarım sektörü % 6,1 oranında, sanayi sektörü % 19,7 oranında ve hizmetler sektörü % 74,2 oranında pay almıştır (www.businessht.com.tr). Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında belirlediği kalkınma hedefinde belirli bir düzeye ulaşmış; tarımsal üretim ağırlıklı olan ekonomik yapısı, sanayi ve hizmetler sektörüne dönüşmüştür.

3.3.4.1. Eğitim Politikası

Türk eğitim sistemi, toplumu yeniden şekillendirmesinden sonra kapitalist üretim modeline uyum göstermesi için işlemektedir. Geçmişte belirli bir doktrin çerçevesinde toplumsal fayda amacıyla yetiştirilen bireyler, günümüzde girişimci kültürünün egemen olduğu, ticari bir meta şekline dönüştürülmektedir. Fakat bireysel yetenekleri geliştirme ve üretici insan yetiştirme amacını gerçekleştiremeyen sistem, yavaş işleyen, verimsiz bir yapıyla çağın ve halkın ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Fiziksel altyapı ve donanım yetersizliği, derslik, okul ve öğretmen eksikliği, okullaşma düzeyinin düşüklüğü, finansman yetersizliği, eğitimde fırsat eşitsizliği, başarı düzeyinin düşüklüğü, ders kitaplarının ezberciliği, üniversite sınavına endeksli öğretim ve mezuniyet sonrası uzun süreli işsizlik eğitim sisteminin belli başlı sorunlarıdır (Gümüş, 2015: 207-208).

Meslek okulları ve üniversite mezunları arasında işsiz sayısı 2000-2006 yılları arasında büyük bir artış göstermiştir. Bunun temel sebebi gençleri iş hayatına hazırlamada eğitim sisteminin yeterince başarılı olamamasıdır (Gül, Ekinci, Konyalı, 2009: 199-204). Günümüzde, mesleki ve teknik lise öğrenimi iyileştirilmiş ise de yükseköğrenim ve istihdam olanakları yeterince arttırılamamıştır. 2000 yılından sonra 53 olan devlet üniversitesi sayısı 104 olmuş, vakıf üniversiteleri ise 20'den 72'ye çıkmıştır. 2013 yılında lise son sınıf öğrencileri % 24 oranında lisans, % 20 oranında ön lisans ve % 5 oranında açık öğretim programlarına geçiş yapmıştır. Fakat üniversite ve öğrenci artışına karşılık öğretim görevlisi sayısı yeterince artmamış; 2000 yılından 2013 yılına gelindiğinde öğretim görevlisi başına düşen öğrenci sayısı 16'dan 21'e yükselmiştir (Gümüş, 2015: 226-230). Birçok üniversitede öğretim görevlisi sayısı yeterli olmadığı gibi laboratuvar sayısı da yetersizdir. Günümüzde, devlet ve vakıf üniversitelerinin sayısı artmasına rağmen yükseköğrenimin kalitesi yükseltilememiştir (Kongar, 2015: 542). Bu durum, mezunların nitelik artışını ve üretkenliğini etkilemektedir.

Üniversite eğitiminin kalitesinin düşük olması nedeniyle eğitimde geçen uzun yıllara rağmen mezunlar iş yaşamında gerekli olan donanıma sahip olamamaktadır. Bu da istihdam edilme süresini uzatmakta veya iş yaşamında üretken olunmadığı için ekonomide verimliliği azaltmaktadır. Ekonominin ihtiyaç duyduğu ve gelecekte

duyacağı alanlara yönelik eğitime ağırlık vermeli ve verilen eğitim işgücünün niteliğini arttıracak kalitede olmalıdır. Böylece işgücümüz üretim yapabilme yeteneğini kazanabilecektir. Bunun için Türkiye sahip olduğu büyük bir genç nüfusun eğitime daha fazla kaynak ayırmak durumundadır. Ayrıca eğitim sistemini gözden geçirerek yenileştirmelidir.

Refahın arttırılabilmesi ve sürdürülebilmesi elbette ki insana yatırım yapmakla mümkündür. İnsan yetiştirme sistemindeki eksikliklerin giderilmemesi ve maliyetlerinden kaçınılması uzun dönemde topluma olan maliyetini daha da arttırır. Türk eğitim sisteminde hedeflenen emek sisteminde aktif, öğrenmeye açık ve kendini geliştiren bireyler yetiştirmektir. Türkiye'nin rekabet ettiği ülkelerle arasında gelişmişlik farkının azaltılabilmesi için beşeri sermayenin doğru kullanılması önemlidir (Gümüş, 2015: 231-232). Çünkü beşeri sermaye stoğu zayıf olan ülkeler niteliksiz ürünler ihraç etmektedir. Beşeri sermaye stoğu güçlü olan ülkeler ise beşeri sermaye yoğun malları ihraç etmektedir. Bu ülkelerde beşeri sermayenin ekonomiye kazandırdığı rekabet gücü gelire olumlu katkı yapacaktır (Lucas, 1993: 255). Böylece gelişen üretim teknolojisi, işgücü niteliği ve rekabetçi yönetim yapısı ihracata dayalı sanayinin gelişmesini sağladığı gibi ekonomik büyümeyi de olumlu etkileyecektir (Şentürk, 2007: 99). O halde, eğitim politikasının şekillendirdiği eğitim sistemi, ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikte teknik ve idari personeli yetiştirerek; ekonomide işsizliği azaltırken verimliliği arttırmalıdır.

Devletin stratejik önceliği hem sanayi hem de bilgi ekonomisi alanında çalışacak mümkün olduğunca çok girişimci yetiştirmek olmalıdır. Devlet, Türk girişimcisini bölgesel ve küresel iş yapacak bir insan modeli olarak yetiştirmelidir. Girişimcilerin önündeki engelleri kaldırmalı ve parasal olarak bu girişimleri desteklemelidir. Türkiye güçlü bir küçük sanayi işletmesi geleneğine sahiptir. Gelecekte bu tip küçük, esnek ve bilgi yoğun işletmeleri destekleyerek (Öz, 2013: 192); kalkınma hedefine ulaşılabilecektir. Türk eğitim politikası reformlar yoluyla yeniden düzenleyeceği eğitim sisteminin yetiştireceği beşeri sermayenin yeteneklerinin değerlendirilmesi üretkenliğini arttıracaktır. Bu nedenle teknoloji kullanmaya ve üretmeye yönelik eğitime ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu durum, ülkemizin teknik ve bilimsel gelişiminin, girişimcilik kültürünün de güçlenmesi ile

sanayi sektörünün gelişmesine yönelik olarak bir teknoloji ağırlıklı kalkınma stratejisine dönüşecektir.

3.3.4.2. İnovasyon Politikası

Türkiye’de teknoloji ve inovasyon politikasına 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla beraber kurulmuş olan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ile geçilmiştir. Türk Bilim Politikasının belirlenen hedeflerini gerçekleştirebilmesi için ise öncelikle Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) kurulmuştur. BTYK ve TÜBİTAK tarafından uygulanan bilim, teknoloji ve inovasyon politikasının amacı yeni teknoloji yaratan ve yaratılan teknolojiyi ekonomik ve sosyal fayda sağlayabilecek şekilde kullanabilen bilgi toplumuna dönüşümü sağlamaktır (Tunalı, 2016: 153-158). Bilgi toplumuna dönüşerek kalkınmak için ise bilgi ve teknolojiyi üretebilmek kadar üretilen bilgi ve teknolojiyi sanayi sektörüne uygulayabilmek gerekmektedir.

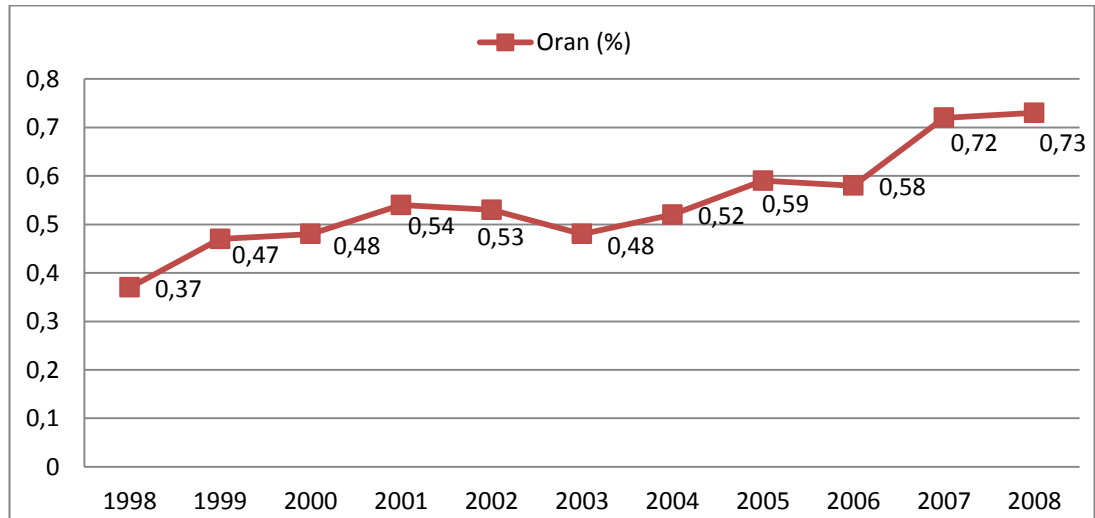
Türkiye 1980 öncesinde uzun bir dönem, ithal ikameye dayalı sanayileşme ve kalkınma stratejisi uygulamıştır. Bu dönemde, Türk sanayisi kurulma ve büyüme aşamasında olduğu için bunun teknolojisini dışarıdan ithal ediyordu ve henüz sanayide üretimin nasıl yapılacağı öğrenilme aşamasındaydı (Göker, 2002: 4). Türk sanayisin yeterli düzeyde ar-ge harcaması yapmamasının başlıca sebepleri ise yeterli finansal ve beşeri kaynağa sahip olmaması ve işletmelerde ar-ge altyapısının olmamasıydı (Tuncel, 2016: 60-61). Türkiye, teknoloji ağırlıklı sanayi üretiminde daha çok montaj, taklit ve kopya üretim yöntemleri kullanmakta; bunu da dışsal teknolojiyi transfer ederek sağlamaktaydı (Ekizceleroğlu, 2011: 213). Türk sanayisi için çok uzak bir amaç teknoloji üretebilmektir. Bilimsel faaliyetlerin gayesi sadece öğrenme olan araştırmalardan ibaretti ve sanayiye uygulaması yoktu. Ama bu ütopya kurulmuş ve Türkiye’nin sıçrama yapması daha ilk kalkınma planlarında hedeflenmiştir (Göker, 2002: 4). Yapılan kalkınma planlarında, 1980 yılından sonra teknolojik ilerleme yaratılması, ar-ge faaliyetlerinin ve rekabet gücünün artırılması ve 2000 yılından sonra ise bilgi toplumuna dönüşüm planlanmıştır.

1980 sonrasında ekonomik yapının rekabet gücü kazanabilmesinin önündeki engelin kurumsal ve teknolojik faktörler olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de yaşam

kalitesinin ve uluslararası rekabet gücünün artırılması, kamu, özel sektör ve üniversiteler arasında işbirliğinin sağlanmasını gerektirmiştir. Bu amaçla BTYK, TÜBİTAK, DPT, YPK (Yüksek Planlama Kurulu), STB (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı), TÜİK, MEB, YÖK ve bağlı üniversiteler, TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı) gibi belli başlı kuruluşlarla ulusal inovasyon sistemi ağını oluşturmuştur. Bu kuruluşlar, ar-ge faaliyetleri sonucu teknoloji ve ürün geliştirme, patent ve mülkiyet hakları alanında aktif faaliyet yürütmektedir (Tunalı, 2016: 150-159). Böylece, Türkiye bilim, teknoloji ve inovasyon politikasını etkin olarak uygulayabilecek altyapı sistemini kurmuştur.

1993 yılında yeni bir yaklaşım olarak, Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) tarafından Türkiye'nin bugünkü Bilim ve Teknoloji Politikasının temeli oluşturulmuştur. Bu politikanın en önemli özelliği sadece bilimde değil teknoloji alanında da gelişmenin sağlanmasıdır. Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak Türkiye, inovasyon (yenilik) yaratma yeteneği kazanmıştır. İnovasyon yeni sistem, yeni üretim yöntemleri ve pazarlanabilir yeni ürünler yaratma becerisidir (metalurji.org.tr). Türkiye, geç de olsa bilim ve teknoloji alanında gösterdiği ilerlemeyi bütünsel bir beceri olan inovasyon yaratma yeteneğine dönüştürerek eksikliklerine rağmen yakın bir gelecekte global piyasada rekabet üstünlüğü kazanabilme fırsatı yakalamıştır. Günümüzde global güçlerle yaşanan büyük çekişmenin temelinde de aslında enerji değil teknoloji vardır.

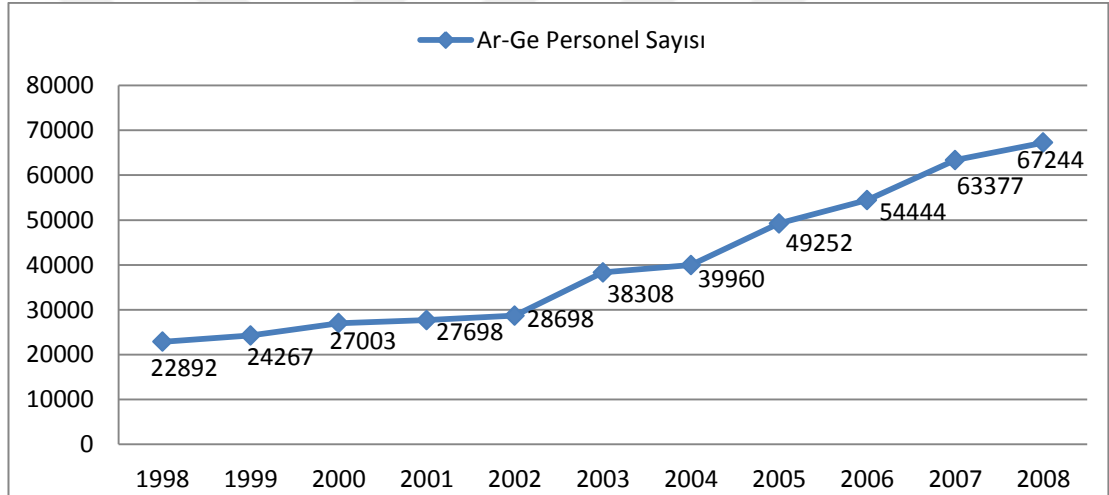
Şekil 18: Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının GSYİH Oranı (1998-2008)

Kaynak: TÜİK. Ar-Ge İstatistikleri. www.tuik.gov.tr (Tunalı, 2016: 161).

1993 yılında Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşerek kalkınması için bilim, teknoloji ve inovasyon politikası belirlenmiştir. Bilim, teknoloji ve inovasyon politikasının belirlenen hedefleri; 10.000 kişiye düşen 7 araştırmacı sayısının 15 araştırmacıyı aşması, ar-ge harcamalarının milli gelir içindeki payının % 0.33 oranından % 1 oranının üzerine çıkarılması, ar-ge harcamaları içerisinde özel sektörün payının % 18 oranından % 30 oranına çıkarılmasıdır. 2008 yılı rakamlarıyla, ar-ge harcamalarının milli gelirdeki payı % 0,73 oranına, araştırmacı sayısı 67.244 kişiye yükselmiştir. 2013 yılı için ar-ge harcamalarının milli gelirdeki payı % 2 ve araştırmacı sayısının 150.000 kişi olması planlanmıştır (Tunalı, 2016: 154-163).

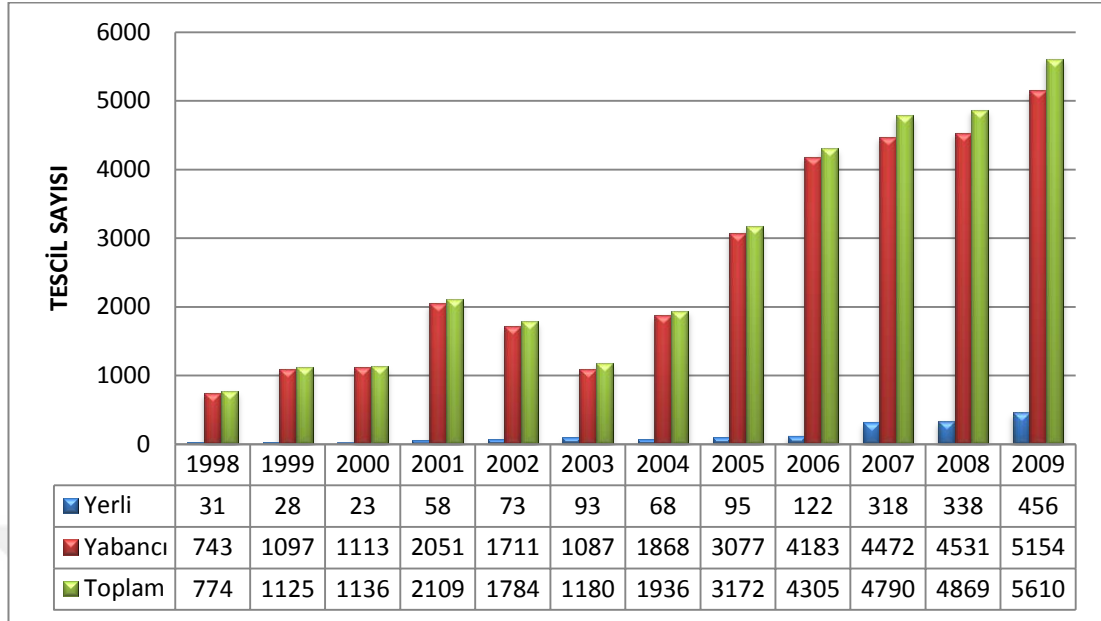
Şekil 19: Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) Personel Sayısı (1998-2008)

Kaynak: TÜİK. Ar-Ge İstatistikleri. www.tuik.gov.tr (Tunalı, 2016: 162).

Günümüzde patent hakları ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile kurumsal koşullar iyileştirilmektedir. Ancak, bilgiyi kullanma ve üretme yeteneği gerektiren teknolojik yetenek henüz yeterli düzeyde değildir ve daha başka kurumsal reformlara ihtiyaç vardır (Ekizceleroğlu, 2011: 213). Günümüzde ar-ge harcamalarının milli gelirdeki içindeki payı yükseköğrenim sektörünün düşerken; kamu ve özel sektörün ki artmaktadır. Harcamalardaki artışın ulusal firmaların aldığı patent sayısını arttırmasına rağmen yabancı firmaların aldığı patent sayısı ezici bir ağırlığa sahiptir (Tunalı, 2016: 163-164). Bu durum, yabancıların teknoloji ve inovasyon alanında ar-ge faaliyetleri konusunda Türklerden çok daha ileri olduğunu göstermektedir.

Şekil 20: Patent Tescil Sayıları (1998-2009)

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü (Tunalı, 2016: 164).

Türk sanayisine teknoloji desteği sağlayan TUBİTAK, KOSGEB ve TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı) gibi kurumlar sektördeki teknolojik yetenek düzeyinin gelişmesine katkı sağlayacak olan ar-ge proje desteklerinden firmalar gerektiği düzeyde yararlanamamaktadır. Devlet, ar-ge'yi teşvik etmeli, uluslararası pazarlarda rekabet için ürün kalite standartlarını yükseltmeli, üniversitelerle işbirliğini arttırıcı kurumsal düzenlemeleri yaparak; ar-ge faaliyetleri yürütebilecek mühendisler yetiştirmelidir (Tuncel, 2016: 64-68). Böylece Türkiye bilgi toplumuna dönüşümünü tamamlayacaktır.

3.3.4.3. İstihdam Politikası

Türkiye'de işsizlik sorunun temel nedenleri, hızlı nüfus artışı, tarım sektörünün yarattığı katma değer yetersiz olmasına rağmen toplam istihdam içindeki payının yüksekliği, sanayileşmede hedeflenen düzeye gilememesi, yatırımların arttırılamaması, istihdam hizmetlerinin yeterli düzeyde olmaması ve bu alanda kurumlaşmanın yeni ve cılız olmasıdır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 181-182). Yine istihdamın yapısı ve ekonominin verimlilik esaslı olması işsizlik oranlarının yüksek olmasının diğer nedenleridir. Türkiye'de istihdam politikası ise genel

itibariyle işsizlik sorunun ekonomik büyüme ile serbest piyasada çözülmesine endekslenmiştir.

Türkiye’de 1970 yılına kadar işsizlik oranı yaklaşık % 3,5 dolaylarındadır. 1970 sonrası yükselmeye başlayan işsizlik oranı 1976 yılında % 9 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılından sonra Türkiye ithal ikameci sanayileşmeden ihracata yönelik sanayileşmeyle kalkınma stratejisine geçmiştir. Bu strateji üretim kapasitesinin tam kullanımına ve iç talebin kısılarak ihracatın arttırılmasına dayalıdır. Bu nedenle istihdam arttırıcı rolü kısıtlıdır. 1963-1979 döneminde ortalama % 5,7 olan istihdam artışı hızı; 1980-1995 döneminde % 3,3 oranına düşmüştür (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 182-184). Çünkü ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi verimliliğin sağladığı rekabet gücüne ve ihracata bağlıdır. Yani sistem üretim faktörlerini verimli kullanma esasına dayalıdır. Bu durum rekabetçi piyasalarda işgücü artışını sınırlandırmaktadır.

2002 yılında ise işsizlik oranı % 10,6 oranındayken (Batırel, 2011: 234); Türkiye’nin işgücüne katılım oranı yaklaşık % 75 olan OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ve Avrupa Ülkelerinin çok geresindedir. Bunun sebebi ise Türkiye’nin yaklaşık olarak batı ülkeleri kadar olan erkek nüfusun işgücüne katılım oranına rağmen; kadın nüfusunun büyük bir bölümünün ev hanımı olması ve istihdama dahil olmaması sebebiyle genel işgücüne katılım oranının çok düşmesidir. 1988 yılında işgücüne katılım % 57,5 oranından 2006 yılında % 48 oranına gerilemiştir. Bunun anlamı çalışma çağındaki nüfus yıllar itibariyle artmakta fakat işgücüne katılım oranı sürekli düşmektedir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 133-135). Türkiye’nin artan nüfusuna rağmen her yıl sınırlı olarak artan istihdam olanakları işsizliğin azalmasına mani olmaktadır.

2012 yılında işsizlik çift haneli rakamlardan tekrar % 9,2 oranına gerilemiştir. Aynı yıl, 15 yaş ve üstü nüfusun işgücüne katılımı % 50 oranına yükselmiş ve istihdamı % 45,4 oranında gerçekleşmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 297). 2013 yılında Türkiye genelinde işsizlik % 9,7 oranındayken, tarım dışı işsizlik % 12 oranındadır. Kentlerde % 11,1 olan işsizlik oranı, kırsal yerlerde % 5,5 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel işsizlik oranının kırsal işsizlik oranına nazaran daha yüksek olması Türkiye genelinde işsizlik oranını yükseltmiştir (Gümüş, 2015: 228). Türkiye’de yıllar itibariyle yaklaşık % 9 olan işsizlik oranlarının yanı sıra % 7-8

civarında eksik istihdamın var olması ekonominin verimliliğini düşürmektedir. Son yıllarda azalmakta olan eksik istihdam, ekonomik nedenlerle çalışma saatlerinin 40 saatten az olanların, alması gereken gelirin altında istihdam edilenlerin veya kendi mesleğinde istihdam edilmediği için yeni bir iş arayanların içinde olduğu gruptur (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 157-162). Fakat son yıllarda tekrardan çift haneli rakamlara ulaşan işsizlik rakamları, 2015 yılında % 10,3 oranında, 2016 yılında % 10,9 ve 2017 yılında % 10,9 oranlarında gerçekleşmiştir (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). Anlaşılabacağı üzere işsizlik oranları yaklaşık 40 yıl boyunca fazlaca bir değişiklik göstermemiştir.

2007 yılı rakamlarına göre, istihdam edilen işgücü % 72,09 oranında ücretli, % 22,52 oranında kendi hesabına çalışan ve % 5,39 oranında işverendir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 149-150). İşgücü % 26,4 oranında tarım sektöründe, % 19,8 oranında sanayi sektöründe ve % 53,8 oranında hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir (DPT, 2007: 38). Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümü neticesinde tarım sektöründen sanayi sektörüne; sanayi sektöründen de hizmetler sektörüne doğru gelişmesi beraberinde nitelikli işgücünün istihdamında artışa neden olmaktadır (Taşar, 2016: 151). Ancak 2007 yılında bile istihdamın yapısı, eğitim düzeyi düşük ve niteliksiz işgücünden oluşmaktadır. İstihdam edilenler yaklaşık % 13 oranında yüksekokul veya fakülte mezunudur. Geri kalan % 87 oranındaki işgücü ise lise ve altı eğitim düzeyindedir (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 156-157). Türkiye Cumhuriyeti 1927 tarihli teşviki sanayi kanunundan itibaren sanayileşerek kalkınma stratejilerini uygulamasına rağmen Türk ekonomisinin yapısal özelliği sanayi sektörünün yeterince gelişmemesidir. Türkiye sanayileşme sürecine geç başlamış olduğu için sanayileşmesini tamamlamadan hizmetler toplumuna dönüşmüştür. Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları, günümüz Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşerek kalkınmasını planladığı için kalkınmada sürükleyici güç beşeri sermaye olacaktır. Bu durum, nitelikli işgücünün istihdamını zamanla daha da arttıracaktır.

Türkiye'nin kalkınmış ülkeler arasına girmesini engelleyen istihdam yapısındaki diğer sorunlar, kadınlara yapılan ayrımcılık, çocuk işgücü ve kayıt dışı istihdamdır. Üretilen katma değer az olması, bölüşüm sorunu, yoksulluk, nüfus artış hızı, işsizlik oranının yüksek oluşu, eğitime erişim konusunda eşitsizlik, eğitim yetersizliği ve kurumsal (kültürel yapı ve mevzuat eksikliği) faktörler bu sorunların

temel nedenleridir. 2006 yılı için yapılan TÜİK işgücü anketine göre, kamu kayıtlarına girmeyen kayıt dışı istihdam, toplam istihdamın % 48 oranı kadar olup; tarım kesiminde % 87,8 ve tarım dışı kesimde % 33,9 oranındadır (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 163-176). Özellikle ailesine yardım eden ücretsiz işçiler, boyacı, inşaat işçisi, tarım işçisi gibi gündelik ile çalışanlar, işportacılar ve benzeri meslek grupları kayıt dışı istihdamı oluşturmaktadır.

Türkiye'nin kalkınmaya yönelik olarak istihdam politikası, bilgi toplumuna dönüşümü sağlamaya yönelik politikalarla uyumlu olmalıdır. Çünkü inovasyonun desteklenmesi yeni sektörler yaratacak; teknoloji yatırımlarını arttıracak; yeni istihdam olanakları sunacaktır. Bu nedenle işgücünün eğitim ve nitelik artışı sağlanmalıdır. Üniversitelerin, kamu ve özel kurumların eğitim programları çağdaş ekonomik düzenin ihtiyaçlarına göre olmalıdır. Aynı zamanda, çocuk işgücünün kullanılmasını engellemek ve daha sağlıklı işgücü piyasası yaratmak için kurumsal reformlar yapılmalıdır. Zorunlu eğitim süresinin uzatılması sağlanmalı, denetimler artırılmalı ve çocuk işçi çalıştıran işletmelere karşı cezai müeyyideler caydırıcı olmalıdır. Yoksul ailelere eğitim yardımlarının artırılmalıdır. Kadınların işgücü piyasasına daha rahat girebilmesi konusunda eşitlikçi düzenlemeler yapılmalıdır. Çünkü işgücü piyasasına girişlerin liyakat esaslı olması ekonomide verimliliği daha da arttıracaktır. Aynı zamanda, kayıtlı istihdamın genişletilmesini sağlayacak kurumsal ve yapısal düzenlemelerle hem iş piyasası ve ekonomik sistem daha sağlıklı işleyecek hem de devlet kamu ihtiyaçları için fazladan gelir sağlayacaktır.

İstihdam hizmetleri çağımızın ve ekonomik sistemimizin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. İstihdam büroları daha hızlı ve koordineli çalışabilmelidir. Bu doğrultuda işgücü talebini karşılamaya yönelik işgücü arzının yaratılmasında aktif olmalıdır. Bunun için mesleki eğitim ve istihdam programları hazırlamalıdır. Devlet, özel istihdam bürolarının birbiriyle, işgücü ve işverenle koordineli çalışmasına yardımcı olacak altyapıyı kurmalıdır. Böylece işgücünün nitelik artışının ve işgücü piyasasının verimli işleminin sağlanması sonucu istihdam artışıyla beraber kişi başına milli gelir ve yaşam standartlarının kalitesinin yükselmesi kalkınmayı olumlu etkileyecektir.

3.3.4.4. Turizm Politikası

1980 yılından önce Türkiye ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulamaktaydı. Türkiye'nin hedefi yatırım malları sanayinin geliştirilmesiydi ancak bunun için yeterince kaynağa sahip değildi (Soral, 2009: 36). Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşme stratejisi ihracatı teşvik etmeyen ve ihracatını arttıramayan ancak iç talebi karşılamaya yönelik uygulanmaktaydı. Bu durum, ödemeler dengesinin bozulmasına sebep olmuştu (Balan, 2016: 122). Bu nedenle büyüme hızını arttıracak olan yatırım malları ithalatını da arttıramamaktaydı.

Türkiye IMF ve Dünya Bankası'nın önerilerini kabul etmiş; yapısal uyum programına evet diyerek, 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararlarını almıştır (Soral, 2009: 36-37). İthal ikameci sanayileşme stratejisi uygulandığı dönemde turizm sektörü yeterince gelişmemiştir (Tonus, 2013: 225). IMF ve Dünya Bankası ise Türkiye'ye turizme ve hafif üretim sanayine piyasa şartlarına göre ağırlık vermesini öneriyordu (Soral, 2009: 36-37). Böylece serbest ticarette yapılacak iş bölümü neticesinde Türkiye'nin bilançosunda, hizmetler sektörünün pozitif olmasıyla dış ticaret açığının sebep olduğu cari açık kapatılarak ödemeler dengesi sağlanmaya çalışılacaktı. Nitekim 1980 sonrası turizm yatırımları artmış fakat henüz turizm sektörünün yarattığı katma değer ve döviz gelirini arttıracak çözümler üretilmemiştir.

3.3.4.5. Tarımsal Kalkınma Politikası

Türkiye tarım politikası olarak ülkenin ihtiyaçlarının karşılanmasını ve tarım ürünlerinin ihracatını hedeflemiştir. Ancak global pazara açılan ve Avrupa Birliği ile ortak olma çabasındaki Türkiye'nin bu hedefleri ulaşması zordur. Çünkü Dünya Ticaret Örgütü korumacılığı sonlandırıp, gümrük tarifelerinin aşağıya çekilmesini talep etmektedir. Avrupa Birliği üyeliği ise iç pazarda gümrüklerin sıfırlanmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin tarım sektöründeki korumacı politikaları ise tarımsal gelişmeye katkı sağlayamamıştır (Tüsiad, 2008: 12-29). Bu nedenle tarım sektörünün daha verimli ve günümüzün ihtiyaçlarına göre üretim yapmasını sağlayacak yapısal değişime ihtiyaç duyulmaktadır.

Kalkınmış AB ülkelerinde tarım sektörünün istihdamdaki payının % 3-4 oranında, sanayinin payının % 25-30 oranında, hizmetler sektörünün payının % 65-70 oranında olduğu üç sektöründe tam olarak işlediği ekonomik bir yapı mevcuttur. 1970’li yılların başında Türkiye’de tarım sektörünün istihdamdaki payı 2/3 oranındayken; 1980 yılından sonra tarımın istihdamdaki payı azalmaya başlamış ve 2008 yılında % 26,32 oranına düşmüştür (Gül, Ekinci, Konyalı, 2009: 141-144).

Kalkınma planları çerçevesinde, 2000’li yıllarda orta ölçekli sermaye birikimlerinin bir hayli büyümesi ve hedeflenen siyasi istikrar sayesinde, nüfusun tarımdaki kısmı çok daha hızlı bir şekilde hizmetler ve sanayi sektörlerine geçmiş, ücret karşılığı çalışma, kapitalistleşme ve sanayileşme yayılmış ve hızlanmıştır. Türkiye’nin özellikle son 10 yılda gösterdiği asıl ekonomik başarı, ekonomide üretim biçimini hızla kapitalistleştirmesidir (Öz, 2013: 29). Buna rağmen günümüzde, tarım sektörünün kayıt dışı da olsa istihdamdaki payı yarattığı katma değere oranla oldukça yüksektir. Fakat bu durum, işsizlik oranlarının daha da yükselmesine mani olmaktadır.

Kalkınmış ülkelerin ileri tarımsal teknolojileri nedeniyle tarımsal verimlilikleri yüksektir. Türkiye bir tarım ülkesi olmasına rağmen tarımın her dalında tarımsal verimliliği AB ülkelerinden daha düşüktür (Sevindirici, 2013: 101). Çünkü günümüzde, tarım sektörü yeni teknoloji ve çağdaş ekonomik standartlarda üretim yapmaktadır. Bu nedenle toprak dağılımının parçalı ve verimliliğin az olduğu ülkemizde de toprak birleşmeleri ve yeni teknolojilerin uygulanması gerekmektedir (Arı, 2006: 63). Örneğin hektar başına yıllık tahıl üretimi, Hollanda’da 7.454 kg, İsviçre’de 5.983 kg, Japonya’da 5.847 kg, Mısır’da 5.869 kg, Almanya’da 5.334 kg, Yunanistan’da 3.880 kg, Türkiye’de ise sadece 2.152 kg kadar yapılabilmektedir (Sevindirici, 2013: 101). Bu durumda, Türkiye hektar başına üretimini 2 hatta 3 katına çıkararak tarımsal gelirini arttırabilir.

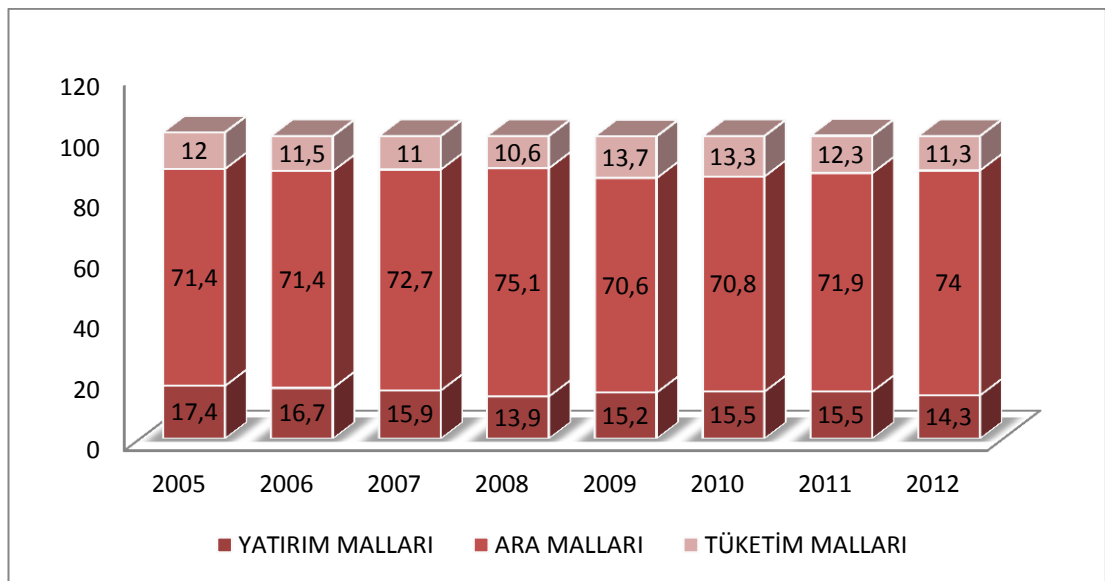
Türkiye’de yağışların ve sulamanın yetersizliği de verim düşüklüğüne neden olmaktadır. 2000 yılında toplam tarım arazisi % 21 oranında sulanabilmektedir. Türkiye’nin sulanabilir tarım arazisinin ancak % 48 oranı sulandığı için çok büyük bir ekonomik kayba uğramaktadır. Yine Türkiye’nin tarım yapılan topraklarında organik madde noksandır ve erozyon etkisi çoktur. Fakat Türkiye tarımda modernizasyona giderek verimlilik ve üretimde artış sağlayabilir (Sevindirici, 2013:

102-103). Teknolojinin yanı sıra maliyet ve fiyat açısından da diğer tarım üreticisi ülkelerle rekabet edebilecek duruma gelinmelidir. Özellikle tütün ve çay gibi tarım ürünlerinin kalitesini arttırabilir. Oysa Türkiye'nin tarım politikası ancak kırsal nüfusu köylerde tutarak kentlere göçü engellemeyi sağlamaktan ibarettir (Dursun ve Savaşan, 2008: 231-234). Türkiye tarımsal üretimini modern metotlar uygulayarak yaparsa; üretimi hem daha verimli hem de daha yüksek kalite standartlarında olacağı için kişi başına milli gelirini arttıracaktır. Böylece, 21. Yüzyılda tarım sektörünü kalkınmış ülkelerle aynı seviyeye çıkarabilecektir.

3.3.4.6. Sanayileşerek Kalkınma Politikası

Türk ekonomisinde yaşanan yapısal değişiklikler, devletin sanayi ve diğer ekonomi faaliyetlerinin azaltılmasını, sermaye hareketlerinin liberalleşmesini ve küresel ekonomi ile bütünleşmesini ve dış ticaret hacminin sürekli büyümesini sağlamıştır (Balan, 2016: 247-248). Türkiye'de sanayi üretimi henüz montaj düzeyindedir. Ayrıca, kalkınmış ülkelerin sanayilerini taklit ederek üretim yaptığı için makine ve teçhizat değişen teknoloji ile demode olmaktadır. Bu sebeple yeni teknolojik ürünler ile yerli sanayinin ihtiyaç duyduğu makine ve yedek parça döviz karşılığında sürekli artan ithalat ile karşılanmaktadır (Kara, 2001: 104-105).

Şekil 21: Geniş Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İthalatın Dağılımı (%)

Kaynak: Tonus, 2013: 244.

Türkiye'nin artan ihracatı ekonomisinin büyümesini de olumlu etkilemektedir (Özmen, Özer ve Türkyılmaz, 1999: 379-392). Fakat yeni yatırımlar yapmadan ihracatı daha da arttırmak mümkün değildir (Balan, 2016: 252). Türkiye'nin ithalatının yaklaşık % 85'i yatırım ve ara mallarından oluştuğundan ihracat artışı da önemli ölçüde ithalat artışına bağlıdır (Demir, Kutlar, Üzümcü, 2005: 185-192). Türk ekonomisinde büyümeyi daha çok ithalat artışı etkilemekte, ihracat artışının büyümeye katkısı sınırlı kalmaktadır (Yiğidim ve Köse, 1997: 71-85). Türkiye sanayi sektöründe üretim ve ihracat yapabilmek için ara malı ve yatırım mallarına ihtiyaç duyduğu gibi petrol, doğal gaz ve diğer kimyasal maddelerde tamamen ithalata bağımlıdır (Tonus, 2013: 234-272). Bunun anlamı üretim ve büyüme iç tüketimden kaynaklanmakta olup, yeterli teknolojiye ve enerji kaynağına sahip olmadığı içinde talep ve üretim ithalatı arttırmaktadır.

Tablo 28: Ödemeler Dengesine İlişkin Temel Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018	2014-2018
İhracat (Milyar \$)	85,5	152,5	157,8	277,2	% 11,9 Değişim
İthalat (Milyar \$)	139,6	236,5	252,3	404,3	% 9,9 Değişim
Enerji İthalatı (Milyar \$)	28,9	60,1	58,7	74,4	% 4,9 Değişim
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-54,0	-84,1	-94,4	-127	-
Dış Ticaret Dengesi / GSYH	-10,3	-10,7	-11,1	-9,9	- % 10,5
Dış Ticaret Hacmi / GSYH	42,8	49,5	48,2	53,0	% 51,2
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	17,5	25,7	28,0	40,8	% 7,8 Değişim
Cari İşlem Dengesi (Milyar \$)	-31,8	-47,5	-55,3	-67,1	-
Cari İşlem Dengesi / GSYH	-6,0	-6,0	-6,5	-5,2	- % 5,8
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (Milyar \$)	20,2	12,6	15,3	28,3	13,1

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı Tahminleridir (Tonus, 2013: 274).

\$: Amerika Birleşik Devletleri Doları

Türk sanayisinin ve ihracat yapısının ithal bağımlılığı dışında diğer bir özelliği, gıda ve tekstil gibi emek yoğun sektörlerin ağırlıkta olmasıdır. Ne yazık ki Türk sanayisi teknoloji temeline oturtulamamıştır. Ar-ge yatırımları yetersiz olduğu için kendi teknolojilerini üretemeyip; eski teknolojileri dış pazarlardan transfer etmek durumunda kalmıştır. Öyle ki, Türkiye'nin ihracatçı firmaları da iç tüketime yönelik üretim yapan firmalarına oranla daha fazla ar-ge harcaması yapmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı, Türkiye'nin ürettiği teknoloji yoğun ürünlerin ihracattaki oranı yaklaşık % 10 düzeyindedir. Oysa bu oran Amerika Birleşik Devletleri'nde % 56, Japonya'da ise % 55 seviyelerindedir (Soral, 2009: 77-78). Türkiye rekabet edebilecek bir teknoloji düzeyine henüz ulaşamadığı için ihracatını ve sanayide üretim kapasitesini arttıramamaktadır.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde bilgi ekonomisi önem kazanmış ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ekonomilerin ucuz emeğe dayanan karşılaştırmalı üstünlükleri giderek önemsiz hale gelmiştir. Bu açıdan ihracatta sürekli bir artış sağlanarak dış ticaret açığının kapatılmasından yüksek katma değerli, teknoloji ve sermaye yoğun sektörlerle yönelik yatırımların arttırılması büyük önem taşımaktadır (Balan, 2016: 252). Fakat Türkiye'nin elektronik tabanlı ve bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme strateji uygulaması yeterli düzeyde değildir. Bunun ana sebepleri, rekabetçi kaliteli ürünler üretebilmesi için ar-ge yatırımlarını arttıramaması ve bu kalkınma stratejisini uygulayabilecek uygun kurumsal yapısının olmamasıdır (Akgerman, 2015: 25). Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları çerçevesinde bilgi toplumuna dönüşümü gerçekleştirebilmek için bilgi bazlı sanayileşme stratejisinin uygulanarak kalkınmanın sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

Türkiye henüz mikro işlemcilere dayalı 3. sanayi devrimini ve internet üzerinden ürünlerin birbiriyle iletişimi sonucu siber-fiziksel sistemlere dayalı 4. sanayi devrimini gerçekleştirememiştir (Tuncel, 2016: 54-67). Siber fiziksel sistemler, bilgisayar yardımıyla internet üzerinde kurulan bir ağ sayesinde fiziksel dünyayı sanal bilgi işlem dünyasına bağlamaktadır. Bu sayede otomasyon süreçleri, makinaların birbirleriyle haberleşmesiyle işlemektedir. Örneğin, üretimde kaynak ihtiyacı olduğunda otomatik olarak sipariş verilebilmekte, arızalar anında ve yerinde tespit edilebilmekte, sistem darboğazlar oluşmadan tam kapasite çalışabilmektedir

(www.endustri40.com). Siber fiziksel sistemler, tekstil, gıda, ilaç, kimya, mobilya, makine gibi sektörlerden otomative kadar pek çok sanayi sektöründe kullanılan üretim yönetim sistemleridir. Bu yeni üretim tekniğinin ana amacı internet üzerinden üretim süreçlerini daha verimli hale getirmek, kalite ve üretkenliği arttırmak olduğu için üretim kapasitesi artmaktadır. Ar-ge faaliyetleri sonucunda yaratılabilen bu sistem, yazılım ve elektroniğe dayalıdır (www.acd.com.tr; www.volsoft.com.tr). Böylece ar-ge faaliyetleri hizmetler sektöründe istihdamı ve sanayi üretiminde ise verimliliği arttıracaktır.

Türkiye ilk evresinde olduğu 4. sanayi devrimini başarabilmek için bütün kaynaklarını ve imkanlarını zorlayarak teknolojiye gerekli yatırımları yapmalıdır (www.endustri40.com). Türkiye sanayide kullanacağı hassas elektronik ölçüm ve denetim yapan entegre ve mikro işlemcilerle dayalı bilgisayar ve robot kontrol sistemleri ve yazılımları ile internetin üretimde kullanılmasıyla kalite, verimlilik ve rekabet gücünü arttıracaktır (Tuncel, 2016: 54-67). Aynı zamanda, Türkiye'nin ekonomik büyümesini hızlandırmak için ihracat yapısında katma değeri yüksek ürün çeşitlendirmesini arttırması gerekmektedir. Türk ekonomisi büyüdükçe daha fazla mal ihraç edecek duruma gelecektir. Fakat uzun dönemde katma değer artışı ve mal çeşitlendirmesi ile ekonomik büyümesini hızlandırmak için teknolojik ilerlemeyi daha çok teşvik etmelidir (Değer, 2010: 278). 'Türk Devleti bundan sonraki aşamada kendisi için uygun ileri teknoloji alanlarını belirleyip bu sahalarda insan yetiştirmeli ve gerekli altyapıyı oluşturmalı. Hindistan yazılım alanında, Güney Kore elektronik alanında ve Çin siber güvenlik, robot ve uzay teknolojileri alanında bunu çoktan yapmaya başladı bile' (Öz, 2013: 191-192).

3.3.4.7. Çevre Politikası

2075 yılında dünya nüfusu en yüksek noktaya ulaşarak 9,2 milyar olacağı öngörülmektedir. Belirtilen tarihten itibaren dünya nüfusu azalmaya başlayacak ve hiçbir zaman 10 milyar olmayacaktır (Gümüş, 2015: 227). Fakat sanayi üretiminin, ulaşım ve ısınma amaçlı enerji ve yakıt tüketiminin artması ile güneşin yaydığı radyasyonun hızla yükselmeye başlaması hava, su, toprağın kirlenmesine ve küresel ısınmaya sebep olmaktadır (Algül, 2016: 22-30). Doğal kaynakların azalması ve

evre kirliliği bugün ve gelecekte üretim, kalkınmanın hatta yaşamın sürdürülebilmesini zorlaştıracak bir faktördür. Bu gerekçeyle, Türkiye ekonomisinin kalkınmasının sürdürülebilmesi ve gelecek nesillere de yaşanılabılır bir dünya bırakılması için evre mevzuatı düzenlenmiştir.

1982 Anayasasının 56. Maddesinde, ‘herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.’ Anayasanın 63. Maddesinde devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlarken; 169. Maddede, bütün ormanların gözetilmesi, korunması ve genişletilmesi görevi devlete aittir (09.11.1982 tarih ve 17863 sayılı Resmi Gazete). Türkiye’de vrenin korunması, eko-sistemin bozulmasını, yok olmasını ve evre kirliliğini önlemeye, çevreyi iyileştirmeye, geliştirmeye yönelik çalışmaları kapsar. Bunu da sürdürülebilir kalkınma ve evre ilkelerince sağlanmaktadır. Sürdürülebilir evre, hem bugünün hem de gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığının korunması ve geliştirilmesi sürecini ifade etmektedir (11.08.1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazete). Aynı zamanda devlet, kültür ve tabiat varlıklarının korunması amacıyla bu alanlarda inşaat ve tesisat yapılıp yapılamayacağına karar verir (23.07.1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazete). Anayasanın ilgili maddeleri çevreyi koruma ve geliştirme görevini devlete vermiştir. Devlette bu amaçla çıkardığı kanunlar çerçevesinde evre politikalarını yürütmektedir.

Türkiye’nin yürüttüğü evre politikası kalkınma politikasıyla ve kalkınma planı hedefleriyle uyumlu olmalıdır. Bu bağlamda, daha temiz bir evre içinde büyüme ve kalkınmanın sürdürülebileceği anlaşılmalıdır. Bu farkındalığı yaratabilmek için öncelikle eğitimle evre bilinci aşılmalıdır. Çevreye zarar vermenin cezası caydırıcı olmalı, denetimler sıkılaştırılmalı, çevreyi kirllettikten sonra temizlemek yerine inovasyon ile evre kirliliğini minimuma indiren teknolojiler kullanılmalıdır. Fabrikaların ve termik santrallerin arıtma tesisleri ve filtreleme sistemleri etkin ve verimli olmalı, ulaşım araçlarının kalite standartları yükseltilerek çevreyi kirlletmeleri engellenmelidir. Yine üretilen otomotiv ve beyaz eşyanın

verimlilikleri arttırılarak daha az enerjiyle çalışabilirliği sağlanmalıdır (Algül, 2016: 125-139). Nitekim Türkiye çevre kirliliğini önleyen projelere ve teknolojilere destek olduğu gibi bu konuda eğitim, sağlık ve ar-ge faaliyetlerini desteklemelidir. Yine çevre kirliliğini önlemek için çevre vergisi ve yeşil vergi gibi ek vergiler uygulamaya koymalıdır (Karadağ, 2002: 27-28). Yerel yönetimlerin eksik olan kanalizasyon ve arıtma sistemlerini tamamlaması ise temiz bir çevre ile beraber sağlıklı bir yaşam kalitesi sağlayacaktır.

Tüm bu tedbirler sonucu, 9000 bitki, 400 kuş ve 120 memeli türünün, ormanlık alanların, su kaynaklarının, tarım alanlarının, denizlerin, turizm alanlarının korunması sağlanacaktır. Geri dönüşüm mekanizmaları ve inovasyon sayesinde üretim ve tüketimde kullanılan ve kıt olan yeraltı ve yerüstü kaynaklarının tasarrufu sağlanacaktır (Algün, 2016: 132-138). Böylece Türkiye yaşanılabilir bir tabiat ve sağlıklı bir nesil ile sağlık harcamalarının artmasını engelleyerek ve üretimde kullandığı kıt kaynakları tüketmeyerek üretimin devamlılığını sağlayabilecektir. Bunun için kıt olan doğal kaynaklarını tasarruflu kullanmalı hatta inovasyonla jeotermal, rüzgar ve güneş gibi ülkemizde daha bol olan temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarını enerjiye çevirmelidir. Böylece kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağladığı gibi eko-sistemi koruyarak daha temiz ve yaşanılabilir bir Türkiye'yi miras bırakarak gelecek nesillerin yaşam standartlarının daha kaliteli olmasını sağlayabilecektir.

3.4. TÜRKİYE’NİN İSTİKRARLI BÜYÜME İLE KALKINMASINI ENGELLEYEN FAKTÖRLER

‘Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklalden mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık sayılamaz’ (Atatürk, 1970: 13). Çağımızın kalkınmış toplumlarıyla eşit seviyeye gelebilmek, siyasal ve ekonomik bağımsızlığın birlikte kazanılmasıyla mümkündür. Bu nedenle ilk olarak İstiklal Savaşı kazanılmış; ikinci olarak da kurumsal düzenlemeler (vergi, bütçe, hukuk ve eğitim reformları) ile ekonomik düzenin kurulması sağlanmıştır. Üçüncü olarak Türkiye kalkınmış ülkeler seviyesine ulaşma hedefine kalkınma planları ve sanayileşme stratejileriyle devam etmiştir.

3.4.1. Dış Ticaret Açıkları (Yapısal Faktörler)

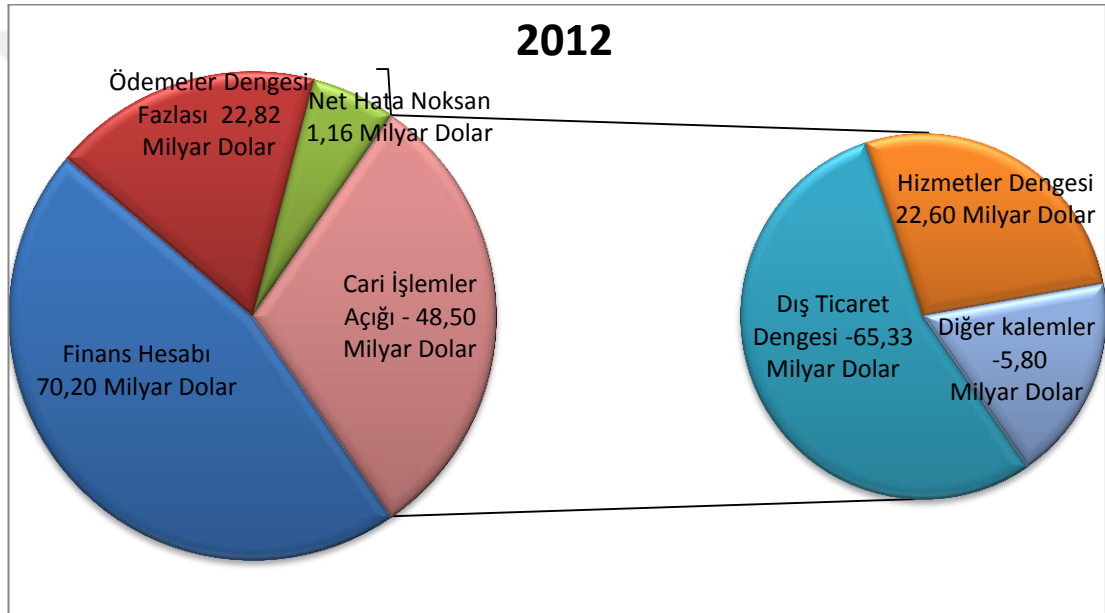
Cumhuriyetin ilk yıllarında 13 milyon olan nüfusun % 81 oranı tarımda, % 9 oranı sanayide, % 10 oranı da hizmetler sektöründe istihdam edilmekteydi. Milli gelir % 45 oranında tarım, % 10 oranında sanayi ve % 45 oranında hizmetler sektöründe yaratılmaktaydı (Sungur, 2015: 10-35). Sanayileşmenin cılız olduğu bu yıllarda ihracat gelirleri % 90 oranında tarım ürünlerinden, % 3-5 oranında madenlerden geri kalan kısmı da zeytinyağı, halı ve kilimden oluşmaktadır (Yıldırım, 2006: 93). 1930 yılından 1947 yılına kadar 16 yıl (1938 yılı hariç) boyunca dış ticarete fazla verilmiştir (Sungur, 2015: 42-45). 1950 yılında milli gelir 3.462 milyon dolar olup (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 255), dış ticaret hacminin milli gelire oranı ise % 8,1 oranındadır (Tonus, 2013: 225). Türkiye'nin ekonomisinin sektörel yapısı 1950 yılına kadar fazlaca bir değişiklik göstermemiştir (Sungur, 2015: 10-35). Şehirleşme % 20 oranının altında, okuryazar oranı % 10, ortalama yaşam süresi yaklaşık 35 yıldır (Pamuk, 2014: 219).

2012 yılında ise nüfus 75 milyonu geçmiştir. İstihdamın sektörel dağılımı, tarım % 24,6 oranında, sanayi % 19,1 oranında, hizmetler % 56,3 oranındadır. Sektörlerin milli gelirdeki payı, tarımın % 9 oranında, sanayinin % 27 oranında, hizmetlerin % 64 oranındadır (Tonus, 2013: 22-48). İhracatın milli gelire oranı % 16, ithalatın % 26 oranındadır (Pamuk, 2014: 305). 1980 yılından sonra dış ticaret hacminin milli gelire oranı hızlı bir artış göstermiş ve 2010 yılında % 41,4 oranına yükselmiştir (Tonus, 2013: 225). Aynı yıl, Türkiye'nin milli geliri 735,8 milyar dolardır (Batırel, 2011: 233). Günümüzde şehirleşme % 75 oranına, ortalama yaşam süresi 74 yıla, okuryazar nüfus % 94 oranına yükselmiştir (Pamuk, 2014: 305). Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze belli bir kalkınma düzeyine gelmekle beraber henüz teknoloji geliştirmede, ileri teknolojiye dayalı sanayi üretiminde ve ihracatında kalkınmış ülkeler düzeyine gelememiştir.

2012 yılı rakamları ile dış ticaret hacmi 389.007 milyon dolardır. Bunun 236.545 milyon doları ithalat, 152.462 milyon doları ihracat olmakla beraber 84.083 milyon doları dış ticaret açığıdır. İhracatı ithalat % 64,5 oranında karşılamaktadır. Toplam ihracat % 94 oranında imalat sanayisi ürünlerinden, % 3,4 oranında tarım ve hayvancılık ürünlerinden, % 2,1 oranında madencilikten oluşmaktadır. İthalat ise %

75 oranında imalat sanayi ürünleri, % 3 oranında tarım ve ormancılık ürünleri, % 18 oranında madencilik ürünlerinden oluşmaktadır (Tonus, 2013: 225-243). Türk ekonomisi dış ticarete gıda ürünleri ve içecekler, tekstil ürünleri ve giyim eşyaları ihracatında fazla vermektedir. Doğal gaz, ham petrol, rafine edilmiş petrol ürünleri, kimyasal madde ve ürünler, metal sanayi ürünleri, makine teçhizat, elektrikli makineler, tıbbi aletler, bilgisayar ve beyaz eşya, otomotiv ihracatında ise büyük miktarda açık verilmektedir (Soral, 2009: 68-69). Türk ekonomisinde dış ticaret açığı nedeniyle ödemeler dengesi turizm ve dış kaynaklı fonlarla sağlanmaktadır.

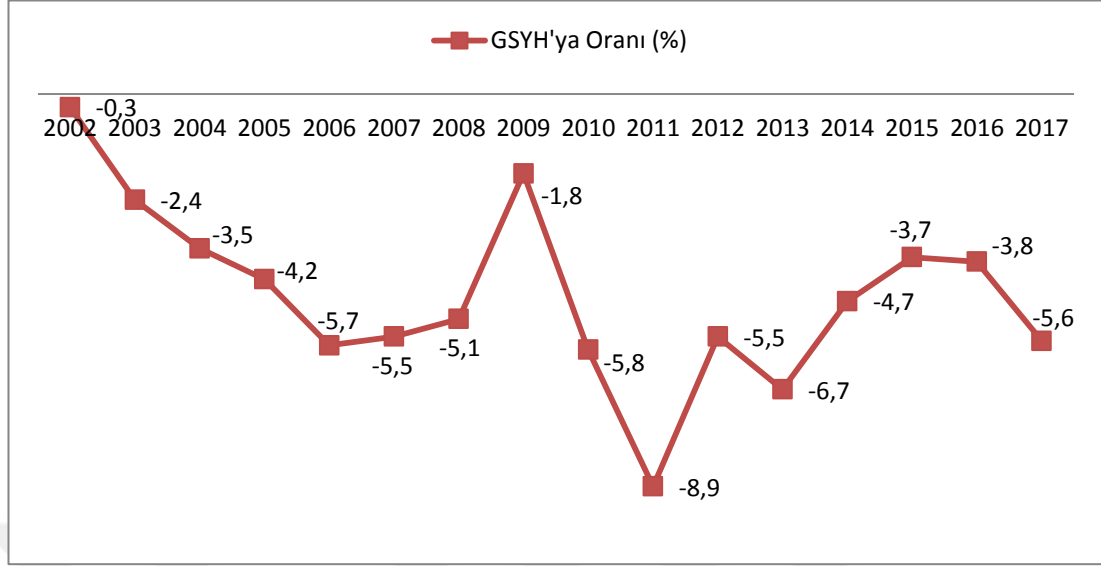
Şekil 22: Türkiye'nin Ödemeler Dengesi (2012)

Kaynak: Tarafımdan Hazırlanmıştır.

Dış ticaret hacmi, 2012 yılından 2017 yılına kadar fazlaca bir değişiklik göstermemiştir. İhracat 157.001 milyon dolara yükselirken; ithalat bir miktar azalarak 233.799 milyon dolara inmiştir. Bu nedenle 2012 yılında, 84.082 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2017 yılında, 76.798 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2002-2017 yılları arasını değerlendirdiğimizde ise 15.495 milyon dolar olan dış ticaret açığı 76.798 milyon dolar; 626 milyon dolar olan cari açık 47.371 milyon dolar olmakla korkutucu büyüklükte artış göstermiştir ([www.bomko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler](http://www.bomko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik_Göstergeler)).

Şekil 23: Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)

Kaynak: www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler, (18.05.2018).

Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınmasında önemli bir konuma sahip olan imalat sanayisinin en önemli yapısal özellikleri, oransal olarak çok sayıda işletmenin KOBİ ölçeğinde olması, emek yoğun ve üretimde oldukça büyük bir paya sahip olmasıdır (Tuncel, 2016: 59-66). Türkiye sanayisi ileri teknoloji gerektiren sektörlerde ise henüz montaja dayalıdır (Tonus, 2013: 234-272). Türkiye, makine ve teçhizat üretiminde yüksek ihracat rakamlarına rağmen dış ticarete açık vermesinin sebebi bilgisayar, cep telefonu, televizyon, otomotiv gibi sektörlerin, orta ve yüksek vasıflı teknoloji ile üretim gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sektörlerdeki fabrikaların üretim kapasitesi genellikle montaja dayalıdır. Otomotiv sanayi bir miktar yedek parça üretme yeteneğine sahip olmakla beraber, ara ve yatırım mallarının büyük bir kısmını üretememektedir. Bu yüzden dış ticaret fazlası yaratamayan bu sektörler, ekonominin yapısal sorunu kabul edilmektedir (Soral, 2009: 69-71). Türkiye ekonomideki bu yapısal sorunu ancak teknolojik ilerleme ile çözebilecektir.

1980-2010 yılları arası Türkiye'nin milli geliri yıllık ortalama % 4,16 oranında, sermaye faktörü % 4,55 oranında, emek faktörü % 1,69 oranında, TFV % 0,89 oranında büyümüştür. Aynı dönemde, milli gelirde sermayenin payı % 58,23 oranında, emeğin payı % 23,07 oranında, TFV payı % 18,70 oranındadır (Kolsuz ve Yeldan, 2014: 62-63). Onuncu Kalkınma Planı verimlilik esaslı büyümeyi esas

almış; 2014-2018 yıllarında, TFCV için büyüme hızı ortalamasını % 1,1 olarak öngörmüştür (Yurtoğlu ve Yaşar, 2013).

Türk ekonomisinde büyüme artışı sadece ihracat artışından kaynaklanmamakta; teknolojik ilerleme ve beşeri sermaye birikimi de büyümede etkili olmaktadır (Demir, Kutlar ve Üzümcü, 2005: 182). Örneğin, ekonomide eğitimin kalitesinin artırılmasıyla işgücünün niteliği ve toplam faktör verimliliği artacağından üretimde artışlar görülecektir (Berber, 2011: 141). Türk ekonomisinin yüksek büyüme hızının sürdürülebilirliğinin sağlanması, teknoloji düzeyi rekabet gücü açısından yeterli sanayi ve katma değeri yüksek hizmetler sektörü yatırımlarındaki artışa bağlıdır (Gül, Ekinci, Konyalı, 2009: 118). Böylece yapısal sorunlarını çözen Türk ekonomisi ihracat fazlası yaratarak devamlı ve hızlı büyümeyle kalkınmasını sürdürecektir.

3.4.2. Bütçe Açıkları

Bütçe açığı ekonomide büyümeyi yavaşlatan diğer bir faktördür. Bütçe açıklarının arttığı dönemlerde ekonominin büyüme hızı düşmüştür (Tarı ve Kumcu, 2005: 170). Devletin gelir ve giderlerinin denk olmaması ve bütçe açığı verilmesinin temel sebebi devletin yeteri kadar vergilendirme yapmamasından kaynaklanmaktadır (Soral, 2009: 107). Devlet açık bütçe politikasında, vergi sistemini etkin ve verimli kullanmayarak bütçe açığını vergi gelirleriyle kapatmak yerine borçlanma politikasına başvurarak tahvil satmaktadır (Orhan, 2014: 171). Böylece dış piyasadan borçlanarak alınan döviz iç piyasada satılarak ulusal paraya çevrilir veya doğrudan ulusal piyasadan iç borçlanma senetleriyle borçlanılarak bütçe harcamaları finanse edilirken gelir bir miktar azalır.

Tablo 29: Bütçe Açıklarının Milli Gelire Oranı ve Ekonomik Büyüme Hızları (1924-2017)

YILLAR	BÜTÇE AÇIĞI / MİLLİ GELİR	BÜYÜME HIZI
1924	% 0,4	% 14,6
1925	(-) % 1,9	% 12,5
1926	% 0,7	% 18,2

1927	% 0,7	(-) % 12,7
1928	% 1,4	% 10,8
1929	% 0,6	% 21,5
1930	% 0,3	% 2,5
1931	(-) % 1,7	% 8,2
1932	(-) % 0,5	(-) % 10,6
1933	(-) % 2,1	% 15,5
1934	% 9,3	% 6,3
1935	% 1,1	(-) % 3,0
1936	% 0,6	% 23,1
1937	% 0,8	% 1,5
1938	% 1,0	% 9,5
1939	% 0,0	% 6,9
1940	% 1,2	(-) % 4,8
1941	% 3,4	(-) % 10,4
1942	% 2,4	% 5,5
1943	% 0,7	(-) % 9,8
1944	(-) % 0,3	(-) % 5,1
1945	% 1,3	(-) % 15,3
1946	% 0,8	% 32,1
1947	% 0,9	% 4,1
1948	% 0,3	% 4,2
1949	% 0,0	(-) % 5
1950	(-) % 1,2	% 9,4
1951	% 0,5	% 12,8
1952	% 0,5	% 11,9

1953	(-) % 0,2	% 11,2
1954	(-) % 0,7	(-) % 3,0
1955	(-) % 0,3	% 7,9
1956	(-) % 0,6	% 3,2
1957	(-) % 0,1	% 7,8
1958	% 0,0	% 4,5
1959	% 0,2	% 4,1
1960	(-) % 0,1	% 3,4
1961	(-) % 0,5	% 1,2
1962	% 0,2	% 5,6
1963	% 0,3	% 9,1
1964	(-) % 0,9	% 5,5
1965	(-) % 0,8	% 2,8
1966	(-) % 0,1	% 11,2
1967	% 0,2	% 4,7
1968	(-) % 0,4	% 6,8
1969	(-) % 0,9	% 4,1
1970	% 0,1	% 3,2
1971	(-) % 2,4	% 5,6
1972	(-) % 0,1	% 7,4
1973	(-) % 0,6	% 3,3
1974	(-) % 0,7	% 5,6
1975	(-) % 3,6	% 7,4
1976	(-) % 0,5	% 10,5
1977	(-) % 3,6	% 3,4
1978	(-) % 1,5	% 1,5

1979	(-) % 2,1	(-) % 0,6
1980	(-) % 3,0	(-) % 2,4
1981	(-) % 1,0	% 4,9
1982	(-) % 1,0	% 3,6
1983	(-) % 2,0	% 5,0
1984	(-) % 1,0	% 6,7
1985	(-) % 0,0	% 4,2
1986	(-) % 2,0	% 7,0
1987	(-) % 3,0	% 9,5
1988	(-) % 3,0	% 2,3
1989	(-) % 3,0	% 0,3
1990	(-) % 3,0	% 9,3
1991	(-) % 5,3	% 0,7
1992	(-) % 4,3	% 5,0
1993	(-) % 6,7	% 7,6
1994	(-) % 3,9	(-) % 4,7
1995	(-) % 4,0	% 7,9
1996	(-) % 8,2	% 7,4
1997	(-) % 7,6	% 7,6
1998	(-) % 7,1	% 2,3
1999	(-) % 11,7	(-) % 3,4
2000	(-) % 10,6	% 6,8
2001	(-) % 11,9	(-) % 5,7
2002	(-) % 11,5	% 6,2
2003	(-) % 8,8	% 5,3
2004	(-) % 5,2	% 9,4

2005	(-) % 1,1	% 8,4
2006	(-) % 0,6	% 6,9
2007	(-) % 1,6	% 4,7
2008	(-) % 1,8	% 0,7
2009	(-) % 5,3	(-) % 4,9
2010	(-) % 3,5	% 9,2
2011	(-) % 1,3	% 8,8
2012	(-) % 1,9	% 2,1
2013	(-) % 1,0	% 4,2
2014	(-) % 1,1	% 3,0
2015	(-) % 1,0	% 4,0
2016	(-) % 1,1	% 2,9
2017	(-) % 1,5	% 7,4

Kaynak: Tarafımdan Hazırlanmıştır.

Denk bütçe politikasının uygulandığı 1924, 1925 ve 1926 yıllarında sırasıyla % 14,6 oranında, % 12,5 oranında ve % 18,2 oranında hızlı büyüme sağlanmıştır. 1927 yılında ekonomi - % 12,7 oranında küçülmesine rağmen 1928 ve 1929 yıllarında % 10,8 ve % 21,5 oranlarında hızlı büyüme devam etmiştir (Sungur, 2015: 39). Bu dönemde, Türkiye'nin hızlı büyüme başarısının en önemli nedeni savaş sonrası ekonominin kapasite kullanım oranının artmasıdır. Toprak reformu yapılması, vergi reformunun tarımsal üretimi teşvik etmesi, modern tarım tekniklerinin ve makineleşmenin tarımda verimliliği arttırması ve denk bütçe politikası tarıma dayalı ekonomin büyümesini kolaylaştırmıştır.

1923-1929 yılları arası milli gelirden % 8,6 olan ortalama büyüme hızı, 1930-1938 yılları arasında düşmüştür. Milli gelirden büyümenin önceki döneme göre düşmesinin nedeni ise 1929 yılında Büyük Buhranın küresel piyasalarda tarım ürünlerinin fiyatlarını düşürmesi nedeniyle tarım kesimindeki gelişmenin yavaşlamasıdır. Küresel piyasalarda tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi ve sanayi

ürünlerinin fiyatlarının artmasıyla beraber Türkiye devletçi uygulamalarla krizi aşmış ve dönemin ilk yıllarında küresel kriz nedeniyle düşen büyüme hızı tekrardan yükselmiştir. 1933-1939 yılları arasında ekonomide gerçekleşen ortalama büyüme hızı % 7,9 oranındadır (Boratav, 2014: 67-73).

II. Dünya Savaşı nedeniyle küçülen ekonominin 1939-1945 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı - % 4,7 oranındadır. Savaş sonrası 1946-1949 yılları arasında ise ekonomik büyüme hızı tekrardan yükselmiş ve yıllık ortalama % 8,9 oranında gerçekleşmiştir. 1946 yılında savaş sonrası kapasite kullanım oranının artmasıyla Türkiye tarihinde rekor olan % 32,1 oranında büyüme hızına ulaşılmıştır (Sungur, 2015: 39-40). Türkiye'nin ekonomik büyüme hızı 1950 yılında % 9,4 oranında, 1951 yılında % 12,8 oranında, 1952 yılında % 11,9 oranında ve 1953 yılında % 11,2 oranındadır. 1950-1953 yılları arası hızlı büyüme süreci yaşanmış ve yıllık ortalama % 11,3 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmiştir (Sungur, 2015: 140-141).

1950-1960 yılları arası maliye politikası olarak ağırlıkla teşvik politikasını kullanılırken; maliye politikasına yardımcı olması için kur (devalüasyon) ve ithal ikame politikalarını uygulanmıştır. Bütçe açığı yıllık ortalama (-) % 0,5 dir. Tarımın makineleşmesi ve bunun teşvik edilmesi, yerli sanayinin korunması, altyapı yatırım harcamaları, sağlanan dış yardımın kalkınma amaçlı kullanılması gibi maliye politikaları hızlı ekonomik büyüme sağlamıştır. Ekonominin büyüme ortalaması 10 yıl için % 7 olarak gerçekleşmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 255). Dönem boyunca genişletici maliye politikası nedeniyle oluşan bütçe açıkları ve KİT zararlarının finansmanı daha çok para basılarak karşılanmıştır (Sungur, 2015: 126-128). Böylece devletin para basması ekonomide nominal geliri arttırmıştır.

1961 Anayasası planlı ekonomi kavramını kural haline getirmiş ve 1961-1979 yılları arasında ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle planlı kalkınma döneminde ekonomi yüksek bir büyüme performansı göstermiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 256). 1975 yılında % 7,2 oranı ve 1976 yılında % 10,5 oranı ile tekrar hızlı büyüme süreci geçiren ekonominin 1977 yılından itibaren büyüme hızı düşmeye başlamıştır (Örsek, 2014). Türk ekonomisi 1979 ve 1980 yıllarında küçülmüştür. 1979 yılının büyüme hızı - % 0,4 oranında, 1980 yılının büyüme hızı - % 1,1 oranında gerçekleşmiştir (Tüğen, 2013: 420).

1923-1979 yılları arası dönemin genelinde ağırlıklı olarak devletçilik ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanması sebebiyle bütçede kamu yatırım harcamalarının payı yüksektir. Kamu otonom ve doğrudan yatırımlarının yanı sıra 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu da özel yatırımları teşvik etmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2013: 261). 1980 öncesi dönemde, maliye politikasının hatası ihracatı yeterince teşvik etmemiş olmasıdır (Eker, Altay ve Sakal, 2009: 202). Aksine yatırımlardaki hızlı artış ithalatta artışa neden olmuştur. Bu durum, ödemeler dengesini olumsuz etkilemiş, döviz darboğazı ve dış borç bulma sorunlarıyla karşılaşmıştır.

1980 yılı öncesinde genişletici maliye politikası, sabit kur sisteminde dış borçlanma politikasıyla uygulanmış ve ekonomik büyümede başarı sağlamıştır. Bu durumun temel sebebi sabit döviz kuru sisteminde sermaye hareketliliğinin faiz esnekliği arttıkça genişletici maliye politikasının etkinliğini arttırmasıdır. Çünkü genişletici maliye politikası uygulaması ödemeler dengesinde fazlaya neden olursa; döviz kurunun sabit kalması için merkez bankasının döviz satın alarak para arzını arttırması gelirden büyüme sağlamaktadır.

Serbest döviz kuru sisteminde ise sermaye hareketliliğinin faiz esnekliğinin düşük olması durumunda, genişletici maliye politikası uygulamasıyla artan faiz oranları ödemeler dengesini sağlayamaz ve ulusal para değer kaybedince ithalat azalır, ihracat artar ödemeler dengesi ve gelirden büyüme sağlanır. Serbest döviz kuru sisteminde, sermaye hareketliliğinin faiz esnekliğinin yüksek olması durumunda, ödemeler dengesi sağlanırken ulusal paranın değer kazanması ithalatı arttırırken ihracatı azaltarak dış ticaret açığına neden olmaktadır. Bu nedenle serbest döviz kuru sisteminde sermaye hareketliliğinin faiz esnekliği arttıkça genişletici maliye politikasının etkinliği azalmaktadır.

1980 yılı sonrasında ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle serbest kur sisteminde uygulanan genişletici maliye politikası, dış ticaret açığını daha da arttırmış ve büyüme üzerinde etkisi azalmıştır. Devletin aşırı yüksek faiz oranlarını indirmek için para arzını arttırması ise ekonomide krize neden olmuştur. Döviz talebi artmış, döviz kuru aşırı değerlenmiş ve yabancı fonların ülkeden çıkması ekonomide küçülmeye neden olmuştur.

Ancak genişletici maliye politikalarının etkisiyle 1986-1987 yıllarında % 7,0 ve % 9,5 oranlarında, 1995-1996-1997 yıllarında ise % 7,9 ile % 7,4 ve % 7,6 oranlarında hızlı büyüme yaşanmıştır (www.dogrulukpayi.com/buyume-rakamimiz-ab-ortalamasinin-neredeyse-iki-katina-cikti). Fakat ihracata yönelik sanayileşme döneminde açık bütçe politikası ile ekonomik büyüme hızı 1980-1989 yılları arasında yıllık ortalama % 4,1 oranında, 1990-2001 yılları arasında yıllık ortalama % 3,4 oranında gerçekleşmiştir (Tonus, 2013: 16).

2002-2006 arası yıllarda, sıkı maliye politikası uygulamasıyla ekonomik büyüme hızı yıllık ortalama % 7,2 oranında gerçekleşmiştir. Ekonominin büyüme hızı rakamları, 2002 yılında % 6,2 oranında, 2003 yılında % 5,3 oranında, 2004 yılında % 9,4 oranında, 2005 yılında % 8,4 oranında ve 2006 yılında % 6,9 oranında (Gül, Ekinci, Konya, 2009: 138-140), 2007 yılında % 4,7 oranındadır (Tonus, 2013: 11). 2002 yılından 2008 yılındaki küresel krize kadar ekonomik büyüme başarılı bir performans göstermiş; 2004-2006 yılları arasında ekonomide hızlı büyüme süreci yaşanmıştır.

Tablo 30: Türkiye Ekonomisinde Dönemlere Göre Ortalama Büyüme Hızları

DÖNEM	ORTALAMA BÜYÜME (%)
1923-1929	10,8
1930-1939	6,0
1940-1945	-6,6
1946-1953	11,5
1954-1962	3,7
1963-1977	5,8
1980-1989	4,1
1990-2001	3,4
2002-2012	5,1
1924-2012	4,9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK (Tonus, 2013: 16).

2008 küresel ekonomik krizinde Türk ekonomisi resesyona girmiştir. Ekonomik büyüme hızı 2008 yılında % 0,7 oranında, 2009 yılında - % 4,7 oranındadır (Tüğen, 2013: 447). Ancak toparlanan ekonomi tekrardan hızlı büyüme sürecine girmiş ve 2010 yılında % 9,2 oranında, 2011 yılında % 8,8 oranında büyüme gerçekleşmiştir. 2012 yılında ekonominin büyüme hızı % 2,2 oranındadır (Tonus, 2013: 11). Sıkı maliye politikası ile beraber ihracata yönelik sanayileşme döneminin 2002-2012 yılları arası ekonomik büyüme hızı ortalaması % 5,1 oranında gerçekleşmiştir (Tonus, 2013: 16). Büyüme hızı 2013 yılında % 8,5 oranında, 2014 yılında % 5,2 oranında, 2015 yılında % 6,1 oranında, 2016 yılında % 3,2 oranında ve 2017 yılında % 7,4 oranındadır (www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler). 2013-2017 yılları arasına ait istatistiksel verilerin aritmetik ortalamasına göre, büyüme hızı % 6,08 oranındadır.

Gerçekte açık bütçe politikası ekonomik büyümeyi hızlandırmak için tercih edilmiş olmasına rağmen 1953 yılına kadar ki denk bütçe döneminde (II. Dünya Savaşı yılları hariç) ekonomi daha hızlı büyümüştür (Pamuk, 2014: 304; Boratav, 2014: 225; Sungur, 2015: 40-41; Tonus, 2013: 16). 1953 yılından itibaren kullanılmaya başlanan açık bütçe politikası, 1980 sonrası ekonominin dışa açılmasından 2002 yılı sonrasında mali disiplin sağlanıncaya kadar ki süreçte bütçe açığının milli gelire oranını ve kamu borçlanma gereksinimini yıldan yıla arttırmıştır (Susam, 2009: 185-219).

1923-1979 yılları arasında Türkiye'nin yatırım harcamaları büyüme hızı ortalamasının % 5,5 oranında gerçekleşmesini sağlarken (Şiriner ve Doğru, 2005: 171); 1924-2012 yılları arası tüm cumhuriyet döneminin ortalama ekonomik büyüme hızı ise % 4,9 oranına inmiştir (Tonus, 2013: 16). Genişletici maliye politikasının neden olduğu bütçe açıkları ve borçlanma gereksinimi faiz oranlarını arttırmış; bu durum, ekonomide büyüme hızını olumsuz etkilemiştir. Nitekim cumhuriyet tarihinin bütçe açıklarının en yüksek olduğu 1990-2001 yılları arası dönemde % 3,4 ile en düşük büyüme hızı ortalaması (II. Dünya Savaşı yılları hariç) kaydedilmiştir. 2003-2017 yılları arası ortalama büyüme hızı ise yaklaşık % 5,5 (yaklaşık) oranındadır. Bu durumun temel nedeni sıkı maliye politikasının mali disiplini sağlaması ve bütçe açıklarının minimuma inmesidir. Böylece maliye politikasının asimetrik etkisi büyüme hızını olumlu etkilemiştir.

3.5. TÜRKİYE İÇİN İÇSEL BÜYÜMEYLE ALTERNATİF KALKINMA

Lucas, kişi başına milli gelir artışını yatırım kararına bağlarken; bu yatırımların fiziksel sermaye stoğunu arttırmaktan öte beşeri sermaye ve ar-ge harcamalarını da kapsayan daha geniş kapsamlı bir sermaye stoğunu arttırmaya yönelik alternatif içsel bir büyüme modeli önermektedir (Snowdon ve Vane, 2012: 553). Türkiye ihtiyacı olan teknolojiyi üretimini ve ileri teknolojiyi üretecek beşeri sermayeyi yaratacak kamu teşviklerini ve düzenlemelerini yaparsa ekonominin büyüme hızını arttırmasını kısıtlayan döviz darboğazını aşacaktır.

Lucas büyüme modeli Türkiye için en geçerli modeldir. AB müktesebatında da yer alan eğitimin bütçedeki payının artırılması, ara elemanların yetiştirilmesi için gerekli meslek kursları, kurumlar için yapılacak hizmetiçi eğitimler... Türkiye'nin işgücü niteliğini arttıracaktır. İşgücünün niteliğindeki artışla beraber, büyüme oranlarının artacağı tahmin edilmektedir. Özellikle üniversite sanayi işbirliği belirli politikalarla teşvik edilmeli ve üniversitelerde üretilen bilim reel sektörlere aktarılabilmelidir (Taşar, 2016: 153).

Barro'nun kamu politikası içsel büyüme modelinde, rekabetçi piyasa koşullarında vergilerin finanse ettiği kamu harcamaları, teknolojik ilerlemenin sağlayacağı verimlilik artışıyla ekonomik büyümeye etki etmektedir (Yardımcı, 2006: 53). Kalkınmakta olan ülkeler teşvik politikasını teknoloji alanlarında kullanırsa; ar-ge, beşeri sermaye, finansal kalkınma, yatırımlar ve ihracat artışı ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır (Kar ve Taban, 2003: 146-169). Kamunun desteğiyle fiziki sermaye yatırımları ve beşeri sermaye stoğu arttırılabilmekte; gelişen bileşim teknolojileri sayesinde bilgi iletişimi kolaylaşmaktadır. Kamu politikası modelinin döngüsünde, yeni yatırımlar için kamusal altyapı yatırımlarına ihtiyaç duyulmakta, fiziksel ve teknolojik altyapı yatırım harcamalarının finansmanı için vergi tabanı genişletilerek ve vergi oranları düşürülerek ekonomik büyüme ve vergi gelirlerinde artış sağlanmaktadır (Ay, Kargı ve Baltacı, 2002: 180-181). Yatırımlar toplam sermaye stoğunu arttırırken, dolaylı olarak artan vergi gelirleri denk bütçe sayesinde kamu harcamalarını finanse edecektir. Kamu politikasında bütçe gelirleri arttıkça vergi indirimine dayalı yatırım teşvikleriyle ekonominin büyüme hızı arttırılacaktır (Yülek, 1997).

Türkiye hızlı bir ekonomik büyüme ve kalkınma sağlayabilmek için üretim kapasitesini arttırmalı, yeni sanayi dalları kurmalı, ileri teknoloji kullanmalı ve rekabet gücünü arttırmalıdır. Kamu altyapı yatırımlarını daha verimli ve ihracata

yönelik olarak döviz getirici alanlara yönelmelidir. Bu konuda uygulaması gereken diğer bir maliye politikası ise ihracata yönelik özel sektör yatırımlarını teşvik etmektir (Kara, 2001: 108-109). Ekonomide hızlı büyüme ve artan üretkenlik, ülkelerin dış ticarete daha çabuk serbestleşmesini sağlayabilmektedir. Sebebi hızlı büyüyen ekonomilerdeki üretkenlik artışı kalkınmış ülkelerle başarıyla rekabet etmesini sağlayacaktır (Chang and Grabel, 2005: 90). Vergi düzenlemeleri ile yenilikçi küçük firmaları desteklemelidir. İnternet ve teknoloji temelli faaliyetlere vergi koymamalıdır. Teknoloji ürünlerinin dış pazarlara ulaşmasının önündeki engelleri azaltılmalıdır (Başaran ve Geray, 2005: 20). Böylece teknoloji üretimi küresel talebi de karşılayabilecek şekilde artacaktır.

Ar-ge çalışmaları doğrudan ticari sübvansiyonlar ile desteklenmelidir. Özellikle kamu alımları ve ar-ge sözleşmeleri hem üniversitedeki araştırmaları hem de sanayi firmalarının çabalarını destekleyecektir (Başaran ve Geray, 2005: 20). Kamu politikalarının temel amacı, tüm firmaların yararlanabileceği ar-ge destekleri, ar-ge vergi indirimleri, kamu alımları ve fikri mülkiyet haklarının korunması yoluyla özel sektörün ar-ge faaliyetlerini desteklemektir. Otomotiv, elektronik, kimya gibi sektörlerde yaratılan teknolojik bilgi; ekonomik büyümede lokomotif olabileceği görüşü ile bu kamu politikaları tasarlanmıştır (Akçomak, 2014: 488-489). Üstün teknik yeteneğe sahip elektronik, kimya, ilaç, havacılık gibi ileri teknoloji ürünlerinin üretildiği sektörlerde başlayan yenilikçi sanayileşme stratejisi daha sonra imalat ve hizmetler sektörünün geneline yayılacaktır. Amaç, yeni ve daha iyi ürünler üretmek ve üretimin maliyetlerini düşürmektir. Ayrıca, inovasyon, ar-ge sayesinde yeni üretim alanları açarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir (Fisher, 2007: 227). Türkiye'nin hem üretim kapasitesi genişleyecek hem de mevcut üretimi ithal bağımlılıktan kurtulacak ve üretimdeki katma değeri artacaktır.

Türkiye ekonomik yapısal dönüşümü kamudan özel sektöre doğru gelişmesini tamamlanmış; kamu yatırımlardaki payını özel sektöre bırakmıştır. Kamu harcamalarında ise sağlık, eğitim ve ar-ge harcamalarının milli gelir içinde payı artmaktadır. Türkiye eğitim politikalarını ve ar-ge teşviklerini kullanarak genç nüfusu iyi bir eğitim ve teknoloji ile donattığı takdirde ekonomik büyüme sürecini hızlandırması mümkündür (Taşar, 2016: 145-152). İşgücünün niteliğinin geliştirilmesi, meslek standartlarının yükseltilmesi, girişimcilik eğitimleri verilmesi

ilgili mevzuatın çağdaş koşullara uygun hale getirilmesi yoluyla kurumsallaşmanın güçlendirilmesi ekonomide devamlı ve hızlı büyümeyi destekleyecektir. Devlet, ileri teknoloji kullanarak yüksek katma değeri yaratacak sektörlerin geliştirilmesini, nitelikli işgücü ve girişimci yetiştiren eğitimler ile KOBİ ve bireysel girişimleri proje, finansman, organizasyon ve teknoloji alanında katkılar sağlayarak desteklemelidir (Gül, Ekinci, Konyalı, 2009: 118).

Türkiye içsel beşeri sermaye ve kamu politikası modellerinden faydalanarak; denk bütçe politikasından sapmadan kamunun desteğiyle ekonomik büyümesini kısıtlayan kurumsal ve yapısal sorunlarını çözebilecektir. Türkiye içsel teknolojiyi kullanarak devamlı ve hızlı büyüme ile kalkınmasını gerçekleştirebilmek için ise bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme stratejisini on birinci beş yıllık kalkınma planıyla uygulamaya koymalıdır.

SONUÇ

Az gelişmiş ülkeler için geleneksel kalkınma yaklaşımı, Harrod-Domar modelinde sadece fiziksel sermaye stoğunda büyümeyi; yeni kalkınma yaklaşımı ise içsel büyüme modelindeki gibi toplam sermaye stoğunda büyümeyi amaçlamaktadır. Çünkü Harrod-Domar'ın geleneksel kalkınma yaklaşımındaki yatırım artışını döviz darboğazı kısıtlamaktadır. Kalkınmanın sürdürülebilirliği için döviz darboğazı ancak teknoloji üretiminin içselleştirilmesiyle aşılabilecektir. Bu durumda, maliye politikası üretken ve yaratıcı beşeri sermaye ile teknoloji üretimini teşvik etmekte kullanılabilmektedir.

Türkiye ithalata yönelik sanayileşerek kalkınma stratejisini uyguladığı dönemde genişletici maliye politikasını sabit döviz kuru sisteminde daha etkin kullanabilmiştir. Döviz darboğazının büyümeyi kısıtlaması nedeniyle Türkiye'nin tercih ettiği ihracata yönelik sanayileşerek kalkınma stratejisi ve esnek döviz kuru sisteminde genişletici maliye politikası uygulamalarının iç talep ile faiz oranlarını arttırması ulusal parayı aşırı değerlendirerek ihracatı olumsuz etkilerken; ithalat artışına yol açarak dış ticaret açığını büyütüştür. Ekonomide yapılan devalüasyonlar ise ihracat hacmini beklenen büyüklükte arttıramamakta; üretimin ihtiyaç duyduğu ara ve yatırım mallarının fiyatlarındaki artış nedeniyle ithalatını azaltmaktadır. Böyle durumlarda, ekonomi resesyona girmektedir.

Türk ekonomisinin yapısından kaynaklanan bu paradoksu kırabilmesi ve devamlı hızlı büyüme sağlayabilmesi teknolojik ilerlemenin dışa bağımlılığı ortadan kaldırmasıyla mümkündür. Bu nedenle maliye politikası beşeri sermaye birikimini, teknolojik ilerlemeyi ve inovasyonu teşvik etmekte kullanılmalıdır. Türk ekonomisi teknolojik ilerlemeyle enerji, ara ve yatırım malı ithalatını ikame ederek; yatırım hızını, üretimini, ihracatını ve yarattığı katma değeri arttıracaktır. O halde Türkiye modellenen içsel büyüme için kendi teknolojik ilerlemesini yaratabilecek beşeri sermayesine ağırlık vermelidir.

Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları çözülürken, küçük ve denk bütçe uygulaması ile etkin bir vergi sistemi, kamu borçlanma gereksinimini ortadan kaldırarak faiz oranlarının daha da aşağıya çekilmesini, hızlı ekonomik büyümeyi destekleyen ekonomik istikrarı ve dengeyi sağlayacaktır. Ekonomide milli gelir

artışına rağmen kamu harcamalarında artışa gidilmeyerek kaynakların verimli kullanılması ve kurumlar vergisi oranında indirim hızlı büyümenin devamlılığını sağlayacaktır. Böylece devletin çekildiği bir ekonomik sistemde, düşük faiz ve vergi oranları özel sektör yatırımlarını olumlu etkileyecektir. Barro'nun kamu politikası modelinde açıkladığı gibi yatırımları, üretimi ve yeni teknolojileri teşvik ederken denk bütçe politikasından sapılmamalıdır.

Türk ekonomisinin hızlı büyümeyle sanayileşerek kalkınması, yüksek yatırım oranıyla ve üretim artışıyla mümkündür. Ancak mevcut ekonomik kurumlar hızlı bir ekonomik büyümeye bağlı bir kalkınmayı desteklemediği için öncelikle kurumsal bir değişimin desteklediği yeni bir üretim düzeni kurulmalıdır. Çünkü kurumların ve yapısal darboğazların hızlı büyümeyle sanayileşerek kalkınmayı engellemesinin çözümü kurumsal iyileştirme yani kurumsal reformdur. O halde Türkiye'nin kalkınmasının sürdürülmesine yönelik bir maliye politikasının ekonomik kurumları ve yapıyı etkileyerek; hızlı büyümeyi destekleyecek olan ekonomik denge ve istikrarı sağlaması gerekmektedir. Türk ekonomisinin devamlı ve hızlı ekonomik büyümeyle sanayileşerek kalkınması için bazı öneriler:

- ✓ On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2019-2024 yılları arası bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme stratejisi uygulayarak bilgi toplumuna dönüşümü tamamlamalıdır.
- ✓ Kurumsal yapı ilk olarak kişisel ve ekonomik hak ve özgürlükleri garanti altına alan yasal düzenlemelerle revize edilmelidir. Kurumsal yapının yenilenen mevzuatları geniş toplum kesimlerince anlaşılır hale getirilmeli ve yeni mevzuat bürokratik süreçleri kısaltmalıdır. Böylece yeni işletmelerin kurulması daha kısa sürede tamamlanmalı ve yönetilmesi daha basit hale getirilmelidir. İkinci olarak, kurumsal yapıdaki ekonomik gelenekler ve tutumlar değiştirilmeli, ekonomik davranışlar etkilenmeli ve yatırım eğilimi güçlendirilmeli, girişimcilik kültürü yaygınlaşmalıdır. Bunun için mevzuatta hazırlanacak yeni reformlara yardım etmesi için özellikle eğitim sistemi ve üniversiteler kullanılmalıdır.
- ✓ Kurumsal yapıyı etkilemek isteyen maliye politikası ar-ge faaliyetlerini yürütebilecek beşeri sermayeyi büyütme için eğitim harcamalarını

arttırmalıdır. Eğitim reformu ile eğitimin kalitesi niteliksel ve niceliksel olarak yükseltilmelidir. Eğitim süreçleri işgücünün üretkenliğini arttırmalıdır. Sanayi sektörünün ihtiyaçlarına yönelik teknoloji kullanabilen kalifiye işgücünün eğitime önem verildiği kadar yeni teknoloji yaratabilecek vasıfta beşeri sermaye stoğu da büyütülmelidir.

- ✓ Maliye politikası ekonomik yapıyı etkilemek için teknolojik ilerlemeyi teşvik etmelidir. Üretimde uluslararası kalite standartları uygulanarak rekabetçi ve verimli bir ekonomik yapı yaratılabilir. Böylece hem istihdam artırılarak hem de üretimde ileri teknoloji ürünü katma değeri yüksek mallar üretilecektir. Yine maliye politikasının teşvik etmesiyle ilerleyen teknoloji sanayinin ihtiyacı olan ara ve yatırım mallarının üretilmesini sağlar. Türkiye'nin ithalata bağımlılığı azaldığı gibi global pazarların ihtiyacına göre üretim yeteneği ve buna bağlı olarak ihracatı artar ise ekonomide verimlilik ve yüksek büyüme hızı sağlanacaktır.
- ✓ Maliye politikasının teşvik ettiği teknolojik inovasyon (yenilikler) yeni sanayi ve hizmet kollarının kurulmasını ve istihdamın genişlemesini sağlar. Örneğin maliye politikasının ar-ge ve inovasyonu teşvik etmesiyle üretilcek elektrikle çalışan motorlu araçlar petrolde dışa bağımlılığı zamanla ortadan kaldıracaktır. Bu geçiş aşamasında devletin otomotiv sanayine verdiği teknik ve altyapı desteğinin yanı sıra elektrikle çalışan arabaların motorlu taşıtlar vergisinden muaf olması tüketimini ve üretimini teşvik edecektir.
- ✓ Maliye politikası ekonomik istikrarı sağlamak için etkin bir vergi rejimi ile küçük ve denk bütçeyi uygulaması için mali disiplini korumalıdır. Mali disiplin ve bütçe dengesi sağlanacağı için borçlanma gereksinimi azalacak faiz oranları düşecek ve yatırım artışı sağlanacaktır. Maliye politikasının hızlı büyümeyi sağlayacak olan yatırım harcamalarını teşvik etmesi ve düşük faiz oranlarında tasarruf yatırım eşitliğini sağlayabilmesi için öncelikle kamu borçlanma gereksiniminin ortadan kalkması gerekmektedir.
- ✓ Maliye politikası yabancı fonları vergilendirerek, hem kamu geliri hem de yatırımların iç tasarruflarla finansmanını sağlamalıdır. Ödemeler

dengeinin sağlanması içinse ithalat azaltılarak ihracat arttırılmalıdır. Böylece yabancı fonlara duyulan ihtiyaç zamanla ortadan kalkacak, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi engellenerek ihracatın ekonomik büyümeye olumlu katkısı sürdürülecektir. Maliye politikası enerji ve tüketim malları üzerindeki tüketim vergilerini arttırarak ithalatı azaltabilir. İthalat azaltılırken vergi oranlarının artması sayesinde hem btenin vergi gelirleri hem de demeler dengesini korunacaktır.

- ✓ Maliye politikası enerji ithalatı üzerindeki gümrük ve tüketim vergilerini arttıracığı için ekonominin ihtiyaç duyacağı enerjiyi ulusal kaynaklardan sağlaması gerekecektir. Bunun için enerji üretimini teşvik etmelidir. Enerji yatırımları 5 yıl boyunca kurumlar vergisinden muaf tutulmalıdır. Buhar, rüzgar, kaya gazı, güneş enerjilerinden ve uranyum madeninden elektrik enerjisi üretilerek enerji açığı kapatılmalıdır. Yine Türkiye’de ve denizlerinde yeni bulunacak olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin kullanıma açılması durumunda, elde edilecek gelir 5 yıl boyunca kurumlar vergisi muaf tutulmalıdır. Böylece z kaynaklar değerlendirilerek enerji çeşitliliği ve döviz tasarrufu sağlanmalıdır.
- ✓ Maliye politikası turizmi sektörünü teşvik ederek döviz gelirlerini arttırmalıdır. Türkiye’ye turist getiren yerli turizm acentalarına ve turizm sektöründe pansiyon, motel ve otel işletmeciliği yapan kişi ve kurumlara 5 yıl gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmelidir. Böylece turizm sektörü tam kapasite çalışarak dış demeler dengesine olumlu katkı sağlayacaktır. AB vatandaşlarının gayrimenkul alımlarında 3 yıl boyunca tapu harcı muafiyeti sağlanması özellikle Avrupa’da yaşayan çift uyruklu Türk Vatandaşlarının da tasarruflarının Türkiye’ye çekilmesini sağlayarak Türkiye’nin gayrimenkul satışlarını teşvik edecektir. Türkiye’ye 3 yıl boyunca fazladan döviz girişi olması demeler dengesinin sağlanmasında olumlu katkı sağlayacaktır.
- ✓ Maliye politikası markalaşmayı teşvik etmelidir. Yeni yaratılan Türk Markaları 5 yıl tüketim vergisinden muaf tutulmalıdır. Kamu alımlarında ulusal markalara öncelik verilerek desteklenmelidir. Özellikle kamunun ihtiyaı olan makam araçlarının ve askeri malzemenin alınmasında

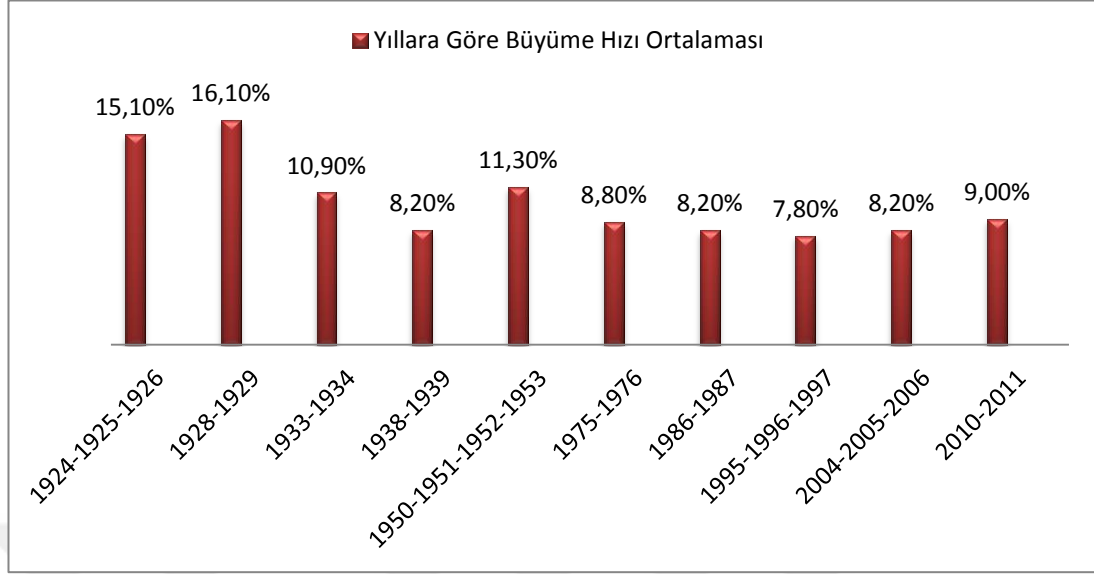
ulusal markalar tercih edilerek otomotiv ve savunma sanayi desteklenmelidir. Maliye politikası ihracatı arttırarak üretime ve büyümeye katkı için ihracatçı firmaların kurumlar vergisi oranlarını indirmeli veya belli bir süre kurumlar vergisinden muafiyet sağlamalıdır.

- ✓ Maliye politikası araçları kullanılarak düşük olan tarım sektörünün verimliliğinin arttırılması da toplam üretimde ve ekonomide büyümeyi olumlu etkileyecektir. Bunun için öncelikle tarımsal eğitim harcamaları arttırılarak tarım sektöründe üretim yapanların bilinç düzeyi arttırılmalıdır. Böylece üreticiler modern üretim metotlarını uygulayarak tarım arazilerinin verimli kullanılmasını sağlayabilecektir. Aynı zamanda, iklim koşullarının ve bitkisel hastalıkların üretimin verimliliğini düşürmesini engelleyeceklerdir.
- ✓ Maliye politikası kamu harcamaları yoluyla Türkiye'nin sulama sistemi altyapısını genişleterek; sulanabilir tarım arazilerinin yaklaşık % 50 oranında olan sulamayı, % 100 oranına yükselterek çok büyük bir verimlilik ve üretim artışı sağlayarak tarım sektörünün yüksek istihdam oranına rağmen milli gelirdeki düşük payında artış ile ekonominin büyümesine pozitif katkı yapabilecektir.
- ✓ Maliye politikası, tarımsal üretimin arttırılması için ar-ge desteği sağlaması tohum ıslahı, tarımsal ilaç ve gübrelerin geliştirilmesini sağlayarak üretimin verimliliğini arttıracaktır. Yine tohum üretim tesislerinin, gübre ve tarımsal ilaç fabrikalarının kurulmasını teşvik etmelidir. Tohum kalitesi üretimi arttırdığı kadar, iklim koşullarındaki olumsuzluklara ve hastalıklara karşı dayanıklılık sağlayacaktır.
- ✓ Türkiye'de AB standartlarında tarımsal üretimin teşvik edilmesi üretimin verimliliğini arttıracak gibi ihracatın da artmasını sağlayacaktır. Tarımsal ürün kalitesinin yükseltilmesi üretimde artış sağlarken; bunu ihracata yönelik olarak planlamak dış ticaret açığını azaltacaktır. Bu nedenle ihracata yönelik ürünlerde tarımsal ilaç ve gübre üzerindeki tüketim vergilerinin indirilmesi hatta sıfırlanması maliyetlerin düşmesini, kalite ve üretim artışıyla beraber ihracat artışını

da sağlayacaktır. Tarımsal kalkınmanın belli bir program çerçevesinde teşvik edilmesi belirlenen hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

- ✓ Maliye politikasının besicilik için teşvik politikasına yönelmesi kırsal istihdamı ve üretimi arttıracaktır. Türkiye'nin artan nüfusu ile beraber et ve balık tüketimini göz önüne aldığımızda üretimi arttırmamız gerekmektedir. Günümüzde ara malı, yatırım malı ve enerji gibi önemli alanlarda ithalata tamamen bağımlı olan ülkemiz kolaylıkla üretim yapabileceği alanları bile boşlaması gerek ekonomik büyüme gerekse ödemeler dengesi açısından olumsuz etki yapmaktadır.
- ✓ Geleceğin dünyasında kullanılabilir tarımsal alanların ve su kaynaklarının daha da azalacağını, nüfusun ve kıtlığın artarak devam edeceğini şimdiden hesaplarsak; dünyada konserve ve bitkisel yağ üretiminin ve ihracatının önem kazanacağını öngörebiliriz. Maliye politikası açınsındansa tarımsal kalkınmayı desteklemek için son aşama olarak tarımsal sanayiye teşvik etmeli özellikle gıda sanayisinde ihracattaki payını arttırarak hızlı büyüme ve kalkınma amacı desteklemelidir.
- ✓ Türkiye'nin dış ticaret bilançosuna baktığımızda, giyim eşyası, tekstil ürünleri, gıda ürünleri ve içecekler, mineral ürünler ve mobilya sanayi gibi basit teknoloji ile üretim yapan sektörlerde dış ticaret fazlası verilmektedir. Ham petrol, petrol ürünleri, doğal gaz, kimyasal madde ve ürünler, metal sanayi, maden kömürü ve linyit, tıbbi aletler, makine teçhizat, bilgi işlem, elektrikli makineler, televizyon, beyaz eşya ve otomotiv sanayindeki çok büyük olan dış ticaret açığı ihtiyacımız olan sanayi ve enerji alanlarında yapabileceğimiz yatırımlar hakkında bize fikir vermektedir. Öncelikli olarak bu sektörlerle yapılacak olan yatırımlar için verilecek teşvikler, dış ticaret açığını kapatarak ödemeler dengesinin sağlanmasına ve ekonomik büyümenin hızlandırılmasına yardımcı olacaktır.

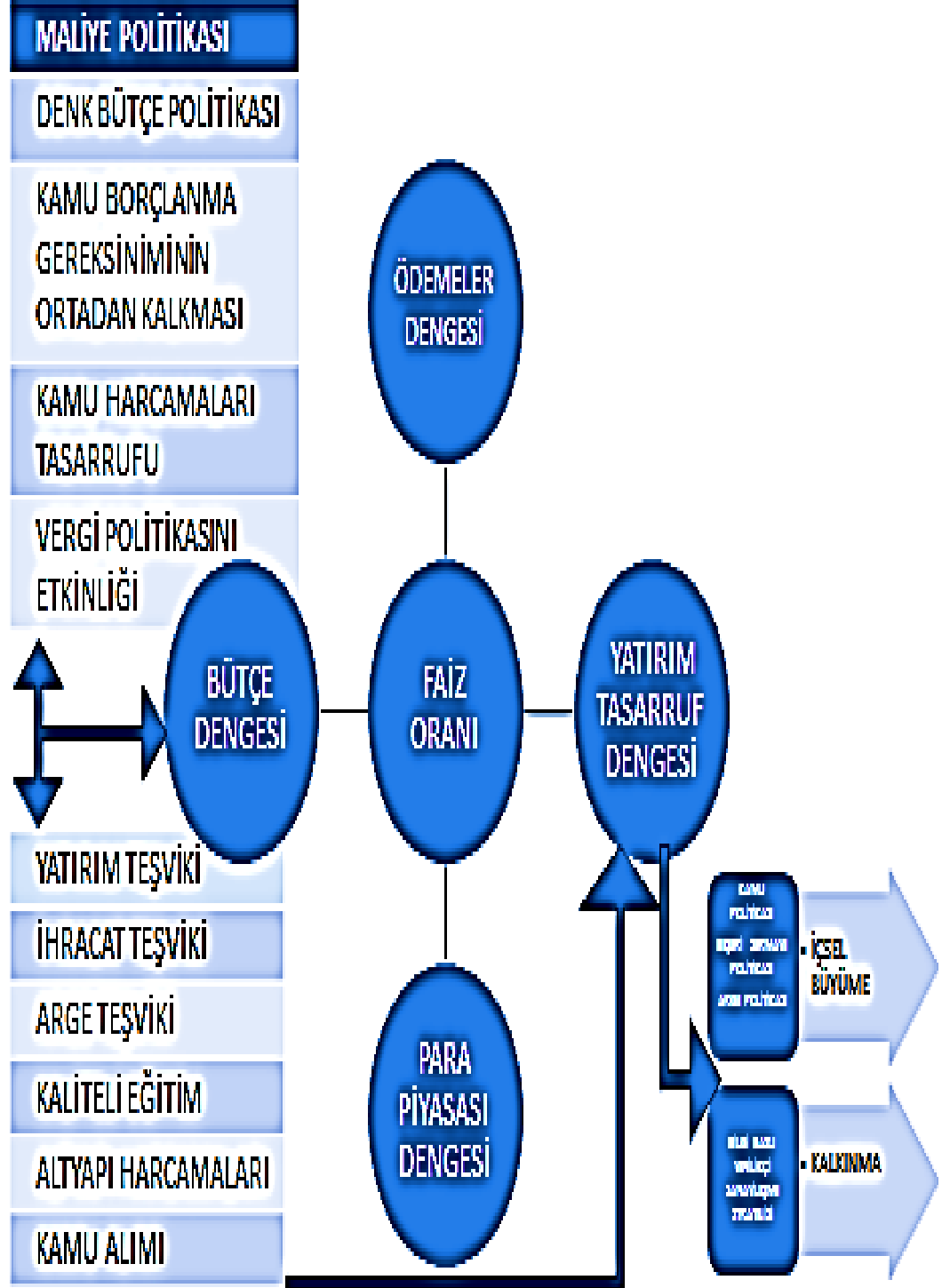
Şekil 24: Türkiye Ekonomisinin Hızlı Büyüme Süreçleri

Kaynak: Tarafımdan hazırlanmıştır (aritmetik ortalama metoduyla).

Sonuç olarak, ekonomik büyüme ve kalkınmada maliye politikalarının kullanılması Türkiye açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'nin kalkınmada yakınsama sağlayabilmesi için global ekonominin mevcut kapasitenin etkin kullanımına dayalı mukayeseli üstünlüğe dayalı üretim düzeni yerine, Barro'nun kamu politikası modelindeki gibi üretim kapasitesinin büyümesini sağlayacak olan teknolojinin içselleştirilmesi önerilmektedir. Bu gerekçe ile Türkiye'nin alternatif yeni kalkınma yaklaşımı; bilgi bazlı sanayileşmeyle kalkınma stratejisini uygulamak olmalıdır. Böylece, 20. Yüzyılın başında çağdaş Türk Devriminin gerçekleştirdiği kurumsal reformların ve maliye politikasının desteği ile tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne kayan ekonomi; 21. yüzyılın başında oluşturacağı yaratıcı beşeri sermayesi ile ileri teknoloji üretebilen bilgi ekonomisine dönüşecektir. Bu sayede üretim gücünün lokomotif olan imalat sanayi ülkenin ihtiyaç duyacağı ara ve yatırım mallarını üretebilecek hatta uluslararası piyasalara ihraç edebilecek ileri teknolojiye sahip olacaktır. Türkiye'nin ekonomik yapısı dönüştükçe yatırım malları üreten sektörün üretimdeki payı artacaktır. İleri teknolojiye dayalı bu sektör ne kadar çok büyürse kalkınma süreci o kadar ileri safhaya ulaşacaktır. Çünkü Türkiye'nin ekonomik büyüme ve kalkınmasında ithalata olan bağımlılığı sona erecektir. Türkiye kalkınma planlarında her zaman hedeflediği fakat bir türlü gerçekleştiremediği hızlı büyüme süreçlerinin devamlılığı kalkınmasının sürdürülebilirliğini sağlayabilecektir.

Şekil 25: Türkiye'nin İçsel Büyüme ve Bilgi Bazlı Yenilikçi Sanayileşme Stratejisiyle Kalkınma Modelinde Maliye Politikasının Kullanılması

Kaynak: Tarafımdan hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Atatürk, M. K. (1970). Nutuk 1919-1920. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Abidoviç, M. (2014). Finansal Serbestleşmenin Maliye Politikaları Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Acd Yazılım Otomasyon. <http://www.acd.com.tr>, (09.07.2017).

Afxentiou, P.C. ve Serletis, A. (1991). Exports And GNP Causality In The Industrial Countries: 1950-1985. Kyklos. 44(2): 167-179.

Ağbal, N. (15.01.2018). 2017 Yılı Bütçe Gerçekleşmeleri.
<https://m.haberler.com/2017-yılı-bütçe-gerçekleşmeleri>, (18.05.2018).

Akalın, G. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları. Ankara: Maliye Bakanlığı

Akbulut, A. (2000). Verginin Mali Amacı ve Türkiye’deki Sonuçları. Vergi Dünyası Dergisi. (231): 121-127.

Akçay, Ü. (2015). Kalkınmanın Krizi ve Alternatifler. Perspectives. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. (13): 4-9.

Akçomak, İ. S. (2014). Teknoloji, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (473-493). Ankara: İmge Kitabevi.

Akçoraoğlu, A. (1999). Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 1(2): 51-65.

Akdemir, S. Yapısal Uyum Programları ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi.
http://www.ekonomikyaklaşım.org/pdfs2/EYD_V12_N40_A03.pdf, (25.06.2015).

Akgerman, L. (2015). Levent Akgerman ile İzmir'e ve Yarına Dair. Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma ve İnovasyon Dergisi. (5): 22-25.

Akgül Yılmaz, G. (2009). Türkiye'de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 27(2): 297-328.

Akman, T. (2011). Kamu Maliyesine Giriş. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Aksoy, Ş. (1993). Kamu Bütçesi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Aktan, C. C. (2002). Anayasal İktisat. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aktan, C. C. (2007). Geleneksel Maliye Politikasının Eleştirisi. Kurumsal Maliye Politikası (35-56). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Alesina, A. (1997). The Political Economy of High and Low Growth. Annual World Bank Conference on Development Economics.

Algün, E. (2016). Türkiye İçin Çevre Politikaları. İstanbul: Pales Yayınları.

Alpar, C. (1982). Azgelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Altınok, S. ve Çetinkaya, M. (2013). İktisada Giriş. Ankara: Gazi Kitabevi.

Altıok, S. (2007). Avrupa Birliği ile İlişkiler Çerçevesinde Özel Tüketim Vergisi Uygulaması. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altun, N. ve Pehlivan A. (2008). Türkiye'de Bütçe Harcama Politikalarında Yaşanan Değişimlerin Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri (2003-2007).

Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi (97-111). İzmir: Sosyal Bilimler Araştırma Derneği.

Apak, T. (2005). Mali Disiplin. Vergi İlişkisi ve Bağlı Sorunlar. http://www.alomaliye.com/aralik_05/talha_apak_mali_disiplin.htm, (27.11.2016).

Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 10(35): 100-112.

Aras, M. F. (2011). Maliye Politikası Kurallarının Etkinliği: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Uygulamaları. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aren, S. (1972). İstihdam, Para ve İktisadi Politika. Ankara: Bilgi Basımevi.

Arı, A. (2006). Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri ve Güncel Sorunları. Çalışma ve Toplum Dergisi. 2(9): 61-81.

Arslan, Y. (2013). 1923-1938 Yılları Arası Türk Ekonomisi Bilgisi. <https://www.groups.google.com>, (27.11.2017).

Ataç, B. (1991). Maliye Politikası. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Ataç, B. (1999). Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ataç, B. (2002). Maliye Politikası. Gelişimi, Amaçları ve Uygulama Sorunları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Ataç, B. (2006). Maliye Politikası. Eskişehir: ETAM A.Ş. Matbaası.

Ataç, B. (2009). Maliye Politikası. Ankara: Turhan Kitabevi.

Ataç, E. (2000). Kamu Maliyesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Attalı, J. (2015). Kriz ve Sonrası. Çev. Nilgün Tural Cheviron. İstanbul: Ekslibris Yayıncılık.

Ay, M. ve Kargı, B. ve Baltacı, N. (2002). İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Benchmarking ve Orta Anadolu Firmalarındaki Uygulamaları. II. Ulusal Orta Anadolu Kongresi Bildiri Kitabı (173-194). Düzenleyen Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Niğde. Ankara: MPM Yayınları.

Balaban, K. G. (2012). Kurallı Maliye Politikası ve Türkiye’de Kurallı Maliye Politikasına İlişkin Model Önerisi. Tcmb.gov.tr, (27.01.2016).

Balan, F. (2016). Türkiye’de Küresel Ticaret. Bursa: Dora Yayıncılık.

Barışık, S. ve Yermibeşçik, O. (2006). Türkiye’de Yeni Ekonominin Oluşum Sürecini Hızlandırmaya Yönelik Uyum Çabaları. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 2(4): 39-62.

Barrere, A. (1958). Politique Financiere. Paris: Librairie Dalloz.

Barro, R. J. (1992). Public Finance in Models of Economic Growth. The Review of Economic Studies. 59(4): 645-661.

Barro, R. J. (1995). Inflation and Economic Growth. NBER Working Paper. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Başaran, F. ve Geray, H. (2005). İletişim Ağlarının Ekonomisi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Batirel, Ö. F. (2011). Türkiye'nin Ekonomik ve Mali Performansı (2003-2010). Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 30(1): 229-242.

Bayrak, P. (2015). Çevreci Değişim Ekseninde Türkiye'nin Dönüşümü ve Devletin Konumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma ve İnovasyon Dergisi. (5): 83-89.

Bayramlı, G. (2004). Kamu Tercihi Perspektifinden Keynezyen İktisat ve Fonksiyonel Maliye. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beniger, J. (1986). The Control Revolution and The Economic Origins of The Informations Society. Cambridge: Harvard Universty Press.

Berber, M. (2011). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. Trabzon: Derya Kitabevi.

Bhagwati, J. N. (1986). Rethinking Trade Strategy. U.S. Third World Policy Perspectives. Oxford: Overseas Development Counsil.

Bienefeld, M. ve Ruckert, A. (2009). A Decade of Poverty Reform at The World Bank. Capital & Society. 42(1/2): 5-31.

Bolat, S. (n.d.). İktisadi Ekoller ve Ekonomide Kamu Müdahalesi. http://sbolat.weebly.com/uploads/iktisadi_ekoller_maliye_politikasi, (20.11.2016).

Boratav, K. (2014). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. Ankara: İmge Yayınları.

Bozkurt, C. ve Karatay Göğül, P. (2010). Para ve Maliye Politikaları Koordinasyonu. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi. 2(2): 27- 44.

Bozoklu, Ü. (2010). Ms-Var Yönteminin Çoklu Denge Modellemesinde Kullanılması. (Doktora Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Branson, W. H. (1989). Macroeconomic Theory And Policy. Harper & Row Publishers Inc.

Buchanan, J. M. (1999). The Collected Works of James M. Buchanan. Indianapolis: Liberty Found.

Bulutoğlu, K. (1977). Kamu Ekonomisine Giriş. İstanbul: Sermet Matbaası.

Bulutoğlu, K. (1978). Türk Vergi Sistemi. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Bulutoğlu, K. (2003). Kamu Ekonomisine Giriş (Demokraside Devletin Bir Kuramı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bülbül, D. (1993). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi. (1980-1990 Dönemine İlişkin İnceleme). Ankara: Takav Matbaası.

Business (02.04.2017). 2016’da Hangi Sektörler Ne Kadar Büyüdü? <http://www.businessht.com.tr/piyasalar/haber/1447689>, (18.05.2018).

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Ekonomik Göstergeler. [http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Bütçe Büyükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri/Bütçe Dengesi](http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Bütçe_Büyükleri_ve_Bütçe_Gerçekleşmeleri/Bütçe_Dengesi), (18.05.2018).

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Ekonomik Göstergeler. [http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik Göstergeler](http://www.bumko.gov.tr/İstatistikler/Ekonomik_Göstergeler), (18.05.2018).

Chang, H. J. (2000). The Hazard of Moral Hazard: Untangling the Asian Crisis. World Development. 28(4): 775-788.

Chang, H. J. ve Grabel, I. (2005). Kalkınma Yeniden Alternatif İktisat Politikaları El Kitabı. Çev. Emre Özçelik. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Çakmak, N. S. ve Sarıdoğan, E. (2014). Türkiye Ekonomisinde Sürdürülebilir Ulusal ve Bölgesel Kalkınma İçin Bir Öneri: Küresel Rekabet Gücü Destek Sistemi. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (517-543). Ankara: İmge Kitabevi.

Çarıkçı, E. (1983). Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları. Ankara: Turhan Kitabevi.

Çevre Kanunu (11.08.1983). 18132 sayılı Resmi Gazete.
<http://www.resmigazete.gov.tr>, (18.12.2017).

Çevik, S. (1976). Türkiye’nin Planlı Döneminde Para Politikasının Maliye Politikasına Etkisi ve Sonuçları. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

Cin, M. F. (2012). Post Keynezyen İktisat. Ankara: Efil Yayınevi.

Commander, S. ve Davoodi, H. ve Lee, U. (1997). The Causes of Government and Consequences for Growth and Well-Being. World Bank. Washington: Policy Research Working Paper 1785.

Çoşkun, G. (1994). Devlet Bütçesi (Türk Bütçe Sistemi). Ankara: Turhan Kitabevi.

Değer, M. K. (2007). İhracatın Kompozisyonu ve Ekonomik Büyüme: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizleri (1982-2004). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Değer, M. K. (2010). İhracatta Ürün Çeşitliliği ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi (1980 – 2006). Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi. 24(2): 259-287.

Demir, O. ve Kutlar, A. ve Üzümcü, A. (2005). Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(9): 180-196.

Demircan, E. S. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi. (21): 97-116.

Devrim, F. (1983). Maliye Politikası. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yayınları.

Dilek, S. (2016). Bilgi Ekonomisi ve Dışsallıklar. Bilgi Çağında İnovasyon (21-40). İstanbul: Derin Yayınları.

Dileyici, D. ve Özkıvrak Ö. ve Vural T. (2008). Ekonomi Teorisi ve Ekonomi Politikaları. İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Dinler, Z. (1998). İktisada Giriş. Bursa: Motif Matbaa.

Dirimtekin, H. (1989). Genel İktisat Teorisi II. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.

Doğruluk Payı (04.04.2017). Türkiye'nin Büyüme Oranı, AB Ortalamasının İki Katı Mı?

<http://www.dogrulukpayi.com/buyume-rakamimiz-ab-ortalamasinin-neredeyse-iki-katina-cikti>, (18.05.2018).

Döner, A. S. (2016). İşletmelerde Bilişim Teknolojilerinin Benimsenmesi Etkileyen Faktörler. Bilgi Çağında İnovasyon (5-20). İstanbul: Derin Yayınları.

D.P.T. (1996). Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu. Ankara: D.P.T. Yayınları.

D.P.T. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyon Raporu. Ankara: D.P.T. Yayınları.

Dumludağ, D. (2014). Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (15-36). Ankara: İmge Kitabevi.

Dursun, İ. ve Savaşan F. (2008). Türkiye’de Tarım Politikalarını Yeniden Düşünmek. Ekonomi Teorisi ve Ekonomi Politikaları (229-237). İzmir: Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği.

Easterly, W. R. ve Wetzel, D. L. (1989). Policy Determinants of Growth: Survey of Theory and Evidence. Washington: The World Bank Working Paper 343.

Easterly, W. R. (1993). Fiscal Policy and Economic Growth. Journal of Monetary Economics. 32(3): 417-458.

Edizdoğan, N. (1993). Kamu Maliyesi. İstanbul: Ekin Kitabevi.

Egeli, H. A. (2001). Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 1(2): 149-161.

Egeli, H. (2008). Parafiskalite ve Türkiye’de Sosyal Parafiskal Kurumlar. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Egeli, H. ve Özen, A. (2013). Teoride ve Uygulamada Bütçe Politikası. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Eğilmez, M. (2014). Makro-Ekonomi Türkiye’den Örneklerle. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2013). Ekonomi Politikası. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eker, A. (1997). Kamu Maliyesi. İzmir: Anadolu Matbaası.

Eker, A. ve Altay, A. ve Sakal, M. (2009). Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler). İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Eker, A. ve Meriç, M. (2000). Devlet Borçları (Kamu Kredisi). İzmir: Anadolu Matbaası.

Ekinci, M. B. (2005). Sanayileşme Stratejileri Çerçevesinde Çevre Boyutlu Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına İlişkin Değerlendirmeler. Sosyal Siyaset Konferansları. (977-1010). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Ekizceleroğlu, C. (2011). Türkiye’de Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Yoğun Malların Dış Ticareti (1969-2009). Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 30(1): 209-228.

Ekodiolog.Com. Ekonomik Büyüme Modelleri ve Teorileri.
<http://www.ekodiaolog.com>, (12.05.2015).

Ekodiolog.com. Neoklasik Sentez.
<http://www.ekodiolog.com/Konular>, (21.09.2016).

El-Erian, M. (2009). Piyasalar Çarpışınca Küresel Ekonomik Değişim Çağı İçin Yatırım Stratejileri. Çev. Şehnaz Tahir Gürçağlar. İstanbul: Scala Yayıncılık.

Emek, U. (2000). Rekabet Kurumu: Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri.
<http://www.rekabet.gov.tr/Rekabet-Dergileri-Listesi>, (30.07.2016).

Emlak Alım Vergisi Kanunu (23.03.1963). 11342 sayılı Resmi Gazete.
<http://www.resmigazete.gov.tr>, (18.12.2017).

Enç, E. (2001). Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 3(2): 31-37.

Erbeyin, E. E. ve Özpençe, Ö. (2014). Borçlanma Politikaları Işığında Türkiye’deki Borçlanma Stratejisi’nin Hukuksal Değerlendirmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 7(31): 735-744.

Erdem, M. (1996). Devlet Borçları. Bursa: Ekin Yayınları.

Eren, E. (2013). Kompleksite İktisadı ve Ajan Temelli Modelleme: Metodolojik Bir Yaklaşım.

<http://www.tek.org.tr>, (10.01.2018).

Erginay, A. (1976). Kamu Maliyesi. Ankara: Sevinç Matbaası.

Erginay, A. (1992). Kamu Maliyesi. Ankara: Savaş Yayınları.

Ergun, T. (2013). Makroekonomiye Giriş. Ankara: Detay Yayıncılık.

Erkam, S. (2010). Maliye Politikalarının Etkinliği: Teori ve Bir Uygulama. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.

Erol, A. (1992). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları: 1981-1990. Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayınları.

Eshag, E. (1983). Fiscal and Monetary Policies and Problems in Developing Countries. Cambridge: Cambridge Universty Press.

Eski, H. (1984). Ekonomiye Giriş. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Basım Ünitesi.

Feyzioğlu, B. N. (1999). Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Fisher, P. A. (2007). Sıradan Hisseler Sıradışı Karlar. Çev. Neşenur Domaniç. İstanbul: Scala Yayıncılık.

Fine, B. (2005). Beyond The Developmental State: Towards a Political Economy of Development. Beyond Market-Driven Development (17-33). New York: Routledge.

Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. Journal of Monetary Economics 32(3): 485-512.

Forstater, M. (2013). İktisat. Çev. Ahmet Uzun. Ankara: Liman Kitapları.

Ghai, D. (1991). The IMF and The South: The Social Impact of Crisis and Adjustment. London: Zed Books.

Goulet, D. (1971). Development or Liberation? International Development Review. 13(3): 6-10.

Göker, A. (2002). Türkiye’de 1960’lar ve Sonrasındaki Bilim ve Teknoloji Politikası Tasarımları Niçin Tam Uygulayamadık? Ulusal Bilim Politikası Paneli. Düzenleyen ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği Ankara.

Görgün, S. (1972). Maliye Politikası. İstanbul: Çağlayan Basımevi.

Görgün, S. (1973). Maliye Politikası. İstanbul: Çağlayan Basımevi.

Görgün, S. (1988). İktisadi Gelişme ve Gelişme İktisadi. İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. Sayı 34: 55-65.
<http://www.dergipark.gov.tr>, (30.01.2018).

Gürak, H. (2006). Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi. Bursa: Ekin Yayınları.

Güran, N. (1996). Makro Ekonomik Analiz. İzmir: Karınca Matbaacılık.

Gül, E. ve Ekinci, A. ve Konya S. (2009). Türkiye’de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz. Bursa: Ekin Yayıncılık.

Gümüş, A. (2015). Türkiye’de Eğitim Politikaları. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Güven, S. (2001). Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Türkiye Örneği. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi. 16(185): 79-98.

Hanif, M. N. ve Arby, M. F. (2003). Monetary and Fiscal Policy Coordination. <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/10307>, (01.10.2009).

Hanusch, H. (1995). Die Neue Qualität Wirtschaftlichen Wachstums. Ansätze Für Ein Neues Denken in Der Wirtschaftspolitik. 70: 13-26.

Hazine Müsteşarlığı (2018). Borç Göstergeleri. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=52ddcabe-ddcb-43e6-843b-fff3ff120c7b>, (18.05.2018).

Hirschman, A. O. (1958). The Strategy of Economic Development. London: Yale University Press.

Hollender, R. (2015). Post-Growth in The Global South: The Emergence of Alternatives to Development in Latin America. Socialism and Democracy. (29-1): 73-101.

Hoselitz, B. F. (1957). Noneconomic Factors in Economic Development. The American Economic Review. 47(2): 28-41.

Howard, M. (2001). Public Sector Economics for Developing Countries. Canada: University of The West Indies Press.

İnce, M. (2001). Devlet Borçları ve Türkiye. Ankara: Gazi Kitabevi.

İrtenk, S. (1971). Maliye. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

İrtenk, S. (1973). Maliye. İzmir: Seba Matbaası.

İslatince, H. (2007). İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kurumsal Tartışmalar. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (19): 206-210.

Jayme, F. G. (2001). Notes on Trade And Growth.
<http://www.cedeplar.ufmg.br/pesquisas/td/TD%20166.pdf>, (12.09.2007).

Jin, J. C. (2002). Exports and Growth: Is The Export – Led Growth Hypothesis Valid For Provincial Economies? Applied Economics. 34: 63-76.

Jones, C. I. (2001). İktisadi Büyümeye Giriş. Çev. Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Kadioğlu, Ö. (14.06.2017). AB ve Ülkemizde Faiz Ödemelerinin GSYH'ye Oranı Nedir?
<https://www.dünya.com/köse-yazisi/ab-ve-ulkemizde-faiz-odemelerinin-gsyh-ye-orani-nedir/367679>, (18.05.2018).

Kara, M. (2001). Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı. Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 6(1): 95-110.

Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi. 58(3): 145-169.

Karakayalı, H. (2004). Ekonomi Kuramı. Manisa: Emek Matbaacılık.

Karaosmanoğlu, A. (1993). Makroekonomik İstikrar İçinde Büyüme, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar. 3. İzmir İktisat Kongresi 4-7 Haziran 1992. Düzenleyen Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

Karluk, R. (1984). Uluslararası Ekonomi Teori Politika Sistem Kurumlar. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Kavoussi, R. (1984). Export Expansion and Economic Growth: Furter Empirical Evidence. Journal of Development Economics. 14(1): 241-250.

Kaya, D. G. ve Durgun, A. (2009). 1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (19): 233-249.

Kazgan, G. (2009). Küreselleşme ve Ulus Devlet. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, G. (2009). Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2007). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keynes, J. M. (1967). The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan Press.

Kirkby, J.R. ve Chung, J.Y. (2002). The Political Economy of Development and Environment in Korea. London: Routhledge.

Kiefer, D. (1999). Macro-Economic Policyand Public Cboice. Berlin: Springer Verlag.

Kirmanoglu, H. (2014). Kamu Ekonomisi Analizi. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Kocadağ, S. (2010). Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye' de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak, A. (17.03.2006). Bütçenin Fazla Vermesi Bir Başarıdır. Birgün Gazetesi. <http://www.birgun.net>, (05.01.2018).

Kolsuz, G. ve Yeldan, A. E. (2014). Çalışma ve Toplum Dergisi. 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması. 1(40): 49-66.

Kolsuz, G. ve Yeldan, A. E. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması. <http://www.calismatoplum.org>, (12.01.2018).

Kongar, E. (2008). 21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korkmaz, E. (2013). Küresel Süreçte Ulusal Kalkınma. İstanbul: Himalaya Yayınevi.

Kök, R. (2010). Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Kökocak, A. (2011). Kamu Ekonomisi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (23.07.1983). 18113 sayılı Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr>, (18.12.2017).

Lawson, T. (1994). The Nature of Post Keynesianism and Its Links to Other Traditions: A Realist Perspective. Journal of Post Keynesian Economics. 16(4): 503-537.

Lele, S. M. (1991). Sustainable Development: A Critical Review. World Development. 19(6): 607-621.

Lipsey, R. G. ve Steiner, P. O. ve Purvis D. D. (1984). İktisat. Çev. Ömer Faruk Batirel, Osman Z. Orhan, Ahmet Çakmak, Turgay Berksoy, Müfit Akyüz, Nesrin Ertel, Uğur S. Akalın ve Kadir Yerci. İstanbul: Bilim Teknik Kitabevi.

Lipsey, R. G. ve Steiner P. O. ve Purvis D. D. (1987). İktisat 2. Çev. Ömer Faruk Batirel. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Little, I. and Scitovsky, T. and Scott, M. (1970). Industry and Trade in Some Developing Countries: A Comparative Study. London: Oxford Univ. Press.

Lucas, R. E. (1993). Making a Miracle. Econometrica. 61(2): 251-272.

Mankan, E. (2011). E-Ticaret. İzmir: İlya Yayıncılık.

Mann, M. (1993). The Sources of Social Power. Cambridge: Cambridge University Press.

McKinley, T. (2001). Macroeconomic Policy, Growth and Poverty Reduction. New York: Palgrave Publishers Ltd. (formerly Macmillan Press Ltd.).

Metin, B. (2013). Çalışma ve Toplum.
<http://www.calismatoplum.org/sayı37>, (18.11.2016).

Michaely, M. (1977). Exports and Growth: An Empirical Investigation, Journal of Development Economics. 4(1): 49-53.

Milliyet Gazetesi (08.06.2011). Kalkınma Bakanlığı Kuruldu.
<http://m.milliyet.com.tr/kalkinma-bakanligi-kuruldu>, (18.05.2018).

Moschos, D. (1989). Export, Expansion, Growth and The Level of Economic Development: An Empirical Analysis. Journal of Development Economics. 30: 93-102.

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (23.02.1963). 11342 sayılı Resmi Gazete.
<http://www.resmigazete.gov.tr>, (18.12.2017).

Musgrave, R. A. ve Musgrave, P. (1989). Public Finance in Theory and Practice. McGraw Hill Higher Education.

Nadaroğlu, H. (1992). Kamu Maliyesi Teorisi. İstanbul: Beta Yayınları.

Nixon, F. (2006). Rethinking The Political Economy of Development: Back to Basics Beyond. Journal of International Development. 18: 967-981.

Noland, M. (2011). Korea's Growth Performance: Past and Future. Honolulu: East-West Center.

NTV (14.02.2017). Varlık Fonu Nedir, Kim Tarafından Denetlenir? (Hangi Kurumlar Varlık Fonu'na Devredildi).
<http://www.ntv.com.tr/ekonomi/varlik-fonu-nedir-kim-tarafindan-denetlenir-hangi-kurumlar-varlik-fonuna-devredildi>, (18.05.2018).

Orhan, O. Z. (1995). Keynezyen ve Monetarist İstikrar Politikaları. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Orhan, O. Z. (2014). Türkiye'de Bütçe ve Maliye Politikaları. İstanbul: Gelişim Üniversitesi Yayınları.

Örsek, B. (10 Aralık 2014). Ak Parti İktidarında Türkiye Ekonomisinin Büyüme Oranı Düşüşte.
<http://dogrulukpayi.com>, (20.01.2018).

Öz, E. ve Hepaksaz, E. (2008). Türkiye’de Kamu Harcamaları-Vergi Etkileşimi: Siyasi Perspektiften Bir Değerlendirme (1983-2007). Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi (65-80). İzmir: Sosyal Bilimler Araştırmalar Derneği.

Öz, E. (2013). Yeni Ekonomi (Büyük Kriz Müthiş Fırsat). İstanbul: Şira Yayınları.

Özcan, G. (2014). Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 12(2): 261-274.

Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 9(1): 253-266.

Özdemir, V. (2014). Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri.
http://www.dumludağ.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf,
(11.07.2015).

Özer, İ. (1975). Gelir Vergisi Politikası. Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı.

Özkan, E. N. ve Memişoğlu, Ö. (2014). Bilgi Tabanlı Ekonomi ve Büyüme Etkileşimi: BRICST Ülkeleri Örneği. Kalkınmada yeni Yaklaşımlar (495-515). Ankara: İmge Yayınları.

Özmen, A.ve Özer, M ve Türkyılmaz, S. (1999). Türkiye’de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğe İlişkin Bir Uygulama Denemesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İİBF Yayınları.

Özsağır, A. (2016). İstikrarın Şifreleri Siyasal İstikrar-Ekonomik İstikrar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010). Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası). Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 9(32): 150-170.

Pamuk, Ş. (2014). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Panas, E. ve Vamvoukas, G. (2002). Furter Evidence on The Export – Led Growth Hypothesis. Applied Economics Letters. 9: 731-735.

Parasız, İ. (1998). İktisat ve İstikrar Politikaları. Bursa: Ezgi Yayınları.

Parasız, İ. (2008). Büyüme Teorileri. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parsons, S. D. (1996). Post Keynesian Realism and Keynes’ General Theory. Journal of Post Keynesian Economics. 18(3): 419-441.

Pekin, T. (2012). Makro Ekonomi. İzmir: Zeus Kitabevi.

Pender, J. (2001). From Structural Adjustment to Comprehensive Development Framework: Conditionality Transformed? Third World Quarterly. 22(3): 397-411.

Peterson, W. C. (1994). Gelir İstihdam ve Ekonomi Büyüme. Çev. Talat Güllap. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Pınar, A. (2011). Maliye Politikası Teori ve Uygulaması. Ankara: Turhan Kitabevi.

Pınar, A. (2013). Maliye Politikası. Ankara: Turhan Kitabevi.

Principles for Economic Regulation (2011).

<http://www.gov.uk/government/principles-for-economic-regulation/2011/795>,
(30.11.2016).

Rodrik, D. (1998). Why Do More Open Economies Have Bigger Governments? Cambridge: Harvard University.

Rodrik, D. (2014). Kaliteli Büyüme Yönelik Kurumlar: Nelerdir ve Nasıl Kazanılır? Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (37-65). Ankara: İmge Kitabevi.

Rodrik, D. (2016). İktisadî Anlamak. Çev. Can Madenci. Ankara: Efil Yayıncılık.

Saçık, S. Y. (2009). Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme. KİİBF Dergisi. 11(16): 163-171.

Sak, G. (1995). Public Policies Towards Financial Liberalization: A General Framework and An Evaluation of Turkish Experience in the 1980's. CMB Publication.

Sakal, M. (2003). Türkiye'de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları Ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği. Ankara: Gazi Kitabevi.

Saraçoğlu, F. ve Çaşkurlu, E. ve Ejder, H. L. (2014). Maliye Yazıları. Ankara: Gazi Kitabevi.

Sarel, M. (1996). Nonlinear Effects of Inflation on Economic Growth. IMF Staff Papers. 43(1).

Savaş, V. (1982). İktisat Politikasına Giriş. İstanbul: Ar Yayın Dağıtım.

Savaş, V. (1994). Politik İktisat. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Savaş, V. (1997). Anayasal İktisat. İstanbul: Avcıol Basım Yayımları.

Savaş, V. (1998). Politik İktisat. İstanbul: Beta Basım.

Savaş, V. (2007). Keynezyen İktisat Yıkılırken. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Serin, N. (1971). Kalkınma ve Dış Ticaret. Ankara: SBF Yayını.

Seyidoğlu, H. (1988). Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Sevindirici, İ. (2013). Kalkınmanın Sermaye Birikimi Politikaları ve Türkiye. Adana: Ayyıldız Yayınları.

Silber, W. L. (1970). Fiscal Policy in IS-LM Analysis A Correction. Money Credit and Banking. Vol. 2: 462.

Singh, A. (1991). Labour Markets and Structural Adjustment: A Global View. Towards Social Adjustment: Labour Market Issues in Structural Adjustment. Genova: ILO.

Snowdon, B. ve Vane, H. (2012). Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü. Çev. Nurtaç Yıldırım, Dilara Mumcu Akan, Hülya Deniz, Ayşe Arı, Ferda Karagöz Özenç, Billur Engin Balın, Barış Kablamacı, Emine Tahsin, Aylin Altınay Cingöz ve Ertan Ersoy. Ankara: Efil Yayınevi.

Soral, B. (2009). Türkiye’de Bitmeyen Ekonomik Kriz Belgeleriyle Üretimden Finans Oyunlarına Geçiş. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Sönmez, N. (1971). Bütçe ve Bütçe Politikası. İzmir: Ticaret Matbaacılık A.Ş.

Sönmez, S. (1993). Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Arasındaki Bağlantılar Üzerine Bazı Gözlemler. Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi. 4(8): 45-64.

Stiglitz, J. (2000). Economics of The Public Sector. Newyork: Norton Company.

Stiglitz, J. (2006). Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı. Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural. İstanbul: Plan B.

Sezgin, Ş. (2009). Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi. (22): 175-190.

Şahin, H. (2002). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şener, O. (1996). Kamu Ekonomisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Şener, O. (2014). Kamu Ekonomisi. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Şengönül, A. ve Songur, M. (2010). Türkiye’de Mali Kural: Olsaydı ya da Olacaksa. SETA Analiz. (29): 4-24.

Şenses, F. (2014). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Temel Eğilimler, Nedenler ve Politikalar. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (93-121). Ankara: İmge Kitabevi.

Şentürk, C. (2007). Dış Ticaret - Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi. (Yüksek Lisan Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şimşek, H. A. (2008). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 13(1): 183-208.

Şimşek, M. (2000). Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri. Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. (16): 49-73.

Şimşek, N. (2010). Maliye Politikası ve Makro Ekonomi Yönetimi: Temel Kavramlar ve İlişkiler. Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar (161-225). Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2005). Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. Yönetim Bilimleri Dergisi. 3(2): 162-182.

Susam, N. (2009). Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları (1923-2008). İstanbul: Derin Yayınları.

Sungur, Z. (2015). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları. Ankara: Gece Kitaplığı Yayıncılık.

Tanzi, V. (1981). Vergilerin Arttırılması ve Fiyatlar Genel Düzeyi. Çev. Kamil Tüğen. Vergi Dünyası-CD.

Tarı, R. ve Kumcu, F. S. (2005). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983 – 2003 Dönemi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(9): 156-179.

Taşar, İ. (2016). İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Uygulamaları. Konya: Çizgi Yayınları.

Taylor, L. (1979). Makro Models for Developing Countries. New York: McGraw Hill.

Tekelioğlu, M. (1993). İktisadi Düşünceler Tarihi. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Tekir, S. (1976). Ekonomik Planlamada Maliye Politikasının Rolü. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

Tekerek, M. (2013). 12 Eylül ve Ekonomi Politikaları. Ankara: Berikan Yayınevi.

Temel, E. (2013). Makroekonomiye Giriş. Ankara: Detay Yayıncılık.

Tonus, Ö. (2013). Temel Göstergelerle Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ekin Yayınevi.

Tosuner, M. (1989). Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi. İzmir: Bayraklı Matbaacılık.

Tosuner, M. ve Arıkan, Z. (2013). Türk Vergi Sistemi. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Tosuner, M. ve Arıkan, Z. (2014). Türk Vergi Sistemi. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Tunalı, Ç. B. (2016). Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Sanayi Politikalarının Sanayi Sektörü Üzerindeki Etkileri. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Tuncel, C. O. (2016). Sektörel İnovasyon Sistemi ve Makine İmalat Sanayinde Teknoloji Yörüngeleri: Türk Makine İmalat Sanayi Üzerine Değerlendirmeler. Bilgi Çağında İnovasyon (41-71). İstanbul: Derin Yayınları.

Tunç, H. (2004). Uluslararası Ticaret, Para ve Finans. İstanbul: Alfa Yayınları.

Turhan, S. (1993). Vergi Teorisi ve Politikası. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tüğen, K. (2013). Devlet Bütçesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Türkal, H. (2011). Türkiye’de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirmesi. Amme İdare Dergisi. 44(3): 85-107.

Türkiye’nin Bilim Teknoloji Politikası. <http://www.metalurji.org.tr>, (07/11/2017).

TÜSİAD, (2008). Türkiye’de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

<http://www.tusiad.org/yayinlar/raporlar>, (12/2017/2017).

Türk, İ. (1975). Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri. Ankara: Doğan Yayınevi.

Türk, İ. (1992). Kamu Maliyesi. Ankara: Turhan Kitabevi.

Türk, İ. (2001). Maliye Politikası, Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Ankara: Turhan Kitabevi.

Türk, İ. (2006). Maliye Politikası. Ankara: Turhan Kitabevi.

Türk, İ. (2010). Kamu Maliyesi. Ankara: Turhan Kitabevi.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (09.11.1982). 17863 Sayılı Resmi Gazete.
<http://www.resmigazete.gov.tr>, (18.12.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/BeşYillikKalkinmaPlani.aspx>, (11.07.2015).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. 29.12.2017 Tarihli Döviz Kurları.
http://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kur/2017_tr, (18.05.2018).

Türkiye'nin Endüstri 4.0 Platformu. <http://www.endustri40.com>, (09.07.2017).

Türkoğlu, F. (2014). Ekonomiyle İlgili Her Şey. İstanbul: Optimist Yayınları.

Tüsiad (1986). Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonda Başarı Koşulları. İstanbul: Tüsiad Yayınları.

Uluatam, Ö. (1987). Makro-İktisat. Ankara: Savaş Yayınları

Uluatam, Ö. (1991). Kamu Maliyesi. Ankara: Savaş Yayınları.

Uluatam, Ö. (1997). Kamu Maliyesi. Ankara: İmaj Yayınları.

Ulusoy, A. (2006). Devlet Borçlanması. Trabzon: Mikro Yayıncılık.

Üstünel, B. (1983). Makro Ekonomi. İstanbul: Mısır Matbaacılık.

Üstünel, B. (1997). Ekonominin Temelleri. Ankara: Alfa Yayınevi.

Varcan, N. (1987). Türkiye’de Vergi Politikalarının Oluşumu (Cumhuriyet Dönemi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Volsoft. Endüstri 4.0 + IoT + Otomasyon = Akıllı Üretim.
<http://www.volsoft.com.tr>, (09.07.1017).

Vural, İ. Y. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. (20): 77-114.

Washington Uzlaşısı. <http://www.tacs.eu/tr/ek/wu.htm>, (26.11.2016).

Webber, D. J. (2002). Policies to Stimulate Growth: Should We Invest in Health or Education. Applied Economics. 34(13): 1633-1643.

Weiss, L. ve Hobson, M. J. (1999). Devletler ve Ekonomik Kalkınma. Çev. Kıvanç Dündar. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Westpahal, E. L. ve Rhee, Y. ve Pursell, G. (1981). Korea Industrial Competence: Where It Came From. Washington: World Bank Staff Working Paper 469.

Wilson, W. G. ve Bergmann, R. B. ve Hirsch, V. L. ve Klein, S. M. (1966). The Impact Of Highway Investment on Development. Washington: The Brookings Institution.

World Bank (1980-1998). Annual Report.

Yanpar, A. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.

Yardımcı, P. (2006). İçsel Büyüme ve Türkiye’de İçsel Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşa, M. ve Dikmen, O. (1963). Vergi ve Kalkınma. İstanbul: İTO-İSO ve İTB Müşterek Yayınları.

Yaşa, M. (1971). Devlet Borçları. İstanbul: Sermet Matbaası.

Yaşa, M. (1973). Ak İktisat Ansiklopedisi. İstanbul: Sermet Matbaası.

Yaşa, M. (1977). Devlet Borçları. Ankara: A.Ü. Huk. Fak. Yayınları.

Yaşa, M. (1980). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.

Yay, T. (1998). Atatürk Döneminde Vergiler ve Vergi Politikaları. Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 9(1): 61-72.

Yavuz, A. (2009). Başlangıcından Bugüne Türkiye’nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. (20): 203-226.

Yeldan, E. (1996). Kısa Vadeli Sermaye Akınlarının Türk Finans Piyasalarına Olan Etkileri Üzerine Gözlemler. Ekonomide Durum, Türk İş Araştırma Merkezi.

Yeldan, E. (2005). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, K. (1992). Talep Yönlü Makroekonomik Politikaların Etkinliği: 1980-1990 Türkiye Örneği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, K. ve Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2006). Makro Ekonomi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, N. (2006). Atatürk'ün İktisadi Egemenlik İlkesinin Kalkınma Politikaları. Ankara: Platin Yayınları.

Yılmaz, G. A. (2009). Türkiye'de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 27(2): 297-328.

Yiğidim, A. ve Köse, N. (1997). İhracat İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996). Ekonomik Yaklaşım. 8(26): 71-85.

Young, A. (1991). Learning By Doing and The Dynamic Effects International Trade. Quarterly Journal of Economics. 106(2): 369-406.

Yurtoğlu, H. ve Yaşar, P. (2013). Türkiye Ekonomisi: Onuncu Kalkınma Planı Perspektifinde Verimlilik. Anahtar.

<https://www.anahtar.sanayi.gov.tr/news>, (18.05.2018).

Yüksel, C. (2013). Yapısalıcı İktisat ve Mali Uyum. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yülek, M. A. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. Hazine Dergisi. Sayı 8 (Ekim).

Zafir, C. Z. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar (243-275). Ankara: İmge Kitabevi.